

૧૩૧ અદ્ય. ૧૦૦

Seminar

on

ROLE OF RESEARCH

In

TRIBAL DEVELOPMENT

FEBRUARY 24, 25, 26, 1979

AHMEDABAD.

**Tribal Research and Training Institute
Gujarat Vidyapith, Ahmedabad, 380014**

1979

81

C O N T E N T S

<u>NO.</u>	<u>TITLE</u>	<u>AUTHOR</u>
<u>I BACKGROUND MATERIAL</u>		
(1)	A short note regarding working of the Institute	
(2)	South Gujarat Tribals: Historical background	
(3)	Seminar on Banks and Tribals	
(4)	Seminar on role of research in tribal development	
(5)	Indebtedness among the tribals of Gujarat	Mustaali I. Masavi
(6)	A note on the priorities in research on scheduled tribes in Gujarat	
(7)	Tribal research in Gujarat during 1967-77	Dr. Siddharaj Soorjibhai Solanki
<u>II PAPERS PRESENTED IN THE SEMINAR</u>		
(1)	Research and development	T. B. Naik & R. B. Lal
(2)	Forest and tribal development	S. A. Shah
(3)	The challenges of tribal development	Dr. D. H. Koppar
(4)	The nature and process of economic transformation in the Dangas	(Smt.) K. J. Shah
(5)	Working and living environment of seasonal migrants	Atul Bhatt
(6)	Migrant tribal labourer and his problems	S. R. Agrawal
(7)	Tribal culture and development (An artist views the tribals)	Haku Shah
(8)	Tribal youth research Its significant role in tribal development	Dr. Ramnik Bhatt

<u>NO.</u>	<u>TITLE</u>	<u>AUTHOR</u>
(9)	આદિવાસી શિક્ષણનાં સંખ્યાત્મક અને ગુણાત્મક સુધારા માટે સંરચનાત્મક અને પ્રબંધાત્મક નિબંધ (રોડાણ)	ડૉ. ડા. ભા. નાયક
(10)	શિક્ષિત આદિવાસીઓની આડંબા, સમસ્યા અને સમાજ પરિવર્તનનાં તેમનાં મતલબો.	શ્રી સિમલા ડોરાણે
(11)	ગુજરાતની અનુસૂચિત જનજાતિઓ માં જમીનની સમસ્યાઓ	ગૌરીશ પંડ્યા
(12)	આશ્રમશાળાઓનો આદિવાસી સમાજના વિકાસમાં ફાલો	ડાહબક્ષી બહેન એમ. દવે
(13)	Indebtedness in tribal areas	Mustaali I. Masavi
(14)	ગુજરાતની જનજાતિઓ માં જાતિપ્રધાયક	ડા. ભા. નાયક
(15)	એક આદિવાસી ગામમાં ડટલીક વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ (સગાઈ સંબંધના સંદર્ભમાં એક ડિસ્સા અભ્યાસ)	સિદ્ધરાજ સોલંકી
(16)	Research on the status of tribal women	Harshad R. Trivedi
(17)	Stratification in tribal society of Gujarat and Its implications in tribal development	R. S. Mann
(18)	Impact of tribal sub-plan on primary education of tribal pupils in Daman district	Dr. Jai Jai Ram Anand
(19)	Livestock development programme in the tribal area sub-plan: An analysis of some of the problems and their solutions	N. S. Kulkarni

NO.

TITLE

AUTHOR

III STATUS REPORTS

- (1) Development of milk producers cooperative societies, Songadh I.T.D.P. R. J. Bhatt
- (2) A note on the development programmes of I.T.D.P. Songadh (Surat - I) District Surat R. J. Bhatt
- (3) Progress of milch animals scheme in Vansda I.T.D. Project J. J. Vaishnav
- (4) સંકલિત આદિજાતિ વિહાર ^અયોજના : ઇંટાઉંપુરનો રિપોર્ટ મ. ઇ. પટેલ
- (5) ખેતી ઉત્પાદકતા વધારવામાં ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણની મૂળભૂત જરૂરિયાત અને તેની ડાયપ્લોમામાં આમૂળ ફેરફારની આવશ્યકતા સુ. દા. શર્મા

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડિવિઝન
ગુજરાત વિધાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી વિડાસમાં સંશોધનનાં કાળાં

પરિસંવાદ : ડાયરક્ટમ

તા. ૨૪ મીથી ૨૬ મી જુલાઈ ૧૯૭૯

૨૪-૨-૭૯

૯-૦૦ થી ૯-૩૦

નાંધણી

૯-૩૦ થી ૧૧-૦૦

ઉદ્ઘાટન બેઠક

- સ્વાગત પ્રવચન : ડૉ. ટી. બી. નાયક

- પરિચય

- ઉદ્ઘાટન પ્રવચન : શ્રી ડાહ્યાભાઈ નાયક

- પ્રારંભિક પ્રવચનો : શ્રી રામલાલ પરોખ

: શ્રી પ્રેમશંકર ભટ્ટ

- આભાર

: ડૉ. સિદ્ધરાજ સોલંકી

૧૧-૦૦ થી ૧૧-૧૫

- ડોંકી

૧૧-૧૫ થી ૧-૦૦

- પ્રથમ બેઠક

- અધ્યક્ષ : શ્રી પ્રેમશંકર ભટ્ટ

- સાર સંકલન : શ્રી આર. બી. લાલ

1. Research and Development
- Key note Address.
Dr. T. B. Naik

2. Forest and Tribal Development
Shri S. A. Shah

3. The Chellanges of Tribal
Development
Dr. Kopper

4. Nature and Process of Economic
Transformations in the Dangas
Smt. K.J. Shah ચર્ચા
ભાંજન વિરામ

૩-૦૦ થી ૬-૦૦

- બીજી બેઠક

- અધ્યક્ષ : શ્રી એસ. જી. શાહ

- સાર સંકલન : શ્રીમતી ડોહલા શાહ

... 2 ...

1. Working and Living Environment of Seasonal Migrants
Shri .atul Bhatt
2. Migrant Tribal Labour and his problem
Shri S. R. Agarwal
3. Tribal Culture and Development
Shri Haku Shah
4. Tribal Youth Research
Dr. Bhatti
૫. શિક્ષિત આદિવાસીઓની આડક્ષિા, સમસ્યા અને સમાજ પરિવર્તનનાં તેમનાં મતં થોં
શ્રી વિમળા ડોરોન્ને

૬. ચર્ચા

ત્રીજી બેઠક

- અધ્યક્ષ : ડૉ. ગોસ્વામી

- સાર સંકલન : શ્રી મસવી

૧. આદિવાસી શિક્ષણના ગુણાત્મક અને સંખ્યાત્મક સુધાર માટે સંરચનાત્મક અને પ્રબંધાત્મક નિબંધ (રોડાણ)
ડૉ. ટી. બી. નાયક

૨. ગુજરાતની અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં જમીનની સમસ્યાઓ
ગૌરીશ પંડયા

૩. આત્મશાળાઓનો આદિવાસી વિકાસમાં ફાળો
ડાદશરી બહેન દવે

4. Indebtedness in Tribal Areas
M. I. Masavi

૫. ચર્ચા

- ભાંજન

- ચોથી બેઠક

- અધ્યક્ષ : ડૉ. ડોપર

- સાર સંકલન - શ્રી ગૌરીશ પંડયા

૨૫-૨-૭૯

૧૦-૦૦ થી ૧-૦૦

૧-૦૦ થી ૩-૦૦

૩-૦૦ થી ૬-૦૦

૧. ગુજરાતની જનજાતિઓમાં જાતિ પંચાયત
ડૉ. ટી. બી. નાયક

૨. એક આદિવાસી ગામમાં ડેટલીક વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ
(એક ઉક્ષા અભ્યાસ)

ડૉ. સિદ્ધરાજ સોલંકી

3. Tribal Women and Tribal Development
Dr. Harshad Trivedi

4. Stratification in tribal Societies of Western India
Dr. R. S. Mann

૫. પ્રોજેક્ટ એક મિનિસ્ટ્રેટરોના અહવાલો અને અન્ય લેખો પરની સામાન્ય ચર્ચા અને તેના પરથી નીકળતાં તારણો અને નીચેના મુદ્દાઓના સંદર્ભમાંની ભલામણો

(૧) સંકલિત આદિવાસી પ્રાયોજનાનું મોનિટરીંગ

(૨) મૂલ્યાંકન અભ્યાસ

(૩) ડર્મયારીગણની તાલીમ

(૪) સંકલિત આદિવાસી પ્રાયોજનાના અમલીકરણમાં સંશોધન સંસ્થાઓનો સહયોગ

(૫) આદિવાસી વિસ્તારમાં ભાવિ સંશોધન

(૬) આગળની ચર્ચામાંથી ઉપસ્થિત થતા અન્ય મુદ્દાઓ

૨૬-૨-૭૯

૧-૦૦ થી ૧-૦૦

- પૂર્ણાહુતિ સમારંભ

(૧) પરિસંવાદની ફલશ્રુતિ

(૨) પરિસંવાદની ફલશ્રુતિના સંદર્ભમાં અન્ય પ્રતિનિધિઓના બે બોલ

(૩) મુખ્ય મહામાનનું પ્રવચન

(૪) આભાર

૧-૦૦ થી ૩-૦૦

- ભાંજન

૩-૦૦

- શ્રેયસ સંસ્થાની મુલાકાત

...

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380 014

IN order to facilitate effective work in connection with the development of the tribal people, anthropological studies should be undertaken and co-ordinated. Such studies should serve the practical purpose of preparing a basis for formulating realistic plans directed towards the improvement of social and economic conditions of the tribals. Apart from this, they should contribute to our knowledge of the tribes concerned, their cultures, their ways of life and their history.

WITH these primary objectives in mind a Tribal Research Institute has been set up in each State of our country which has a thick tribal population. Accordingly this Institute too was started in the month of June, 1962 for assisting the Governmental efforts to ameliorate the conditions of the tribals of this State, who numbered about 40 lakhs. Although, in other States the sister Institutes have been directly run by the respective State Governments, this Institute has a distinctive privilege as since its very inception its destiny has been put into the hands of Gujarat Vidyapith, a seat of higher learning founded by the father of Nation, Mahatma Gandhi. This was quite in the fitness of things that in the State from where the Mahatma belonged, the responsibility of running such an institution meant for the welfare of the downtrodden and exploited people should be entrusted to Vidyapith, founded by him.

THIS Institute has been serving the State as -

- (i) a centre for studies in tribal situation and problems,
- (ii) a documentation centre for relevant problems concerning the tribal region,
- (iii) a co-ordinating centre for anthropological studies carried out in tribal region,
- (iv) a briefing and training centre for officers, extension workers, local officials, educators etc.,
- (v) a centre for collecting and displaying tribal artifacts in a museum set up at this Institute which gives a vivid visual idea of the richness of tribal life and culture.

THERE are three main sections functioning in the Institute:

(i) Research, (ii) Training and (iii) Museum. The programmes of the Institute are organised separately under these three sections.

A full account of the Institute's activities right from its very inception to March, 1976 have been given below for the kind perusal of the honourable members.

I. RESEARCH

Tribal life in the Gujarat State is at various level of culture. The large ethnic and cultural variety of these tribal people poses a number of problems which command the immediate attention of leaders, administrators, social workers and social scientists. As such, there have always been a heavy responsibility on this Institute in coping with the research work among tribal people of the State. However, under its research programme this Institute has been able to complete 31 research projects, both of long-term and short-term duration. The number of research projects according to broad categories are as follows:

Sr.No.	Subjects	No.of Research Projects
1.	Tribal Education	4
2.	Tribal Dialect	3
3.	Politics and Leadership	2
4.	Agriculture and Economic Development	9
5.	Impact of T. D. Blocks	4
6.	Tribal Ethnography and Culture Change	3
7.	Follow-up of Training	1
8.	Health conditions	3
9.	Tribal Art and Craft	2
TOTAL.....		31

DETAILS regarding the research projects may be seen in the list of research projects (Appendix I).

APART from these, the following research studies are at hand.

- (i) Ethnographic study of Kathodi tribe
- (ii) An evaluation of Halpati Housing Scheme
- (iii) An evaluation of Post-Matric Scholarship Scheme
- (iv) Library work for preparing a comprehensive review of the literature on tribals of Gujarat
- (v) Preparation of a list of available Gujarati literature on tribals
- (vi) Review of materials on tribal life and culture in text books of both primary and secondary level

DURING the current year the Institute proposes to undertake the following research programme.

I. Studies:

- (i) Ethnographic study of Gamit and Kolgha tribes
- (ii) Ethnographic study of Kutch with particular reference to tribal population of the district

II. Evaluation:

- (i) Problem of employment of educated tribals - an evaluation of the reservation of posts,
- (ii) Evaluation of the working of different corporations in the State, in respect to benefits to tribals,

III. All India studies:

- (i) Problem of Land Alienation
- (ii) Problem of Indebtedness
- (iii) Administration in tribal areas.

THESE are in brief, the achievements made so far by this Institute in the sphere of research.

Publication:

THE Institute has been able to make ten publications, the list of which may be seen in Appendix II.

Library:

THE Institute has a specialized library of social science literatures including books on tribal cultures, their development, etc. Altogether the library has a collection of more than 4,000 titles. Nearly 25 professional journals

and periodicals are currently being subscribed by the Institute's library. Apart from Institute's own research and training personnel, the library is visited and used by research personnel of other Institutions engaged in carryout similar researches.

II. TRAINING PROGRAMME

both senior & junior

THE Institute conducts training programme for Government Officials, ~~It has got two categories of training course.~~ *tribal leaders, etc.* One, which runs for a month, is meant for Projects Officers, Taluka Development Officers, Block Development Officers and Extension Officers. The other meant for Government personnel at a village level such as village level workers, Talatis, etc., runs for three weeks. By this time the Institute has trained 508 Government Officials and 5 Non-government Officials.

as well as for

The details are given below:

Sr. No.	Type of Personnel	No. of courses conducted	Officials trained so far
1.	Projects Officers, B.D.O., T.D.O., and Extension officers	10	240
2.	Village level workers	6	167
3.	Forest guards and Foresters	4	46
4.	Circle Inspectors (Revenues)	2	22
5.	Warden of Ashram Shalas	1	5
6.	Supervisors from Social Welfare	1	14
7.	Cooperative Inspectors	1	19
TOTAL.....		25	513

AS a result of the follow-up enquiry of trainees who received training at this Institute, it was has become evident that these courses have influenced government officers in moulding their approach to tribal problems. Such trained government officers were able to tackle the problems of tribals in a better way.

APART from the above mentioned training courses, the Institute has also collaborated National Institute of Cooperation, New Delhi, NCERT, and Social Defence Department of Gujarat Government in conducting three training courses at the Institute's premises. One course was for Social Welfare Officers of the Gujarat State. The second was for District Education Officers from different parts of the country. The third was for Social Workers of the State.

III. MUSEUM

A museum, giving a vivid visual idea of life and culture of the tribals of this State has been set up at the Institute. The Institute's museum has been a place of much significance in the State. More than 500 objects are on display in the museum out of more than a thousand collections. A comprehensive catalogue of the museum artifacts is under preparation.

ONE section of the museum provides useful and up-to-date informations about the tribals of the State as well as the progress of developmental programmes among them.

THE museum section also has a library of photographs, film-library and a tape-library of tribal music and songs. By now the Institute has more than seven hundred colour slides in its library apart from several albums of photographs for different tribal groups. In its film-library there are about 15 films concerning the tribals from different parts of the country. The Institute, too, has produced a colour film on 'Holi Dances of the Tribals of Gujarat'.

THERE is a well-equipped photographic laboratory under this section.

ALTHOUGH the Institute can claim some measure of success, nevertheless there is vast unexplored field before the Institute to augment its activities by which it can be of real service to the cause of the tribal people of this State. In view of the renewed zeal towards tribal development, the Institute's responsibilities have also increased and the Institute has

decided to give top priority to those research programmes which will be directly useful in the implementation of the Integrated Tribal Development Programme. The evaluation of the tribal development programmes will also be taken on urgent basis. The main objective is to assist the State Government in carrying out the ITDP successfully. But, to study the various problems of such a vast tribal population (40 lakhs) and that too quickly so that the results of such studies could be meaningfully utilised by the State Government for its tribal welfare programmes the existing strength of the research staff in the Institute is woefully inadequate. This can be seen from a look into the chart given below regarding the existing staffing pattern of the Institute.

STAFFING PATTERN OF THE INSTITUTE

Sr. No.	Designation	No. of post sanctioned
1.	Director	1
2.	Dy. Director	1
3.	Research Officers	2
4.	Lecturers	2
5.	Research Assistants	2
6.	Field (Statistical) Assistant	1
7.	Museum Caretaker	1
8.	Accountant	1
9.	Clerk-cum-Typists	2
10.	Peons	2
11.	Driver-cum-Operator	1

FOR governing the Institute's activities there is an Advisory Committee constituted by Gujarat Vidyapith. This committee consists of ¹² members which include State Government Officials and Professors of Anthropology and Sociology from Universities. Apart from this Advisory Committee, the State Government, too, has constituted an Advisory Committee to coordinate the works of the Institute according to Governments' requirements. The Institute has excellent support from the State Government. The research findings of the Institute have been, in several cases, used by the State Government to modify its programmes. Recently, the State Government has entrusted the Institute to make evaluation studies of two schemes.

XXXXXXXXXX

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD 380 014

LIST OF RESEARCH PROJECTS

Sr. No.	Title of the project
1.	Evaluation of special Multipurpose Development Blocks in Gujarat
2.	Wastage and Stagnation in Primary Education in Tribal Areas of Gujarat
3.	A Comparative study of Traditional Panch and Statutory Panchayats
4.	Lexical form of Bhili Dialect
5.	Bhili-Gujarati Conversational guide
6.	A Study of Problems of Tribal Students receiving Higher Education
7.	A Follow-up Inquiry of the Trainees Trained at this Institute during 1962-65
8.	An Evaluation of Health Programme in a Sukhsar T.D. Block
9.	An Evaluation of Well-Irrigation Programme
10.	Lexical form of Choudhary Dialect
11.	A Study of Political Consciousness of Tribals of Gujarat
12.	A Study of Change in Agricultural Practices of Tribals in a Khedbrahma T.D. Block
13.	A Pilot Study of Economic Organization in a Tribal Village of Baroda District
14.	A Study of Change in Agricultural Practice in Nani Vahiyal T. D. Block
15.	Ethnographic Study of Bhil-Garasia tribe
16.	A Study of Changes in Agricultural Practices of a T.D. Block Panchmahal District
17.	A Survey of Tribal Development Programme in Danta T.D. Block of Banaskantha District
18.	A Survey of Health and Sanitation Programme in T. D. Block of Panchmahal District
19.	Impact of T.D. Block's Programme on Tribals of Dangs District
20.	A Study of Tribal Art & Craft in South Gujarat
21.	A Study of Tribal Art & Craft in South Gujarat (Crocodile Gods) (Memorial Stones)
22.	Ethnographic Studies of Bhils, Konkna, Choudhary, Dhodia and Warli tribes
23.	An Evaluation of Impact of T.D. Block's Programme in Tribals of Pardi taluka

24. A Study of Health Practices in Danta T.D.Block
25. A Study of Changes in Agricultural Practices in Danta T.D.Block
26. A Study of Changes in Agricultural Practices in Umbergaon Taluka
27. Wastage and Stagnation in Primary Education in all the eight tribal districts of Gujarat
28. Problem of Tribal Indebtedness
29. Problem of Land Alienation in Tribal Areas of Gujarat
30. Impact of Industrialization on Tribals in and around 'ATUL' Industry in Valsad District
31. Magnitude of Students Offering English Subject at S.S.C.E. in Tribal Areas.

A P P E N D I X 'II'

LIST OF PUBLICATION

Sr.No.	Name of the Title
1.	Adivasio-Na-Prashno (Problems of Tribes)
2.	Bhili Gujarati Shabdawali (Lexical from Bhili Dialect)
3.	Special Tribal Number of Bi-Monthly Journal 'Vidyapith'
4.	Gujarat-Na-Dublao
5.	Gujarat Na Adivasio (Tribes of Gujarat)
6.	Community Ancestor Worship
7.	Bhili-Gujarati Conversational Guide
8.	Choudhris and Choudhri Shabdawali (Choudhris and their Lexicon)
9.	Mogra Dev
10.	Vetra Ne Khambha

SOUTH GUJARAT TRIBALS : HISTORICAL BACKGROUND

Not much is known about the original history of the different tribes which now inhabit the plains and hilly region of South Gujarat. In the absence of studies in archaeology, linguistics, physiology and physical anthropology, it is difficult to find accurate answers to the question as to from where these people came. These tribal people have not yet been subjected to the serological or somatometric investigations and therefore scientific conclusions regarding their racial types cannot be arrived at. It is, however, on the strength of historical evidences, can be generalised that various Hindu and tribal elements have gone in their physical make up.

Historically, it is well known that the Bhils were once supreme in this and contiguous areas till driven out by invaders into the forests and mountains. The invaders belonged to communities who had already established rice culture. It is an undisputed fact that Gujarat has been the home of the Bhils, one of the most ancient tribes of our country and in present times, the second largest tribal community after the Gonds. It is believed that since paleolithic period they have been in this region, which before the christian area was part of Deccan Kingdom and was being ruled by people known as Rastrakutas. Sometimes in 14th century, the hold of the Deccan King was broken and progressively it was absorbed in the Kingdom of Gujarat. Throughout history, this region was exposed to many invasions by land from North, South and East and from the West by sea. In course of time this region formed the outlying part of Deccan as well as Gujarat. But because of the invasions from time to time, this region had been a scene of great historical turmoil and upheavals, particularly between 16th and 19th century. As discussed later in this chapter, blood feuds during this period of history was order of the day in this region. Such a situation must have necessitated the intermingling of different streams of population, particularly Hindu Marathas and Bhils. Another ancient group of people were the Kolis who mainly inhabited the coastal region but gradually got pushed into the mainland. In order to gain peaceful life,

both Marathas and Kolis went to the length of adopting the way of life of Bhils, living in remote hills and forests. It is not difficult to imagine that there was a constant reflux of migration on the part of these three important groups of people viz., the Bhils, the Marathas, and the Kolis, in this region. Since the Bhils were occupying the hills and the forests and thus were comparatively in safer situation, it could have been easier for some groups of people of Maratha and Koli community to throw their lot with the Bhils in the event of upheavals and turmoil. Recent illustration of such a situation can be found in the history of Kunbis of Dangs, which after setting in the country of Bhils became a hill tribal community. Thus, in case of present day major tribal groups of South Gujarat nobody knows whether these people are some long lost branch of Hindu community or Bhil community. But ethnological evidences suggest that they are mostly of Bhil extraction.

There is wide variations in the physical types of amongst the tribal groups of South Gujarat. So is the difference in varying degree in the languages spoken by major tribal groups. Life along the lofty ridges and in forests has been responsible in shaping the various customs and the economic pattern. These variations have had their effect on the cultures, which display an equally kaleidoscopic variety within the broad limits set by long isolation, by the physical environment, by the method of cultivation and other aspects of technology in the hilly country. On a close look, one finds that differences in cultures are in belief, in patterns of marriage, in system of allocation of lands to family members, and of special importance for people who stand so much, on ceremony, are the differences in the rituals. These people, in course of time, and due to the instability of the physical environment developed different attitudes and systems of beliefs which they did by developing great skill in their long isolation from the mainstream of history of human kind.

It seems fairly plausible assumption that the differences corresponded to geographical barriers on one hand and to the culture contact situation on the other hand in which some of the groups were put because of the turmoils and upheavals. By and large these people lived ways of life which have been labelled by our standards as 'primitive'. But their own customs served them well enough within quite grim limits, before the area was open by the Britishers and other rulers in order to establish order. They were marked by a great degree of solidarity and homogeneity. All these societies had their own local social and political org-

anisation that was neither goal-oriented nor rationally coordinated. The institutions and methods developed by them sheltered and protected them from the direct onslaught of outside pressures. One of the ways these communities minimized contacts with outside was by maintaining their own administration of internal affairs. In this sense these communities were inward-oriented which motivated them to withdraw from any participation with outside world. One reason for doing this was their powerlessness to manipulate the outside world for their own benefit. Thus, the present tribal groups of South Gujarat represent peoples which, till Britishers came, lived in smaller group of kinsmen where there was no state, no institution for justice or the rule of law, no protection but that of kinsmen and ancestral spirits, no interpersonal administration, no cash economy or means of saving or investment in raising standard of living. In Chapter IV and V we will dwell upon these themes in little bit more detail but before that let us come back to the understanding of their historical setting which has shaped their present life.

Since how long the tribal groups have been occupying the South Gujarat region and since what time they have come to be known by the names of present times? - these are questions whose answers are not easy to derive. According to Enthoven the homes of the Bhils is the hill country between Atru and Asirgarh, from which they have spread westward and southward into the plains of Gujarat. Local tradition asserts that from a time previous to christianity, the dynasty in power of the Khandesh region was that of Rajput chiefs whose ancestors had come from Oudh. The first time of which distinct record remains is, however, that of Andhras. The Andhras were temporarily displaced by western Satraps. In the fifth century A.D., the Chalukyas dynasties rose to power. Local chiefs followed and the Khandesh was under the Chauhan ruler of Asirgarh when alla-ud-din appeared. Muhammadan rule lasted until the Marathas captured the stronghold of Asirgarh in 1760. During the Muhammadan rule, there is reference about the Khandesh Bhils by Abul Fazal in the famous 'Aline Akbari'. He has nothing but praise for the Bhil's obedience to law and preservice in day to day to affairs of life. But the fact remains that the Bhils had made resistance to the extension, first of Mughals and then of Marathas. This is conferred by several references to the Bhils in the historical literature of Khandesh region. As the Bhils have been referred by Abul Fazal, it can be safely

concluded that the Bhils were living there prior to the onslaught of Muhammadan in this region which means before 1000 A.D. In absence of other evidence, it is, of course, difficult to say how long before ?

However, let us try to reconstruct their history since the Muhammadan rule. During Muhammadan rule probably there were living peacefully as depicted by Abul Fazal. But from 1670 Maratha raids commenced upon the Muslim rulers and it was for more than a century given upto every species of calamity, internal and external. The Bhils were naturally greatly affected and at times they became so desperate that they started retaliating. Their mode of retaliation was to loot the non-tribal villages and to murder the inhabitants and whoever attempted to enter their villages or region. A statement recorded in the East India House selections says that the "Kolis, Bhils, Katkaris and other almost savage tribes, who inhabit the jungles, were in the habit of plundering the villages at every opportunity and were said to be in the most degraded state of human nature!"² In fact it was not only the Bhils who took recourse to such actions of plundering. In 1670 Shivaji, after his second sack of Surat, sent an officer to demand 'chaut' in Khandesh. The Marathas captured and held several forts and afterwards Khande Rao Dabhade established himself in the western hills (Bhil country). Thence forward the region was the scene of numerous plundering raids. Shivaji, Sambhaji and the emperor Aurangzeb ravaged it in turn. In 1720, Nizam-ul-mulk annexed Khandesh and held it through his life. His son was ousted by Marathas in 1760. The Peshwa, on recovering the district, granted portion of it to Holkar and Sindhia. In 1802, the country was ravaged by the Holkar army. For two seasons the land remained uncared for, the destruction and ruins bringing a severe famine. In the years that followed Khandesh was further impoverished by the greed and misrule of Peshwa. The Bhils were cruelly treated by the Marathas. There are several instances recorded in the history, such as :- (i) As an instance of summary repression of crime it may be mentioned that the Patil of a village caught two Bhils and hung them by heels till they died. (ii)... Under Bajji Rao one Balaji Lakshman was appointed as Sar Subedar of Khandesh with full powers to put down the Bhil disturbances. At the instigation of Manohargir Gosain, who commanded some troops under him, Balaji invited a large body of Bhils to a meeting. He there treacherously seized them and threw them down wells!³ In 1806 A. D., a second massacre of Bhils by the Peshwa troops took place at Chevri Changao. In Khandesh several

Bhil villages were the scene of other atrocities. When Trimbakji Dengle was in power he was ordered to put down the disturbances which had again risen to a great height. He commissioned Naroba Takti, and 5,000 or 6,000 horses and a large body of infantry were given to him. This man, Naroba Takti butchered the Bhils wherever found and all who had any connection with them without any distinction of caste. During fifteen months, it is said, 15,000 human beings were massacred. The Bhils became desperate and plundered more than ever.

Thus it appears that they were in good relation with their neighbours till sixteenth century. Then, they resorted to violence as their chiefs were treacherously murdered. Then, there was the famine in 1803, aggravated by war between Holkar and Scindia. Great numbers of disbanded soldiers died and rest settled in the villages. The Bhils took advantage of the confusion and plundered the open country. The Bhils suffered less in the famine in comparison to the low land people as they depended upon the wild fruits and wild games of the forest. But during the famine and after, they created terror in the low land villages. The Bhil people, leaving their peaceful callings, joined together in bands, wandering over the country and laying waste. It was in this state that in 1818 the region passed into the hands of British. During the early part of their administration in Khandesh, the Britishers devoted their full energy in pacifications of the Bhils which was really a difficult task. The British administration had to establish themselves on two fronts. The major institutions of the government was to be created and to make them effective throughout the country. The Bhils formed a large part of the population and though the open country was soon cleared, it was not easy to reduce the mountainous tracts of Sahyadri and unhealthy wilds of the western region. A considerable force was kept at Malagaon; the hills were guarded and outbreaks were severally punished. On the other hands, inducements were held out to the Bhils to cultivate lands. Two agencies were established, one for the western Bhils and one for the southern and eastern region. But they were only brought into submission under the kindlier measures adopted in the time of Elihistone (1825) who entrusted the work of pacification to the skillful hand of Lt. Outram (he later became Sir James Outram), the founder of Bhil Corps. His patience and firmness combined with thorough knowledge of their character gave him enough influence over his men in the Bhil Corps. They soon

did good service against bands of Bhil plunderers and the Bhil country by degrees grew quiet. Out Ram was able to pacify them by making them law-abiding people. By this time the Bhil too probably had got tired of such a life of wandering and plundering. They had been put to such demoralizing state of mind that once for all they wanted to get rid of the life of violence. This also helped Out Ram in restoring peace in that area. Since then, the only notable disturbances were those caused by the outbreak of Bhils in 1857. The Bhils were excited by the mutiny of 1857. A skirmish took place in the month of October between a body of Bhils and the police under Captain Henry in which Captain Henry was killed. Other rising occurred in Satpura hills under one Kajar Singh. Detachments were sent out and levies made and after several skirmishes and some loss of life, the great number of bands were broken up. But it was not till November 1859 that the disturbances were finally put down. Till then, the tribals of this region have been living in peace and perhaps there is no trace of violence in their character in the present time. Practically no murder takes place in this region. Sometimes report of looting comes but that too because of their acute condition of starvation. Nobody would believe by observing them that only a generation back the members of this community were resorting to a life of violence.

As a result of anarchy, mass scale looting, murder, arson and violence the Bhils as well as several other group of people living in the plains of Khandesh migrated to the plains and hilly areas of the area which is now known as Surat districts and Valsad districts. These people were pushed into this area by the Peshwas who heaped atrocities on the peace loving people who finding no other alternative moved into the forests and hills of western region. Only the Bhils of Dangs region escaped as the Peshwas could not penetrate the thick forests of that region and that's why their traditional political structure could remain unadulterated till 1947. Whereas in Khandesh area warfare was frequent in which the tribals were also involved due to which the tribal groups functioned as a political unit. But it also affected their settlements which had become very mobile and shifting from one place to another place in search of a peaceful life was order of the day. As a result of this the tribes as individual political units got disbanded and due to compulsion of living in alliance with other groups new boundaries were drawn on the basis of similarity of language and social customs. This also happened with a large number of Hindu caste people who in order to escape the wrath of enemies took shelter in the hills where the tribals groups had already

arrived. Thus, due to this frequent mobility of settlements the present Surat and Valsad districts received unprecedented wave of migration from the Khandesh region which has been a contiguous region. In fact part of the Khandesh region now constitute as part of present Surat district. Many of the tribals, even now, identify themselves as 'Khandeshi'.

After the forest in the plains of Surat district were cleared by the tribals, both the Hindus and Muslims also penetrated into the region as long back as 16th century, when the Peshwas entered into Gujarat they first established their rule at Songhadh in the district of Surat in the year 1719. There are number of historical evidence which amply illustrate that these tribals who had been occupying the plain areas had come in contact with Hindus, Muslims and even parsis much earlier. Due to this several new groups had emerged and either they took another name or were given a new name by the non-tribal population. This may be one reason that today we find a number of tribal groups whose names do not appear in the history of this region. The Bhils, Kolis and Katkaris are the only tribal groups whose name appears in the early history as tribal people. The name of the Choudharys, Dhodias, Dublas, Konknas, etc. appear only after the advent of the Britishers in the area. By that time the formation of new groups had already been taken place. During that very time or a little bit earlier another wave of migration took place from the south west in which Konknas and Warlis got settled in this part of the country. In this situation of great mobility of settlements some of the same group of people settled in the hills or on the slopes of the hills while many got settled in the plains. It is because of this reason that the in these regions the boundary drawn on the basis of similarity of languages along do not coincide with those drawn on the basis of shared culture traits. But the tribal villages or the plains have more in common, linguistically and culturally, with one another than they have with the tribals living in the mountains. The tribals of the plains where perhaps the intermingling of tribal and non-tribal elements took place at a large scale, were subjected to the forces of culture change more intensely than the tribals of the hilly areas on account of the degree of culture contact situations. The hilly areas were under the jurisdiction of the princely states while the plains were under the British rule. In the last decades of the 18th century, the East India Company acquired the district of Surat (which at present comprises the plains of Surat as well

Valsad districts) by the Treaty of Surat while the hilly areas which at present forms part of the eastern region of Surat and Valsad districts, were left under the control of the Gaekwads of Baroda and other princely states such as Dharampur, Bansda and a few other small feudatory states. The areas under the control of the British witnessed more and rapid culture change while those under the control of princely states due to isolation and also partly due to their repressive policies, escaped the process of acculturation. But in both the areas the tribals were unable to organize themselves as viable political units. The political stability and unity of these people which was broken as a result of the internecine quarrels of the Peshwas, the Gaekwads and the Scindias and the chouth-collecting raids of the Marathas, was broken once for all. Many of the tribes and other social groups became wanderers and only after the British consolidated their power that the wandering life of these people came to rest. As the plains of these regions is fertile, there started concentration of more and more people from outside. On account of this reason these regions attracted, since earlier times, quite a few enterprising community such as Parsis, Brahmins, Patidars, Anavals and Vohra muslims. In course of time became the landed proprietor in the villages on these regions. They held almost all land. However, the actual units of cultivation were in most cases the small parcels of land, largely cultivated for subsistence by poor and oppressed tribal tenants among whom the Dhodias, Choudhary, Naikas and Warlis constituted the largest number. The Dublas were reduced to serfdom. They were not the only people who became bonded labourers but many from amongst the Choudharys, Warlis and Dhodias too had to accept such a life on account of the loss of the land. We will go into little more detailed discussion about this in the next chapter. Let us now come to the history of Dangs.

D A N G S .

It is well known that the Dangs, as a whole presents the aspects of a large and unbroken forest. It is extremely hilly on all sides and broken by deep raviness, through which the Ambica, Purna, Kapri and Gira rivers and tributaries flow down towards Surat district. The highest elevation is 4,358 feet. Towards the centre and west the densest forests and to the east, the largest clearings are formed. The rocks consists of various forms of trap and though the mineral resources have not been closely examined, it is most probable that they are very valuable. In and around hamlets, the villages have a number of fruit

bearing trees, wild scrub, creepers and bamboo groves. Beyond this, the surrounding of the villages are completely covered with different types of long teak trees, scrub, creepers and such other vegetation. Timber (teak and various other useful species), bamboo and minor forest produce are for the most important products. The people depended to a considerable extent on game, fish, roots, berries and other fruits. Looking from any hill top, except dense forest, nothing is visible to the naked eye. One who is not accustomed of living in the forest areas, the scens and environment itself is frightening.

It is difficult to reconstruct the history of Dangs as it scarcely figures in history. Even in medieval times it was an inaccessible forest. But it is believed that together with Bansda State of the Valsad district, it was part of the Chalukya kingdom of Gujarat in the time of Jayasimha Siddharaja (1094-1143) It was also one of the provinces of the Sultanats as well as of Moghal empire. With the collapse of the Mughal empire and the internecine quarrels between the Maratha powers, Dangs in 1752 was parti-partitioned between the Gaekwad of Baroda and the Peshwa. A large part of the Dangs still continued till 1880 to belong to the Baroda State. But when the Britishers entered into this region, they challenged the authority of the Gaekwad and without consulting the Gaekwad they acquired certain rights from the Bhil chieftains who were fourteen in numbers. According to an administrative report the Dangs contained several chiefs with a population of the most restless description and the whole required a constant superintendence. In course of time dispute arose between the Britishers and the Baroda State and although a committee of representatives of both the Governments went into the entire issue but finally the British government recognized the chiefs of Dangs as independent. In 1902, a regular Agency was formed for conducting the administration of the district. Later, Dangs formed a part of Surat Agency.

All the fourteen petty estates in the Dangs were held by Bhil chiefs, of whom four were given the titles of Raja by the Britishers while the others were styled as Naiks, Pradhans or Panwars. All were practically independent, though a nominal superiority was awarded by the Britishers to the Raja or Gadhvi, under whose banner the rest were bound to

serve in time of war. Old Dangi Bhils, however, maintain that before the Britishers came the Raja of Limba was the only Raja of Dangs while all others were just Naiks which means head of a band. But Raja of Limba refused to compromise himself with the Britishers although all kind of force was used. But in the thickness of forest and inhospitable weather, the British forces could not make much headway in controlling that Raja. Viewing the impossibility of controlling him, they took the step of winning over the petty chiefs in which they became successful. They declared the Chief of Gadhvi estate as the Seniormost Raja of Dangs who with his other followers became loyal to the Britishers and ultimately the Raja of Limba was reduced to the status of a petty chief. Since then Raja of Gadhvi has been enjoying the status of the seniormost chief of all the petty estates in Dangs. In former days (during Mughal period), the Raja of Gadhvi was, in common with other Chiefs of Dangs, tributary to the 'Deshmukh' of Mulhar, a strong fort in the Balgam taluka of Nasik district. But the oppression exercised by the Deshmukh in collecting his tribute led to frequent disturbances that the British government was induced to deduct the amount from the sums paid to the Dangs chiefs for the lease of their forest and to hand over directly to the representative of Deshmukh. According to the agreement concluded in 1905 between the Bhil Rajas of the Dangs and the British Government, the Bhil Rajas had leased to the then Government the right to forest exploitation but had retained certain judicial powers, not only over their own tribesmen, i.e., Bhils but also in regard to settlers of other communities such as Kjnbis or Konkis and Warlis. The Britishers also encouraged the Kunbis to settle down in Dangs in greater number. Formerly the Kunbis used to be invited by Dangs chiefs to settle in Dangs but due to the whimsical temperament of the chiefs due to which sometimes after some Kunbis got settled in some villages were used to be driven out by the Bhils. This mostly used to happen when they were on war with Maratha powers. Thus, majority of the Kunbis or Koknas are a recent migrants to Dangs. The Bhils used to encourage them to settle in Dangs because of superior knowledge the Kanbis possessed in agricultural practices; a thing in which Bhils had no interest. Their economy was based on shifting cultivation, minor products of forest, hunting and also plundering the population of the plains by organizing raids on the people of plains. Writing about them Sim Cow mentions that "the Bhils of Dangs district are brave to a fault;

no enterprise is too daring for them. They are acquainted with every hill, path, refuge, retreat and forest". The Britishers had realized their independent nature and also their qualities to fight to the last ditch and as such they thought it better to enter into treaty with them. They were mainly interested in the forest. In order to keep the country quiet, since any disturbance there affected the neighbouring areas and ultimately the burden of putting down any rising of people used to in a great measure fall upon the Britishers, they annexed the jurisdiction of Dangs from the control of Gaekwad and introduced their own administrative organization there. But, by and large, they did not disturb the Bhil society and gave all the powers to the Chiefs to have political control over the people of the area. However, the Bhil Rajas had to rule under overall control of the then political department of Government of India. The administration of justice, civil and criminal was vested in the Collector of Surat as ex-officio political Agent, capital sentence being referred for the confirmation of the Government and the Diwan of Baroda exercised first class magisterial power. Petty cases were settled by the Rana and Naiks themselves each in his own jurisdiction, the punishment being chiefly fines in money and cattles.

Thus, the whole area of Dangs was leased to then Government of India for an indefinite term. The recognition of these Rajas and chiefs was due to the circumstances that the early Britishers administrators were induced to treat the defacto exercise of civil and criminal jurisdiction by a land holder as easying with it a quasi-sovereign estates. After independence, Dangs was constituted into a separate district in Bombay State. At the time of bifucation of Bombay State in and around 1956, Maharashtra leaders made all possible claims to include Dangs in the newly created Maharashtra State. A dispute barose between the leaders of Gujarat and that of Maharashtra over the Dangs in the 'fiftees' and the people of the Dangs were also involved in the political struggle which shaped the political destiny of several tribal leaders of that region. This will be discussed in detail later.

The question of rights and privileges of the Rajas and Naiks was taken up by the Government and ultimately the whole region was taken away from their rule but they were allowed to receive the political pension from the present Government of India. Some amount of forest land has also been left with them

as their personal property.

Under the former native Governments, the Bhils were terror for neighbouring district and on occasion the most indiscriminate vengeance was wreaked on them for their habitual depredation. On the occupation of the Khandesh by the British in 1818 anarchy was its height - the roads were impassable, villages were plundered and murders committed daily. The only protection, the inhabitants of the plains could obtain, being through regular payment of blackmail. An expedition was sent to Dangs country by the British Government, but at the end of three months, less than half of the force marched back into Malegaon, the others having succumbed to the malaria of the Jungle. At that time Capt. Out Ram came among the Bhils of Dangs. First, conciliating them with feasts and his prowess in tiger shooting, he eventually succeeded in forming a Bhil Corp, originally based on nine men who had accompanied him into the Dangs. In 1922 this Bhil Corp number swelled to 600 rank and file who fought boldly for the then Government and suppressed plundering. But in this process many Bhils were also subjected to great terror by the members of the Bhil Corp. This became so demoralizing for the Bhils that they, in course of time, became a group of completely subdued persons never to come in the way of powerful authority. The country whose history was replete with instances of chaos became quiet and safe after the Britishers controlled the area. As a result of this, the tribal population, particularly the Bhils started a life of settled community. Formerly they used to change villages frequently according to the demand of the warfare situation prevailing there.

The discrepancy between the political status and the economy of the Dang's Bhils during the British control is of considerable interest. Basically, the Bhils were a tribe of food gatherers, hunters and slash-and-burn cultivators. Even today only a small minority of Bhils own ploughs and bullocks although they have left the practice of shifting cultivation long back. As slash-and-burn cultivation on a substantial scale was no longer permitted (owing to British control over the forest) many Bhils subsisted partly on wild roots and other jungle produce and hunting and partly on the wages earned by forest labour. They, it appears, abhor doing settled agriculture. Though the economic base was narrow and many Bhils lived (still live) in small round huts, far inferior to the substantial rectangular houses of Kunbis, there was no doubt that until

1954 when Independent Government of India abolished their rights and privileges as ruler, they had been the ruling race. For instance, the Gadnvi Raja and Pimpri Raja exercised jurisdiction over upto fifty three and twenty villages respectively and operated a feudal system whereby they delegated their authorities to inferior chiefs known as Nayaks and Kunwars. According to local traditions, the Bhil Rajas had permitted Kunbi immigrants from the plains and neighbouring districts of Nasik to settle in their estates. While the Kunbis brought bullocks and ploughs and introduced permanent cultivation into the hills, the Bhils persisted in their forest life. They levied taxes on the Kunbi settlers and many a times a Raja or chief would call his Kunbi ryots to cultivate his land for him expecting them to bring their own ploughs and bullocks. In this way the two economies existed side by side, and though the Bhils might have benefited from the introduction of superior type of cultivation by their Kunbi ryots they took no steps to model their own agriculture on similar lines. The relation of the two people was one of rulers and ruled and even today Kunbis would tell of the past oppressiveness of the Bhil chiefs who would come with their bowmen, take possession of Kunbis crops and cattles, demand supplies of food and on occasions even abduct Kunbis girls. On account of this, the Kunbis used to prefer to live in thickest of forest so as to escape from the eyes of the Bhils.

The co-existence of a politically dominant but materially backward ruling tribe and a subject but economically progressive peasantry is an unusual variant of the relations between aboriginal and hindu-like peasant population. While the Kunbis, so long they wished to live in Dangs had no other choice but to recognize the political authority of the Bhil chiefs. But before the Britishers arrived, the Kunbis were in small number and that too was not stationary. When they found the harassment from the Bhils intolerable they used to go back to the place from where they had migrated. But the Bhil chiefs would again woo them to come back as the former needed the latter for cultivating their fields. This game of hide and seek went for pretty long time till the area came under the control of British whose presence in the district provided some sort of security to the Kunbis. Again, the Kunbis found it impossible to go back to their

land of origin because of the growing atrocities of the Maratha rulers of their region, who were bent upon to drive the Kunbis out from their jurisdiction. In comparison to the Dang's chiefs the Maratha rulers were more cruel in inflicting torture upon the Kunbis. The Bhil chiefs harassed them only occasionally. Further, the situation was more precarious in the plains due to long war between Muslims and Maratha rulers and between one Maratha ruler and other Maratha ruler. The Dangs region was comparatively much safer and although the Bhil Chiefs sometimes tortured them, life on the whole was peaceful and settled for the Kunbis. However, the Kunbis maintained their own ritual superiority in terms of the Hindu castes hierarchy by refusing to accept food at the hands of the Bhils and of ex-communicating any Kunbis who had sexual relations with a Bhil even though the Bhil Raja imposed no reciprocal rule on his tribesmen. As the Bhils had no inhibition in eating beef or buffalo-meat, the Kunbis, who strictly abhor eating beef, maintained social and ritual separation from the Bhils.

Kunbis country had been referred to the hilly region of Thana area which was known, in earlier times, as the Konkan region. Thus from their name, the Konknas have passed into Gujarat from Konkan region. By the very name of their country they gradually got to be recognized as Konknas. According to Bombay Gazetteers-"they seem to be newcomers, many within the last generation and almost within the last hundred years. They call themselves Konkan Kunbis". Many of them still prefer to be called by the name of Kunbis. It is true that in earlier history of the region, no mention of any group of people by the name of Konknas or Konknis has been made. (By earlier history, we are referring to the times between 10th and 16th century). The name of Kunbis, Bhils and Thakurs do appear frequently in the pages of history. The history of Konkan region do suggest that the entire region had undergone immense turmoil owing to the invasions of Mughal emperors, Marathas, Portugese and ultimately of British army. When the British army finally occupied the region, they found many villages completely deserted, without any habitation. Such historical necessity might have persuaded certain groups of Kunbis to be pushed into more interior, hilly and forested region of Sahyadri hills. And thus finally this group of Kunbis made the western spurs of the Sahyadri hills and Dangs their permanent home. If it is accepted that the Konknas were originally Kunbis., it might also be

concluded that as they migrated to the Jungles of Sahyadri hills, their culture got transformed into the culture of a hill tribe. They lost their traditional cultural trait through environmental handicaps. They had to abandon their settled life in comparatively plain areas and to settle in hilly area wherever they found arable tract in the range of hills. Later these people were begun to be known as Konknas. It is also believed that the Marathas themselves were once a large tribe who have divided into numerous occupational castes. Those who remained out of the pale of the Hindu caste system were perhaps gradually pushed into more hilly and interior region and they remained as a relic of the Maratha community. Konknas might be also be one such groups who were left outside the boundary of the Hindu castes system. Both Konknas and Kunbis are often described as internally undifferentiated. Konknas, however, do not appear to have existed as political unit as neither the Mughals nor the Britishers had any confrontation with any group of people by the name of Konknas. In the region which is supposed to be the native place of Kunbis, such as Thana, Nasik as well as North Kanara, both the Mughals and Britishers had to face serious situation in settling the Bhils, Kolis, Kunbis, and Kolis and in having lasting peace with them. This also suggest that Konknas were, during those times, either part of Kunbis or some other community. Thus, if the present day Konknas associate themselves with Konkan Kunbis their argument does not lack plausibility.

Despite the inequalities of ritual and political status, the Bhils and Konknas of the Dangs share in many respect a common cultural pattern. Due to this, both of them are called by outsiders by a generic term - 'Dangi' (One who lives in Dangs). But a Kunbi of Dangs, when asked, do not call himself a Dangi while a Bhil unfailingly do refer himself as a 'Dangi'. However, the Kunbi leaders of Dangs now-a-days, in order to influence their political claims, have started using the term 'dangi' for themselves too. But the fact remains that the Dangi Bhils of the present time, for all practical purpose, are a distinct tribe, having a distinct language, a territory and a distinct style of life. Similarly, the Kunbis too have a distinct style of life. Both are separate endogamous unit and inter-tribal marriages, such as between Bhil and Kunbi or between Bhil and Warli or between

Kunbi and Warli are almost unknown.

The real unity of Dangsi Bhils and Kunbis is to be noted in their folktales and folksongs which tell them the glorious history of Dangis. Their legends, from their very childhood, make them aware that they are distributed on all the hills of Dangis and in the past were exclusive owners of this land. Their mysterious association with Raja Taranga is always narrated by 'Gothars' (a bard) who sing verses to the tune of a 'Thali'. However, both the Bhils and Kunbis undergo in course of maturation a wholly dissimilar pattern of socialization. The result has been a different pattern of sharing of certain underlying values and orientations towards authority and decision-making and modes of thought. The events and factors in the political history of this region have moulded the psychology of these two tribal groups differently and, as we will see later, the trends of political development in particular since the beginning of Independence. Although the Bhil Rajas and chiefs continue to be recognized by present government of India as the former rulers of this region, the political destiny of Dangis has now gone into the hands of the Kunbis whose leaders have successfully organized themselves to become the political bosses there. The Bhils simply could not match them in contemporary political affairs of this region due to which a ruling community has been reduced to the position of subservience while the 'subject community' have become masters. Although the chief political contribution of the Britisher intervention was to strengthen the traditionally weak central authority of the Bhil community, this did not help the Bhil Rajas and chiefs to consolidate their political powers after independence. This was mainly because of their ignorance, lack of political consciousness and administrative ability, as well as orthodoxy in their approach to modern politics.

South Gujarat, thus, because of the distinctive geographical as well as demographic features, has lacked a coherent and well integrated population. There has been congregation of many ethnic groups. During the course of their growth they have undergone many changes getting fragmented into many tribes and acquiring characteristics of their natural habitat. Owing to geographical peculiarities and difficult terrain and because of the absence of communication between them, the tribes and groups of people have developed distinct cultural patterns. However, they share common origins, history, context and

environment and interact with one another more than outsiders. Tribal loyalties and the quest for regional identity were more overwhelming in past than a sense of belonging to national entity. Nationalism, in the modern sense, was not a characteristic feature of tribal society of South Gujarat in the pre-independence days. Both geography and demographical feature turned tribals of South Gujarat into highly segmented political entity. Due to such a nature of the societies, co-ordinated territor-wide political activity faces tremendous obstacles. In the region, where the rule was of despotic and ruthless rulers such as that of Bansda and Dharampur, the absolute rule over the tribal tracts for a long stretch of time left the tribal people as mere subjects from whom obedience was extracted through coercive methods at the disposal of the Stas. The history of these region was replete with instances of chaos bringing in its trail greater miseries for the people. Absolute power, in spite of its tyrannical nature was considered sine quo non for stability and orderly life, so much so that the tribals would rather tolerate hardships than be victims of the internecine wars. These rulers were extremely orthodox and frustrated all attempts by the Social workers to liberalize. In the plains where the Britishers as well as Gaikwad ruled, the situation was different. Although both these administrations had liberal views, the encouragement given to non-tribals to settle in their territories became disastrous for tribals. In course of time these non-tribal settlers became the landed proprietors in the villages. These landlords generally leased out their holdings to the tribal tenants from whom they extracted maximum surplus produce, mainly in kind. A large section of the tribal farmers was reduced to the status of the status of bond slaves or agrestic serfs of the landowners, who also played the role of moneylenders. Thus, with the growth of population in the plains in 19th century and the British and Gaekwad policy of making land alienable there, the tribals were put increasingly into debt and forced to give up their land. Although the non-tribal population was generally concentrated in the inland villages, they held considerable economic and social control over the villages lying in the elevated hilly region of both Surat and Vadod districts. However, in comparison to the tribals of the plains, the tribals of the hilly region often had very little interchange of goods and services and manpower with the larger society. But the tribals there were at the mercy of the

State. After tax collection they were left with barely enough to survive. Thus, although the form of economic exploitation differed from the landlords of the plain areas to the rulers of the princely States, the affects were much the same; the tribals produced enough but much of that they produced was extracted by non-tribals for their own benefit. This experience of exploitation and the strength of the State as well as the political power of the non-tribals brought the most devastating and demoralizing effect upon them which led them to withdraw from any kind of participation of outside other than necessary, and compulsive. This also resulted in cutting themselves from any kind of political alliances that might have been useful to them to thwart the powerful control of outsiders upon them. As we have seen, in Dangs region due to the political alliances between the Bhils and the Britishers, the Bhils were not reduced to a state of complete powerlessness. In plains, the story was different and as we will see later they reacted in different way in guise of tribal movements meant for social regeneration of their society. This situation of powerlessness prevented them to have any political connections with other groups of people in the society of South Gujarat. The primary locus of politics for the tribals, the area within which they looked for commands and participated in decision-making which affected their behaviour, lay within the tribal community itself.

DK.

00000000
.....

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD 380 014

Seminar on Role of Tribal Research in
Tribal Development.

(24th to 26th February 1979)

SEMINAR ON BANKS AND TRIBALS

A Seminar on Banks and Tribals organized by the Institute of Cultural and Urban Anthropology was held on 20th November 1978 at the Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad, under the Presidentship of its Kulnayak, Shri Dahyabhai Naik.

It was inaugurated by Shri Babubhai Patel, Chief Minister of Gujarat. Besides wellknown social workers and representatives of governmental and financial institutions, Tribal Development Commissioner, Commissioner for Corporation, other government officers, academicians and research workers participated in it. Shri Navalbhai Shah, Minister for Education, Gujarat, delivered the velidictory address.

The Seminar noted with satisfaction that the Government has taken various measures including the Intensive Tribal Development Plans in order to develop tribal economy. It was, however, felt that unless the exploitation of the tribals by the middle-man, moneylender and trader was done away with, none of the development measures would bear any satisfactory results.

It was unaniously agreed that in order to do away with this rampant exploitation of the tribals, the cooperative structure wherever it is functioning should be revitalized and strengthened by establishing Farmers Service Societies (FSS), Large Agricultural Multi-purpose Societies (LAMPS) and viable Cooperative Societies.

It was also felt that the Commercial Banks need not enter into unnecessary competition where the central financing agency is strong and catering to the financial requirements of these societies. They should, however, step in where the cooperative structure at the village level is weak and strengthen it by meeting their financial requirements.

The Seminar recommended that the FSS and LAMPS should establish a network of shops for supplying necessities of life to the tribal people at fair price in order to wean them away from the local private petty-shopkeepers. The credit supply by the cooperative societies should be linked with the marketing of agricultural and minor forest produce etc of the members. To achieve this, an effective provision should be made in the cooperative Act prohibiting any agency except the cooperatives from purchasing agricultural produce, minor forest produce, etc. of a tribal member (of a cooperative society).

The Seminar also felt that in order to lessen and ultimately to do away with the exploitation of the tribals, it is necessary to ban the activities of private moneylenders and petty-shopkeepers from tribal areas. It, therefore, recommended that the government should not issue licences to the moneylenders and shopkeepers to operate in the whole tribal sub-plan area of Gujarat (on the lines of a similar provision made in an enactment by the Maharashtra Government in 1976).

The Seminar noted that the nationalized banks are providing finances to the Gujarat Tribal Development Corporation for advancing medium term loans to the tribals (for purchasing engines, pumps, electric motors, buffaloes, cows, bullocks, etc.) at 4% rate of interest. The loans are routed through the cooperatives to the tribal members (of these cooperatives). It was brought to the notice of the Seminar that the nationalized banks are directly supplying loans to the tribals, which it was felt, may result in much overlapping. The Seminar was of the opinion that such loans should be advanced only through the Gujarat Tribal Development Corporation.

The Seminar noted with satisfaction that the government has established the Gujarat Forest Development Corporation in order to stop the exploitation of the tribal people in purchase and sale of minor forest produce. The Seminar exhorted the Corporation that the Forest Labourers Cooperatives, FSS and LAMPS should be given monopoly of the collection of minor forest produce (like timru leaves, etc.) from the tribals at prices fixed by the Corporation, instead of the present practice of auctioning them.

One of the significant outcome of the deliberations of the Seminar in general was the awareness that there are gaps in the knowledge of the financial institutions about the values, attitudes and behaviour of the tribals people. They also do not know much about the tribal economic organization and market. The tribal dialect and their other communicative idioms and media are also not clear to them. Therefore, the financial institutions cannot work with the tribals meaningfully and efficiently. It was, therefore, unanimously recommended that the Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapeeth, Ahmedabad be entrusted with the responsibility of conducting evaluative studies for and in providing research base to the banks, as far as the tribals and their economy and culture are concerned. The Tribal Research and Training Institute should also be entrusted to devise and run training programmes for the personnel of banks etc. working in tribal areas for a period of 12 to 15 weeks, so that the bank personnel get to know the tribals well. Such inservice training for these personnel should be immediately taken up. A regular tribal orientation course for personnel of banking institutions should follow. The Institute of Cultural and Urban Anthropology should also be involved in the programmes.

Circulated with the kind permission of the Institute of Cultural and Urban Anthropology, Ahmedabad.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal Development

(24-26 February, 1979)

Sometimes back, in the first week of October, 1977 a two day seminar on 'Research in Tribal Areas' had been organized by the Gujarat Institute of Area Planning, Ahmedabad. The proceedings and the outcome of the seminar is as follows :-

I

The tempo of research in tribal areas of the state has been slowly and steadily increasing in our state. The number of researchers and institutes engaged in tribal research is increasing, and the areas of their research activities are gradually encompassing a wider network. It was felt, therefore, that if the institutes and researchers actively engaged in the research in tribal areas could come together, they might be able to devise necessary mechanisms to strengthen such research activities at the state level. For example, a review of research activities, both complete and underway, may help researchers to locate the areas of overlapping interest and to consider possible mechanisms for exchanging information among the various institutions as well as for developing an additive picture of different aspects of problems and programmes of developmental activities and demarcate broad as well as specific areas of needed research and their priorities. In the same way, certain common problems of field data-collection in tribal areas, such as field staff, languages, contact etc., certain organizational and finalised problems could be solved more efficiently in a collective way if the institutions so desire.

As a first step, therefore, we wrote to the institutes connected with tribal research in Gujarat State about the felt need for a seminar on tribal research. The response of the institutes was highly encouraging. The decision regarding the seminar was, therefore, finalised. The concerned institutes were requested to prepare working papers which included (1) a review of their completed and ongoing research (2) some ideas about the research activities concerning the tribal people in Gujarat which they may be envisaging to take up in the near future (3) problems that they are facing in connection with the field data-collection in tribal areas (4) organizational, financial and other matters that could

be discussed collectively and (5) suggestions for developing adequate mechanisms to tackle the problems that the researchers in tribal areas face.

II

Seven institutes carrying out research projects on Tribals of Gujarat presented notes/reports describing the details of the finished and ongoing research projects. Bureau of Economics and Statistics and Officer of the Directorate of Evaluation, Government of Gujarat too, presented a note on bench-mark studies made. (Researchers from the South Gujarat University were also present in the Seminar; however, they did not make any formal presentation about their research projects). Projects undertaken by Indian Institute of Management (I.I.M.) and Gujarat Institute of Area Planning (G.I.A.P.) are action research projects, whereas the one undertaken by Sardar Patel Institute of Economic and Social Research (S P I E S R) is a perspective-oriented research project. In contrast, projects undertaken by the Department of Sociology, Gujarat University, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Centre for Social Studies, Surat and Indian Research Society for Backward Classes, Ahmedabad are specific problem-oriented research projects. Lastly, the studies undertaken by the Bureau of Economics and Statistics and Directorate of Evaluation are providing base materials of Tribal Sub-Plan areas.

An action research project going on at I.I.M. is a five-year research programme : "Rural Development for Rural Poor". Dharampur taluka has been selected as the unit of planning in this research project. The entire project has been phased out in a number of stages. The first stage dealt with preparation of area profile notes and a monograph covering these notes. In intensive field surveys were carried out through canvassing structured questionnaires for identifying the nature and dimensions of poverty in this area, besides making case studies of selected institutions during the second stage. In the third stage, an action plan for the development of Dharampur taluka has been prepared. Details of the findings of these studies are presented in volume entitled : Rural Development for Rural Poor : Dharampur Project - Contours of Poverty and a Plan for Action.

Other action research projects finished/on-going at G.I.A.P. are (1) Identification of Service Centres in Tribal Talukas (2) Health Survey in a Tribal Taluka and (3) Rural Seasonal Migration. These projects were sponsored by the Tribal

Welfare Department of the Gujarat Government under the Tribal Sub-Plan.

The Report of the first project Identification of Service Centres in Tribal Talukas of Panchmahals, Bharuch and Surat Districts has been submitted to the Gujarat Government. The major focus in this project has been made on the aspect of fuller utilisation of the existing service centres. Further research programmes have been suggested to examine the effectiveness of the existing services in the identified centres.

The second finished project on Health Survey in a Tribal Taluka was undertaken for examining the existing health care facilities provided in a chosen tribal area. It has examined the pattern of utilisation of health care services by the people of the given taluka. It has suggested several modifications to make it more effective.

The third one, an on-going project on Rural Seasonal Migration has been undertaken to examine the expanding phenomenon of the seasonal migration among tribals. It examines the various aspects relating to seasonal migration of rural labour. Panchmahals and Kheda districts have been selected for this study. The details regarding out-migration from villages selected from Panchmahals district and in-migration in villages selected from Kheda district have been studied. Information on different aspects such as quantum of migration, periods and duration, places of origin and destination, indebtedness, receipts, savings and remittances etc. has been collected. The report is likely to be ready by the end of this year. Another study undertaken by G I A P is on Tribal Demography. It examines the reasons behind the higher growth of tribal population in Gujarat since 1957. This study, however, is based on the secondary data available from the census reports, SRS data and similar other sources. G.I.A.P. is likely to undertake shortly a study on 'The Developing Urban Centres in Tribal Areas'.

The Perspective-oriented research project : Backward Area Development Planning : A study of Tribals of Gujarat, which is underway at SPIESR is a multi-disciplinary research project. In its pilot study of tribals of Gujarat, Baroda district has been selected specifically to develop a methodology for formulating a backward area development programme. This study highlights some of the basic issues interwoven with

the existing socio-economic backward conditions of the tribals. In particular, the emphasis has been put on (1) identification of basic issues (2) their examination in the context of the existing conditions of tribals and (3) formulation of the feasible development programmes to elevate their economic position; Chhotaudepur, Naswadi and Tilakwada talukas, out of ten talukas of Baroda district, are chosen for a detailed study of sample villages and tribal households therein. The study has been phased out into three stages.

In the first stage, a study of 56 sample villages has been completed. Out of 272 villages having population above 400 (as per 1971 census), 56 villages on the basis of concentration of tribal population were chosen for village study. The sample villages formed about 30 per cent of the total village population (so categorised) in these three tribal talukas of Baroda district.

In the second stage, the field survey of tribal households has been going on. A three-stage simple random sample of 300 tribal households out of a census of 5,793 tribal households has been drawn. A structured questionnaire has been canvassed among these households. It covers details such as resource endowment and utilisation pattern, skills acquired and operationally used, occupational adoptability, migratory characteristics, resources of earning, household consumption pattern, savings and indebtedness, ethnic group behaviour, social inhibitions, social customs and taboos, community life, literacy spread, involvement and participation in the process of local level plan formulation and implementation, etc. The field work is likely to be over by the end of this month.

In the third stage, a study regarding the local level participation in the process of plan formulation and implementation has been started through canvassing a structured questionnaire among the tribal members of the taluka panchayats. The field work of this study is likely to be over by the end of December, 1977. The entire project on hand will be completed by the middle of 1978.

In the series of specific problem - oriented studies, a study of education among the scheduled tribes in Gujarat has been undertaken by the Department of Sociology, Gujarat University. The major objectives of this study have been to examine the individual, familial and tribe-specific factors responsible for the utilisation of government assistance for education by different tribes residing in the tribal sub-plan area of Gujarat.

From all the 32 talukas covered under the tribal sub-plan area, 64 villages have been chosen (2 villages from each of the 32 talukas- one village with a relative preponderance of the scheduled tribe population and a low development score and another village with approximately equal proportions of tribal/non-tribal population and a high development score). A purposive selection of villages has been made in this study. Lists of the households in each of the 64 villages were prepared and minimum 10 tribal households from each of these villages were contacted for canvassing the questionnaire.

Data have been collected from 850 tribal households. Details collected through this field survey of tribal households are such as on sex, age, marital status, education, occupation etc, of all the members of the sample tribal households, educational/occupational expectations for those who are going to schools, land holding, cattle, type of housing, utensils and other household possessions, loan/debt, savings, knowledge and use of various facilities/assistance for education, willingness and ability for providing education to children without government assistance, sacrifice the family can make for educating the children, and opinions of the heads of the sample households regarding certain statements concerning education. The coding work of the data has been going on at present.

Research projects under the same classification and on scheduled tribes carried out by the Centre for Social Studies, Surat, provide a wide range of studies on issues/topics, pertaining to the scheduled tribes of Gujarat. This has been one of the major areas of research at this centre. Twelve research projects have been completed so far and ten studies are in progress. These are theoretical, applied as well as policy oriented studies. An attempt has been made to understand social change in Indian Society through these studies. For precise and meaningful understanding of such changes, the field observation has been narrowed down to the process of social stratification among the tribals. It tries to answer the question as to in what way do these changes transpire from one type of traditional secular system to another secular system of stratification. These studies examine the major effects of the interaction between the scheduled and the non-scheduled tribes. The studies on social stratification among tribals examine the nature of differentiation among the tribals.

The centre has, moreover, examined the working of programmes undertaken by the Government and other voluntary organisations. It has given suggestions to make these programme more effective. It has also studied the migration patterns of tribals in urban areas and the resulting problems therefrom. The study on "Tribal Community in Urban Setting" is an attempt to study the tribals in urban areas. Besides examining the changes in economic and social spheres, another dimension of changes through the study of political changes in the tribal society has been added. The study on "Vedchhi Movement" is an attempt to study Gandhian approach to tribal development in a historical perspective. This centre has thus set in manifold perspectives - historical, social, economic and political to understand the tribal society.

The Indian Research Society for the Backward Classes has been conducting studies on the scheduled and the scheduled tribes of Gujarat. Of the four studies mentioned in the note presented, the study on the female labour participation rates in selected tribal areas of Gujarat has been the specific problem-oriented research in tribal areas. It focuses its attention to examine the female labour participation in different economic activities, and in particular to examine the occupational distribution of working tribal women.

The field work is spread among the nine talukas of seven districts of Gujarat, known for tribal concentration. From each district ten villages are selected on the consideration of tribal population and tribal female workers. The study encompasses seventy villages. Minimum ten tribal households are selected from each of these villages. A sample of 700 tribal households has been drawn for canvassing the structured questionnaire. The field work is going on at present.

Tribal Research and Training Institute at Gujarat Vidyapith has carried out quite a number of studies covering different aspects of life style and problems of tribals of Gujarat. These studies, in particular, examine the problems faced by the tribal societies. It has carried out linguistic studies also. Besides studies dealing in the social and cultural life of the tribals of Gujarat State have been made. A number of monographs have been brought out on major tribes. This institute has, moreover, carried out research on problems of development of tribals and process of social and cultural change. Seven studies are made under this broad theme.

It is engaged at present in an area study of Dangs. It is also preparing a research design for studying the tribes of Kutch. In near future it contemplates to undertake anthropological study of Gamits, Konkanas, and Warlis. It also aims to examine the impact of forest labour co-operative societies on tribals, and designs a separate study on administration in tribal areas.

In its note, the institute has suggested some fruitful studies worth undertaking in different tribal regions of the State to find out the effects of growing politicisation of the tribal communities. It has pointed out the gap of evaluative studies of the development programmes in tribal areas. Such studies are necessary to point out the errors in the execution of the development programmes. Another unattended field of research, as pointed out by it, has been that on the studies on the cultural aspects such as on tribal folklore. In the light of this, some beginning has been made at the Institute by making a documentary research on the review of tribal secular literature.

The Bureau of Economics and Statistics and the Directorate of Evaluation for the tribal areas (Gujarat State), have prepared documents providing basic information of the tribal sub-plan area. The Bureau has completed three studies on tribal area. The studies on the consumer expenditure pattern and market dependence of rural labour households in tribal talukas of Gujarat have indicated the extent of cash and barter of goods and services, home grown stock, receipt as gift, loan and free collection and market purchases of the commodities consumed by tribal households. These studies have used N S S data of various rounds.

The Bureau has made a study on trade structure of tribals in Gujarat, using details from the establishment schedule of the 1971 census. Establishments have been classified, here, by various characteristics such as commodity groups, types of business and type of operation. The study analyses, the number of establishments and size of employment by various classificatory characteristics. A bench mark survey has been carried out in order to bridge the data gaps found while preparing the tribal sub-plan. This survey confines to the tribal sub-plan area. The final results of this survey are likely to be available by the end of March, 1978. This survey will give a clear picture of the socio-economic, situation prevailing in the tribal sub-plan area and elsewhere in the state.

The Bench-mark survey intends, therefore, (1) to provide basic information for better understanding the tribal situation at the micro level, (2) to provide family orientation to the process of micro planning, (3) to construct indicators on development in terms of common units, (4) to provide base level details pertaining to individual households at micro region and meso areas, and (5) to enable the measurements of the benefits of development reaching to different sections of the tribal society. The survey covers 32 talukas of the State. These talukas accommodate more than 50 per cent of the tribal population in the State.

The Directorate of Evaluation of Tribal Areas, on the other hand, has been entrusted by the State Government to undertake districtwise bench mark surveys of indicators of socio-economic development among the tribal areas included in the tribal sub-plan. This bench mark study, as such, will help assess and evaluate the impact of finished or on-going programmes on the tribal population. The data thus gathered will be very much useful in fixing priorities and targets of various programmes and in working out the details of the schemes/programmes before actual implementation. Information from various official records and publications available with different government departments have been gathered for this study. Despite certain limitations on the part of such type of exercise, the indicators worked out for each of these talukas, is expected to present a realistic picture of tribal population in the State.

III

After the presentation of notes/reports on the finished as well as on-going research projects, discussion on some of the major areas followed. The chairman organised this discussion institute wise so as to facilitate the exposition of the actual work carried out in much details.

Regarding the action-oriented on-going studies of Dharampur area at Indian Institute of Management, Ahmedabad, several inquiries, such as, on the financial implications of the suggestions made by the research team, selection of service centres, homogeneity of tribal regions, opening and functioning of Ashramshalas, cost-benefit considerations, poultry programme, threshold income of the tribals, etc. were made by the participants. These inquiries were substantially replied by quoting relevant statistics. The discussion on these studies remained fairly instructive. It could provide a platform to initiate discussion on other issues pertaining

to the living patterns of the tribals of the area under study and that of other regions of the state.

Regarding the studies undertaken at Gujarat Institute of Area Planning, Ahmedabad, the discussion centered around the topics, such as, the use of S R S data, service centres, pattern of seasonal migration of tribals, sex composition of the migrants, etc. In particular, an interesting discussion took place on the growth of tribal population during 1961-71. On the relatively higher growth during this period it was inquired whether it was due to higher birth rate, lower-death rate or net immigration.

In the case of a perspective-oriented research on the tribals of Baroda district going on at Sardar Patel Institute of Economic and Social Research, Ahmedabad specific queries were made by the participants. They were such as on the selection of the area under study, type of the problems of tribals' living pattern incorporated, development of the leadership process, economic aspects of the development of infrastructure in the tribal villages and the field work experience. The relevant details were furnished to the participants, besides, explaining the operational details of the field work going on at present.

In the set of a specific problem-oriented research, the one which is going on at the Department of Sociology, Gujarat University, was put to specific queries. For example, participants inquired about the courses going on at the Ashramshalas, proportions of tribals going for higher education etc. The efficacy of Ashramshalas in view of changing emphasis of the educational pattern was discussed at length. Interesting point was raised whether tribal students are forbidden from taking higher education by sending them to the Ashram-shalash for primary and secondary level education.

On a wide spectrum studies on tribals of Gujarat going on at Centre of Social Studies, Surat, interesting queries were made such as on the scale adopted for evaluating social stratification among the tribals, land ownership pattern among the tribals of Broach and Panchmahals districts, operational aspects of the different findings made by the centre, details of the market studies, the problems of small farmers in the tribal areas, cultural assimilation among the tribals, problem of migration, etc.

Lastly, on the study of female participation are among the tribals of Gujarat, going on at the Indian Research Society for Backward Classes, Ahmedabad, queries were made on aspects such as the reasons behind a high level female participation rate among the tribals, definition of the worker, female participation and the marital status, field work execution problems, etc.

The session was steered to discussing specific issues by pinpointing different studies which have been made so far, and those which are going on at present, at different institutes in Gujarat.

IV

The broad areas for discussion by the group was considered as under :

(1) Substantive and methodical issues :

The inter-relatedness of different projects and the need for intergration of the data available from various sources, such as Census, S.R.S., N.S.S. and ethnological materials; the need for developing stable estimates (the question of adequacy of sample size and method of sample selection). their generalisability, feasibility of suggested programmes for development; do we need to worry about individual tribes and sub-tribes or should we be really concerned about the economic/occupational categories of the tribal people in general ? Should we not develop some kind of a weighting procedure when we examine characteristics like landholding, since the nature of land in different parts of the state is likely to make difference in income earned out of agriculture ? etc.

(2) Difficulties that researchers and research institutions face in conducting research in tribal areas :

- (a) Data Collection :
Selection/training/retaining of field investigators
- (b) Local support and facilities in the field.
- (c) Publications (News letter, Journal, Occasional monograph)
- (d) Finance

(3) Developing mechanisms for

- (a) exchange of information among the researchers
- (b) Co-ordination and co-operation among researchers who are conducting research on various aspects connected with the tribals;
- (c) data-bank (for village - taluka - and district level data) and library (research reports, bibliographies, data-collection instruments)
- (d) extending consulting services for the researchers with regard to design, sampling, data processing etc., and
- (e) providing facilities for processing of the data.

The chairman, thereupon indicated four broad categories of issues for discussion as under :

- (a) Identification of gaps in research and specification of priorities in research;
- (b) Methodological and substantive issues;
- (c) How do we continue the process that we have started here ?
- (d) Institutional infra-structure necessary for fulfilment of these objectives.

Then, the participants discussed the above mentioned aspects. It was suggested that we carry out studies :

- (a) to compile ethnographic data
- (b) to understand stratification, land-man relationship, settlement patterns, migration, social inhibitions or economic reality constraining the tribals, and their felt needs and attitudes;
- (c) to evaluate progress of education and other aspects related to long-term development;
- (d) to probe factors leading to regional imbalances among the tribals;
- (e) to find out the level of activities and technology suitable to their way of life and
- (f) to examine the functioning of administration in the tribal areas.

It was also emphasised that a group of researchers must get together to devise a fairly comprehensive and specific list of research necessary for accelerating the pace of development among the tribals. No doubt, this will have to be done, keeping in mind the objectives of development. This should not, however, mean any imposition on the researchers.

They should have their own freedom and judgement to select and pursue research in the area of their own interest.

We must also try to understand certain cultural traditions of the tribals that might help us to devise and strengthen development strategies. Our approach should be based on the realisation that short-term programmes will be geared to accelerate the income of those who are earners today and train the younger groups for tomorrow. It was also pointed out that we should be concerned about the direction of socio-economic change. We cannot make the tribals what we are not; we cannot expect them to be different from what has happened to the non-tribals.

V

In the end, the Chairman summarised the discussion by articulating the suggested research into three broad categories :

1. The studies designed to plan viable programmes to improve the lot of the tribals and to initiate change among them; the programmes may focus on :
  - (a) Short-term : activities, relevant technology, Projects (by tribals, voluntary agencies, government);
  - (b) How do we identify, define and evaluate them ?
2. Constraints and facilitating factors :
Administration, institutional and other supportive systems.
3. To understand the process :
How these activities can be realised ? What kind of model will fit in ? Conflict ? Conciliation ?

He further emphasized that most research institutions that are working in the tribal areas are working with some notion of rural development. The modern concept of rural development is an egalitarian concept; its translation into tribal development should not be lost sight of.

It should be emphasised that the above should not be taken in a sequence. We must emphasise what can be done in the coming five years. We should not attach any hierarchy to these research activities.

After a broad discussion about the remaining points, it was decided that the Chairman will appoint a Small Standing Committee drawn from different institutions engaged in conducting research in tribal areas. This standing Committee will try to work out adequate mechanisms for a smooth exchange of information among different researchers/research institutions. It will also think of designing adequate mechanisms to provide data bank and library services to the researchers. It will function as a liason group with the Government in all matters concerning research in tribal areas, such as funding, priority research areas, field data collection problems, retaining investigators, etc. We should plan on organising at least one or may be two such seminars a year. Shri Vimal Shah, Director, Gujarat Institute of Area Planning was requested to convene the meetings of the standing committees and provide whatever facilities and resources he could for its functioning.

*****

Circulated with the kind permission of the Gujarat Institute of Area Planning, Ahmedabad.

K

INDEBTEDNESS AMONG THE TRIBALS OF GUJARAT.

- By Mustaali I. Masavi.
Research Officer.

Studies on the indebtedness among tribes are few and far between. It has not been a major concern of social and cultural anthropologist to study indebtedness among tribal communities. Yet, there is a growing consensus among them that no analysis of culture can be completed without a reference to the pattern of their economy in general and their indebtedness in particular. Gujarat has been for many years, a subject of profound interest to many social scientist. Yet, no adequate scientific account has been written upon the quantum of Tribal indebtedness among the tribes in Gujarat.

PROBLEM : One of the glaring facts of tribal economy is indebtedness. Although it is difficult to assess the total volume of debt in a community, it is not difficult to find that the bulk of the tribal population is steeped in debt. It is also a major cause of their exploitation. The tribal is so much in debt that he may stake his own life and the life of his family in his service for long periods of time. Many debts go on from generation to generation & debtors family is reduced to the position of bonded labour.

Poor technology and low productivity lead the tribal people to debt even for meeting his daily requirement of life such as food, clothing and so on and in order to fulfil such social obligations as marriages, festivals and death ceremonies. He continues to cling to the money lender as the latter is ready to oblige him at all times even though, he charges exorbitant rates of interest. Mostly tribal borrow money from money-lenders-cum traders by mortgaging their precious land & sometimes most of the produce is mortgaged in advance to the money lender.

Of course the aforesaid feelings are not new now today. These have been brought to discussions right from the day of adoption of the constitution of India. The issue of tribal indebtedness & its evil effect on economy have been underlined in different commissions & committees reports.

OBJECTIVES :

The main objective of this study is to ascertain socio-economic conditions of tribal families and to find out the factors associated with various forms & extent of indebtedness. Implicit in the above overall objectives, the following are the specific objectives of the study :

*Seminar on Role of Research in Tribal Development
(24th-26th February, 1979)

- (1) To find out proportions of the families in debt and their average indebtedness among different tribal communities.
 (ii) To find out different sources to which tribals go for loan.
 (iii) To highlight the major heads of consumptions for which borrowings is made.

METHODOLOGY :

The data for this study were got from the monograph study conducted by Tribal Research & Training Institute, Gujarat Vidyapith Ahmedabad. The reference year for the data was 1970-71 and in all thirteen villages were investigated upon by the author. The basic unit of the study was family and the relevant data were collected corresponding to each surveyed families.

The study covered altogether 609 families. These belonged to seven tribal communities. Their distributions for individual communities are given in Table 1.

TABLE : 1.

: TRIBE-WISE NUMBER OF SELECTED FAMILIES :

Community.	No.of sample families.	Percentage.
Bhil	177	29.1
Garasia	125	20.5
Vasava	85	13.9
Kokna	58	9.5
Warli	57	9.4
Chaudhary	54	8.9
Dhodia	53	8.7
All	609	100.0

SOCIO-ECONOMIC BACKGROUND OF POPULATION :

Total population for all these surveyed families was 3936, of these, 1965 (49.03 percent) were males and 1971 (50.07 percent) were females. Average size of family for all the seven communities together stands at 6.5, in certain individual communities (Garasia, Vasava & Dhodia) the respective family sizes exceeds the average of the total families. The detail break-down of family sizes of all the communities are given in Table 2. of Total 609 families 89.7 percent had reported agriculture as their main occupation while 10.3 percent had reported agriculture labour as their main occupations. Of total 3936 population 1976 (45.6 percent) were engaged in one or other kind of economic activities. The work force among male and female was 47.1 and 44.1 percent respectively. There has not been much variation in working population figures in different tribal

communities. Of total 609 families one third (29.5 percent) of the head of the family reported to be literate. There has been much difference in literacy figures in different tribal communities.

LAND HOLDING : The tribe wise distribution of families according to size of land holding is given in Table 3. The table III shows that 52 percent of the total families owned less than 50 acres of land 26 percent of the total families owned 10 acres of land, 12% of total families owned more than 10 acres of land, the rest 10 % were landless labourers. On making tribe-wise classification it is found that almost in all tribal communities the small landholders were predominant. The big land holders cultivating more than 15 acres of land were found among Bhil (11.3%), Dhodia (7.5%) & Vasava (5.9%) tribes. Among all tribal communities Vasava had a larger percentage of agriculture labourer families.

ASSETS : The tribe-wise distribution of families according to different asset group is given in Table IV. It is seen from the table that there is a concentration of families in the middle assets groups i.e. from Rs.1000/- to 10,000/-, whereas only 22 families (3.5 percent) in the asset group of more than Rs.20,000/- In all 56 percent of families were having an assets of less than 5000/-. In otherwords the total value of assets was over Rs. 6,232/- per family.

EXTENT OF INDEBTEDNESS :

Of the total 609 families, 414 or a little over 68 percent reported debt outstanding at the time of survey. It may be recalled that the proportion of indebted families in tribal areas of Gujarat in 1961-62 according to the All India Rural Debt and Investment Survey was 72 percent. The proportion of indebted families by various assets groups is presented in Table - 5.

It is seen from table 5 that the average amount of debt in the study area was Rs.243/- per family. The amount of outstanding debt per reporting family was Rs.356/-. The average amount of outstanding debt among families of higher assets group was seen to be significantly higher than among the lower assets groups. This is but natural, because those who have more assets have greater credit worthiness. The size of debt, other things being equal, is a function of the credit worthiness as defined by the size of assets. Table 5 also suggests that by and large, the amount of debt varies directly with the size of assets group. For instance, all the families in assets group below Rs.2500/- had outstanding debt of less than Rs.250/-. 53 percent of families in the assets group of Rs.2500/- to 10,000/- were seen to have debt in the range

of Rs.250/- to Rs.400/-. The highest assets group of Rs.10000/- to Rs.20000/- and above, had highest amount of debt. The figures also indicates that, the proportion of indebted families range from about 41 percent among assets group of Rs.500/- to Rs. 1000/- to about 76 percent among the assets group of Rs. 10000 to 20000/-. The proportion of indebted families according to the different assets group may be due to a number of factors affecting the supply & demand for credit. The supply of credit will be available to a greater extent to families belonging to higher assets group & possessing more wealth. The demand for credit would be of two types, one the demand for consumption credit which is likely to be higher among families with lower amount of assets & lower incomes, & two demand for current production and investment purposes will be higher among families with larger amount of assets., so far our study is concerned.

SOURCES OF CREDIT :

The significant sources of credit in tribal areas are professional moneylenders, traders, friends and relatives, cooperative societies and banks. The source-wise data of borrowings are given in Table - 6.

It is seen from table 6 that moneylenders and traders provided the largest proportion of the total debt i. e. about 64 percent. Friends and relatives contributed about 5 percent of the total loans. Institutional agencies viz., cooperatives, banks & Government contributed over 31 percent of the total loans. It is significant to note that - still non-institutional agencies dominate the credit scene in tribal areas of the State. The figures in table 6 shows that the families holding lesser amount of assets depended heavily on non-institutional sources of credit. On the other hand institutional agencies accounted for a significantly high proportion of debt of the higher amount of assets group (i.e. Rs.10,000 to Rs.20,000 & above Rs.20,000). It is important to note that the entire co-operative credit is availed of by these two groups.

PURPOSE OF BORROWINGS :

The amount borrowed by families for different purposes is presented in table - 7. As seen from Table 7, in all assets groups of households resorted to borrowings in a large number of cases loans were taken for meeting their expenditure on domestic consumption. Of total 67 percent indebted families 82 percent of the families borrowed loans for meeting household expenses. The share of meeting household expenditure in total borrowing was 40%. Next in importance was capital expenditure

in farms, (24.8 percent) and the expenditure on social ceremonies (16.4 percent). However, production expenditure emerged as the most important use of borrowed funds. For both the big and small asset holding families it accounted for a major share of total borrowings claimed between 18 to 34 percent of total loans borrowed. The share of household expenditure in the total borrowings was less in high asset group families. The small asset holding families who had to borrow mainly for the purpose of family maintenance and social ceremonies could hardly spare funds for productive expenses. Relatively low expenditure incurred on agricultural production by most of the tribal farmers suggests that the tribal farmers still continue to be subsistence farmers supplying most of the production needs from within the family. Probably subsistence type of production actively makes difficult for them to maintain the family.

SECURITIES OFFERED :

Cases of borrowings have been counted in terms of securities offered for loan. It is found that only in 80 cases (19 percent) securities have been offered for such borrowings. In rest of the cases no security was offered. Land is only security offered in all 80 cases where loans are taken from institutional and non-institutional sources.

TRIBE - WISE BORROWINGS :

The analysis of distribution of assets and borrowings among different tribal groups provides another angle for judging the relative economic position of different tribal groups. Table 8 gives the data regarding the values of total assets per family and also per family borrowings.

T A B L E - 8
: TRIBE-WISE ASSET AND BORROWING PER FAMILY :

Tribe	Borrowing per family.	Asset per family.	Ratio of debt in total assets.
Bhill	289	4614	6.26
Garasis	373	7475	4.99
Vasava	175	5900	2.97
Kokna	78	3721	2.10
Warli	99	2045	4.84
Chaudhari	76	7637	0.96
Dhodia	374	13828	2.70
All	243	6232	3.90

Table 8 reveals that economically advanced tribal group like Dhodia had the highest per family borrowings and the less advanced group like Kokna had low per family borrowings. When we consider different tribal community like Warli, Vasava & Chaudhari per family borrowings had however, much smaller difference. Bhil ranked next to Dhodia in regard to borrowings. The data also shows that Dhodia had the highest value of assets per family and also the highest borrowings per family. Chaudhri ranked next to Dhodia in regard to their assets but occupied a low rank in regard to borrowings. We find from table 8 that compared to the total value of assets the amount of debt even for any tribal community was not more than one tenth. The percentage of debt to the total value of asset was highest in Bhil whereas lowest in Chaudhri community.

The analysis of borrowings serves two purposes. In first place, it tell us who were required to borrow and how much there borrowings were. Most important would be information regarding sources of borrowings restored to and the uses to which borrowings are put to. The details are given in Table 9.

As e seen from Table 9 that the expenditure on family maintenance predominated in all tribal community except Dhodia, families. used more than 38 to 60 percent of borrowed loans on household expenditure. Next in importance was Social events and agricultural development. Dhodia devoted nearly 50 percent of the total borrowings to production. The poorer tribal group who had smaller per family borrowings devoted larger percentage of their borrowings to non-productive uses. Table also show that a very small percentage of the total borrowings was utilised for current agricultural expenses.

Table 10 reveals that Dhodia had the highest value of total assets. Chaudhari ranked next to Dhodia in regard to assets. The lowest position in regard to assets was that of warli and Kokna. From the total value of assets according to different community given in table 10 shows that the position of poor and advanced tribal groups in regard to total value of asset can be accounted for by the fact that among their assets land had a fairly high share (43 to 60 percent). Koknas and Warlis who did not have a very high total value of assets per family had more than 60 percent of their assets in land. The prosperity of almost all the community was reflected not so much in terms of land, they had a fairly high percentage of total assets in houses and livestock too.

The status of different tribal community can be judged also from the point of view of assets held by them in liquid form such as cash and ornaments. Bhil had by for the largest percentage of assets (5.4) held in this form. Most of the other communities held between 1 to 4 percent of their total assets in the form of liquid assets.

CONCLUSIONS :

The foregoing discussion has shown that the non-institutional agencies account for an overwhelming proportion of the credit supply in the study area. The bulk of the institutional credit is appropriated by a relatively small proportions of households belonging to the advanced tribal group. Institutional sources like Government Offices, banks, co-operative societies accounted only 30 percent in extending credits to tribal families. Of the institutional sources, co-operative societies provided only 9 percent of the total loans to tribals. It shows that the co-operative structure in tribal areas constitute a backward enclave of a strong co-operative movement in the State. Steps will therefore, be taken to revitalise the primary co-operative societies in tribal areas to reduce the burden of tribals.

Any instant recommendations to get rid of this situation will be ultimate failure. Because, indebtedness among tribals cannot be seen in isolation of other economic and social behaviour of the people. What emerged from the foregoing pages of this report is sufficiently alarming and call for taking ^{an} immediate actions to counteract the root-cause of the maladies.

* * *
* *
*

DK.

TABLE - II.
TRIBE-WISE POPULATION, WORK-FORCE AND LITERACY (PERCENTAGE)

COMMUNITY	No. of families.	Population			Working population			Literacy of head of Families.		
		Male	Female	Total	Male	Female	Total	Literate	Illiterate	
Bhili	177	49.1	50.9	100.00	54.4	45.3	49.7	15.8	84.2	5.7
Garasia	125	50.9	49.1	100.00	46.4	47.8	47.1	8.8	91.2	7.3
Vasava	85	49.2	50.8	100.00	56.2	49.4	52.7	14.1	85.9	6.7
Kokna	58	51.3	48.7	100.00	55.1	61.1	58.0	5.2	94.8	5.6
Warli	57	50.3	49.7	100.00	45.8	43.9	44.9	12.2	87.8	7.2
Chaudhry	54	48.8	51.2	100.00	57.0	57.5	47.3	12.9	87.1	6.5
Dhodia	53	51.3	48.7	100.00	58.7	56.7	57.8	22.6	77.4	7.1
<u>A L L :</u>	609	49.1 (1965)	50.9 (1971)	100.00 (3936)	47.1 (926)	44.1 (870)	45.6 (1796)	29.5	70.5	6.5

*****

T A B L E - IV.
DISTRIBUTION OF FAMILIES ACCORDING TO ASSET GROUP AND TRIBES.

(PERCENTAGE OF FAMILIES)

Asset Group	Bhil	Garasia	Vasava	Kokna	Warli	Chaudhary	Bhodia	Total
Less than Rs.500/-	7.9	0.8	14.1	3.4	10.5	-	-	5.7 (35)
Rs.500-1000/-	5.1	1.6	16.5	6.8	8.8	-	-	5.6 (34)
Rs.1000-2500/-	29.9	11.2	14.1	17.2	26.3	5.6	3.8	17.9 (109)
Rs.2500-5000/-	32.2	25.6	12.9	51.6	22.8	22.2	15.1	26.8 (163)
Rs.5000-10000/-	16.4	36.0	22.3	21.0	28.2	51.8	28.3	26.9 (164)
Rs.10,000-20,000	6.2	20.8	20.1	-	1.7	16.6	33.9	13.6 (82)
Above Rs.20,000	2.3	4.0	-	-	1.7	3.8	18.9	3.5 (22)
T O T A L :	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	(177)	(125)	(85)	(58)	(57)	(54)	(53)	(609)

FIGURES IN BRACKET SHOWS TOTAL NUMBER OF FAMILIES.

T A B L E - III.
DISTRIBUTION OF FAMILIES ACCORDING TO SIZE OF LAND HOLDING AND TRIBE.

Size of Land Holding (Acres)	Bhil	Garasia	Vasava	Kokna	Warli	Chaudhari	Dhodia	TOTAL
0-2.5	22.6	19.2	8.2	15.5	33.3	12.9	18.9	19.0 (116)
2.5-5.0	23.7	48.8	18.8	39.7	28.1	38.9	37.8	32.7 (199)
5.0-7.5	16.4	16.0	12.9	27.6	15.8	25.9	20.8	18.1 (110)
7.5-10.0	7.9	9.6	7.1	6.9	3.5	12.9	7.5	8.1 (49)
10.0-15.0	11.3	4.8	5.9	6.9	-	5.6	7.5	6.9 (42)
Above 15	11.3	0.8	5.9	-	-	-	7.5	4.9 (30)
Land less	6.8	0.8	41.2	3.4	19.3	3.8	-	10.3 (63)
TOTAL :	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	(177)	(125)	(85)	(58)	(57)	(54)	(53)	(609)

THE FIGURES IN BRACKET SHOW THE TOTAL NUMBER OF FAMILIES.

TABLE VI
Assets wise distribution of outstanding debt according to different sources (Percent)

Assets Group Rs.	Non-Institutional		Institutional		Total
	Money lenders and Traders	Friends and Relatives	Cooperative Societies	Banks and Government	
Less than Rs.500	100.0	-	-	-	100.0
Rs. 500-1000	100.0	-	-	-	100.0
Rs. 1000-2500	73.0	1.0	6.2	19.8	100.0
Rs. 2500-5000	68.5	6.4	7.2	17.9	100.0
Rs. 5000-10000	69.5	5.8	4.9	19.8	100.0
Rs.10000-20000	54.9	6.5	13.7	24.9	100.0
Above Rs.20000	25.9	6.2	33.0	34.9	100.0
TOTAL.....	63.8	5.3	9.8	21.1	100.0
Average amount of debt from different agencies (Rs.)	262	282	208	466	356
Proportion of families reporting	87.8	16.3	16.9	5.8	67.3

TABLE V
Proportion of indebted Families Among Different Asset Group

Asset group (Rupees)	No. of Families	No. of indebted families	Proportion of indebted families of indebted families (Percent)	Amount of Debt per family (Rs.)		Average amount of Debt per reporting families (Rs.)		Share of each group in total debt (Percent)		
				Cash	Kind Total	Cash	Kind Total			
Loss than Rs.500	35	16	45.9	30	22	52	65	48	113	1.2
Rs. 500-1000	34	14	41.1	61	27	88	148	66	214	2.0
Rs. 1000-2500	109	75	68.8	100	62	162	145	90	235	11.9
Rs. 2500-5000	163	123	75.5	155	66	221	206	87	293	24.4
Rs. 5000-10000	164	111	67.7	158	81	239	234	120	354	26.6
Rs.10000-20000	82	62	75.6	392	97	489	518	129	647	27.2
Above Rs.20000	22	13	79.1	417	33	450	706	56	762	6.7
TOTAL.....	609	414	67.9	175	68	243	257	99	356	100.0

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

A NOTE ON THE*
PRIORITIES IN RESEARCH ON SCHEDULED TRIBES
IN GUJARAT

*Seminar on Role of Research in
Tribal Development
(24th to 26th February 1979)

TABLE X
Type and value of assets for different community (Percent)

Community	Value of Land	Value of Houses	Value of Livestock	Value of agricultural - tural impliment	Immovable property	Cash and ornament	Value of assets per family with land	Value of assets per family without land	Value of wells
Bhil	43.8	19.3	20.0	2.2	3.5	5.4	4614	3657	4.9
Garasia	51.8	17.1	14.7	1.5	2.6	3.8	7475	3944	8.5
Vasava	54.9	18.9	16.2	1.8	3.3	2.9	5900	2742	2.0
Kokna	59.5	19.6	14.9	0.6	2.7	1.5	3721	1611	1.2
Marli	64.4	10.7	13.1	2.1	4.9	0.9	2045	1369	3.9
Chaudhari	54.2	21.0	14.6	2.9	2.9	2.6	7937	3962	1.8
Dhodla	56.1	19.8	10.4	3.2	3.8	1.3	13828	8121	3.4
All....	52.6	19.0	15.4	2.1	3.3	3.2	6232	3595	4.5

In this note I have restricted my observations to Gujarat only and have identified some major areas of research with a view to outline the frame work for deciding the topics for urgent research on scheduled tribes in the State.

Gujarat has a tribal population of about 2.8. million comprising of 29 tribal groups speaking 24 different dialects. Though the tribals form only 13 percent of the total population of the State, most of the groups have distinct cultural identities not only from the non-tribal population but also from the other congeries of tribals even where two or three groups live together in the same area. A great majority of them inhabit the hilly and forest areas lying on the entire eastern border of the State. Thus, the large ethnic and cultural variety of these tribals poses a number of problems which command the immediate attention of Anthropologists.

PAUCITY OF ETHNOGRAPHIC STUDIES

Out of 29 tribal groups in the State only four have been studied ethnographically. Bhils form the 40 percent of the tribal population in the State and only five out of the nine sub-groups of them have been covered under the studies of Bhils. Two of these studies are done by the trained Anthropologists like Dr.T.B. Naik and Dr. Y.V.S. Nath. The other studies on this major tribal group are very sketchy and superficial in nature.

Chaudharis are fourth to Bhils in number but in comparison to the later they live very near to the non-tribal population in the area and are economically most advanced of all the tribals in the State. Even on an important tribe like this not a single ethnographic study has come out so far. Next to Chaudharis are Dhodies who as a group heads the list of all the tribes in matter of education. Yet this significant tribal group has been left untouched by the Anthropologists.

Dublas better known as Halpatis and next to Bhils in number have come out only recently of the near to Slavish conditions of bonded labour known as Hali system. There is a long drawn but a shallow level account of this unfortunate group. This fiction-styled ^{narr-}ation lacks both in content and depth the qualities which are pre-requisites of a true Anthropological treatise.

Nain - Naikadas are known for their several uprisings against the tyrannies of Maratha and British rulers in the middle and late of the 18th and from the early to late of the

19th century respectively in Gujarat. Except the same non-anthropologist author of Dublas and the early Bombay Gazetteer, no one has tried to capture the saga of this brave and heroic people of whom many, even today, remain defiant and turbulent in several cul-de-sac of the central tribal zone in Gujarat.

These are few illustrations to underline the paucity of basic and reliable ethnographic data on tribals in the State. Alas, the 'salvage anthropology' as such has not made its beginning in Gujarat !

MAJOR AREAS OF RESEARCH

The majority of the problems of tribals in the State mainly arise out of their living in difficult geographical situations and hard economic conditions. The hard terrain where they live delimits their scope to fully exploit the natural resources whatsoever available. Their struggle of years to conquer the Nature around them still remain continued. This creates three types of problems for them : (1) adequate land to subsist upon, (2) proper area for habitation, and (3) sufficient water for irrigation and pure water for drinking.

(1) ECONOMIC PROBLEMS :

Nearly ninety percent of the tribals in the State eke out their living from land. But the type of land they have to cultivate is not much helpful to the amount of hard toil and sustained labour they put in their effort. In most of the hilly areas the tilling of land itself is a difficult and sometimes an uphill task. Ofcourse, in a very few areas tribals practice slash and burn cultivation. Most of the tribals know the use of plough wherever it is possible to do so. To many of them, the Village level workers and Extension Officers (Agriculture and Co-operation) have approached with new methods of cultivation, improved agricultural implements, hybrid varieties of seeds, better techniques of lifting water for irrigation and subsidized fertilizers and pesticides. In spite of the vigorous and persuasive efforts on the part of some officials of the tribal development blocks and of some workers of the voluntary agencies, tribals just live on subsistence agricultural economy and a majority of them are much less below the level of marginal farmers. Why ? There is a big question of change in their outlook. Here lies an area of major research. The Anthropologists should undertake the depth studies of tribal life and culture in all their interrelated aspects. A list of ethnames (units of

ethnographic observations) should be drawn to make these studies time-bound. In some areas tribals have adapted to changes thereby falling in the wider streams of agricultural development and expanding economy of the region. Let the Anthropologists probe into the causes of this adaptation and offer scientific analysis needed by the policy makers and welfare administrators and also for the meaningful conceptual developments towards the understanding of tribal society. This will open a new field of research in 'action anthropology'.

Another important field of Anthropological inquiry in Gujarat is the role of forest labour co-operatives in the economic uplift of the tribals. As present the number of such co-operatives comes to 132, the highest in the whole country. These co-operatives not only provide employment to tribals but help them to live upon forest economy. Ofcourse, the forests amount to only 14 percent of the total land in Gujarat. Nearly seven lac acres of the forest land is still to be retrieved from the private ownership mostly belonging to ex-princely rulers and big landlords. Forest-based economy, if fully developed, has a great potentiality in restoring confidence of forest-dwelling tribals and in the acculturation of the fast dwindling forest wealth.

Land alienation in the tribal areas is also a serious problem which needs to be studied without much loss of time. In spite of the land transfer regulation, in some areas more than 70 percent of tribal land has passed into the lands of non-tribals. These regulative and other administrative measures have brought the victims little relief. In fact, far from helping to ease the plight of tribals, the official machinery at places seem to have helped the non-tribals to strengthen their stranglehold over the tribals. Similarly, there is a law which forbids moneylanders from operating in the tribal areas without written permission from district collectors. But all this has not prevented outsiders from encroaching the tribal areas and entrenching themselves there. Anthropologists can inquire into the factors responsible for the land alienation. Since most of the tribal holdings are uneconomic, the ways can be recommended in these studies to promote cottage industries and to absorb as many of the local people as possible in such industries.

Traditional weekly markets held in tribal areas play vital role in the economic and cultural life of tribals. Barter economy is still the rule of the day in tribal life and for all his daily needs he depends on these weekly markets. He regularly visits a market either held in his village or in the nearby one

atleast once a week, if not more. This market is the place where he meets his friends and relatives. Many tribals name their new born children after the names of the days on which the market is held. It is in these markets tribals are duped and exploited by the itinerant and local traders as well. The study of these markets will not only augment 'economic anthropology' but would also help the welfare administration to provide better marketing and other economic facilities in the tribal areas.

Other sectors for anthropological research in tribal economy can be enlisted as follows :

- (1) land reforms and distribution of surplus land in tribal areas
- (2) construction of river irrigation projects and displacement of tribals
- (3) spread of co-operatives for consumers service, for purchases and sales, for farm credits and other banking facilities,
- (4) leisure time employment and promoting rural crafts and industries.

To this list can be added the problems arising out of the participation of the tribals in the economic processes of the country at large : the impact of the market economy and land reforms on the traditional economy; tribes and the twin process of urbanization and industrialization, mechanization and modernization; tribes and the new economic opportunities; and acceptance of non-traditional occupation by the tribes.

(2) CULTURAL PROBLEMS

Though the tribals in Gujarat live a traditional way of life far away from the main centres of cultural fomentation very few of them live in complete isolation. Tribal society during the last two decades has come under the sweep and spell of the newly generated forces of change more particularly after the coming of Independence. These forces can be enumerated as follows :

- (1) spread of education and benefits of reservations ;
- (2) effects of industrialization and urbanization;
- (3) adult franchise and resultant political leverage;
- (4) influence of Hinduism, Christianity and other sectarian movements;
- (5) New awareness for social reformism and movements of cultural revitalization;
- (6) influence of caste system and ideals of secularism;
- (7) community development and welfare programmes;
- (8) special constitutional safeguards and privileges;
- (9) expansion of means of communication and transways;
- (10) establishment of Panchayati Raj and spur of co-operative programmes.

There are related cultural problems which arise out of the participation of tribes in cultural process of the country; loss of identity; fusion of identity; emergence of new identity; manifest and latent tensions and consequences of different methods of handling identity problems. Some problems arise out of the participation of tribes in the political processes of the country; emergence of a new political culture and its conjunctive and disjunctive aspects; and growth of separatism and unrest, sometimes expressed through the idiom of violence.

Here also the role of the voluntary agencies is worth to be examined. There are in Gujarat eight voluntary agencies working in the tribal areas of Gujarat. Three of these agencies were founded directly under the inspirational patronage of Mahatma Gandhi and are in the field for the last 20 to 35 years. All the three have their apex organizations with a chain of satellite sub-centres running various activities like Ashram Shalas, farm demonstration centres, training-cum-production centres, training schools for animal husbandry, carpentry, basketry, cottage industries, turing and fitting, etc.

All these activities have helped the tribals to get education of the type suited to their cultural milieu and find useful employment thereby. Almost all the agencies have a dedicated band of workers who in the initial stage were inspired by - Thakkar Bapa, a great doyen of social work in India. Not only through their educational activities but also playing the role of a social reformist or actionist, these agencies have helped the tribals to shed off certain social evils and cultural taboos which impeded their economic advancement for years together. Anthropologists can undertake the study of these agencies not only from the evaluation point of view but for evolving a frame of reference which can be useful in other parts of the tribal areas to undertake similar activities.

In the final summing up it can be said that all the broad areas of research identified above would lead the Anthropologists to undertake multi-dimensional study of the processes and problems of adjustment of the scheduled tribes to the new social, economic and political environment which is enveloping every nook and corner of the country. The tribal institutes and anthropological departments will have to refocus their research activities and this can be best done quickly with the supportive and promotional role of the ICSSR in respect of research into certain key areas of tribal life, that have become, or are likely to become, a national concern.

: Dr. Siddharaj Soorjibhai Solanki

In this brief note we shall try to mention those articles and books, especially in Gujarati on tribals of Gujarat whose reference was conspicuously absent in otherwise quite comprehensive review by Vidyarthi (1972) and the additions which have been made during the decade under review.

In Gujarat perhaps the first systematic effort to study a tribal dialect was made by Rev. Thompson (1895). Gujarat Vernacular Society, a pioneer leading local research organisation in Gujarat, in 1944, published the "Bhils of Panchmahals District in Gujarat" written by P. G. Vanikar, a social worker from Bhil Seva Mandal, Dahod - a pioneer tribal service organisation among tribals of Gujarat. It describes various facets of Bhil culture. Notations of Bhil songs is a novel feature of the book. A small booklet based upon graduation dissertation by Malkan (1955) also mainly covers the same tribe from the same district. Tara Patel of Gujarat University has published a monograph on Socio-economic conditions of tribals of Dadra Nagar Haveli (Patel Tara, 1969), an Union territory and contiguous tribal belt at the southern end of Gujarat. Tara Patel and Vimal P. Shah have also added recently a new publication on tribal education (Vimal P. Shah and Tara Patel, 1977). They are at present engaged in a Study of education among the scheduled tribes in Gujarat State. While Kopper of Lady Wilson Museum, Dharampur has published a book on Tribal art of Dangas (1971), Pillai of Bombay University has covered tribals of Dharampur in his latest publication (Pillai, 1977).

Jans Berman (1974), Glatte Augusta (1969), Kopper Wilhelm (1976), are some of the foreign scholars, who by their analytical studies, made important contribution in understanding tribal life of Gujarat in the period under review. Fischer and Haku Shah's (nd.) work on Chodhri loin cloth is a pioneering effort on the subject. Among the Ph.D dissertations on tribals of Gujarat mention may be made here of earlier left out accounts of Dhodias (Solanki A. N., 1955, 1976) and Bhils (Jethva, 1964). In the decade under review a study in kinship system of Rabaris of Gir forest in Saurashtra has been completed by Asha Solanki (1973) and the same aspect has been studied by Siddharaj Solanki (1974) in his own tribe - "The Garasias of Shamlaji" - in north Gujarat.

Earlier he has also worked on Srinivas's concept of Sanskritization in the same tribe (Siddharaj Solanki, 1962).

In a few journals articles appeared on various aspects of tribal life; notable among them are Journal of the Gujarat Research Society (Jugatram Dave, 1956; Hakumat Desai, 1956; D.H. Koppar, 1964, 1967; Khannapurkar, 1945, 1946, 1956; Kurulkar 1942; Majumdar D.N., 1942, 1944; Sumant Mehta, 1956; Masavi M.I., 1975; Masavi M.I., and Pandya G.P., 1976; Lal R.B., 1975; Naik J.B., 1956a, 1956b, 1956c, 1956d; Naik T.B., 1946, 1951, 1952, 1954, 1958; Pandya Janardan, 1958; Raval Indubhai, 1958, 1963, 1964; Shah P.G., 1939, 1956, 1961; Shastri K.K., 1973; Vaghela Chandrakant, 1961); Khadi Gramodyog (Vimal Shah, 1967, Masavi M.I., 1976); Akhandanand (Joshi Bechardas, 1950; T.B. Naik, 1950); Panchavati Raj (Bhatt, 1963a, 1963b, 1967); Swadhyay (Bhatt, 1971, 1975a, 1977a, 1977b; Bhatt Arvind and Munia Amarsinh, 1974); Vanyajati (Deshmukh Chandrasobha, 1970; Naik Dahyabhai, 1972; Vimal Shah, 1966b; Shrikant L.M. 1967); Vidyapith (Kurup 1964; Masavi and Pandya, 1975; Patel Ambalal, 1969; Patel Amichand, 1967; Patel and Prajapati, 1973; Patel Maneklal, 1963; Naik Narendrakumar, 1964; Siddharaj Solanki, 1963; Vaghela, 1964); Lok Gurjari (Bhatt Arvind, 1970, 1974, 1976; Tadavi Shankerbhai, 1966a, 1974c, Vaghela Chandrakant 1956); Journal of Social Research (Lal R.B. 1970); Indian Anthropologist (Lal R.B. 1976); The Anthropologist (Bhatt, 1975 c); Social Welfare (Lal 1971); Samajkaran (Siddharaj Solanki, 1977e). A special tribal number of 'Vidyapith' (1965, 3(5)) included number of articles from scholars, social workers and administrators from Gujarat (e.g. Chandarvakar, 1965; Diwanji, 1965; Koppar, 1965; Kurup, 1965; Dahyabhai Naik, 1965; Ghelubhai Naik, 1965; Bahadurbhai Patel 1965; Chandubhai Patel, 1965; Vadibhai Patel, 1965; Indrashanker Raval, 1965; Vimal Shah, 1965; L.M. Shrikant, 1965; Bhikhu Vyas, 1965; Rasiklal Vaidya, 1965). Adivasi Sandesh, a monthly published by a tribal youth organisation and edited by a tribal researcher also highlighted various tribal problems (Naik Dahyabhai; 1968, Vimal Shah, 1968; Siddharaj Solanki 1966b, 1968a, 1968b, 1969a, 1969b, 1969^d, 1969e, 1969f, 1969g, 1969i, 1970b, 1971) and touched a few aspects of tribal life (Shah Haku, 1971a, 1971b, 1971c; Patel Manchharam, 1968, 1969; Siddharaj Solanki, 1964a, 1965, 1966-67, 1969h). Over and above these, some notes and articles on tribes of Gujarat appeared in different proceedings of the seminars (e.g. Lal R.B., ndg, ndh), souvenirs (Koppar, nd; Naik, nd; Dave, nd; Siddharaj Solanki 1964b) and other publications (e.g. Bhatt Arvind, 1968, 1975b; Commerce Research Bureau, 1975; Dalvi, 1976; Saurashtra Backward Class Board, 1957-58-59; Shastri, 1967).

Apart from a few books on tribal folklore (Pathak, 1915; Tadvi Shankerbhai, 1974a, 1974b, 1977; Tadvi Revaben and Tadvi Shankerbhai, 1974; Siddharaj Solanki, 1977a); a few articles on various aspects of tribal folklore have also been appeared in various journals, including Folklore (Acharya, 1969c, 1971); Journal of the Gujarat Research Society (Joshi, J.L., 1973; J. B. Naik, 1956e; T.B. Naik, 1952); Lokgurjari (Vaghela Chandrakant, 1966; Ninama Lachandbhai, 1966; Tadvi Revaben, 1966a, Tadvi Shankerbhai, 1966a, 1974c; Desai Bhimbhai, 1966; Ghelubhai Naik, 1967, 1968); Zarnu (Chaudhari Jaysinh Raysinh, 1963; Tadvi Shankerbhai, 1964); Swadhyay (Tadvi Revaben, Tadvi Shankerbhai, 1966, 1969, 1971, 1972, 1973a, 1973b; Tadvi Shankerbhai, 1967c, 1973); Vidyapith (Acharya, 1964, 1966, 1969b); Adivasi Sandesh (Siddharaj Solanki, 1966a, 1968c, 1969c, 1969h, 1969j, 1970a, 1970c, 1970d; Patel Manchharam, 1968), and in various publications of Gujarat State Folklore Committee (Ninama Lachandbhai 1957a, 1957b, 1957c. 1963; Chaudhari, J.R., 1966a, 1966b, Chandarvakar, 1959; Deshmukh Chandrasobha 1966a, 1966b; Jodhani Vasant, 1966; Ramesh Pathak, 1971; Raval Indrashanker, 1970, 1974; Tadvi Revaben, 1959, 1963, 1966 b, 1967a, 1967b, 1971; Tadvi Shankerbhai, 1959, 1963, 1966b, 1967a, 1967b, 1968, 1971; Tadvi Revaben and Tadvi Shankerbhai, 1963a, 1963b, 1964; Tadvi Shankerbhai and Tadvi Revaben 1957; Vaghela Chandrakant, 1963).

On all India level publications of 1961 Census (e.g. Mitra A., 1966; Roy Burman 1968, nda ndb, etc.) some basic information on tribals of Gujarat have been incorporated. Over and above General notes on scheduled castes and scheduled tribes (Trivedi, R.K., 1961a), Special tables on scheduled castes and scheduled tribes (Trivedi R.K., 1961g) and a monograph on Siddis, (Trivedi R.K., 1961b), its village survey monographs of Ghadvi, Nanasanja, Jambur and Abhapur (Trivedi R.K., 1961c, 1961d, 1961e, 1961f), provide some primary information on the tribal village of the area.

About 50 publications to the credit of Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad include a short descriptive account on Tribal life of Gujarat (Vimal Shah, 1966 a), Resume of reports of various Committees on tribals (Vimal Shah 1964), descriptive account of Community ancestor workshop among Bhil Garasia community of North Gujarat (Vimal Shah et al, 1966), two monographs on Tribal arts and crafts (Fischer and Haku Shah, 1971, 1973),

Lexicons of Garasia and Chaudhari tribal dialects (Acharya, 1965, 1969d) and a Conversational guide (Acharya, 1967), Critical reviews of tribal development programmes (Vimal Shah, Shroff Ramesh, nd; Vimal Shah, nd; Vimal Shah, Masavi, nd; Lal, ndd, nde; Siddhraj Solanki, 1977e), Comparative study of traditional panch and statutory panchayat (Lal, nda), Economic structure of a tribal village (Shah, Lal, ndb), Follow up enquiry of the trainees trained at the tribal research and training institute (Siddhraj Solanki, ndb), An enquiry into political consciousness among tribals of Gujarat (Shah, Lal, nda), Socio-religious movements (Lal, 1977a), Evaluation of a few government schemes (Lal, 1977b; Siddhraj Solanki and Kokila Shah, 1977a), a monograph (Masavi and Pandya, 1977) and notes on some tribes (e.g. Siddhraj Solanki, 1977d), collection of folklore (Acharya, 1969a) and a review of Tribal folklore literature in Gujarat (Solanki, 1977a), Tribal educational problems at various stages (Lal, ndb; Masavi, nda; Siddhraj Solanki, nda, 1977b), Problems of land alienation (Masavi, ndb; Siddhraj Solanki, 1977c), Health and Sanitation (Lal, ndc; Masavi, 1977; Siddhraj Solanki; ndc), Indebtedness (Masavi, ndc), Bonded labour (Lal, 1977c), and Proportions of backward class employees in various educational institutes (Solanki and Pandya, 1977, Solanki and Shah, 1977a). The Institute has also prepared a monograph on the Garasias (Lal, ndf). At present the Institute is engaged in Area study of Dangs, problems of Landless labourers, Small and marginal farmers; Forest co-operative societies, Distribution of Land to backward classes in a tribal area, Minimum wage rate in a tribal area and Proportion of backward class employees in different Educational Institutes, Corporations, Panchayats, etc. The Institute in near future envisages ethnographic studies of Kokna, Gamit, Kolgha and Tribals of Kutch and Saurashtra region etc.

Centre for Regional Development Studies now renamed as Centre for Social Studies, under the able guidance of I. P. Desai, among its various publications included certain important studies, like, 'Vedchhi Movement' a sociological study (I.P.Desai, 1977), Politics of ScS and StS (Ghanshyam Shah, 1975), Slogan of autonomous State among the adivasis of South Gujarat (I.P.Desai, 1970), Distribution of primary schools in the tribal talukas of Bharuch and Panchmahal districts (I.P. Desai, 1976), and Tribals of Gujarat (Ed.Ghanshyam Shah, 1972), etc. Its completed research work include Directory of

voluntary organizations in tribal talukas of South Gujarat (I.P.Desai, nda), Primary school teachers of Surat district adivasis and non- adivasis (Y.D. Jadeja, nd), Rehabilitation of landless adivasi labourers: impact of Ukai dam (Dipak Cha-udhari and Ghanshyam Choksi nd), Educational problems of Scheduled caste and scheduled tribe high school students in Gujarat (I.P. Desai, G.A. Pandor, nda), Study of social strata in Bharuch and Panchmahal districts (Ghanshyam Shah, nd), Summary report on educational problems of scs and Sts high school and college students in Gujarat State (I.P. Desai, G.A. Pandor, ndc), Educational profile of St students in Gujarat state (I.P.Desai, G.A. Pandor, ndb), A statistical profile on the educational problem of sc and st. school nd college students in India, Parts I and II (Vimal P. Shah., nd). The Centre's projects in progress are (1) Restudy of social and economic conditions of Chodhra - An aboriginal tribe of Gujarat, (2) A tribal community in urban settings: a case study of Dhodias of Surat City, (3) Study of 'Hats' (weekly markets) in tribal talukas of Surat and Valsad districts, (4) Study of location of Primary schools in tribal talukas of Surat and Valsad districts, (5) Study of stratification in tribal societies of Surat, Valsad, Dangs, Vadodara and Sabarkantha districts, (6) Socio-economic conditions of adivasi small farmers in Surat district, (7) Bonded labour in Surat district, (8) Role of ashramshala in adivasi education, (9) A study of Vedchhi intensive area scheme.

Among village monographs of Agro-economic Research Centre, Sardar Patel University, Anand, two are on tribal villages (Shetty, 1963; Gokul Parikh, 1967). Centre's publication on Agricultural labourer (V.S. Vyas, 1964), includes Hali agriculture labourers in a South Gujarat village (J.M. Patel, 1964).

Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, made Bench mark surveys of Shamlaji (1968), Nani Vahiya (1969a), Bhathiwada (1969b), Valia (1969c), Garbada (1969d), Kawant (1969e), Vijaynagar (1970a), Vyara (1970b), Mandvi 1-2-(1970c), Bamroli-Palla (1970d), Mahuva (1970e), Nanded East (1970f), Pethapur-Limdi (1970g), Chhotaudepur (1970h), Jamkhedi (1970i), Khergam (1970j), Rankuva, (1970k), Valod (1970l). Bureau of Economics and Statistics and Directorate of Evaluation for the tribal areas, has recently

completed (a) Consumer expenditure in tribal areas (1968-69), (b) A case study in the consumer expenditure pattern and Market dependence of rural labour households in tribal talukas of Gujarat (July '74-June '75), (c) Note on trade structure in tribal talukas of Gujarat. The Bureau will complete Bench mark survey in the tribal sub-plan areas by the end of 1978, as a part of all India programme.

During the decade under survey number of new organizations entered into the field of tribal research. Indian Institute of Management recently entered into the field by doing field work in Dharampur tribals as a part of their series of projects on Rural development for rural poor (Vyas V. S. et al 1976) and on Panchmahals also they have recently published an enquiry in Rural poverty and unemployment (Sambrani and Pichholia 1977). Ranjit Gupta of IIM has also published an IIDP seminar proceedings (Ranjit Gupta, 1976). Gujarat Institute of Area Planning, Ahmedabad, Sardar Patel Institute of Economic, Ahmedabad, The Indian Research Society for Backward Classes, Ahmedabad, School of Planning, Ahmedabad, Western India Station of Anthropological Survey of India, Udaipur, Institute of Cultural and Urban Anthropology, Ahmedabad, Indian Institute of Public Administration, Gujarat Branch, are some of the other research institutes who are engaged in some researches on various aspects of tribals at present. Gujarat Institute of Area Planning has undertaken studies in Identification of service centres in tribal talukas, Rural seasonal migration, Health survey in a tribal taluka and Tribal demography. Sardar Patel Institute of Economic and Social Research has recently undertaken a research project of tribal interest: Backward area development planning: A study of tribals of Gujarat. The Indian Research Society for Backward Classes has undertaken an enquiry into Female labour participation rates in selected tribal areas of Gujarat. School of Planning has been recently entrusted with the work of Planning of a tribal area in Gujarat by the Government of Gujarat, Anthropological Survey of India has shown keen interest in studies on tribals of Gujarat after opening up its Western India station at Udaipur. Its studies include (a) Compendium of tribals of Gujarat, (b) A study on Customary law, and (c) Cultural profile study - which cover certain tribal areas of Gujarat too. Recently established Institute of Cultural and Urban Anthropology, Ahmedabad is contemplating to undertake an area study covering Shepherd scheduled tribe communities- Rabaris, Charans and Bharwads of Nesses of Gir, Barda and Alech. Indian Institute of Public Administration,

Gujarat Branch, has undertaken a research Project on Tribal land system.

Gujarat is a good example of having coexistence of formative, constructive and analytical phases in tribal research at the same time and having a few scores of tribal groups and since most of them are yet to be studied, provide virgin Anthropological, Ethnological, and Ethnographical field, not only in the case of many tribes but in the case of some tribal areas too.

REFERENCES.

- (Except marked (*English, **Hindi) all the references are originally in Gujarati and are in no way exhaustive)
- Acharya Shantibhai, Dumdumadam, Vidyapith, 1964, 2 (5)
- Acharya Shantibhai, Bhili Gujarati Lexicon 1965, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Acharya Shantibhai, Famine in a Tribal Song, Vidyapith, 1966, 4(3)
- Acharya Shantibhai, Gujarati-Bhili Conversational Guide (Garasia Form), 1967, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Acharya Shantibhai, Tsasi Ay-Tsasi Ma, 1969a, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Acharya Shantibhai, Songs of Ger, Vidyapith, 1969b, 7(5)
- Acharya Shantibhai, *A Bhil Tale, Tom Tom, Folklore, 1969c, 10 (12)
- Acharya Shantibhai, Chodharis and Chodhari Lexicon, 1969d, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith Ahmedabad.
- Acharya Shantibhai, *A Chaudhari Tale, Bhimo, Folklore, 1971, 12 (8)
- Bhatt Arvind, The Warlis, Panchayati Ra, 1963a, 12 (10)
- Bhatt Arvind, The Padhars, Panchayati Ra, 1963b, 12 (4)
- Bhatt Arvind, Forest Problems of the Advasis, Panchayati Raj, 1967, 18 (3)
- Bhatt Arvind, The Pithoro., A Rathawa Wall Painting, 1968, in the Folk Art of Gujarat, Government of Gujarat, Ahm'd
- Bhatt Arvind, The pithoro, A Religious God of the Rathwa Tribe, Lok Gurjari, 1970, 6
- Bhatt Arvind, The Rathawas : A Historical Perspective, Swadhyay, 1971, 7
- Bhatt Arvind, Ancestral Worship among the Tribes of Gujarat, Lok Gurjari, 1974, 7
- Bhatt Arvind, Ritual Beliefs in Chaudhari Mortuary Ritual Swadhyay, 1975a, 11 (3)

- Bhatt Arvind, The Tribes of Sabarkantha, Arravalli, A college annual, 1975b.
- Bhatt Arvind, *Chaudhari Mortuary Ritual, The Anthropologist, 1975c, 19 (2)
- Bhatt Arvind, Witchcraft and Magic among the Rathawas, Lok Gurjari, 1976, 9
- Bhatt Arvind, Social Sturcture of the Rathawas, Swadhyay, 1977a, 14 (2)
- Bhatt Arvind, Marriage Custom among the Bhils of Zalod, Swadhyay, 1977b, 14 (3)
- Bhatt Arvind and Munia Amarinh, Clan and Lineage Organisation among the Bhils of Zalod Area, Swadhyay, 1974, 11 (2)
- Berman Jan, * Patronage and Exploitation : Changing Agrarian Relations in South Gujarat. 1974, University of California Press, California
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Shamlaji, 1968
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Nanivahiyal, 1969a
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Bhathiwada, 1969b.
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Valia 1969c
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Garbada, 1969d
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Kawant, 1969e
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Vijayanagar, 1970a
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Vyara, 1970b
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Mandvi 1-2-, 1970c
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Bamroli-Palla, 1970d
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Mahuva, 1970e
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Nandod East, 1970f
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Pethapur-Limdi, 1970g
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Chhotaudepur, 1970h
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Jamkhedi, 1970 i
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Khergam, 1970j
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Rankuva, 1970k
- Bureau of Economics and Statistics, Gujarat State, Bench Mark Survey of Valod, 1970l

- Chandarvakar Pushkar, Folk Songs of the Padhars, 1959, Series of Gujarati Folklore, No.2, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.
- Chandarvakar Pushkar, Flowers from the Heart of Forestfolk, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Chaudhary Dipak and Choksi Ghanshyam, Rehabilitation of Landless Adivasi Labourers : Impact of Ukai Dam nd, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Chaudhari J. R., Agricultural song of Gamits, Zarnu, 1963, 1 (2)
- Chaudhari J. R., Folk Songs of Songadh-Vyara Region, 1966a Series of Gujarati Folklore, No.5. Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.
- Chaudhari J. R., Folksongs of the Rathawa Kolis from Chhotaudepur Region, 1966b, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.
- Commerce Research Bureau, *Fifteen Adivasi villages of Gujarat, 1975, N.K.M. International House, 178, Backbay Reclamation, Bombay
- Dalvi Mohanbhai, The History of the Dhodias, Bombay.
- Dave Jugatram, The Halpatis of Surat, Journal of the Gujarat Research Society, 1956, 18 (1)
- Dave P. C., *Social Organization of the Garasias, nd, in Tribal Souvenir, Bhartiya Adimjati Sevak Sangh, New Delhi.
- Desai Bhimbhai, The Gods and Goddesses among the Dublas, Lok Gurjari, 1966, 3
- Desai Hakumat, The Halis of Surat District, Journal of the Gujarat Research Society, 1956, 18 (1)
- Desai I. P., *Slogan of an Autonomous State in South Gujarat, 1970, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Desai I. P., *Distribution of primary schools in the Tribal Talukas of Bharuch and Panchmahals Distircts, 1976, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Desai I. P. *Vedchhi Movement : A Sociological Study, 1977 Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Desai I. P. *Directory of Voluntary Organizations in Tribal Talukas of South Gujarat, nd, Centre for Regional Development Studies, Surat
- Desai I. P. and Pandore G. A., *Educational Problems of Scheduled Castes and Scheduled Tribe High School Students in Gujarat, nda, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Desai I. P. and Pandore G. A., *Educational Profile of S.T. Students in Gujarat State, ndb, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Desai I. P. and Pandore G. A., *Summary Report on Educational Problems of SCS and STS High School and College sStudents in Gujarat State, ndc, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Deshmukh Chandra Shobha, Rajppla Tribals, 1966a, Series of Gujarati Folklore, No.11, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.

- Deshmukh Chandra Shobha, Folklore among Raj Pradesh Tribals, 66b, Series of Gujarati Folklore, No.11, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Deshmukh Chandra Shobha, ** Unai, Place of Pilgrimage of Tribals, 1970, Vanya Jati, 18 (1)
- Diwanji Dilkhush, Education for the Tribals, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Fischer Eberhard and Shah Haku, * Mogra Dev-Tribals Crocodile Gods, 1971, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Fischer Eberhard and Shah Haku, *Vetra Ne Khambha - Memorials for the Dead, 1973, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Fischer Eberhard and Shah Haku, * Simple Weft Ikat from South Gujarat, India - The Production of loin cloths for the Chodhri tribe by the Khatri-weavers in Mandvi, nd, Calico Museum of Textiles, Ahmedabad; also published in German in Tribus, No.19, November 1970.
- Glatter Augusta, * Contribution to the Ethnography of the Chodhris (Surat District) Gujarat, 1969, Commission on Urgent Anthropological Research, Vienna
- Gupta Ranjit, *Planning for Tribal Development, 1976, Ankur, New Delhi.
- Jadeja Y.D., * Primary School Teachers of Surat District, Adivasis and Non-Adivasis, nd, Centre for Regional Development Studies, Surat
- Jethwa Prabhatsinh, The Bhils of Rajkot, 1964, Ph. D. Thesis, Gujarat University, Ahmedabad
- Jodhani Vasant, Folk Songs of the Halpatis, 1966, Series of Gujarati Folklore, No.5, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.
- Joshi Becharadas, Similarity in Bhil Language, Akhandanand, 1950, 4 (2)
- Joshi J.L., Tribal Folklore and Tribal Dialects of Rajpipla, Journal of the Gujarat Research Society, 1973, 25 (3)
- Khanapurkar D. P., *Chaudharas, Journal of the Gujarat Research Society, 1945, 7 (1)
- Khanapurkar D.P., *Gamit (one of the Adivasis of South Gujarat), Journal of the Gujarat Research Society, 1946, 8 (2-3).
- Khanapurkar D.P., Dubla Tribal Culture, Journal of the Gujarat Research Society, 1956, 18 (1)
- Koppar D. H., *Focus on Indian Tribes, Journal of the Gujarat Research Society, 1964, 26 (4)
- Koppar D. H., Change in Tribal Society and Culture, Vidyapith, 1965, 3 (5)

- Koppar D. H., *Death and Disposal among the Primitive Tribes of Dharampur, Journal of the Gujarat Research Society, 1967, 29 (2)
- Koppar D. H., *Tribal Art of Dangs, 1971, Department of Museums, The Government of Gujarat, Baroda.
- Koppar D.H., *Dhodies and Their Culture, nd, in Tribal Souvenir, Bhartiya Adimjati Sevak Sangh, New Delhi.
- Kopper Wilhelm, *Bowmen of Mid India, Monograph of the Bhils of Jhabua (M.P.) and adjoining Territories, 1976, Commission on Urgent Anthropological Research, Vienna.
- Kurulkar, *A Preliminary Note on Anthropometric Investigation of Bhils, Journal of the Gujarat Research Society, 1942, 4 (4)
- Kurup K.K., The Dangs and the Dangis, Vidyapith, 1964, 2 (1)
- Kurup K.K., Problems of Tribal Development Blocks, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Lal R. B., *The Rathawas, Journal of Social Research, 1970, 13 (3)
- Lal R. B., *Justice among Tribal Societies of Gujarat, Social Welfare, 1971, 18 (1)
- Lal R. B., *Social Impact of Industrialisation in Tribal Areas, Journal of the Gujarat Research Society, 1975, 37 (3)
- Lal R. B., *Effectiveness of Leadership in Traditional and Statutory Panchayat, accepted for publication in Indian Anthropologist, in December 1976
- Lal R.B., *Socio-Religious Movements in South Gujarat, 1977a, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R. B., *An Evaluation of Halpati Housing Scheme, 1977b, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R. B., *Bonded Labour in Gujarat (Does it Exist in Gujarat ?) 1977c, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R.B., *A Comparative Study of Traditional Panch and Statutory Panchayat, nda, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Lal R.B., *Wastage and Stagnation in Primary Education among the Tribals, ndb, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R.B., *Health and Sanitation Programme in a Tribal Block, ndc, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R.B., *Well Irrigation Programme in a Tribal Block, ndd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R. B., *Report on the Working of Tribal Development Blocks, nde, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Lal R.B., *The Sons of Arravallis, ndf, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.

- Lal R.B., *Garasia Economy : A Case Study in Backwardness, Exploitation and Slow Rate of Growth, ndg, accepted for publication in the forthcoming book on Tribal Economy to be published by Anthropological Survey of India, Calcutta,
- Lal R. B., *Impact of Industrialisation on Tribal Economy, ndh, accepted for publication in the forthcoming book on Tribal Economy to be published by Anthropological Survey of India, Calcutta
- Majumdar D. N., *The Bhils of Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1942, 4 (4)
- Majumdar D.N., *Racial Affiliation of the Bhils of Gujarat : of the Panchmahals District and the Rajpipla State :, Journal of the Gujarat Research Society, 1944, 6 (4)
- Malkan, Tribes of Panchmahals, 1955, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Masavi M. I., *Problem of Land Alienation among Tribals of Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1975, 37 (3)
- Masavi M. I., *Income and Levels of Living in Tribal Areas of Gujarat, Khadi Gramodyog, 1976, 12 (4)
- Masavi M. I., *A Study of Health Services in Kathla Tribal Development Block, 1977, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Masvi M. I., *Wastage and Stagnation in Primary Education in Tribal Areas, nda, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad : Findings published in The Educational Quarterly, 1976, 27(4)
- Masavi M. I., *Problem of Land Alienation among Tribals of Gujarat, ndb, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Masavi M. I., Problem of Indebtedness in Tribal Area, ndc, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Masavi M. I., An Evaluation of Programmes of Tribal Development Block, ndd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Masavi M. I., and Pandya G. P., Economy of a Tribal Village, Vidyapith, 1975, 13 (6)
- Masavi M. I. and Pandya G. P., *Demographic Trend and Family Composition among the Tribals, Journal of the Gujarat Research Society, 1976, 38 (3)
- Masavi M. I., and Pandya G. P., *The Kathodis of Gujarat, 1977, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- Mehta Sumant, Who are Dublas, Journal of the Gujarat Research Society, 1956, 13 (1)
- Mitra A., *Special Tables for Scheduled Tribes, 1966 Census of India, 1961, Vol. I, Part-V-A (ii), Office of the Registrar General, New Delhi.
- Naik Dahyabhai, Social Service Institutions for the Tribals, Vidyapith, 1965, 3 (5)

- Naik Dahyabhai, Tribal Development in India, Adivasi Sandesh, 1968, 5 (8)
- Naik Dahyabhai, *Challenge to Forest Labourer Cooperative Societies, Vanya Jati, 1972, 20 (1)
- Naik Ghelubhai, Festivals of the Dangs, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Naik Ghelubhai, Dangi Life, Lok Gurjari, 1967, 4
- Naik Ghelubhai, Our Dialects - Dangi Dialect, Lok Gurjari, 1968, 5
- Naik J. B., Divaso of the Dublas, Journal of the Gujarat Research Society, 1956 a, 18 (1)
- Naik J. B., Traditional Panch among the Dublas, Journal of the Gujarat Research Society, 1956b, 18 (1)
- Naik J. B., The Dublas of Surat, Journal of the Gujarat Research Society, 1956c, 18 (1)
- Naik J. B., Removal of Diseases among the Dublas, Journal of the Gujarat Research Society, 1956d 18 (1)
- Naik J. B., Songs of the Dublas of Surat District, Journal of the Gujarat Research Society, 1956e 18 (1)
- Naik Narendrakumar, Forest Wealth of the Dangs, Vidyapith, 1964 2 (2)
- Naik T. B., Antelope-Horned Konknas, Journal of the Gujarat Research Society, 1945, 7 (4)
- Naik T. B., "Gamits, An Aboriginal Tribe of Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1947, 9 (2)
- Naik T.B., Labour Problem of Tribal Gujarat, Akhandanand, 1950, 4 (2)
- Naik T. B., Tribals of Gujarat, A Demographic Study, Journal of the Gujarat Research Society, 1951, 13 (3)
- Naik T.B., *Recreation among the Primitives of Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1952, 14 (1)
- Naik T. B., *The Maternal Uncle in Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1954, 16 (1)
- Naik T. B., Some Principles of Tribal Education, Journal of the Gujarat Research Society, 1958, 20 (1).
- Naik T. B., *The Bhils, nd, in Tribal Souvenir, Bhartiya Adimjati Sevak Sangh, New Delhi
- Ninama Lalchandbhai, Folk Songs among Bhils of Panchmahals, 1957a, Series of Gujarati Folklore, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.
- Ninama Lalchandbhai, Riddles Prevalent among Bhils, 1957b, Series of Gujarati Folklore, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Ninama Lalchandbhai, Proverbs Prevalent among Bhils, 1957c, Series of Gujarati Folklore, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad

- Ninama Lalchandbhai, Folksongs of the Tribals, 1963, Series of Gujarati Folklore, No.3, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad.
- Ninama Lalchandbhai, The Bhils of Panchmahals and Their Life, Lok Gurjari, 1966, 3
- Pandya Janardan, Naikadi Language, Journal of the Gujarat Research Society, 1958, 20 (1)
- Parikh Gokul O, *A Tribal Village on the Threshold of Modernisation, 1967, Agro-Economic Research Centre, Anand
- Patel Ambalal, The Tribals of Amirgadh Patta, Vidyapith, 1969, 7 (6)
- Patel Amichand, Tribals of Pipodara, Vidyapith, 1967, 5 (6)
- Patel Amichand and Prajapati D.H., Population Problem of the Tribals of Ambamahuda Kanjavas Village in Khedbrahma Taluka in Sabarkantha District, Vidyapith, 1973, 11(6)
- Patel Bahadurbhai, Social Change among the Tribals, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Patel Chandubhai, Some Experience of the Tribal Development in Poshina Patta, Vidyapith, 1965, 3(5)
- Patel J. M., *Agricultural Labourers in a South Gujarat Village, 1964 in (Ed.) Vyas V. S., Agricultural Labourers in Indian Villages, Agro Economic Research Centre, Sardar Vallabhbhai Vidyapith, Vallabh Vidyanagar
- Patel Manchharam, Marriage Songs of Dhodia Tribals from Surat and Bulsar Districts, Adivasi Sandesh, 1968, 5 (4)
- Patel Manchharam, Parjan-Community Ancestor Worship Ritual among Dhodias, Adivasi Sandesh, 1969, 6 (1)
- Patel Maneklal, Dhodias of Dharampur Taluka, Vidyapith, 1963, 1 (2)
- Patel Tara, *Socio-Economic Survey of Dadra and Nagar Haveli, 1969, Government of Gujarat, Government Press, Baroda
- Patel Vadibhai, Development Programme through Tribal Development Blocks, Vidyapith, 1965, 3(5)
- Pathak N. M., Songs of the Bhils, 1915, Ahmedabad
- Pathak Ramesh, Folk Songs of Panchmahals, 1971, Series of Gujarati Folklore, No.15, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Pillai, *The Raja and Praja, 1977, Bombay.
- Raval Indrashanker, Tribal Musical Instruments, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Raval Indrashanker, Gheria Songs of the Dublas, 1970, Series of Gujarati Folklore, No.12, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Raval Indubhai, Divaso among Naikdas, Journal of the Gujarat Research Society, 1958, 20 (4)

- Raval Indubhai, Crime and Justice amongst Tribals, Journal of the Gujarat Research Society, 1963, 25 (2)
- Raval Indubhai, *Social Change in the Bhils, Journal of the Gujarat Research Society, 1964, 26 (1)
- Roy Burman B. K., *Bibliography on Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Selected Marginal Communities of India, Part XI (IV-A), 1968, Census of India, Office of the Registrar General of India, New Delhi
- Roy Burman B. K., *An Appraisal of Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Denotified Tribes of India, nda, Office of the Registrar General of India, New Delhi.
- Roy Burman B. K., *Classification of published literature on the Scheduled Tribes of India, ndb, Office of the Registrar General of India, New Delhi.
- Sambrani and Pichholiya, *An Enquiry into Rural Poverty and Unemployment, 1976, Centre for Management in Agriculture, Indian Institute of Management, Ahmedabad
- Saurashtra Backward Class Board, 1957-58-59, Backward Communities of Saurashtra, Part I-II-III, Rajkot
- Shah Ghanshyam, (Ed.) Tribals of Gujarat, 1972, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Shah Ghanshyam, *Politics of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, 1975, Centre for Regional Development Studies, Surat
- Shah Ghanshyam, *Study of Social Strata in Bharuch and Panchmahals District, nd, Centre for Regional Development Studies, Surat
- Shah Haku, Horse, Adivasi Sandesh, 1971a, 8 (1-2)
- Shah Haku, Tribal Musical Instrument, Adivasi Sandesh, 1971b, 8(4)
- Shah Haku, Tribals and Dance, Adivasi Sandesh, 1971c, 8 (9-10)
- Shah P. G., *The Original Inhabitants of Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1939, 1(4)
- Shah P. G., Research among Tribals of Gujarat, Journal of the Gujarat Research Society, 1956, 18 (1)
- Shah P. G., Cultural Life of the Gamits, Journal of the Gujarat Research Society, 1961, 23 (3)
- Shah Vimal, Problems of the Tribals, 1964, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal, Research for Tribal Welfare, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Shah Vimal, The Tribes of Gujarat, 1966a, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal, *Tribal Education in Gujarat, Vanya Jati, 1966b, 14 (3)

- Shah Vimal, *Tribal Economy of Gujarat, Khadi Gramodyog, 1967, 14 (3)
- Shah Vimal, Tribal Economy of Gujarat, Adivasi Sandesh, 1968, 5 (1-2)
- Shah Vimal, Problems of Economic Development in Tribal Areas, Khadi Gramodyog, 1969, 15(9)
- Shah Vimal, *Agricultural Development in Tribal Area, nd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal and Ras Bihari Lal, *An Enquiry into Political Consciousness among Tribals of Gujarat, nd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal and Ras Bihari Lal, Economic Structure of a Tribal Village, nd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal and Masavi M. I., Agriculture Development in Tribal Area, nd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal and Shroff Ramesh, *Survey of Tribal Development Block, nd, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal, Shroff Ramesh and Shah Haku, *Community Ancestor Worship, 1966, Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shah Vimal P., *A Statistical Profile of the Educational Problems of S.C & S.T. College Students in India, Parts I & II, nd, Centre for Regional Development Studies, Surat.
- Shah Vimal P. and Patel Tara, *Who goes to College, 1977, Rachna Prakashan, Ahmedabad
- Shastri K. K., The Tribals of Gujarat in Puranas, 1967, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Shastri K. K., The Bhili and Khandeshi Dialects, Journal of the Gujarat Research Society, 1973, 35 (1), 35 (4)
- Shetty M. C., *Patadia, (Sabarkantha District, Gujarat) : A Tribal Village Economy in Transition, 1963, Agro-Economic Research Centre, Anand.
- Shrikant L. M., Constitutional Provision for Tribals and Its Uefulness, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Shrikant L. M., *Cooperative Movement among the Tribals, Varya jati, 1967, 15 (1)
- Solanki A. N., *The Dhodias of South Gujarat, 1955, Ph.D. Thesis, Bombay University, Bombay
- Solanki A. N., *The Dhodias, A Tribe of South Gujarat Area, 1976, Commission on Urgent Anthropological Research, Vienna
- Solanki Asha Siddharaj, The Rabaris of Gir, Barda and Aloch, 1973, Ph.D. Thesis, Gujarat University, A'bad.

- Solanki Siddharaj Soorjibhai, The Garasias of Shamlaji, A Study, 1962, M.A. dissertation, Gujarat University, Ahmedabad
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Process of Sanskritization among the Garasias of Shamlaji, Vidyapith, 1963, 1(3)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Tribal Culture, Adivasi Sandesh, 1964a, 1 (2)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, ** Farm Hat Tribal Villages, 1964b, Report of the All India Tribal Welfare Conference, Bharatiya Adimjati Sevak Sangh, New Delhi
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Farm Hut Tribal Villages, Adivasi Sandesh, 1965, 2 (1)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Marriage Songs among the Garasia Tribals of Shamlaji, Adivasi Sandesh, 1966a, 3 (3)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Tribal Rights Concerning the Use of Forest, Adivasi Sandesh, 1966 b, 3 (4)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Culture Change among the Garasias of Shamlaji, Adivasi Sandesh, 1966 4 (1); 1967, 4 (2), 4(3)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Facing the Recurring Drought in Tribal Area, Adivasi Sandesh, 1968a, 5(10)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Suggestions Towards Solving the Tribals' Problems Concerning Forest, Adivasi Sandesh, 1968b, 5(11), 5(12)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Riddles in Chaudhary Dialect, Adivasi Sandesh, 1968c, 5 (1-2), 5(3), 5(4), 5(10)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Tribals and Cooperative Movement, Adivasi Sandesh, 1969a, 6 (2)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Problems of Road and Communication in Tribal Area, Adivasi Sandesh, 1969b, 3 (2)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, An Illustration of a vasava Story, Adivasi Sandesh, 1969c, 6 (3)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Why Deaf Ears Towards the Tribals Who Have to Migrate from one Place to Another in Search of Earning Livelihood ?, Adivasi Sandesh, 1969d, 6(4)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, New Rules of Government of India Scholarship Harmful to Tribals, Adivasi Sandesh, 1969e, 6 (6-7)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Suggestion for Removing Several Lecuna in the working of Social Welfare Department, Adivasi Sandesh, 1969f, 6 (8)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Tribals and Tenancy Act, Adivasi Sandesh, 1969g, 6(9)
- Solanki Siddharaj Soorjibhai, Diwali Festival in Some Tribal Communities of Gujarat, Adivasi Sandesh, 1969h, 6(1)

- Solanki Siddharaj Soorjibhai and Pandya G.P.,
Proportion of Backward Class Employees in
the Primary Teachers Training Colleges of
Gujarat, 1977, Tribal Research and Training
Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Solanki Siddharaj Soorjibhai and Shah Kokilabahen,
An Evaluation of Post-Matric Scholarship
Scheme, 1977a, Tribal Research and Training
Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad
- Solanki Siddharaj Soorjibhai and Shah Kokilabahen,
Proportion of the Backward Class Employees
in the Colleges of Gujarat, 1977b, Tribal
Research and Training Institute, Gujarat
Vidyapith, Ahmedabad
- Tadvi Revabahen, Mother Child (A Folk Tale among
Tadvis), 1959, Series of Gujarati Folklore,
No.2, Gujarat State Folklore Committee,
Ahmedabad
- Tadvi Revabahen, King Chandrasha And Queen Vaghela,
1963, Series of Gujarati Folklore, No.3,
Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Revabahen, Omen-Ill Omen among the Tadvis,
1966a, Lok Gujarati, 3
- Tadvi Revabahen, Folk Songs of the Rathawa Kolis,
1963, Series of Gujarati Folklore, No.5,
Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Revabahen, Folk Songs of Sankheda-Mevas, 1971,
Series of Gujarati Folklore, No.14, Gujarat
State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Revabahen, The Horse of the Bridegroom, 1974,
in (Ed.) Jadav Joravarsinh, Folklore of
Horses, Gujarat State Folklore Committee,
Ahmedabad
- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Godhi Bavu,
Folksongs among Rathawa Kolis, 1963a, Series
of Gujarati Folklore, No.3, Gujarat State
Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Riddles - Varto,
1963b, Series of Gujarati Folklore, No.3,
Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Marriage
Songs among the Rathawa Kolis, 1964, Series
of Gujarati Folklore, No.4, Gujarat State
Folklore Committee, Ahmedabad.

- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Spring Dance Songs, Swashyay, 1966, 3(4)
- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Marriage Songs among Tadvis, Swadhyay, 1969, 6 (3)
- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Marriage Dance Songs among the Tadvis, Swadhyay, 1971, 8 (2)
- Tadvi Revabahen & Tadvi Shankarbhai, Marriage Songs and Marriage Customs among the Tadvis, Swadhyay, 1972, 10(1); 1973a, 10(4); 1973b, 11 (1)
- Tadvi Shankarbhai, To Eat, Cry and Laugh (A Folk Tale of the Rathawa Kolis), 1959, Series of Gujarati Folklore, No.2, Gujarat State, Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Baludo Lavghan (A Folk Tale Among the Tadvis of Mevas), 1963, The Series of Gujarati Folklore, No.3, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Birth of a Vengeance, Zaranu, 1964, 1 (3)
- Tadvi Shankarbhai, Dances and Festivals of the Tadvi-Bhils, Lok Gurjari, 1966a, 3
- Tadvi Shankarbhai, Folk Songs of Sankheda-Mevas, 1966b, Series of Gujarati Folklore, No.5, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Folk Songs of Mevas, 1967a, Series of Gujarati Folklore, No.6, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Chandra Veni, 1967b, Series of Gujarati Folklore, No.6, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Dandia Dance Song, Swadhyay, 1967c, 4 (4)
- Tadvi Shankarbhai, Folk Songs of Sankheda-Mevas, 1968, Series of Gujarati Folklore, No.7, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Garba Songs of the Rathawas, 1971, Series of Gujarati Folklore, No.14, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Tadvi Shankarbhai, Riddles of the Rathawa Kolis, Swadhyay, 1973 9 (2)
- Tadvi Shankarbhai, Folk Tales of Mevas, 1974a, Pavi Jetpur
- Tadvi Shankarbhai, Folk Culture of Mevas, 1974b, Pavi Jetpur
- Tadvi Shankarbhai, Mantra Vidya among Folk Life, Lok Gurjari, 1974c, 7
- Tadvi Shankarbhai, The Rathawas of Pal, 1977, Pavi Jetpur
- Tadvi Shankarbhai & Tadvi Revabahen, Folk Songs of Mevas, 1975, Series of Gujarati Folklore, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Thompson, *Rudiments of Bhili Language, 1895, Ahmedabad
- Trivedi R. K., *General Notes on Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Census of India, 1961a, Vol. VBI, Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Trivedi R.K., *Siddi—A Negroid Tribe of Gujarat, Census of India, Ethnographic Series, 1961b, Vol. V, Part V B, No. 1, Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Trivedi R.K., *Village Survey Monograph, Abhapur, Census of India, 1961c, Vol. V, Part VI, No. 14, Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Trivedi R. K., *Village Survey Monograph, Jambur, Census of India, 1961d, Vol. V Part VI, No. 10, Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Trivedi R. K., *Village Survey Monograph, Nana Sanja, Census of India, 1961e, Vol. V., Part VI, No. 12, Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Trivedi R.K., *Village Survey Monograph, Ghadvi, Census of India, 1961f, Vol. V, Part VI, No. 7, Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Trivedi R. K., *Special Tables for Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Census of India, 1961g, Part V-(ii), Superintendent of Census Operations, Gujarat
- Vaghela Chandrakant, Musical Instrument of the Gamits, Journal of the Gujarat Research Society, 1961, 23 (4)
- Vaghela Chandrakant, Riddles, 1963, Series of Gujarati Folklore, No. 3, Gujarat State Folklore Committee, Ahmedabad
- Vaghela Chandrakant, Dialect of the Gamits, Vidyapith, 1964, 2 (1)
- Vaghela Chandrakant, Vasava Society, Lok Gurjari, 1966, 3
- Vaidya Rasiklal, Diseases and Their Cure among the Tribals, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Vanikar, The Bhils of Panchmahals District in Gujarat, 1944, Gujarat Vernacular Society, Ahmedabad
- Vidyarthi L. P., *Tribal Ethnography in India, 1972, in (Ed.) M. N. Srinivas, *et al.* A Survey of Research in Sociology and Social Anthropology—Vol. III, Popular Prakashan, Bombay
- Vyas Bhikhu, Tribal Culture and Their Education, Vidyapith, 1965, 3 (5)
- Vyas V.S. (Ed.), *Agricultural Labourers in Indian Villages, 1964, Agro-Economic Research Centre, Sardar Vallabhbhai Vidyapith, Vallabh Vidyanagar
- Vyas V.S., Mouluk T.K., Desai B. M. and Gupta Ranjit, *Rural Development for Rural Poor, 1976, Centre for Management in Agriculture, Indian Institute of Management, Ahmedabad

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24-26 February, 1979).

RESEARCH AND DEVELOPMENT

T. B. NAIK,
R. B. LAL,

It is true enough that role of research in ~~stimulating~~ and guiding social change among the tribal societies is one of the major issues today in the different disciplines of social sciences as well as for the policy makers too. This is now increasingly admitted that the aim of the social scientist in pursuing research activities among the tribal societies should be to promote the development of social science in such a way that it should be beneficial to the tribal people and to exert his or her influence in proper use of the research findings. But although this is a new development in terms of the recent history of social science, concern on the part of social scientists with the relevance and usefulness of their findings for society is as old as the social science themselves. So far anthropological (social and cultural) researches are concerned, which for long, confined to the study of tribal and primitive people, the tradition of using research finding had long back been established by Malinowski. For him, anthropology must no longer throw itself into search for a hypothetical past. Instead it must take up present - day reality. He strongly and convincingly advocated that research is more and more necessary to colonial administrators if they wish to succeed in changing the societies whose managers they have become. Thus, all his efforts upon his return to England were directed toward training future administrators in ethnographic methods, and sensitising ethnologists to the practical and not merely the theoretical value of their discipline.¹ Due to this use of anthropological researches, anthropology is often referred as a by - product of colonialism. In India, itself, the importance of knowledge gained by anthropological researches was recognized as early as 1807, when the Court of Directors of the East India Company made a formal decision that such knowledge would be of great use in the future administration of the country.² This resulted in the preparation of first class ethnographic accounts of the different tribal communities in the country, the first initiative taken by Dr. Francis Buchanan in 1820 who undertook the survey of Bengal followed by more

anthropologically oriented administrators like Risley, Thurston, Dalton, Grierson, Gurdon and many others. Nearer to us, in Western India, some British administrators were the earliest ones to do ethnographical studies of some tribal communities as well as other caste groups of Gujarat. One name who is considered to be pioneer and whose work is still the only work in respect of several communities is that of R.E. Enthoven. His monumental publication 'The Tribes and Castes of Bombay, 1922' gives an authentic and competent ethnographic account of the important tribal communities and caste groups of Gujarat region. Recently a senior Government Official approached us to get this book written by Enthoven as the State Government was in need to quote this author's observation on a particular caste in a court case. What we are trying to stress that the research findings of Enthoven are still useful" today.

These early ethnographic works, however, were solely meant for the purpose of administering the colonized countries efficiently, concerned with facts, taking resistances into account and always acting slowly. However, the use of research findings were not put for development of the tribal societies or bringing desired social change. On the contrary, the knowledge gained through these ethnographic works, the British policy towards tribals became instrumental in the destruction of economic and self reliance of tribal societies. By and large, all the major tribal communities of central, eastern, southern and western region of the country were seriously affected during the British rule. "Far from being of immediate benefit", observes Hutton, "to the primitive tribes, the establishment of British rule in India did much harm than good".³ As a result of their impingement upon a co-ordinated, powerful and knowledgeable administrators instead of upon disunited, jealous and inefficient units, many of these tribes, who had previously maintained their independence in their inclement hills, suffered invasion and subjugation for the first time in their tribal history. The political solution of keeping them separate in excluded and partially excluded areas, generally cut them off from the mainstream of Indian life. However, for purposes of getting cheap labour and economic productivity, the tribal areas were opened and transport and other communication facilities were introduced, and non-tribal merchants, contractors, etc. were encouraged to infiltrate the tribal regions. In course of time the tribals were dispossessed from much of their land and were put to severe exploitation at the hands of non-tribals.

Now, all these facts are well known and hence no need to go in great detail here. However, the point which we want to stress is the way the knowledge was put to abuse by making the tribals to suffer at the hands of traders, oppressive landlords and grasping usurers. Their condition became so worse that some other social researcher like Hutton⁴ and Elwin⁵ intervened on behalf of them. Prof. Ghurey, who wrote 'The Aborigine - "so called" and their future in which he characterized the Indian tribals as backward hindus argued that to try and isolate them from the mainstream of Indian civilization would be meaningless gesture. However, in the context of present policy of development of tribal people this controversial argument over isolation and assimilation now seems obsolete and out of focus. Thus, the relevance and usefulness of research findings for the tribal societies was generally within the imperialist framework as given, although some of the social researchers tended to take the side of the tribal people and tried to protect them against the worst form of imperialist exploitation.

Having given this brief sketch regarding the use of social research in earlier times, let us now view where we stand today. As discussed in the beginning, the notion that social policy should be based on valid social and economic information is in fact, on principle of human behaviour, is as old as social sciences. Yet few would deny that relatively little social research had actually been the basis for devising programmes designed to bring directed social change and ameliorate social problems of tribal people. Although it is fairly accepted that in reality all social change is slow, and demands a good deal of caution from one who wishes to turn it in a given direction,⁶ yet the unhappy paradox remains that the very idea of caution is ignored by the junior and executive staff of the development administration. The result is that development efforts since over last two decades and a half have not been able to eradicate the pervasive stark poverty prevailing among a majority of the tribal people. Through these development efforts, the transformation of the subsistence economy was planned to achieve but the overall picture of tribal economy we get even today is that of a vast and stagnant subsistence economy. Although the problem of tribal development has been trimmed, redefined or redistributed from time to time, it hardly has been treated to anyone's satisfaction. In spite of the massive effort and huge amount of public expenditure made during different plan-period on over-all development of tribals,

vast majority of them still remain 'under-developed' and live a precarious economic existence. By and large the occupational pattern remains practically the same (barring in one or two tribal community) as it was before the development programmes were started. On the contrary, despite the development efforts, there has been an alarming deterioration in the tribal working population of Gujarat within the decade 1961-71. The percentage of cultivators to workers fell from 59.14 per cent (1961) to 48.34 per cent (1971) while the percentage of agricultural labourers went up from 31.09 per cent (1961) to 42.33 per cent (1971). Thus, it is quite disturbing to know that although major expenditure in the tribal areas is made on programmes of agriculture development, more and more tribals are gradually becoming less dependent on their traditional source of livelihood. But those who are being pushed out of agricultural occupation are not absorbed in a better and more rewarding occupation, rather, they are being pushed to sell their labour. How are we to explain this disaster in our development effort? Obviously, it strengthens the notion that failure in the development programme persists. Thus the goal of transition from a stagnant subsistence agricultural economy of the tribals to a development oriented economic society seeking sustained growth is still far distant. Methods of economic growth, upon which development efforts were built around, did not prove to be appropriate so far tribal societies have been concerned. The principles of economic demands, economic pressures and economic compulsions upon which the foundation of tribal development had been laid and which still continues to be the guiding principle for the administration - did not click in tribal areas.

Although the recognition of socio-political factors as important variable has been made by the policy makers, they still see them as separate entity. The fact that people of every society want to enjoy the benefits of modernization in a societal framework and within a traditional culture and rhythm of life is still largely ignored. It is one of the task of the social researcher interested in the development to find out what that framework is, the beliefs, values, and attitudes that generate structural alignment in the society, the potentialities for change and what harm may come from the change. But the development administration tended to ignore some of the theory and research that was most relevant to its interest, resulting in the disastrous consequences of the dismal record in the administration of development in tribal areas. This has shattered

the hopes of those genuinely interested in the development of tribals and a suspicion, a dissatisfaction, a distrust of administration and at times a specifically anti-administrative position is growing among the minds of the tribals. The failure of the administration in not gravitating ^{at} to itself the responsibility of development efforts in tribal societies a success is concerning anxiety to those who are watching the execution of the development programmes critically. Before we come to discuss why research is necessary and more so the effective use of the research findings, we will like to discuss briefly about the concept of development and development administration. This may help in understanding the role of research in development a little bit more.

'Development' according to Lucy Mair is a weasel word.⁷ This is because the concept and hence the problem of development is historically a recent one and essentially a western notion. When western scholars coined the term 'developing societies' they usually meant societies in the process of becoming more like theirs. This was mainly due to the blindly ideological and ethnocentrically conservative view of looking to the social and political system of their nations as the best yet devised one. But this has proved to be fallacious and hypocritical which has tended the western scholars to make revision in the use of the word 'development'. Now they agree that economic development can mean several things such as modernization, mobilization, participation or institutionalization. Each society may take a somewhat different course of development whether that is of so called "developed society" or "under-developed society". And a variety of outcome may be recorded which depend upon the social structure of each society and in what manner the process of development intersects with the governmental forces. Thus, in all societies, development has always existed as an observable and all but universal historical phenomena. But in modern times, two things are easily discernible: change is faster than it ever was before and tendency towards complexity, specialization and differentiation in the economic system of the society undergoing the process of development.

Thus, development does not mean a rigid single system of development, instituted by the west or in case of tribals here, by dominant cultural group. The door to development is to be left open to a pluralism of development. But this pluralism can only be conceived as a double process: the adaption of development to the diverse culture and civilization of man and the distinction within them of that which is living, dynamic and authentic from

that which is only petrified, weighty and ultimately alienating tradition.⁸ The process of adaptation and distinction can only be known and understood by anthropological studies.

This should make it clear that there is now a great need for approaches that perceive development as a social process which has technical aspects rather than the other way round.

In view of how development is viewed today, do we have an administration which, while implementing social policy or social change among tribal communities, can prove adequate to the arduous tasks of development? It is necessary to seek the new concept of what administrative behaviour should be; of why it ought to be changed, of how the alterations could be achieved. As development deals essentially with human beings, the administration should have a good grasp of the complex human and culture factors involved. Development involves social process to be set in motion and unless there is a correct grasp of culture pattern of the tribal societies, their traditions, values, ethos, norms and problems of life, it will be difficult job for an unskilled administrator. Thus, for the development programmes in tribal areas, there should be distinctive administration, development administration which has a focus on achieving changes in situations where change is difficult. So significant for the well being of the tribal people is the present development era, and so important for the success of this development are the processes which are involved in its administration that the present concentration of support for the concept of development administration as a special and peculiarly relevant type of public administration is understandable.⁹ Viewing this situation the question naturally arises: "are there in fact any possibilities of actually working out prescriptions for administration for development in the special and difficult conditions with which we are concerned; or at any rate of working out ways in which research towards this end could be conducted."¹⁰ To social researchers the answer is clear that to work out new rules and new styles for a development style of administration, specifically in case of tribal areas, further research is imminent and urgent. The needs for formulating goals of social change in tribal societies as well as the importance of looking at the human development and consequences of economic change, requires an unflinching insistence on facts gathered qualitatively by sound research, which is bound to become a major asset.

As has been pointed out earlier a striking feature of the social situation in India during pre-independence period seems to have been the isolation of tribal communities. By contrast, the most striking feature of contemporary situation is the massive ^{intrusion} of the government with its presence administration, jobs, communications, schools, development programmes and above all periodical elections. Now, no tribal society even a small and relatively isolated is free from the development pressures and controls of an intermittently active, enveloping and welfare oriented government. Under the democratic frame of our government, the tribals like other members of any other social group are governed by the principle of social, economic and political equality which means equal opportunities to them (ofcourse, actual equal participation is a different thing). In the last thirty years, their participation in the economic activities of the nation has deeply affected their social and economic structures and has stimulated modern aspirations. This, in turn, is breaking the continuity of the old economic order and the entire structure of economic relations is changing among them. The 'unfittingness of small-scale societies in the competitive economics of developed societies has affected them to push their quest for a socio-economic order based on some non-traditional legitimization. In such a situation it is necessary to grasp the overall social dynamics of tribal societies as development is not merely economic growth, but essentially social and culture change. Though social change is seen as the product of the interaction between the individual (micro) and social structural (macro) levels, one always get the impression that it is the values, attitudes, beliefs and aspiration level of individual societal members that facilitate or block the acceptance and integration of the change. This kind of social psychological approach sometimes results in an analytical perspective that "blames the victim" for failure to change. It reifies change into quantifiable substances that can be monitored in terms of acceptance or rejection. In such a situation, planned acculturation cannot be authoritarian, it will have to follow a democratic model to the point where it will have to consider enthusisam of the tribal communities more important than the machinery of development. Planner or development administrator can only succeed if he can count on the collaboration and cooperation of the individual members of the recipient group. This brings into the focus the fact that change in the tribal societies must be brought from within. When change is brought in from outside, only a partial and short-term success can be

achieved. How can the process of change be internalized? It is here that a scientific knowledge of the tribal society based on the finding of research can certainly help to the planners to suggest in what ways the change possibly can be internalized. It can only emerge empirically from research and this research will cover the effects of development processes on the tribal societies. Planners and development administration believe that development will occur spontaneously in tribal societies through the play of economic forces. But as we have discussed this point earlier due to the inextricable link between the social and the economic, usually the tribals reject programmes or do not show any enthusiasm. What we wish to emphasize here is that capacity for effective intervention may flow naturally from the knowledge gained by research. After all, scientific social research has two immediate outcomes. First it explains something e.g. some sort of behaviour. Second, the knowledge of relationship underlying this explanation makes possible the power to predict and hence to intervene and redirect some course of events. Research cannot be ignored when planned development seeks to develop tribal communities in accordance with their own traditional norms and ideas. But, although this has wide acceptance in theory, in practice it is not taken seriously by those in a position to implement policy of social change in tribal communities. Thus, the dogmatic attitude that issues concerning the policy of social change is beyond the "interests or competence of those who study and teach man is myopic and sterile professionalism and a fear of commitment which is both irresponsible and irrelevant".¹¹ It is only social researcher, who through their research, can show the weight of social and cultural factors on production in a tribal society, describing and analysing the slow passage from a subsistence to monetary economy. They can also demonstrate through research, how some traditional structures may, upto a certain point, adopt themselves while others disappear. Such knowledge will definitely of much use in the implementation of policy of social change. Hence, undoubtedly there is greater need than before for more such research which bears directly on social problems or are providing data which will be of immense use in the formulation of social policy and intervention.

As it is now widely recognized, in the traditional tribal societies the people enjoy a more integrated, more harmonious, and satisfying life inspite of the economic struggle for existence. Now when we want to usher planned and directed social change, it will be extremely significant to make this process less destructive and less traumatic for them. If we are to understand and control

the process of social change in these tribal societies, social research will be of great necessity. Any change must be examined from the point of the people who are exposed to the change. For the development administrator and policy makers, it is necessary to realize that the process of change, insists what people think and accept as change.

Now, in any programme of planned and directed change of tribal communities, it is necessary to have a thorough knowledge on the highly complex set of variables enunciated above. A project planned for tribal areas keeping in view the fact how it conforms to general expectations on one hand and ignoring the above variables will be, in all probability, doomed to fail. The right approach will be to ask how a project for tribals departs from general consideration. As social scientist and development administrators we cannot ignore it because tribals as 'human beings are far too important a commodity to permit arbitrary and subjective decision to be imposed upon them'.¹² Where their welfare is concerned, decision regarding various courses of action should be based on the findings of research. It will be folly to initiate programmes with the naive assumption that it will receive acceptance by the tribals because of their valuable returns. For, acceptance of the programme itself, or of its constituent parts, is determined to a considerable extent by a variety of complex factors, ranging from simple habits and accepted social practices to the intricate patterns of beliefs, social structure and world view of the community. Knowledge about these can be gained only by research.

While all this is true and at the same time unavoidable this is also true that there is relatively little research being done by researchers which is relevant to the experience of today's changing tribal communities. There is strong need as well as urge towards more "relevance" and "less sterile objectivity" in realm of tribal research. Therefore, part of the urgency in tribal research is to design, carry out and present the research in ways which makes it relevance apparent; which makes its findings usable either in an immediate, practical sense for the purpose of development, or in a longer range, educational one. and the relevance and utility need to be relevant and utility for the tribal people. The ends of research sequence should be changes in tribals' way of life which further modernization, technological and social development and higher standard of living without

making a fatal blow to the core of their culture. If the above goals are accepted for social research in present time, good applied anthropological investigations are urgently needed, which will include a large theoretical component but these must produce practical data and theories in the form of information, ideas, insights and knowledge that are seen as contributing to the solution of tribal problems.

This takes us to a vital but woefully neglected branch of social research i.e. evaluation research. It hardly needs any emphasis that evaluation research is critically necessary in order to understand the reasons why programmes of planned social change either fail or succeed. Varying according to the area and scheme it is necessary to evaluate the results obtained in terms of the original programme. This evaluation is absolutely indispensable, for if the results are not good, work must be started again, on other basis, after the reasons for setbacks or slow downs have been found.¹³ Yet evaluation research is precisely an activity that researchers have tended to neglect. Recently when we were summoned to prepare the plan report of two ITDPs in the State, we could find no source to get right information on the reasons of failure of several schemes which had been launched earlier. We urgently needed information regarding the results of certain schemes which were put to operation plan after plan but which apparently did not bring concrete benefits to the tribals. What we were supplied gave informations regarding the quantum of money spent on those schemes and the coverage in terms of persons. But no one was in a position to say whether those covered under

those schemes could really benefit or further whether they have adopted those schemes for good or have walked out. It was apparent that without taking any lesson from the success or failure of schemes, we go on proposing and implementing the same schemes year after year. It was realized by us that the administrator relied heavily on imposed solutions and was much obsessed with 'Projects'. The consequence has been as much waste disappointment and imbalance in development. To cut the story short, we found a good example of rejection of research as a precondition for selecting effective interventionist tactics. There was a complete divorce from a research and development approach.

Thus, one would completely agree with John W. Evans when he argues that nothing is more important to the actual success of social action programmes than that we know whether or not they work.¹⁴ He too criticizes 'the fact that social scientists themselves have shown limited interest in becoming evaluators', but hopefully he remarks that 'there seems little doubt that evaluation is the wave of the future'.¹⁵

Evaluative research is, then, an important aspect of planned change and must be considered as a phase of systematic programme development. If we are really serious about the success of the tribal sub-plan, it is imperative beyond doubt that the planning, implementation, evaluation cycle must be repeated regularly until we become satisfied that the objective of a particular programme have been realized. If need arise, on the basis of evaluation, a project may be discarded or altered as the case may be. Viewing the importance of evaluation research as well as the need of orienting the administrators to the research, we at our Institute are planning to initiate a series of evaluation studies in several ITDP areas.

An important aspect of the present-day social research is the involvement of the people in the process of research. We strongly feel that for a meaningful and purposeful research aimed towards the improvement of the quality of life of the tribal people, the traditional and conventional approach of ivory tower (university departments), using sophisticated instruments about which the target community remains puzzled all the time, should be discarded. From our own experience we have realized that simply by discussing a problem with the people, either in a group or individually, one can get sound and deep knowledge about the problems the people are facing and what do they think about the solution. It is like sharing a common approach to development and research. Through the use of sophisticated techniques and high-sounding methodological approach, we rather make people, among whom and for whom we are doing research, alienated from the research. Further it is so time consuming that by the time the result of the research is known, it is too late for making an action. Ultimately, such research become useless and purposeless since the findings become so stale that no concrete action can be taken on the basis of the findings. Hence, if we really desire to conduct research for the development of a people, we will have to leave behind all those sophisticated, time-consuming and unintelligible-to-the people techniques. Instead, what has been

demonstrated by Budh Hall¹⁶, the participatory approach should be adopted to research for development. Citing several 'projects' he has shown that through participatory research, fairly good success has been achieved in what we have stressed earlier - the need to internalize change. Till now, although a huge body of research has been built, it has failed to make the people participate in the process of development, simply because of researchers' dependency on the scientific methods in which people have no role to play. There is no doubt in our mind that if the aim of research is to improve the quality of life of people, an alternative approach strategy of research will have to be taken in which people will have the opportunity to participate. This type of approach - 'participatory approach' - will go a long way in mobilizing people in the development process. Budh Hall claims that it is a more scientific method of research in that the participation of the community in the research process facilitates a more accurate and authentic analysis of social reality.¹⁷

What we are trying to stress here that doing research as a detached observer and for enhancing knowledge towards constructing theory is in the present context a sterile objective of research. We will have to change our stance and become committed researchers with all militancy in order to bring the fruits of our research for the benefit of the poor tribal people, not for our own society. There is no justification to remain glued with the conventional approach, methodology, techniques, models and objectives of research which, in the ultimate end, benefits only the researchers' society. This requires a complete overhaul in our attitude to life and pursuit of knowledge to enrich our lives.

In adapting our approach to participatory research approach, we will have to bring drastic change in the use of language of our research. A good research can only be produced through the use of the language of community. Therefore, increasing use of the language of people or a language which is comprehensible to them, must become an essential requisite of our research activities.

Thus, 'the role of research in any society can be determined only by considering the source and outcome of knowledge from research.¹⁸ Inevitably, it is the poor people who give us the knowledge but do we really care about them as outcome of our research. We have certainly not given enough thought to our social responsibilities as researchers. We must strive towards the marriage of a knowledge of the facts and of action for per-

On the basis of what has been discussed above, we are of the view that visible differences in the status of the Research Institutes must be removed. An Institute's prestige and status must sought to be measured by the quantity and kind of research work produced for the last man and not according to any other criteria and where it is done. To realize this, it is important to coordinate the research works being done by several other Institutes. The idea is to supplement the work of each other and undue competitions to acquire prestige and status should be avoided.

REFERENCE:

1. Bastide, Roger, Applied Anthropology, Croom Helm, London, 1973, p.17 (Translated by Alice I. Morton)
2. Roy, S.C., Anthropological Researches in India, Man in India, Vol.1, No.1, 1921
3. Hulton, G.H., Census Reports of India, Vol.I, Part III, 1931, pp. 504-507
4. Ibid
5. Elwin, Verrier, The Baigas, John Murray, Albermarle, London, 1939, pp. 511-519
6. Bastide, Roger, Opp.cited, p.18
7. Mair, Lucy, Development: Review Article, Man, Vol.10, No.4, December, 1975, pp. 607-12
8. Bastide, Roger, Opp. cited, p.117
9. Schaffer, B.B., The Deadlock in Development Administration, in Politics & Change in Developing countries, Colin Leys (ed.), Cambridge University Press, 1969, p.179.
10. Ibid P.207
11. Berreman, Gerald D. Is Anthropology Alive? Social Responsibility in Social Anthropology, Current Anthropology, December 1968, p.391.
12. Berndt, R.M., A Perspective on Social Anthropology, Indian Anthropologist, Vol.4, No.2, 1970, p.80.
13. Bastide, Roger, Opp. cited, p.123
14. Evans, John W., Evaluating Social Action Programmes, in Planned Social Intervention, Louis ... Zurcher Jr. and Charles M. Bonjean (ed.), Chandler Publishing Company, Toronto, 1970, p.239.
15. Ibid p.241-252
16. Hall Budh, Which Side are you On in Ideas and Action, 124, 1978/5, p.3-10.
17. Ibid
18. Kumar, Krishna The Balance of Knowledge, published in Times of India, Sunday, 4.2.1979.

FOREST & TRIBAL DEVELOPMENT

- S. A. Shah

INTRODUCTION :

Tribals have been and are, by and large, food gatherers and hunters; food from forests is an integral part of their diet; fishing and hunting is a great sport for them. Dancing, music, painting, toy-making, including terracota, are some of their best pastimes. All these activities thrive only in a forestry environment !

What have we done to promote these activities ? Game is gone; food (tree origin) has almost finished; painting has languished because of lack of patronage ! Under these circumstances, what should we expect to happen ?

During the last 30 years a little over 4 million. ha. of forests have disappeared in the country. Out of the 75 million ha. (23%) of forests, hardly half of the area is clothed with trees. In Gujarat, as against 10% land under forests, the area that can be classed really as forest is a little less than half as much. Take the example of Panchmahals District. Forests have almost disappeared from this entire tribal area except in Ratanmahal. Whenever land is needed for any public purpose, forest is the first casualty and unwittingly, the greatest victim is the poor tribal ! The consequences are to be seen to be believed. Every day in the morning under the Railway Bridge near the Circuit House in Baroda, one witnesses a pathetic sight of a couple of hundred tribals waiting anxiously in search of daily employment. They have made the pavements of R.C. Dutt Road as their dwelling ! It is a pitiable and a pathetic sight to see these tribals uprooted from their homes and driven to an environment which is completely alien to their way of life. Appendix A represents a case study of Panchmahals District.

FOREST DEVELOPMENT IN THE PAST :

We have laboured largely on the assumption that our concept of tribal development is also the tribals' concept of their development ! This is a fallacy. The actual recipient of aid - the poor tribal - is hardly ever consulted or allowed to voice his perception of problems and needs. We try to implement

tribal development programmes through the cement concrete towers in the midst of dilapidated dwellings of tribals !

Tribals and forestry personnel share the same environment. But, how much do they know each other ? Precious little; and whatever little they do, is the negative side of each other. Tribals live in and on forests. Economically and ecologically, tribals form a part of the forestry environment. The last 30 years of development of forestry in the country during which about Rs.360 crores have been spent, it is worthwhile to assess what impact forestry has had on the tribals ! Some studies have been made by tribal researchers regarding the effect of industrialisation in M.P. and Bihar on the tribals. However, no studies have been made about the effect of forestry development on the tribal arts, crafts, tribal culture and the tribal way of life. I feel that this is the first and the foremost problem for the Tribal Research Institute to tackle.

Over 2 million ha. of man-made forests have been created in the country. Some more are being created every year. However, as a forester, I must admit that little attention is paid to the needs of the tribals in selecting the species to be planted. Foresters have unfortunately, confined their attention largely to the industrial timber trees to the utter neglect of the two components of the forestry environment, viz. wildlife and tribals. Wildlife has attracted attention of foresters only in the last 10 years or so and tribals have been the last during the last 5 years or so. Foresters need a lot of guidance and information from the tribal researchers regarding the needs of tribals. Let me take the example of Chhotaudepur and Baria forests. Not long ago, there were a large number of Charoli trees in this belt. The number has dwindled considerably. Similarly, the number of mahuda trees has also dwindled considerably. Both these tree species occupy an important place in the life and in the economy of tribals. Similarly, bamboos which are of great relevance to the tribal culture and economy have almost disappeared. These changes in the composition and content of the tree growth has done a tremendous damage to the well-being of tribals.

APPROACH TO FOREST DEVELOPMENT :

The efficacy and effect of research in any society can be determined only by considering the source and outcome of knowledge gained from research. In the social science, a major source of contemporary knowledge lies in the poor masses. It is they who provide the data on which the social scientist tests his hypothesis and concept. Therefore, a great responsibility rests on the tribal researchers and academicians to identify the needs and the problems of the tribals through the medium of tribals. It is they who alone are capable and competent to provide direction and content of tribal development programmes.

Approach to forest development in tribal areas has to be based on the following cardinal principles :

1. Satisfaction of needs of the tribals.
2. Inculcation among tribals a sense of involvement; a sense of partnership.
3. Tribal touch to administration.

Involvement of the tribal population or other forest dwellers in the management and protection of forest is extremely important. I am of the firm view that the Forest Department and the Government at large would be unable to protect the forest property unaided by the tribal people. Under the circumstances, the earlier the involvement and participation of the tribals is secured, the better it is. The State Forest Department has evolved a novel concept embodied in "Social Security through Afforestation". This concept needs a serious trial to sort out operational difficulties. I personally see in this concept a very wide replicability in the country.

Minor Forest Products play a major role in providing food, sport and employment to the tribals. It is believed that minor forest products play a greater role than the major forest products in so far as tribal economy is concerned. It is this very resource of MFP which has been almost completely neglected. The investment in the development of MFP has been almost negligible. It is only now during the last 3 to 4 years that some States have started thinking seriously of the development of minor forest products.

Let me talk about Gujarat alone. Last year, the Gujarat State Forest Development Corporation Ltd., paid as much as about Rs.77 lakhs by way of wages in respect of Timru, Mahuda flowers and fruits alone. The potential is still much greater and this figure may rise to about 100 lakhs before long. But this does not reflect correctly the pivotal position of minor forest products in the economy of the tribals. What is more important than the wages paid directly is a variety of minor forest products which represent the life blood of these poor tribals who number about 38 lakhs (about 14%) in the State. The minor forest products play a very vital role in sustaining their life, promoting their arts and crafts and ultimately their culture. Food, fibre, shelter, medicine and a host of other things are obtained by them from the forests without any payment. Cooking oils are all obtained from the non-edible oil seeds collected from the forests. Mahuda flowers, bamboos seeds, a large number of rhizomes and tubers are all obtained from the forests. These products sustain the tribals in the time of famine. They have the privilege of collecting these products. If the quantities so collected are also converted into their corresponding money value, perhaps the financial benefits harvested by the tribals would run into an astronomical figure.

There are several reasons why the societies have refrained from handling minor forest products inspite of their relatively greater economic, social and cultural impact. Firstly, these products are seasonal and the unit value is less. Secondly, the marketing of these products requires an organisational infrastructure which needs investment without immediate returns. Take the example of Timru leaves - the greatest minor forest produce in Gujarat State. This trade has been in the hands of contractors since time immemorial. These contractors have got their infrastructure in the form of go owns, containers, transport, part-time multi-functional agents, local sarafs (money-lenders) etc. For marketing, they resort to deferred payment through Commission Agents of repute. They have their servants, the agents and Phad Munshis who are engaged year after year. The societies have, therefore, to create the necessary infrastrucure before they can enter into this business and replace the contractors. In view of the uncertainties of the future, no society, however sound, could be expected to incur this expenditure for the creation of necessary infrastructure. This activity perhaps

will have to be taken over by the Government and it should be done by the Government in order to promote the cooperative sector to handle minor forest products. Unless this is assured, no society would come forward to take up the work of collection of minor forest products. The individual societies would find it extremely difficult to deal with the purchasers in the far off areas such as Madras. It is really a pity that Timru leaves produced in Gujarat are exported outside Gujarat whereas timru leaves from neighbouring states are imported into Gujarat. I see no earthly reason why this thing should happen. I personally feel that it is the prejudice of the trade and the consumer which is to blame rather than any inherent quality differentiation. After the formation of the Forest Development Corporation in the State, various improvement measures have been undertaken. The latest in the series of these measures is training of the primary collectors, the Phad Munshis, the Checkers and the Supervisors as well. It is the primary collector - the tribal - who governs the quality to a very great extent. It is he who has to be educated to distinguish good quality leaves from poor quality ones. It is he who has to be motivated by providing incentive - a measure which has never been undertaken in the past. On the contrary, quality control measures are superimposed on the timru management structure. Based on the past experience, the Corporation is now thinking of building into timru management structure certain measures of quality control and incentives. It is understood that the Orissa Corporation has introduced quality control at the final stage. I am not very sure whether final stage is the appropriate stage for quality control. My personal feeling is that it has to start from the very beginning, and has to be built into the structure at different levels. If this is done, there is no reason why the earning capacity of a tribal should not increase substantially.

It is perhaps the case everywhere and Gujarat is not an exception. All natural resources of minor forest products are not intensively harvested from certain areas. Also, there are certain areas which are not harvested at all. The Corporation, therefore, proposes to harvest and make use of such natural resources which are wasted year after year. Even in the case of Timru leaves, full potential has not been harvested as yet. Tapping such resources would generate greater employment, thus ultimately benefiting the tribals. As I referred to a little earlier,

there are a few resources which are not harvested completely. I cited the example of Timru leaves. Another example is of Roshia grass. The compact areas bearing Roshia grass are harvested year after year, but there are areas which are not compact with the result that no contractor has ever come forward in the past to use this resource. This resource is wasted every year. The Corporation has taken up a pilot project during the current year for harvesting Roshia grass from such areas. It is too early to say positively about the economics of this activity. But the indications are that this is a very attractive proposition. Even if the Corporation does not make any profits by harvesting Roshia grass which is otherwise wasted, at least employment would be generated in the area at a time when the tribal labour has no alternative source of employment. Roshia operations are required to be organised at a time when there is no other activity of the Corporation. Thus, it would make for intensive utilisation of the existing infrastructure of the Corporation. Similar is the case with Aval bark, Baheda, Avla, Cassia Tora seeds and a host of other natural products. I believe this is the case in every State. There are a large number of forest products which are not systematically collected and scientifically marketed. A small purchaser cannot organise proper marketing. It is, therefore, necessary for an institution like the GSFDC Ltd., to take up this activity. The GSFDC Ltd. have undertaken this task during the current year for which the starting point is the location of organised markets. Fortunately, the Corporation has located bulk consumers of these products and therefore have started organising the collection of various minor forest products and utilising the infrastructure more intensively with the existing staff.

This means not only intensive utilisation of all natural resources otherwise wasted and making wealth from waste, but utilising the staff more intensively.

Collection and marketing of minor forest produce is perhaps one of the greatest sources of exploitation of tribals. That this has to end is without any dispute. The moot point however is, how to do it? The low unit value, the great diffusion, the organisation of marketing, creation of necessary infrastructure etc. are some of the factors that deter the tribals from entering into this field. In so far as the Government is concerned, it is not possible to create a new administrative set up to deal

with these products. The establishment would be too heavy. That issue apart, on account of the intricate and intimate connection between the minor forest products and the tribals, they are best dealt with by the tribals themselves. The Government, has, therefore, to move in this direction and extend all necessary help to the Cooperative structure. A lot of promotional activity would be needed. The Government may have to provide necessary infrastructure such as go downs, training in managerial and technical skills, credit facilities, marketing, etc. Provision of grain banks and mobile shops moving with the weekly bazars are needed as support activities. Unless the Government/Corporation comes forward in a big and bold way with these facilities, perhaps the exploitation of tribals in an area very vital to their survival will continue. Government/Corporation by itself cannot stop it; tribals by themselves cannot put an end to it. It has to be a joint venture of the Government/Corporation and the tribal cooperatives, the former providing infrastructure and technical support.

SMALL SCALE AND COTTAGE INDUSTRIES :

For tribals living in forests, agriculture and forest works provide seasonal work. The remedy, therefore, lies in locating forest based industries within the geographical limits of forests. The type of industries that need to be promoted should be

- simple ones;
- based on locally available resources; and
- such as do not entail great skill and advanced technology.

An integrated programme of the development of the needed raw materials to the manufacture of processed or semi-processed consumer goods has to be planned. Small Scale and Cottage Industries Organisations will have to play an important role in promoting such programmes.

CASE STUDY OF PANCHMAHALS DISTRICT

-8-

The following are some of the industries which are based on forest raw materials :

1. Bamboo and cane work
2. Match splints
3. Tool handles, foot rules, pencils, slates
4. Bidi manufacturing
5. Distillation of essential oils, such as Rosha, lemon, Khas, Eucalyptus etc.
6. Matha manufacture
7. Extraction of tanning materials
8. Rope making
9. Hand paper manufacturing
10. Leaf plates
11. Wood carving
12. Charcoal making
13. Tasar Reeling
14. Lac propagation
15. Broom making
16. Starch making
17. Bee keeping
18. Agarbatti manufacturing
19. Collection & processing of medicinal plants.

CONCLUSION :

The forest wealth has a tremendous potential for development. This development would have the added advantage of generating employment in the tribal areas and also promoting economic activities to a substantial extent. What is however, needed is a managerial input, designed and structured for the tribals to marry the two important resources of forest and man-power. The Corporation is making efforts to provide this input for securing the above objectives.

*****

Climatic, Physiographic, Edephic, Demographic and Economic features of Panchmahals district :

Rain fall - $\frac{1085\text{mm} - 388\text{mm}}{740\text{mm}}$ (13 Years' average)

Number of rainy days - $\frac{53 - 23}{36}$ (10 Years' average)

Drought in some part of the district or the other is an annual feature.

Rolling topography, becoming hilly towards the east
Shallow, sandy soil, deficient in organic matter.

No perennial river - area under irrigation 4% only.

Population density 165 / sq. km; 18,84,804 (1971 census)

88% of population engaged in agriculture; 89% rural; literacy 19%; tribals 42%.

Employment in industry less than 1%.

Average size of farm less than 4 hactars -

Size of holding ha.	Number	Area ha.
less 0.5	27659	7915
0.5 - 1.0	30287	22580
1.0 - 2.0	49089	72110
2.0 - 3.0	33885	83366
3.0 - 4.0	21575	74739
4.0 - 5.0	13879	61992
5.0 -10.0	21822	141469
10.0 -20.0	3275	41198
above 20	259	10192

Cattle population	YEAR		
	1951	1956	1966
Total live stock	1,218,459	1,297,510	1,482,542
Goats	261,517	309,184	373,911
% Goats to total live stock	21	23	25

LAND USE :TOTAL CROPPED AREAS

The current land use is a result of both natural as well as human influence and inter-actions. The very concept of land use planning (development) implies the desire to

improve upon the present land use, and hence the comprehensive knowledge of the latter is absolutely essential for any development planning.

Evaluation of the present land use requires taking into account not only land resources but also cultural, socio-economic and ecological conditions.

<u>YEAR</u>	<u>Percentage area</u>
1900	19 %
1922	50 %
1940	56 %
1950	60 %
1970	62 %
1976	63 %

FOREST AREA LOST

1960-61 to 1976-77 i.e. 16 Years - 2,30,700 ha.

Remote sensing has revealed a very wide variation between the forest areas as shown on paper and as shown by the arial photographs. The variations are as follows :-

<u>Name of the place</u>	<u>Areas as shown by arial photographs (hactars)</u>	<u>The area as shown on paper (1976) (hactars)</u>
Halol	8534	10499
Kalol	2537	4187
Devghadh Baria	20084	22279

CULTURABLE WASTE

<u>YEAR</u>	<u>Percentage</u>
1900	10 %
1930	8 %
1940	8 %
1960	7 %
1976	3 %

It will be seen from the above figures that the area under cropping has increased progressively. The increment is derived from two sources viz; disforestation and culturable waste - both of which are marginal and sub-marginal lands. It is thus clear that cultivation has encroached upon marginal and sub-marginal lands.

PRODUCTION

Maize (corn) is the staple food. Next in importance comes Bajra (an inferior millet).

The percentage of land under principal crops in 1867-68 and now is as follows :

<u>Serial Number</u>	<u>Name of the cereal</u>	<u>Percentage area in</u>		
		<u>1977-78</u>	<u>1967-68</u>	
1.	Maize	39	27.01	
2.	Bajra	21	5.30	
3.	Nagli	10	-	
4.	Rice	15	18.71	
5.	Kodra	7	3.06	
6.	Juwar	3	2.76	
7.	Wheat	} less } than	3.75	
8.	Cotten		1	5.29
9.	Sugarcane		0.01	

It will be seen that there has been a shift in favour of non-cereal crops. The average production per hactar though has increased but is much lower than the state average because the district is drought prone.

FOREST PRODUCTION

Though the forest area as shown on paper is substantial, the effective forest area is much less. The density of forest is reduced considerably, as a result of heavy illicit fellings. The greatest damage is done to the fruit trees which used to provide employment and food to the tribals during summer months when there were no farm activities. These food trees are Mahuda, Mango, Rayan and Charoli. The production of timber per ha. has come down by about 30%. This situation has resulted in substantial underemployment and unemployment. Bamboos whose production was 4428 tonnes in 1963-64 year has almost touched zero now. Bamboo is a very important raw-material for building tribal houses. The local tribals are too poor to purchase hunting material. With the disappearance of bamboos, they are facing a lot of difficulties.

ENVIRONMENT

As a result of shift of land use from forestry and mixed cropping with trees to pure agriculture and pasture, there is a progressive degradation of the environment. The periodicity and the severity of droughts has increased. The increase in the percentage of goat population reflects a deteriorating environment.

There was a time when elephants used to be hunted in Panchmahals. Elephants are now no more. The following wild animals recorded about 70 years ago, are no longer there-- Tigers, Cheeta, Panthers, Sambar, Spotted deer, Four horned antelope and Barkin deer, etc.

Wildlife plays an important role in the culture and life style of tribals. Barring a few animals they eat everything. They enjoy hunting as a sport. They roam about in the forest, gathering food (fruits and tubers) and hunting.

With the decline in the forest wealth and disappearance of wildlife, the tribal environment is severely eroded resulting in migration of tribals. Minor forest products used to provide employment and food particularly during dry months when there was nothing else to subsist on. This source having dried up, the tribal culture, arts and crafts are adversely affected. Now a stage is reached when the tribals have to go out to far off places in search of food. What impact such a migration would have in the long run on the tribal culture is an interesting study in itself.

*****

*

THE CHALLENGES OF TRIBAL DEVELOPMENT

: Dr. D. H. Koppa

The tribal panorama in Gujarat is, to use a geometrical expression a pentagon. This is indicative of the five vital aspects of the problem of tribal development & the five angles from which it could be tackled. In the centre of this pentagon is the tribal ethos which has shaped their life & given them a way of life. It is omnipresent and omni-potent. There are many imponderables in the tribal situation and they pose serious challenges to the various tribal development agencies. It is possible to identify the nerve centres of these challenges & may be broadly enumerated as social, economic, cultural, political and educational. It is from these nerve-centres that several problems arise from time to time. They are essentially the problems of development. From a distance they appear very simple, yet they have baffled the administrator, the anthropologist and the social worker. Despite massive efforts so far, the solution to their smooth integration in the national life does not appear to be in sight.

The approach to the solution of the tribal problems by way of tribal development mainly rests with the Government and Semi-government agencies. Besides, other supporting agencies & helping process in the planning and implementation stages are the voluntary institutions, social workers, anthropologists & others. It is needless to emphasise that more and more voluntary agencies, enlightened individuals and tribal leaders who have tribal welfare at their heart should come forward and extend their cooperation in the proper execution of tribal development plans initiated by Government.

Now let me, at the risk of repetition, enumerate some of the tribal problems. They are largely the problems pertaining to their socioeconomic conditions, health, housing and education. The vicious circle of the traditional problems of hunger, disease, exploitation, ignorance and isolation still continues to surround them. There are others which pertain to tribal rights to farm lands and forests, protection of the tribal way of life, indebtedness, protection from over-zealous subordinate officials social workers and missionaries, family welfare & introduction of modern agricultural practices etc.

Among other causes of dissatisfaction and loss of nerve among the tribal people are the increasing denudation of forest and consequent rigours of forest laws, the difficulty of maintaining food supply as a result of scarcity and lack of aptitude among tribal folk for agriculture, the spread of disease and vice including distilled liquor, ignorance on the part of the administrative staff of the tribal customs and institutions and dual allegiance to tribal leaders and officials. Over and above these, there are the invisible problems which are mainly psychological. The problems of the various are, in the main, the problems of a crisis in culture arising from isolation and stagnation and sudden changes in the socio-economic milieu. The tribal problems, immense as they are, likely to baffle the administrator because they need solutions on several fronts and simultaneously.

The physical features of the tribes, their way of life, their religious and magical rites their food and their dress in the perspective of their physical environment -- all strike one as remnants of a strange old world of prehistoric men. Indeed, they have lived in that prehistoric ethos since time immemorial. Here in their intimate environment in the fastness of forests and mountains they have carried on their prehistoric culture.

The fact that they are in possession of a culture-complex, viz. the sun and snake worship, worship of sacred trees and stones, ancestor worship, together with such practices as tattooing, ear-piercing and numerous other rites and beliefs, shows that they are the carriers of prehistoric traditions. Of all their customs, those concerning a belief in the supernatural are probably the hardest to grasp. The critical presence of ancestral spirits is a major theme in tribal societies.

Having set themselves up in the fastness of the hills and forests they have carried on their way of life and their isolation has helped them to preserve their distinctive culture. The various products and systems that the tribal has devised, the ideological & behavioural conceptions that he has devised should be viewed against the ecological background of a given tribal area. This ecology has provided him with an ethos that has helped him in this moral & mental discipline & to build a society and a culture, the participation in which has developed in him a typical mode of feeling, thinking and action.

Many of them are still found to cling to their habits of the hunting and food-gathering stages. As a people, they are introvert and individualistic. Though modern civilization has affected them, it has not swept them off their feet yet. Though some of them profess to be modernised in their dress & manners, they are still governed by the code & conduct of tribal life. The spirit which animates them is still the spirit of tribal gods & ancestor spirits. It is this tribal milieu which supplies them with a design of life & fulfils the purpose of their living. A great majority of them lives in the fastness of the forests & hills. It is this majority which represents the core of living prehistory in Gujarat.

Just how should we go about reforming the tribal communities and yet preserve their way of life? What period of time should we set for their final integration in the normal cultural life of the country? How can we help to transform their environment so long as they continue to stay in the fastness of forests and hills? Should they continue to stay there for ever or should they be rehabilitated in the plain region where they can be approached easily? These and other fundamental questions arise. But in a realistic appraisal we must not forget their past, present and future. Within the framework of tribal development programmes we must concentrate on the present to assure them of a bright future.

In a survey carried out in the Dang District it was found that the Dangis were not in a position to take full benefits of the various tribal development schemes. Measures of economic development have not produced any significant impact on their social & cultural life. Economic development has not helped to create any small scale and cottage industries in their area and to supplement their income and thereby raise their standard of living.

Economic development alone to the neglect of social and cultural dynamics has tended to create an imbalance in the development programme. Economic development does not necessarily lead to social and cultural change. Though the tribal economy is inseparably linked with the forests, yet their relationship has not always remained harmonious. Their relationship have to be clearly defined in terms of policies and programmes. Studies of the changing socio-economic structure of the tribal communities and their implication to forest economy have to be undertaken with a view to formulating a viable policy for development of

forests and tribal economy. It is also pertinent to study how far the tribal economy has developed in the direction of lesser reliance on forests. It is a known fact that in the more backward areas the tribal depends to the maximum extent on forests.

It was Gandhiji's dictum that "we must approach the poor with the mind of the poor; so too, we must approach the tribesmen with the mind of the tribesmen". Those engaged in welfare work among tribal people will do well to remember this dictum. In implementing the tribal welfare schemes, it is necessary to remember the following aspects :-

1. Developmental activities should be in consonance with the way of life of individual tribal community;
2. Any affront to the self-respect of each tribal individual should be avoided;
3. The value system of the tribals is basically different from the non-tribal people;
4. Cultural and personality patterns of various tribal people should be valued sagaciously;
5. Pace of implementation of development programmes should not be fast.

Another point to which I would like to draw attention is that today it is not enough if anthropologists do research. They should come out of their cells and participate in the administration & help rationalise administration in tribal and other areas with their vast knowledge of and research in tribal areas & solve some of the baffling problems which the administrator faces. On its part, the administration should make proper use of the anthropologists' specialised knowledge and experience of tribal areas. Needless to emphasise that the anthropologist should be more actively involved as consultant or adviser in the proper development of tribal areas.

A comprehensive study of development programmes so far carried out is now overdue through programmes of research, applied research and action research.

Today the tribal faces dilemmas. The tribal people are in a critical period of transition. Such of the tribes who live in and around towns and cities, either permanently or temporarily, are found to live from one crisis to another. The situation arising out of the problems of their acculturation has kept them in a mood of frustration. While respect for their own traditional culture is dwindling, they have not succeeded in

absorbing the new culture. So far not much attention is given to the problems of this section of the tribal people. Studies relating to the problems of acculturation are urgently called for.

In hospitable physical environment has been a significant contributory factor not only for their continued isolation and stagnation but also for the halting efforts in the effective implementation of tribal welfare schemes. The present pattern & distribution of villages in tribal areas provide another constraint in this respect. A few hamlets forming villages preponderate in unwieldy numbers in some of the tribal talukas. The number of such villages should be progressively reduced and 'rur-urban' centres in tribal areas should be created. This will not only bring about a compactness in the village structure but it will also make for effective implementation of the welfare schemes. Such a situation will help to create ideal conditions for creating needed infrastructure for the introduction of small-scale & cottage industries in tribal areas.

The aim of creating 'rur-urban' centres in tribal areas is :-

1. to provide continuous employment to atleast one member of the family;
2. to help raise the per capita income in terms of real income;
3. to make every tribal economically independent within five years;
4. to introduce the process of modernisation by degrees & to make such transition & transformation smooth;
5. to help in the preservation and development of forest;

Aesthetic life among the tribal people of Gujarat is fast vanishing. William Morris said that 'the present course of civilization will destroy the beauty of life. Anthropologists agree that this is not merely a prospect but already a fact among many tribes who are suffering from a number of disabilities, chiefly geographical isolation, cultural barriers & economic backwardness.

It is more than probable that within the next one or two decades the entire tribal population will be overwhelmed by modern civilization. Within this short time, they must be prepared to absorb the new culture when it overtakes them. The administrator and the anthropologist have to bear a great

responsibility to prepare the ground for a smooth changeover.

It is true that the tribal people will have to grow up to take their proper place in the rapidly advancing country. But in the process, there is the danger that they may lose the rhythm, vitality and exuberance of life. A human and scientific spirit should guide our approach to tribal people and their problems. They cannot be kept eternally in the forests and hills. The creation of special Development Boards for backward and border talukas should be examined in order to provide greater social justice and economic opportunities and also to minimise migration towards cities.

* * *
* *
*

DK.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24-26 February, 1979)

THE NATURE AND PROCESS OF ECONOMIC
TRANSFORMATION IN THE DANGS

(Smt) K. J. Shah

The word development is so often used to mean so many different things that it has become a myth. Development has until very recently been generally regarded as synonymous with economic development. Much of this economic theory is derived from the "Rational economic man model",¹ according to which, man is completely individualist and not influenced in the least by his fellow beings. Maximisation of profits for himself is the only motive which activates him. To build the theory of development on 'Rational economic model' is like a wild goose chase. There is mutual interdependence and interaction between the total social framework of a society and its development process. Most economists are unable to incorporate, social variables in their analysis. They regard all the non-economic, social factors affecting development as obstacles to development. They dream of a world, peopled by truly rational economic man. But one has to wake up and face the cruel reality which is very complex indeed.

Development status of a people is not so much dependent on a static picture of their life style and possessions, but rather on a dynamic picture of their ability to critically analyse their environment, make decisions, and be able to motivate themselves to transform their environment in more convivial one. "To be developed is not just having basic needs like food, good health, clothing, shelter and economic means that allow reasonable security and leisure." To be developed is to be able to critically analyse one's environment, to have self respect, to have self confidence, to be able to cooperate collectively to solve problems, and the capability to transform one's environment".² This bags some fundamental questions. Is development caused by man or is it something that the world always had and will continue to? Is underdevelopment caused by the developed or by the underdeveloped? The historical reality shows that in most cases, underdevelopment is a human creation and again in most of the cases it is created with premeditation for the benefit of the developed.

So, whatever chorus in media, it has to be acknowledged that the talks of development have by and large eluded the planners. The story about the developmental efforts in most of the cases seems to be long and sad one. A few successes are visible in some fields but the results lag far behind than what was envisaged.

On one hand Government pumps in large amount of funds for the tribal development but on the other hand, the tribal economy does not show any encouraging picture. The benefits go elsewhere. Whenever little benefits are achieved by tribals due to multiple developmental schemes, the benefits appear to be incidental. The larger share goes somewhere. Even among the tribals, economically better placed tribes like Dhodias and Choudharys. Of south Gujarat take away the large portion of the cake of public expenditure in the Gujarat State, while the mass of the poor tribals remain virtually unaffected.

In this paper, I have attempted to examine the nature and process of economic transformation of the tribals living in Dangs districts, pertaining to certain salient features of agriculture. This may be best understood in the light of their history, geophysical situation of the land and religious, social, political and cultural patterns of the tribal communities living there. They practice, different type of activities suitable to the region, climate and necessity. Their activities are conditioned by traditions, customs, norms, values etc. rather than by law of economics.

The Dangs is one of the 19 districts in the State of Gujarat. It is situated in southern part of Gujarat. It is a one taluka district with an area of 1,778 sq. Kilometers and according to 1971 census has a population of 94,180 persons. The whole population is classified as rural as there is no place in the district qualified to be treated as urban area. There are 311 villages in the district. The tribals constitute 93.82 per cent of the districts total population, there by making this district unique from the point of view of integrated tribal development. Historically speaking, Bhils seems to be the original inhabitants of Dangs. The Bhil chieftains were the supreme lords over the territory and it appears that till 1842, there was practically no outside influence. In 1842, with a view to securing teak wood, for which the Dangs forests have

been well known, for His Majesty's naval fleet then British Government entered into lease agreements with Bhil chieftains. Bhils were known for their sturdy spirit of independence. They did not accept the Britisher's interference without violent protests. Before the Britishers came, on the scene, the wealthy farmers and merchants of adjoining areas did manage to get the necessary wood from Dangs, after much persuasion and negotiation with Bhil chieftains. British administration stopped this direct dealing with local merchants and started exploiting the forest wealth of Dangs under their own management. Till 1947, Dangs was put under direct British administration. Economic wealth of Dangs forest has always been of supreme value and almost beyond ordinary comprehension. Britishers very much realised this fact and the unofficially available figures suggest that Britishers obtained the rights of cutting wood from the forest of Dangs by paying a meagre sum of Rs. 32,000.³ (This was distributed among the then 5 chiefs and 9 Naiks). They, however, took the responsibility of forest conservation and plantation of new trees. But they used to earn an annual income of Rs. 40,000,00 lakhs out of the sale of wood.

After Independence, Dangs was merged with the erstwhile bilingual Bombay State. In 1960, on the formation of Gujarat State, after the bifurcation of the then Bombay State, Dangs became part of Gujarat State. With a view to accelerate the development of Dangs, two tribal development blocks were started in the district, Dangs I and Dangs II in the year 1962 and 1963 respectively. Prior to this, the whole district had been brought under the National Extension Service Block in 1954, which was converted into Community Development Block in 1956. Now, for the development of the region in an integrated manner, an Integrated Tribal Development Project has been created for Dangs under the Tribal Sub-plan of the State.

Most of the land in Dangs is covered by forests. Predominance of forest areas and paucity of cultivable land are striking features of land utilisation in Dangs. Agriculture is the dominant occupation of tribals in Dangs. They are either cultivators or labourers. Persons engaged in other occupations are very few. The Dangs mainly cultivable food crops as they produce for consumption and not for sale. The crops grown in the District at present are Nagli, Rice, Vari, Mug, Udud etc. and inferior

milletts like Banti and Kodra. There are no garden crops and horticulture but they do grow vegetables on a small scale for household consumption.

Though four rivers namely, the Purna, the Ambica, the Gira and the Kapri pass through the hills and valleys of Dangs, they turn dry after the monsoon season. The scope of irrigation by canal and check dam is obviously almost nil because of heavy rainfall and high velocity of the flow of the river water during the rainy season. Wells remain only source of irrigation in the district. In a survey conducted by Department of Economic Research, Bank of Baroda in 1971⁴ it was revealed that there were 453 wells covering 302 villages. However in the case of wells also, because the soil is porous, percolation in the rivers and tanks as well as in the wells is heavy. Only 75 hectares of land, out of 57000 hectares total cultivable lands is under irrigation.

The district experiences acute shortages of even drinking water during summer season. In summer months, drinking water is usually supplied to several villages through tankers and bullock carts. On the industrial front, the district has a disappointing record. It has no cottage industries and handicrafts as production is for direct consumption. Only two cottage industries could develop viz. basketery, and kath manufacturing. There is hardly any local entrepreneurship in the Dangs. Industrial development can take place if entrepreneurship comes from outside the district. As indicated earlier the Dangs district has the richest forests in the whole of Gujarat. The forests of Dangs produce large sized timber and have rich growth of teak, sajad and bamboos and many other species and important medicinal plants as well. The economy of the district is based on forests. The annual revenue from these forests comes between Rs.1.25 crores to Rs.2 crores. Besides adding to the state exchequer, the forest operations like plantations, forest felling, cutting and transport of timber etc. provide employment and scope for the income earning to the Dangis. In the socio-economic survey of the Dangs district, conducted by the Dangs⁵ Development Council in 1969, it was found that forest labour accounted for nearly 37 per cent of income for cultivators and nearly 20 per cent in case of labour households.

As per live stock census of 1972, the live stock population of the district is 84,357. The poultry population is 48,676. The Bangi breed of cattle is well suited for hilly country but the milk out-turn of the cows is very disappointing. Similarly,

.....5..

poultry too could not become a source of earning income.

As many as 28 scheduled tribes have been recorded in the State during the census of 1971. The Kunbis and the Bhils are the major tribal communities in the Dangs. Besides these Varlis, Gamits and Kotwalias are important tribal group in the district. The Bhils were the original inhabitants of the district. As they belonged to the ruling class, they used to spend much of their time in hunting, plundering and raiding and were mostly depending upon Kunbis for agriculture. They have maintained their indifference to cultivation till present time, educationally also they have remained backward. So the Bhils of Dangs, though anthropologists delight, are planners despair. The Kunbis are also known as Koknas. They are believed to have come from the Konkan region of Maharashtra. Earlier, they had been occupying inferior status in regard to the Bhils in Dangs because the Bhils were a ruling class and Kunbis were their subjects. Though Kunbis originally had a lower position, they have now improved their position vis a vis the Bhils. The Kunbis have been always precising settled agriculture and as compared to the Bhils, are definitely much progressive in their out-look. They are quite responsive to the development programmes. The same applies, to a good extent, to the other two important tribal communities - Varlis and Gamits. Kotwalias are the poorest and the most backward tribal community. They do not own land and do not work as agricultural labourers either. The livelihood of Kotwalias is from making baskets, winnowing fans etc. They have been subject to maximum exploitation by traders and middlemen.

The Dangis get most of their requirements from 'Hatwadasi' (Weekly markets) which are held at different central places, almost once every week. The exchange system is still barter, because most of the times, sellers themselves are buyers.

Even though only 33 per cent of the total area is under agriculture, it is providing employment to 88 per cent of the total working population of the District. 47 per cent of gross sown area has been given to the principal Food crops. Only 2.6 per cent has been given to cash crops like groundnut, sugarcane vegetables and potatoes.⁶ This evidently suggests that tribals of Dangs have been only marginally pushed into what is termed as monetary sector of the economy. Here the most productive activities are undertaken outside the framework of monetary economy. But it does not imply that it is totally outside the

.....6..

monetary exchange. As has been said earlier, Dangis depend on forest labour as either principal or subsidiary income gaining source. Even, developmental activities like construction work, transport and communication, education, government jobs, etc. also now provide employment opportunities. In any case, for large majority of the tribal people of the Dangis, monetary sector covers their economic life only partially.

Thus here is the area which by its geographic location, physiography, lack of communication facilities, temperament of people was isolated from the main current of developmental activities, before and during the British period. The British government did not show keen interest in the development of tribals. Their main concern was transport of timber, hence road communications with important villages was developed. They looked after the preservation of forests but here the exploitation was camouflaged in the garb of patronage. They followed a deliberate policy of leaving the tribals alone, as they felt that the development of tribals was difficult and unrewarding.⁷ After Independence, the development challenges were keenly observed and through the developmental agencies, the Government came forward in a big way for the welfare of the tribal people. However, centuries of backwardness could not be removed by any Midas touch. It is against this background that certain basic problems regarding agriculture in Dangis and attempts at solution would be discussed here.

As pointed out earlier, agriculture has been the major source of income for the tribals of the Dangis, but still it is at the subsistence level. The implements used are primitive in nature. They include simple cattle driven plough, hand plough, hickaxe, spade etc. So the main activities taken on hand under agricultural development programme in the Dangis have been naturally directed towards - distribution of seeds, distribution of fertilisers, digging compost pits and manure pits, construction of bundhs, organisation demonstration farms, maintenance of irrigation farms, livestock and poultry improvement, crop protection measures, etc.

Agricultural projects have certain distinctive characteristics. In any project, land labour, capital and entrepreneurs are the key factors of production which are more or less proportionally used. An agricultural project uses relatively

greater proportion of land and labour. Land is fixed in supply while labour is abundant in an area like Dangis. So when agricultural projects are planned, the main objective is to optimise the return to land and labour rather than to capital. The range of choice in technology is limited. The process of production is also biological. Further in tribal region like the Dangis, a large portion of investment in terms of labour in agriculture is usually provided by farm - families itself, where no wage payment is involved as agriculture operations are entire family's concern. This may lead to under estimation of the cost component. For the benefits also the estimation is difficult to make because the generation of income by agricultural projects increases the elasticity of demand. So estimation of cost benefit ratio is a complicated job for agricultural projects in the Dangis.

The scope of the paper does not allow us to discuss each project into details but some observations can be made at this juncture.

The major problem of agricultural development in Dangis is that the major section of the tribal population is not agriculture - oriented. Shils, the original inhabitants of the Dangis were a martial race. Whatever agriculture they had been doing, was of an extremely rudimentary nature. Agriculture was not their profession. The success of agricultural development so far has depended only on Kunbis and Warlis.

To get more produce, three necessary technical changes have been stressed above all - more use of manure, use of improved seeds and more water for irrigation. Technicians hold that good production could be increased even in a backward region as a hundred per cent, if all the three changes were pursued properly.

Kunbis and Warlis are considered to be progressive farmers in the Dangis. But it was observed that even these so called progressive farmers are not very responsive to the use of manure. They fear that it might be washed away because of the slope and high velocity of wind and water during rainy season. They use the manure for seed beds but are reluctant to use the manure for the whole field. To them use of more manure means the more weeding. They plant the seeds in such a way that it requires minimum weeding. From our observation in the field it was learnt that though they do not use any manure for paddy, the results

are quite good because the rain water brings new soil and natural manure (made of dried leaves) on the slope every year, thus one must respect the wisdom of Dangi farmer's conservation regarding use of manure. Though there is 1 to 1 ratio of man cattle, there is dearth of cow dung manure. Because of forest protection laws, the wood supply has been cut away and other sources of fuel must be found. Only dried leaves, the stalks of certain crops and dung are left.

As discussed earlier, better seeds is the second main road to greater good production. But here again, it was observed that not many farmers in the Dangs have adopted the use of improved seeds although the tribal farmers are aware that they can get improved seeds from gram sevak at subsidised rate. The replacement of an old and less yielding seeds by an improved seed of the same plant would seem to be the simplest kind of technological change to adopt. But then, why they do not rush to get and use the improved varieties? When interviewed they gave very simple answers. They don't like the taste of the bread made out of new seeds. It tastes flat and uninteresting. One or two farmers had tried the new variety and from experience they found that new hybrid variety requires perennial source of water and good amount of manure. In Dangs, normal water supply itself is a problem and as far as manure is concerned the tribals view it as a wasteful practice. Tribal peasants are very conscious of any waste.

Getting more water to irrigate the crops is the third main road to greater good production. While discussing all these minor problems of introducing technical changes, one should not make the fallacy of thinking that villagers are not psychologically prepared for such changes. Villagers are conscious that their technology is old and precarious. But then the tribals are very much result oriented. We experienced this, when we visited the lift irrigation sight at Kudkas village. Due to some technical fault, the scheme was not in operation and this made the nearby farmers quite sceptical about the whole project. They had very little hope that it can bring sufficient supply of water to their thirsty crops. They were quite distrustful and looked down the scheme as governments, device to collect money from them as water-tax. The whole project is bad - "the villagers said" - because all must pay taxes to support the project, which distributes its water very inequitably. Such projects are

considered as corrupt breeding. Their reason to failures is typical. They look for the scapegoat rather than cause. So when there is failure, when the arrow misses the target, then they look for explanations in terms of human wickedness rather than of scientific error.

The Dangs area, because of its high attitude, is suitable for potato cultivation. There is a great demand for seed potatoes in Gujarat and at present the seed potatoes are purchased from Himachal Pradesh, thus the costs become very high. At present on a rough estimate the average income per acre from the cultivation of paddy and nagli is between Rs.100 to 150. In case of potatoes the average is estimated to be between Rs.500 to Rs.1000 per acre. To motivate and encourage the tribals for potato cultivation, Government proposed to give 50 per cent subsidy in the form of supply of input kits, consisting of seeds, fertilisers, insecticide, pesticide etc. Because of this incentive, many farmers did switch over to potato cultivation. But during our conversation, it was found that they were disenchanted by the whole scheme, as they did not fetch the price assured by Government. The anticipated price per Kg. was 1.50 to 2.00. When the potatoes came to market they had to sell their potatoes under distress for less than Rs.1.00 per kg. Nothing was done to maintain the price as well as to organize the marketing of the produce, as Government officials thought that 50 per cent subsidy was itself a form of profit to the farmers. The villagers felt cheated. For villagers Government is their greatest mother and father. But the above mentioned incidents led the villagers to refer to Government agencies as their step mother or mother-in-law. In turn the officials were heard to be calling the villagers, 'the son-in-laws' of Government because of the many privileges granted to them by the Government.

Due to the lack of understanding about these human and cultural factors involved in promoting social and economic change among the tribal societies, it is possible to hear Government officials complaining that Government is wasting tax payer's money over the economic development of tribals, who in their firm opinion have no desire to change. He finds it strange that development of the under developed is done at the cost of developed.

Agriculture in the hills is mainly rainfed and exposed to natural hazards. Therefore risk and uncertainty have an important influence in the hill farm system. Interest in increasing farm income therefore calls for a careful study of the impact of risk and uncertainty on farm production and income. Further, because of uncertainty in weather the agriculture projects should be more of a short term nature. No one is sure whether the harvest will be good or bad next year? Tribal peasants are not accustomed to think in terms of five years plan. He has never been a master of environment. His life is filled with many discontinuities. So most of the modernizers must think in a small way so far economic transformation of tribals is concerned. The tribals generally, don't like to hear about long term plans. They argue that in the long run we all will be dead.

If enthusiasm and self acting energy are to be mobilised from villagers in developmental programmes, the range of activities should be so planned that villagers themselves can exercise some moral or social control. Instead of making them dependent on the Government officials for their upliftment, whatever skill they possess, should be considered as the main means of their development. One can cite an interesting example from the Dangs itself. In Dangs the scheme for rehabilitation of Kotwalias is successful because basket making skill of the tribe is directly used for the rehabilitation purpose. They don't look like parasites. They look quite enthusiastic about the scheme and are immensely geared to take benefits from certain privileges conferred by the Government.

Public health, medicine, seeds, more water, etc. must some how be worked up into areas of social control within the village where they can be handled morally and for the maximal good for all. Members of the village organisation itself must be trained upwards to handle such new jobs. The outsider can never really bring prosperity to villages in the simple one directional way.

The need for proper planning in agriculture in the Dangs arises from the fact that agriculture and agricultural labour are the main sources of employment and income of the majority of the tribals. It is necessary, therefore, to explore the latent agricultural potentiality of this area which may have remained

untapped. This requires research in problems of agricultural economics. According to the certain studies like (1) optimising crop production patterns in Dangs (2) Impact of risk and uncertainty on farm production and income in Dangs (3) Economic analysis of allied activities like horticulture, dairy farming, poultry etc. should be undertaken immediately to frame the guidelines for agricultural development and allied programmes in this region.

Apart from these studies, there is urgent need of a series of evaluative studies to be undertaken in the Dangs in order to understand why certain schemes become successful while others fail. In view of this, I will venture to suggest the following evaluative studies to be done at the earliest opportunity.

- (i) Study of the working of Forest Labourers Cooperative Societies in the Dangs.
- (ii) Study of the Rehabilitation Scheme of Kotwalias in the Dangs
- (iii) Study of the operation of the Scheme of Potatoe cultivation in the Dangs
- (iv) Study of the operation of the poultry development programmes.
- (v) Study of Irrigation Projects in the Dangs.
- (vi) Study of the Milk Cooperative Societies.

REFERENCES:

1. Knight "Anthropology and Economics" 1960
2. Rathindra Nath Roy "Towards a theory of Harijan Development"
3. "Forest Labourers in Dangs" -
Dessertation No.313,Gujarat Vidyapith,
Ahmedabad.
4. ITDP Report,Daug1977Page 14
5. ITDP Report " Page 45
6. ITDP Report " Page 115
7. ITDP Report " Page 28.

Seminar on Role of Tribal Research in
Tribal Development. (24th-26th February '79)

Working and Living Environment of Seasonal Migrants*

- Atul Bhatt.
Gujarat Institute of
Area Planning.

Seasonal migration of rural labour has been a traditional phenomenon in regions where there are significant differences in levels of agricultural development. Seasonal migration of labour from the less developed regions- particularly the tribal tracts to the relatively more developed regions is an expanding phenomenon in the State of Gujarat. The Panchmahals of Gujarat State is one of the districts which is economically not well developed. In this district the productivity of soil is low with negligible cultivation of cash crops, irregular and erratic rainfall, poor irrigation facilities and very few manufacturing industries. Workers, mostly tribals, from this district start moving out in search of employment, because they do not have anything available in terms of local employment.

Kheda District is one of the relatively more fertile regions. Seasonal employment in parts of this traditionally labour receiving district is available to the labourers coming from the adjoining relatively less developed regions, particularly from Panchmahals.

The starting point for this study was the findings of our earlier study⁺. On the basis of the data from the villages studied, it was found that as many as 63 per cent of the households in the Panchmahals district had sent out one or more members of their families during the reference year (1976), constituting about 27 per cent of the population as migrants. In the villages of Kheda district, the proportion of in-migrant labour household to the resident households was about 32 per cent. Heavy migration was observed among tribal and scheduled caste households. Around 65 percent of the scheduled tribes households had sent one or more migrant members. Nearly two-third of the total seasonal migrants in Kheda belonged to Panchmahal District.

* The paper is based on a field study undertaken recently by the author as an ICSSR Project.

+ Rural Seasonal Migration. R. O. Gandhi and C. H. Shah, GIAP, Ahmedabad-1978.

In that study, information was collected on different aspects, such as quantum of migration, periods and duration, places of origin and destination, indebtedness, receipts, savings and remittances etc.

Since development of different districts in Gujarat has been uneven and since the development potentialities also are unequal, it may be neither advisable nor desirable to stop or even to restrict inter-district migration through deliberate policies. Instead, if the process of migration is facilitated the benefit goes to both the regions. The seasonal migration is likely to continue and therefore problems of migrants need to be studied so that some of the benefits of Government policies may accrue to the labourers also, besides the farm owners.

Breman (1977) and Rao (1978) have noted various problems of the migrants in their earlier studies. Generally these migrants are employed through the contractors and employers do not deal with them directly. These migrants when they move out, need some travel expenses as well as maintenance expenses in the initial period for which they take advances from the contractors and thus become dependent on them. The contractors do not miss this opportunity of exploiting them. They undergo many hardships as in most of the cases they have to stay in the open fields in unhealthy and insanitary conditions. They have to work for more than twelve hours a day. The food they take is not sufficient for the hardwork they undertake. "While farmers get easy credit, fertilisers, technical help and marketing facility, the workers are left to themselves. Wage rates are low, medical facilities are poor and inaccessible. If a labourer falls sick, he will not only lose a day's wage but will have to suffer without medicines. There are no educational opportunities for children who migrate along with the parents". (Rao, 1978)

From both the above quoted studies it appears that the working and living environment of the labourers seems to be rather vulnerable and where direct policy intervention may be both necessary and possible from both administrative and political angles. It is one area where the employers may not form an opposition lobby, in fact they would welcome these, if subsidized by the Government. This would enable the existing administrative machinery to orient themselves to the needs of the migrant workers.

Thus the specific objective of this study is to grasp the nature of the working and living environment of the migrant workers to evolve some policy guidelines.

RESEARCH PROBLEM :

- (i) Living conditions : housing, drinking water supply, fuel, daily ration.

Who provides the above amenities and services? Does the employer pay for these or are cuts made from the meagre wages?

- (ii) The nature of health facilities, public or private to which the workers have access. Their adequacy in terms of distance, quality, etc. Special problems faced because of their alien surroundings.

- (iii) Working day and leisure, rest-economic impact of poor health.

Answer to the above needs as viewed by the migrants, employers and administrators, have been analysed in this paper.

METHODOLOGY :

Two villages from Kheda district were selected, based on the following criteria.

- (i) High proportion of migrant workers.
(ii) Distance from medical care - one close by and one at a long distance.

The selection of the employers by stratified random sampling method was done on the basis of size distribution of land holding. While interviewing the employers the help of a questionnaire was taken to seek answers to the above research questions.

The technique of participant observation was used for collecting the information from the migrant workers. One month was spent in the field, covering both the villages. In the morning and afternoon I was visiting worker's camps, meeting the workers who had not gone to work or visiting fields to observe them at work. All the evenings were spent talking and observing the workers, usually up to late hours in the night.

The field work was conducted during paddy harvesting season in Nov-Dec. 1978.

FINDINGS :

The following are some of the main findings of the study.

Seasonal migrant come to these villages from various places. Migrants from Panchmahals, Ahmedabad, Surendranagar districts of Gujarat and adjoining districts of Madhya Pradesh do the agricultural work as well as road and construction work. The bullock cart owners from Ahmedabad district do the carting work only and the migrants from Rajasthan State work as labourers in the Rice Mills.

Normally, seasonal migrants come to these villages three times in a particular year for agricultural work. During June-Aug. for paddy transplanting, during Nov-Dec for paddy harvesting and during March-April for the harvesting of wheat. Bullock-cart owners come during paddy harvesting season and workers from Rajasthan State during Oct. to March.

The difficulties of these migrants start when they start for migration. Mostly after Diwali all the workers from Panchmahals start migrating and there is lot of rush in the buses at taluka places. "Some times we have to wait for two days to get a bus for Kheda" a migrant informed. "Who will arrange for an extra bus for poor people like us?" - he further bewailed. "They therefore, many a times have to come by private trucks which usually charge higher fares. Most of them do not have money for travelling and have to borrow the same either from the village money lender or a relative or from the employer as an advance.

The farm owners try to get the same labourers who have worked with them before. They write letters to the labourers inviting them to come for the work. After receiving the letter one of the labourers come to the village and get some money as advance for the bus fare of the entire group and then they all come. Some farm owners go personally to bring the labourers at their native place. Some give advance as a loan to the workers at the end of every season. Some give feast to the labourers after the work is finished, in order to lure them to come again next season.

On daily wages the workers are paid Rs.4.00 per day during harvesting season. Only four or five male workers who do the threshing work on the 'Manchada' (raised platform) are paid Rs.5.00 per day. The threshing work is generally done on alternative days so they do not get Rs.5.00 per day for all working days. All the children above ten have been found working. Besides daily wage, mostly all the workers get free tea at one time in the day as well as wood for fuel. Male workers are supplied 'Bidis' in a fixed number. The expenses for these items come to around Rs.1.00 per head as informed by the employers. Even if this amount is included in wages most of the workers are not getting the minimum wage of Rs.5.50 as fixed by the Government.

On piece-rate, workers are paid Rs.55.00 to Rs.70.00 for complete harvesting operation of one bigha land, which includes, harvesting, tying bunnals, threshing, filling the grain in jute

bags and loading the bags in the bullock-cart or tractor trailer. Arrangement is made with the leader who is known as mukadam of a group of labourers. This mukadam system is not as organized when compared to the mukadam system of sugarcane workers as reported by Berman. In most cases this mukadam is related to the labourers or hails from the same village. In some groups there are no mukadams but two-three elder persons manage everything. Mukadam also works with the labourers and gets equal share in the earnings. Besides the lump-sum payment, members of most of the groups get, like daily wage labourers, free tea once, bidis for male workers and wood for fuel. Workers in one village also get free green vegetables where most of them are working on piece-rate basis. Daily ration is supplied by the farm owners or advance is given to the migrants to buy ration, but the expenses are accounted for at the time of final payment. None of the fair price shops in both the villages has any provision to supply subsidized grains to these migrants.

On piece rate basis the daily earnings of the workers per head come to between Rs.2.00 to Rs.6.00 per day with an exception of labourers from Saurashtra region who earn around Rs.9.00 per day. Most of the workers earn less than Rs.5.00 per head per day. Tribals were found to be working less speedily in comparison to the seasonal migrants from Saurashtra region.

Most of the tribals are illiterate and they do not comprehend the bigha system. So there are chances of cheating them by the farm owners in bigha calculation. In case the mukadam is not from the same village as that of the workers and is not related to the workers of his group there are chances of cheating the workers by him too. Most of the tribal workers are also not able to keep proper account of the advances taken from the employer either in cash or in kind i.e. food rations, grains, etc. supplied by the employer from time to time. There are chances of cheating the workers while deducting the advance or expenses at the time of final payment.

One afternoon I met a group of labourers who were sitting on the road side distributing money. I asked one of them why they had not gone to work that day? They all got up and started talking with me. They were in this village for the last 22 days and that day they were paid by the mukadam at rate of Rs.3.00 per head as daily wages after deduction of expenses

by the employer for the supply of food grains, etc. They all were illiterate. They told me that they have been cheated in bigha calculation either by the farm owner or by the mukadams. Altogether, 30 labourers were there. They have been able to complete the entire harvesting operation of $2\frac{1}{2}$ to 3 bighas in one day (As per employers information, 12 labourers can easily do the entire harvesting operation of one bigha in one day) The piece-rate wage has been fixed at Rs.60.00 per bigha. As 30 labourers did complete the entire job in $2\frac{1}{2}$ bigha of land in one day, the total wages earned by them ought to be Rs.150. ($2\frac{1}{2}$ bigha X Rs.60.00=Rs.150/-) which meant that each individual of the group ought to have been paid Rs.5.00 for the day's work. Their expenses for foodgrains etc. come to Rs.1.50 per head which had been given as advance to them by the employer. Even after deducting this amount, each but one was entitled to get payment @ Rs.3.50 as wage for the day but they were paid Rs.2.00 per head. I saw tears in the eyes of one old man who was in the group, talking with me. 27 labourers out of that group of 30 left the village same evening for Baroda to seek work in some construction work. One of the labourers of that group told me at the bus stand "we will never come to this village. We are cheated."

Only local labourers and some labourers from Saurashtra region were found working on terms of payment of wages in kind. Generally 5 Kg. paddy per head is fixed as daily wages. In terms of money value, the rate of wage ranges between Rs.5.00 to Rs. 7.50, depending upon the quality and type of paddy. However, none of the tribals was found working on this term.

Labourers engaged on daily wages are required to work from 8.00 A.M. to 6.00 P.M. with around half an hour recess for lunch. But workers are often coaxed by the employers to work late up to 8.00 or 9.00 P.M. to finish the work on hand. Workers engaged on piece rate basis are left free to adjust the timings of working by themselves.

HOUSING-WATER SUPPLY :

Housing facilities for migrants are very poor in both the villages. A "Khet Majoor Ashram" which is specially built for them in one of the studied villages can accommodate only 15 to 20 families while the total number of migrants families in that village during harvesting season comes to more than 200. Migrants stay under S.T. Bus Stand shed, on both the sides of road, in the verandah of the village school or wherever they find an open place. During winter they suffer from bitter cold and

mosquitoe menace. During monsoon season some employer provide accommodation in their houses but this is an inconvenient arrangement to both of them as the employer has to spare a room from his own use and many migrant families have to accommodate themselves in a small space. There is no safety of their luggage as they have to leave it in the open place while going to the field for work. In another village where fields are very far from the village, they stay in the field itself during the harvesting season. Few of the migrants manage to erect tent-type shelter in the field with the help of wood sticks and grass or Mod (a long cloth).

Government is planning to provide permanent residential facilities to these migrants from Panchmahals in the villages of Kheda district. Few gram panchayats have already allotted land for providing housing facility to the seasonal migrants. Few points should be considered before taking any further action. (i) the work is not available for the whole year, (ii) most of the migrants are having their own land and would like to go back home during the period between sowing and harvesting. (iii) tribals place themselves, higher in the social hierarchy in relation to Harijans and Chamars and psychologically show aversion to live near the latter, (iv) tribals generally migrate in a group of 10 to 30 and stay with the people of their own village. Even in an open place they stay near each other at one particular place, (v) in the big villages where the fields are very far from the village, workers cannot stay in the village during harvesting season, (vi) even the permanent tribal migrants of the villages studied have not been provided with housing facilities. Government should first provide housing facility to them.

Drinking water supply is sufficient in both the villages. There are two small tanks in one village and four in another where water is available for 24 hours. There are several taps on the bank of the tank in both the villages where water is available both in the morning and in the evening. Migrants are allowed to use the water for all purposes including for bathing too. In the fields the migrants have to use canal water which is extremely dirty and unhygienic.

HEALTH :

If a worker is sick he or she has to lose the wage for the day and has to stay alone. If anybody stays with him to look after him or her he or she also loses wages.

Migrants prefer to go to private doctor for treatment in case of illness. They contact the doctor recommended to them by the employers. The fee of the private doctor is very high in view of the poor earnings of these migrants.

Most of the tribals if they do not get well after two-three days of treatment, go back to their native place.

Primary health centre has no programme for these large number of migrants. Health staff of primary health centre (and even community health workers) just treat them as a 'nomadic' tribe. The timings of the primary health centre are not suitable for migrants. Primary health centre works from 8.00 A. M. to 12.00 P.M. in the morning to treat out-door patients. The workers are required to go to work during these hours. So they have to contact the private doctor who is available in the evening. Community health workers who sometimes treat these migrants for minor ailments are not supplied with enough medicines to meet the requirements of migrant labourers.

EDUCATION :

Five school going boys were found working as labourers but they were working during their vacation period. They left for their village to join the school while others stayed in the village for work. One migrant was to send his wife and children back to the native place so that his boy who was studying in 2nd std. could go on attending his studies at the school. None of the students was found working after the vacation was over, thus avoided disturbing their studies. Only the children who were not attending the school even at the native place were there working or staying with their parents. Those who ^{were} studying did not leave their education, in order to work as labourers. First, arrangement should be made to give them education at their native place before thinking about other solutions such as "A teacher along with the workers". Many tribals now realised the importance of education and blamed their elders as well as themselves for not getting educated. They are prepared to study to keep accounts etc. if arrangements are made. They have more time at their native place when they go back between July to October. Here they are kept busy for most of the time as they have no fixed timings of work. Sometimes they have to work up to late hours i.e. 9.00 to 10.00 P. M. in the evening.

All migrants get up from their sleep quite early in the morning, between 4 and 5 A.M. Soon after rising they start cooking their food. One can easily hear the sound of chopping the wood to be used as fuel, at the early hours. Before 7.00 A.M. they finish their morning meal and start for the field taking with them food for lunch. The whole family goes to the field, even the small children accompany their parents and stay near the field while the elders work. They return to the village in the evening around 6.30 P.M. and again start cooking their evening meal. In the beginning of harvesting season one can often find the tribals singing and dancing up to late hours in the night. Children are told stories by grown up boys.

We have tried to present some of the problems faced by the migrant workers. It is obvious that there are no easy solutions. Unless efforts are made to meet their specific needs, the well intentioned programmes may go unutilized. The paramount need seems to be to assure at least the minimum wages to the workers.

0-0-0-0-0-0-0-0

DK.

Seminar on Role of Research in Tribal Development

(24-26-Feb. 1979)

MIGRANT TRIBAL LABOURER AND HIS PROBLEMS

- S.R. Agrawal

If you see some six seven persons entering the village, man a head with a tin of domestic belongings on his head and his wife and children following him in a line, believe it that it's a tribal migrated family from the Panchmahals or if you happen to come to Anand after 10 p.m. by some train you will find some scēras of men, women and children sleeping on the bare floor of the third class waiting-room in clusters, undi st-urbed by the passengers but disturbing the passengers. And believe it that most of them are migrated tribals who do not have any roof over their heads after the day's hard labour. In the same way if you happen to pass through Sardar Park of Anand Town, you will find some hundred people every day standing in front of the park and waiting for the Day's master or the piecemeal employers. It is just like the slave-market of European countries. These are the migrated tribals in search of labour.

Charotar is a prosperous district of Gujarat and fast developing in the field of various industries and big housing colonies. This district is also well-known for improved agriculture and cash crops. So to meet the demand of agricultural labour in villages, industrial workers, industrial areas and tobacco crushing plants in villages and also as working labour in the construction of houses and roads, thousands of tribals are coming to Khēda district to work as labour in fields, in factories and on construction sites. Perhaps every newly constructed house

of this area has a touch of the tribal fingers.

Tribals come mainly from the following villages of the Panchmahals; Dhara Dungar, Thalod, Agarvada, Katwara, Rairij Dudhia, Parala, Nangeda, Vajegarh, Bhurisar, Limkheda, Dahod, Limdi, Moti Malu, Vasia Dungari, Mandol, Pata Dungari, Nandawa and Pandi etc...

They belong to various tribal groups and sub-groups such as Damor Bhil, Tadvi, Bhuria, Mewasi, Naika, Parmar, Kanbi, Gudia, Bhabhar, Palas, Baraiya, Vasaiya, Damara, Ravat, Ninama, Patia Damor, Kharadia and Pasaiya etc..

A survey of such immigrant tribals of the Baroda city was conducted by the Backward Classes Welfare Board and was published in Gujarat Adivasi Vikas Corporation Abhigam Ane 1973-74 no Vikas Karyakram " in which the reasons given for the migration are :-

- (1) Scarcity of irrigated land
- (2) Insufficient income from the land
- (3) Less fertility of the land
- (4) No rains or insufficient rains.
- (5) Absence of the means of irrigation.

Some more reasons may be added as following :-

- (1) No land- unemployment
- (2) Indebtedness
- (3) Stony land

Panchmahals is a hilly area in which the land is stony, as a result of which the fertility of the land is very less. It is found in observation that out of 50 families which were observed all were holding land except two. And an average of 5 Bighas of land is in the possession of each family. But due to poor fertility of land or the scarcity of irrigative land, the crop is not satisfactory. At some places they get only

40 to 60 kgs. of corn per Bigha and ~~that~~ too in a year. Some times insufficient rains draught or excessive rains make failure of the crops. There are the areas in which no means of irrigation are found. And the areas in which the Mahi Canal is flowing some of them are unable to use its water because the level of their land is too higher than the level of the canal. This way the failure of crop or the insufficient crop pushes them to the city areas to get some jobs.

" There has been a two-sided force driving the tribesmen away from their traditional occupations : on the one hand there is an outward " push" following economic hardships due to land alienation and indebtedness and on the other hand there is a pull from outside the demand for labour from industries **** " *

The families which have no land or are unemployed persons or the families under high indebtedness also migrate to compensate their poverty. The main pulling factor is availability of jobs by which they get their daily bread regularly. The tribals are not allowed to take even a piece of wood from the jungle. If the crop had failed or the persons who had no land were formerly gathering woods and other things from the jungle and selling them at the nearby place. This practice had been stopped by the Government. So they depend on the land only and as the land is unable to produce much, they come to the places to work as labourers

In Charotar, such a migrated tribal is called "Mama" (a pet name). The husband and wife both work together at the rate of four rupees per day for women and five rupees per day for a man. They are not always directly employed and if they are

---

*
D.N.Majumdar and T.N.Madan
"Social Anthropology " Asia Publishing House, 1960

employed through a Mukadam (an agent) they are paid even less. But Mukadam plays a very important role in their economic hardship. He is the man who gives them loans in the days of unemployment and hardships and he also works as their bank keeping their money if in excess. To pay back at the time when the migrants go back to their home-lands in the month of Ashad or at the time of Holi.

They are not permanently migrated tribals as Mahadeo Kolis of Maharashtra in Poona City.* Thus this migration is of temporary type and they are very much linked with their home land in all respects.

The tribals who are permanently migrated and assimilated in an urban culture have no special problems. Prof. V.M. Dandekar, Director, Gokhale Institute of Politics and Economics, Poona, has agreed to this in his foreword to the above-mentioned study of Mahadeo Kolies.

" Though the Mahadeo Kolis are a scheduled tribe primarily living in hills and forests, they have been in contact with the non-tribals for at least six centuries and non-tribal territory----- such contacts with the non-tribals over a long period has led to considerable cultural exchange and fusion. In consequences, in the process of assimilation in an urban culture the Mahadeo Kolis do not seem to have encountered any special problems other than those faced by all rural folks. "

Now my hypothesis is that the " migration of these tribal people on a temporary basis to a non-tribal area creates some problems for their adjustment in the new environment"

This situation can be handled in two way :-

(1) There should be no migration of the tribals and

---

*"Tribals in an Urban Setting" by Govind Gare - Subhada Prakashan, Poona.

they should be provided facilities and some measures such as introduction of dry agriculture, irrigation facilities, training in cottage industries and the loan from co-operatives should be taken to stick them to their home-land.

(2) The second phase is that the migration can not be restricted. Hence let us know their problems and try to solve them.

The following are the main problems of temporarily migrated tribals in Kheda district.

Housing :- Tribals who come to work on quite a temporary basis do not get any housing accommodation or even a roof over their heads. Mostly they live under the open sky, even in the days of severe cold season. If they get chance they construct some temporary huts at working-sites. If they do not get a place to sleep, they go to the railway-station or the foot-path to sleep. In Anand City they have constructed some huts at one place which is very quickly coming up as a slum with all other problems of slums in town.

Health and Sanitation :-

Malnutrition and consequent low-level of health is common due to poverty and insufficient food. In the villages and in the towns due to prohibition they do not get country-brewed liquors like rice-beer or Mahuva-liquor which is a part of their daily diet. So they use synthetic liquor made out of dirty and unhygienic material and invite new diseases.

Economic problems :- Even after migration, the tribal people do not get permanent employment or job. It is found only two per cent of them are employed as watchmen on monthly basis. Otherwise ninety-eight per cent of them get the work on an average of five days a week. So they are partially employed. Secondly, they are exploited by Contractors and Mukadams who pay them less and take more work from them.

Education Problems :- Most of the immigrant tribals are uneducated. It is found that only some of them have joined Adult Education.

Centres recently. The worst part of the problem is that they do not send their children to the school. They simply loiter ~~xxx~~ all the day or help their parents in work even before they grow up and become capable to work.

I would like to propose the following suggestions to solve the problems :-

(1) (a) Researchs on the following topics be taken up as an urgent basis: Socio-Economic conditions of the tribal labour in their home land;

(b) Social, economic and residential conditions & migrant labours with special reference to this womanfolk and children, their activities and conditions,

(c) The recruitment problems, of the migrant labour workers, in the condition of work and payment terms.

(2) In the towns like Anand where they come in a big number, some housing arrangements or Dormitory houses (Rayan Basera) may be constructed.

(3) At some central places where they come first after migration some tribal guidance centres should be opened.

(4) Some organisation should be established ^{to} unite the scattered tribal labourers. Through the medium of such an organisation they can put their problems and difficulties before the public and the Government. This can be done by some voluntary organisation interested in Tribal Welfare and helped by the State Government through the Tribal Project Administration.

(5) This organisation can also arrange for appropriate educational, medical and recreational needs of their children. Some peripatetic classes can also be arranged. Cooperations can also be started for them .

The last, but not the least important, I would like to put before your kind attention that the problems, I have pointed above are under my study. The migration problem of the tribals is not happening only in Gujarat, it is everywhere. If there is a tribe, in transition in India. Even in the foreign countries tribal Migration is attracting the students of social anthropology. I would request that some one should establish an "AKHIL GUJARAT STHLANTRIT ADIVASI MAJJI SEVA SABHA " which can work to unite the Adivasi labour to supervise the sponsoring and referring work of their cooperatives, restrict the exploitation of tribal labour and to give them proper guidance about their work, job and life.

*****

SEMINAR ON ROLE OF RESEARCH IN TRIBAL DEVELOPMENT (FEBRUARY 24,
25, 1979)

TRIBAL CULTURE AND DEVELOPMENT

(An Artist views the Tribals)

- HAKU SHAH

The politicians generally work for votes. The officers look more for their jobs than the people. The business people in a way these days, do the work for either money or position. The social workers have very different values. So it is rather difficult to even find the agencies except a few devoted workers (with a broad horizon) and the tribals themselves are which are "pure".

In the thick forest of Chhotaudepur area I met a Patel (Rathwa tribe) who had no clothes on himself except a loin cloth. He was cheerful enjoying this hukka pipe in a spacious house. When I saw him he was like a king or a tiger there. I am sure very few people may be visiting this place as it is in a remote area. What I felt at that time was : does this headman of the village need cloths of our kind ? Is he backward or under developed ?

I heard that in New Guine the Indonesian Government gave trousers to the native people who formerly were enjoying themselves with a bare minimum cover. The Welfare Officers had to visit this area to find out whether they wear the trousers or not. And it is said that whenever they visited this area the natives put on the trousers and whenever they went out of the village they (the natives) took them out. The Indonesian Government took the decision that if they do not want to develop let them remain as they are. So here is the case where just the values are different !

In Iran there are potters who make beautiful hand made pottery without wheel (which is a special method). Their government thought that they should be provided with wheels in order to develop them, and one of my friends found that they were not using the wheels but instead they used them as tables to place things on.

In the first instance they did not understand the tribals well enough. In the second case they seem to be ignorant about not only lack of understanding of tribal crafts but also their own knowelge about pottery making.

In such a vast country I don't know, we talk so much about development. Sometimes I am confused, about who are under developed and developed, at the international level. Here also, the same word 'Back ward' has no meaning to me as far as culture of the tribals go. Is the tribal backward because he takes fresh air? Is he backward because the sun treats his skin? Is he backward because he lives in a mud hut a air he backward because he makes his own food and eats hot food? Is he backward because he sings, dances and paints? Is he backward because he "creates" while working!

When we introduce any of the development programme, I do not know what are the points taken into consideration while doing it? Do we study them in the context on any particular aspect while introducing the development schemes? Do we take their view points without imposing our values on them? Do we have any hazy idea of implementation and its after effects?

In this month I was travelling in the Rathwa area near Zoz in Baroda district. They say Because the dam is coming in this area ' we have heard that we have to leave our own village but we are not willing to leave.'

The second man in tribal area I asked whether you would like to earn by making bead necklaces. He asked whether you would like to earn by making head necklaces. He said, "If you want we will make it for you (free gift) but not for sale."

Here one can very well see that they have their own view points on problems concerning them. One may disagree or agree with them, but one cannot just ignore them saying they do not have their own sense of judgement or hence a view point because they are illiterate.

In Ukai area in South Gujarat the 'dam' came into existence and the tribals moved over to Nizar on road side. I saw how they lived. It was just pathetic. There are many sad stories about the money transactions. I will not be a right person to talk about it but let me just talk of the cultural aspects.

- (1) The houses which were given to them were just like the bogies of a train standing in two rows. The tribals are not at all used to stay in a lane with one room to each.
- (2) The huts were made out of tin roofs and the walls were barren.

- (3) A lot of bad influences of 'Urban Life' started entering in these villages because they were just by the road side. Usually the tribals like to live far away from the road just to keep their own identity and group solidarity.
- (4) Costumes also changed into those made from nylon, terylene etc. Bicycles with transistor radios hanging therefore, boys, smoking cigarettes etc were a common sight.
- (5) Their shrines of gods and the places of offerings were almost ruined!
- (6) I did neither hear any vocal singing or instrumental music nor did I see them dancing as before.

I think we shall have to give a serious thought to the following :

One does not have any right to indulge in some body's privacy without respecting his values of life. The corner of the house or the religious shrine which has been respected for hundreds of years can't just be lifted because of some body's whims.

One may sometimes feel good about the Britishers or the Landlords who knowingly did not touch their values of life (although they just ignored them as animals and exploited them as tyrants would). So that way the tribals could at least retain a part of themselves. There is a second point also that they knew them better; (for their selfish motive) so they could go near them.

Now we feel that we, must change them totally :

- (1) economically raise standard of living high;
- (2) make them literate in our sense;
- (3) Make them on par with us;
- (4) drive away their superstitions and
- (5) take them out of their "peghon holes" the forest and the remote areas and show them the universe! In short we want to make them healthy, wealthy and wise!

Once, an intelligent jailor took me to the prisoners (to advise them on craft). He was taking me around. I said why don't you smile at prisoners? He said, "the jailor can't!" Then we went further; he was showing me the paintings of Gandhi, Christ and all. At last we came to two tribal prisoners who were from north Gujarat. He said these people are for life imprisonment. This man killed his wife once because he doubted her character. I asked the Jailor "are we wiser than him"? You a second the

jailor was totally silent and then said "no they are wiser", According to him the prisoner once in a while killed his wife because he was sensitive enough. Whereas we leave our moral and that way kill our wife daily. We are that insensitive.

It is strange that people like us have to plan for the sensitive tribals. We feel that we have already developed ourselves by having a posh office, which is nothing but a crude copy of the British which does not go with our Indian environment. We are educated only so as to speak a little English and know the statistics, also we just know only how to wear the clothes which are against our weather and the clothes are as dull as a dead body (even dead body is rich enough with beautiful red cloth and flowers on it).

Any way I think I have certain basic points to offer about which we know but just to same we ignore them.

1. Tribals have their own way of life and living.
2. 'Backward' is a relative term and it cannot be applied to India or to the tribals of India (although one may agree that economically they may be poor. It however does not mean that they are 'poor').
3. Tribals have their own religion and it plays a great role in their life.
4. Because they wear less clothes, speak less, stay in forest, stay in a mud hut they are not under developed.

Infact they are more developed than we are. In my definition a developed human being is he who knows how to use his senses well. In tribals the from a child to the aged all dance together they have the engineering sense to make the traps to trap even a live bird. In Chodhury's each one brings his own wooden piece to cremate his fellow man who is dead. He knows how to weep and how to mourn the dead by playing music. Thousand of young boys and girls dance together on a dark night with no light ! He creates his own shelter and food. To give an illustration of just their painting which tribals do on their walls. To them painting is god.

They live with painting.

They sing while they paint.

The dance while they paint.

They light a number of lamps which gives intensity to painting. Painting throbs with bright colours. I do not know whether even in the so called developed countries, there is that creative & instinctive intensity for painting.

I think we have to respect the tribals' liberty to live, give them respectability, know them better, learn their language stay with them and share the food that he eats, and if they accept you take part in their pathos and pleasure.

Although the change is bound to come in a natural way and also I know in some aspects they do need help from us but for that I think a team of people who know that tribal culture has a great potential for human happiness get together, such as economists, Sevoted Social-workers, Anthropologist, Designers, Architects, Sociologists, and the tribals, all sit together and before any scheme takes a shape for them they should go into the details of their past, present and future and do whatever they can, to preserve their culture and also without spoiling it. (When the scheme is applied to them). Anything which can be done for them* along these his will be a great help to them. This will lead to a better life not only of the tribals but of ours also and that way India will find its own path for the future.

-----
* This needs great thinking, detailing if will develop into another paper; so I am restraining myself here.

Seminar on Role of Research in Tribal
Development .(24-26 February, 1979)

TRIBAL YOUTH RESEARCH

--Its significant role in Tribal Development

Dr. RAMNIK BHATTY

I

The significant role played by the youth in the process of development has been recognized and because of their 'Bhagirathiya' contribution to the social transformation to-day all over the world, youth has been considered as the most important segment of the society. The fundamental changes brought by youth has helped tremendously in the developmental process. Beginning with superfluence aspect like fashions, to the most significant area like values and ideologies, the youth has always contributed something significant to all these fields of social life and living. Even the most violent revolution may not be successful unless youth sacrifices their blood and lives and it is the youth who accepts the new values and ways of behaviour and that makes silent transformation of social life possible. In every society -- from primitive to modern society youth has always played a significant role in the development. And, when in all society, youth is playing its significant role as the contributor of development, it would worthwhile as well as interesting to know how tribal youth is playing its role as the change-agent in the tribal transformation.

Keeping this in view, this paper is focused on (i) What are the researches already completed about tribal youth - that is, a stock taking to know what is already done in tribal youth research, (ii) What are the aspects of tribal youth yet to be investigated and (iii) How the energy of the youth can be used in the various developmental process of various fields of tribal life.

II

Elsewhere I mentioned (Bhatty, 1979:2) that it is surprising that this aspect (tribal youth) in the tribal studies seems to be almost neglected. Demographic data clearly indicates that tribal youth (15-29 age group) constitutes almost one-fourth of the tribal population in India (VYK Bulletin : 13 : 1) and thus the youth in tribal society can be considered as the important

segment and therefore, it is one of the significant areas of investigation. Even though, this aspect in tribal studies seems to be neglected, it is even more surprising that "urgent" researches in anthropology suggested by IIAS (1968) and "Priority" areas in tribal studies prepared by ICSSR (1972) there is no mention of tribal youth as the research area. Of course, there are many descriptive and ethnographic accounts indicating how tribal youth get their training in youth dormitories. Dr. Elwin (1968) and Dr. Majumdar (1973:255-70) both have depicted beautifully various activities which are helpful in the development of tribal youth, but there is no study available which indicates the role played by tribal youth in tribal development.

In short, it is quite clear that tribal youth is a neglected area of investigation in tribal studies and especially there is no empirical data available for preparing a plan of utilising youth's energy in the development of tribal society.

As the youth in tribal society seems to be an unexplored area of investigation, following topics can be suggested for the research:

- (i) There is first need to have the complete and comprehensive survey of tribal youth to understand their status and position in the tribal society.
- (ii) It is needed to understand problems of tribal youth before their youthful energy and enthusiasm can be utilized for the tribal development. Therefore, there should be another research focused on problems of tribal youth.
- (iii) For the proper utilization of youth's energy and talents for tribal development, it is necessary to understand tribal youth's various aspirations and frustrations. This will provide clear understanding of strength and weakness of tribal youth as the group.
- (iv) Under the impact of various forces and factors the youth among the tribals are changing. In this reference, it is necessary to study changing attitudes, thinking and values of the younger generation.
- (v) Emerging tribal youth leadership is very much interesting area. It is necessary to study the nature, types and functional aspects of young leaders among the tribals.

(vi) And most important area of investigation will be: action-oriented research focused on how to utilise youth in the tribal development.

Above-mentioned areas are suggested as the examples, and this list can be extended by adding more areas of investigations. With the help of appropriate research design, it is necessary to study these aspects of tribal youth.

III

After the advent of independence, various schemes and plans have been implemented by government and tribal society is changing in its various dimensions. It is but natural that under the impact of these forces tribal youth is no more what they were yesterday. There is definitely qualitative changes in attitudes, thinking and values of the tribal youth. Chaudhari Dasgupta (1978:75) have noted : "The tribal youth of India, today, feel that they will excel and occupy a position of prestige and power not only among other tribal groups but also in the total Indian context". Over-all, it seems that tribal youth are socio-culturally more mature, educationally well-equipped and politically more aware of their rights and responsibilities.

Now, let us see in what ways the youthful energy and awakening these tribal youth can be utilized in the development of tribal society. These are suggestions and not a systematic plan of involving youth in the tribal development, but one thing is certain that there is no use to carry out just objective studies collecting empirical data and high sounding generalizations about tribal youth. It is necessary that, almost inevitable for allround development there should be action-oriented programme based on research data collected through studies of tribal youth. Here few suggestions are presented for the proper considerations:

I. Social development: In this sphere tribal youth may become the torch-bearers of new awakening in tribal society. There are many traditions and old beliefs which are detrimental to development, therefore, it is necessary to remove them. In this task tribal youth can be used as the crusaders of social reformation. Tribal youth's reformist activities can be a catalytic agents for social development.

And, there is need to modernise tribal society, in this task youth in the tribal society can function as the modernising agent. Thus, in the social sphere youthful energy and enthusiasm of tribal youth can be used for the social development.

II Cultural development: Since independence, India has adopted a policy of integration in which the tribal culture can be preserved in its entity as unique cultural configuration, at the same time they can be integrated into mosaic cultural pattern of India. Here, tribal youth can function as the custodians of cultural distinctive-ness of the tribal society and at the same time they can be helpful in the process of integration. Thus, the role of tribal youth in the field of cultural development, can be visualised as the integrative force.

III Educational Development: This is one of the important fields in which youths in tribal society can be most helpful agent in the spread of education. But, before that it is necessary to have appropriate educational system for the tribal society. Quite elaboratively, Dr. Sachchidanand (1967:201-22) has discussed various problems of tribal education and Dr. B.V.Shah (1979) has analysed the role of education as the change agent. ICSSR's all India survey of education among the scheduled tribes indicates that there is a long way to go. It is necessary to make more efforts for education of tribal people. And in this efforts educated tribal youth can be useful as teachers as well as active associates in the organisation of Ashram schools.

Normally it is the tendency of educated tribals to migrate to nearby non-tribal area for the employment. Exact data is not available how many educated tribals have migrated, but there is a definite "brain-drain" and this is a real loss to the tribal community. In this connection it can be suggested that educated tribal youth should be given preference as teachers and Government should encourage educated tribal youth to establish Ashram-Shalas in remote areas by providing financial and other assistance. Kothari Commission (1966:64) has rightly suggested for creating a special cadre for the tribal teachers and thereby it will be helpful in the prevention of "brain-drain" and at the same tribal society will be benefited as the educated tribal youth will devote their talent and energy in the educational enhancement of their unfortunate bretheren.

IV Economic development: This is another important field in which tribal youth can be useful as the architecture of new economic order among the tribals. For this, talented youth should be given training for modern techniques and various trade so that they can establish their own small-scale or medium-scale industries in the tribal areas with the financial and technical assistance from the government. As Kothari Commission(1966:141) has mentioned that the tribals have a natural aptitude for such practical programme and these deserve every encouragement. Given proper guidance and enough financial assistance to young people of tribal communities there is likely that these people can be leaders in the economic development. There is no dearth of talent on the part of tribal youth, really it is a question of how to utilise this youthful energy for the economic development. The Governmental as well as other agencies should find out ways and means for the utilization of these talents for the economic betterment of tribals.

V Political development: There are clear indications available to show that youngs among the tribals are politically more conscious and they are quite aware of their rights. As Chaudhary-Dasgupta (1978:76) has pointed out there is distinct "tribalness" attitude among the younger generation, and it is expressed through various movements for autonomy and more independence in the affairs of tribal areas. Therefore, it is suggested that the tribals should be given preference in public life and all efforts should be directed for removing this feeling of narrow tribalism. How it can be achieved, is a question of details and proper planning, but one thing is sure that there is almost need for the removal of this "sub-national feeling" from the mind of young tribals, and to develop national feeling which will be helpful in national integration.

And, in the end, it is to be pointed out that there is more urgent need to concentrate on tribal youth research which is neglected area of investigation. And based on this empirical data, there should be comprehensive plan for utilizing youthful energy and talent of the young tribals for the tribal development.

REFERENCES :

1. Bhatta, Ramnik, "Tribal youth - its strategic importance for social change among tribals"
Paper presented at the seminar on "Social change among Tribals" organised by Deptt. of Sociology, South Gujarat University, Surat. 19-21 February, 1979.
2. Chaudhary, N.C. and Dasgupta, B., "Tribal youth in India: yesterday, to-day and to-morrow" in Mukherjee Dhurjati (Ed) Youth: change and challenge. Vol. I, Firma KLM Publ., Calcutta., 1978
3. Elwin, Verrier, The kingdom of the young, Oxford Uni. Press, London, 1968
4. Govt. of India The Report of Education Commission (1964-66), 1966
5. Indian Institute of Advanced Studies, Urgent researches in anthropology, IIAS, Simla, 1968
6. Indian Council of Social Sciences Research Priorities of research on scheduled tribes, ICSSR, New Delhi, 1972
7. Majumdar, D.N. Races and Cultures of India, Asia Publ. Bombay 3rd Ed. Reprint, 1973
8. Sachchidananda "The special problems of the education of scheduled tribes" in Gore-Jesai Chitnis (Eds). "The Papers in the sociology of education in India. NCERT, New Delhi., 1967
9. Shah, B. V. "Education and tribal education" paper submitted for XIV All India Sociological Conference, Jabalpur (Mimeograph), 1979
10. Vishwa Yuvak Kendra Asian Youth Document Bulletin, No.13., (M).

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ક્ષેત્ર
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓના સંશોધનનો ફાળો

ફેબ્રુઆરી ૨૪, ૨૫, ૨૬ ૧૯૭૯.

આદિવાસી શિક્ષણના સંઘાત્મક અને ગુણાત્મક સુધાર માટે સંરચનાત્મક અને પ્રબંધાત્મક નિબંધ (રોડાણ)

ડૉ. ડા. બા. નાયક

આદિવાસી શિક્ષણની ખૂબીઓ અને ખામીઓ ઉપર જણાવી છે. ડયાં સુધારો થવા માંડ્યાં છે અને તે ડયાં ડારણો થાય છે, તેમજ ડયાં સુધારો નથી જ થતો અને તે પણ ડયાં ડારણો તેની અર્થાં પણ સાથે સાથે થઈ છે. એ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે કે ડેટલીડ વાતો શિક્ષા સંરચનામાં ડઈ ડડી ખૂટે છે તેથી બરાબર થતી નથી તો ડેટલીડ વાતો શિક્ષણના પ્રબંધમાં હાજર નથી તેથી થતી નથી. આદિવાસીઓના શિક્ષણને સંઘાત્મક તથા ગુણાત્મકતાની દ્રષ્ટિએ સુધારવી હોય તો વર્તમાન પ્રણાલીની સંરચના તથા પ્રબંધમાં ડેટલીડ નવી વાતો લાવવી પડશે. આને આપણે નિબંધ (અ. in parts) ડહીયું. ડારણ કે ધારણા એ છે કે આવા સંરચના તથા પ્રબંધના રોડાણથી શિક્ષામાં આપણે લગાવેલ સમય, સાધન, શક્તિ તથા ડ્યનનો અર્થ સદુપયોગ ડરી અને વધારે સારાં પરિણામો લાવી શકીયું.

એટલું અહીં સ્પષ્ટ ડહી ડેવું જોઈએ કે આદિવાસી (તમામ સામાન્ય) શિક્ષણને નવી દ્રષ્ટિએ વિચારવાનું તથા બીજી દિશામાં ડાળવાનું પણ શક્ય છે. (જે વિષે વિચારો ચાહો જ છે. પણ અહીં તો માત્ર એટલું માનીને આગળ ચાલીએ છીએ કે શિક્ષણનું નવીનકરણ થશે પણ તેને વાર લાગવાનો સંભવ છે. તેટલા ડાર્ય માટે આ નિબંધોથી સારું પરિણામ આવતું હોય તો શું ખોટું ? વળી આ નિબંધો નવી ડેવણીમાં પણ ઉપયોગી નીવડવાના જ છે એ નિર્વિવાદ છે.

બાળવાડીઓ હોય ત્યાં બાળકોને શિક્ષણ સંચાલન માંડલવાની તેમના માબાપને ટવ પડે છે. તથા બાળક શિક્ષણ માટે જરૂરી આદતો માંડતું થઈ જાય છે. વળી તે પ્રાથમિક શાળા માટે તૈયાર પણ થાય છે. આદિવાસી વેત્ત માટે આ બધું બધું જરૂરી છે. એટલે બાળવાડીઓને શિક્ષાની સંરચનાના એક અભિન્ય: એકમ તરીકે જ લેવાની છે, અને સ્થળે સ્થળે બાળવાડીઓ ખોલી ડેવી જોઈએ.

પ્રાથમિક શાળાના વર્ગ : લાનું બાળક બીજામાં ડોઈ પણ ભોગે જવું જ જોઈએ. એટલે કે ધોરણ બીજામાંથી ડેટી જવું શક્ય ન બસવા ડેવું જોઈએ. આ તબક્કે એને તો એક આંદોલન ચલાવી ડેવું જોઈએ કે બાળક બીજા ધોરણમાંથી ડેટી જશે જ નહીં. એવી જ રીતે એને ચોથામાં પછી ડેટી જવા ડેવાનું નથી.

આટલું થશે એટલે પછી બાળકો શાતમી/દસમી સુધી ડોડતાં ચાલી જશે. હાલની ભરતી બરાબર થતી નથી. ખાસ ડરીને વાલિડાઓની ભરતી પર વધુ ભાર ડેવાતો નથી. ભરતી માટે પ્રયાસો થાય છે પણ આંદોલન, એક સતત પ્રક્રિયાના રૂપમાં, એક સંસ્થાકીય ડાર્યક્રમ

તરીકે અને લેવાની જોઈએ.

આ ઉપરાંત એ પણ જોઈએ કે જ્યાં નવા કાનિઓ ઉભવણીને સ્પર્શી જ રહી છે તેમને વધુ પ્રમાણમાં આવરી લેવી. આપણા વિડાસ ડાયરેક્ટમનો એક અગ્રિમતા અંદરનાં ક્ષેત્રોમાં ચાલો, રહી ગયેલાને આવરી લો એ હોવી જોઈએ. દા.ત. સીદીઓ, ડચ્છની આદિવાસી કાનિઓ, નાયકડા, વારલી, કોળી, પઠાર, રાઠવા માટે આશ્રમશાળાઓ હોવી જોઈએ. એમને માટે જ અલગ ડાયરેક્ટમ કરી ત્યાં જ વધુ ધ્યાન કેન્દ્રીત કરવું. (બીજા ભલે એમાં આવે) બનારાડાઈ, પંથમહાલ, ડાંગ આદિ પર વધુ ભાર મૂકાવો જોઈએ.

શિક્ષકોને માટે શિક્ષા સુધારની યાંત્રિકીમાં, આદિવાસી અર્થતંત્રમાં, શિક્ષા પ્રક્રિયામાં, સમાજ આગેવાની માટે દસ દસ દિવસની તાલીમ બહુ આવશ્યક છે. તોજ એમને વાન ઘરોડે એમાં જે ડર છે તે ઇવન્ટ કેટલું ઊંચે છે, કેમ નથી ઊતરું તથા ઊગાડવું હોય તો શું કરવું એ આ વર્ગો તૈયાર કરવા તૈયાર હોય. શિક્ષકો તથા બીજા બધા ડાયરેક્ટરો માટે બાલોના તેમને પુસ્તકો પુરા પાડીયે. એક પરીક્ષા લાગે, એ ફરવીયાત હાલ પુસ્તકો ન હોય જે પાસ થાય તેમાંથી સર્વોચ્ચ દસને ઈનામ આપીએ. અમે મહાપ્રદેશમાં આ કર્યું છે. એમાં ખાસ ખર્ચ નથી આવતો એક વાત્તાવરણ બને છે અને સારું સાબન પ્રાપ્ત થાય છે.

શિક્ષકોની શાળાઓમાં ઉપસ્થિતિ વરાબર હોતી નથી ઘણાં મોડા આવે છે. આને માટે આપણી નિરિક્ષણની ધ્યેયમાં મળ્યું ડરવી જોઈએ. પ્રયાયતોનું આ કાર્ય છે તે વરાબર કરાવવું. પ્રયાયત સભ્યો, પ્રમુખ આદિને શિક્ષા સુધારની યાંત્રિકી આદિની તાલીમ જરુરી છે.

હું તો પ્રયાયત સભ્યો, નિરિક્ષક ગણ, ગામમાંથી ભણેલા આદિવાસીઓ તથા લેવાણાવી સંચાના ડાયરેક્ટરોનું એક આધી વાલી મંડળ બનાવવા સુગ્રાવ આપું જેમ મોનીટરીંગ ભલે હોય જને મદદ કરવા નડદારી મંડળ હોય તેવું પણ વધુ ચલિત, નાના ભેત્રો માટે આજુ મંડળ હોવું જોઈએ. જેનું ડામ ભરતી, હાજરી, પહેલાંમાંથી અગળ ચાલવું, બાલવાડી નિરિક્ષણ, પૌઠ શિક્ષાકર્તા નિરિક્ષણ હોય એમને નિરિક્ષણના ડોર્મ આપી દેવાય. એમને પ્રવાસના પૈસા આપી શકાય, ચોંટા ખર્ચ વળું ડામ. ઘણે ચાલી કોઈ સંચાડીય સ્વનાથી જ અપચય અટકશે. બધાં વાલી મંડળોનું એક રાજ્ય વાલી મંડળ શિક્ષા આદિવાસી મનુર કલ્યાણ વિભાગ સાથે સંબંધિત હોય. એ રાજ્ય-વરના કટોલ રુમનું કાર્ય કરશે.

આશ્રમશાળાઓ સારું ડામ કરે છે. એટલે વધુ આશ્રમશાળાઓ હોતી જોઈએ એ નિર્વિવાદ છે. સાથે સાથે બેચાર ગામના વૃદ્ધો માટે એક નાનડડી ઉન્દ્રીય શાળા, અમારા કુલનાયકડીને સુગ્રાડી છે તેવી હોય ત્યાં રહેવાની ધ્યેયમાં હોય, ધોવાનું બાળક વેરવી લાવે. કેવળ શાળા શિક્ષક રાખે હોય તેમની ઈખરણ રાખે. આશ્રમ શાળા ડરતાં ખર્ચ ઓછો આવશે પણ ડામ તેનું જ સારશે.

આવી બેચાર ઉન્દ્રીય શાળાઓ એક આશ્રમ શાળાને બાળકો પુરા પાડે તથા આશ્રમશાળા સંકુલના સદસ્ય બને આશ્રમશાળા આવી ઉન્દ્રીય શાળા મારફતે નાનીશાળાઓને પહોંચે તેમને ! શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન આપે. બાળકોની શિક્ષકોની હાજરી ઉપર નજર રાખે તથા બીજા પ્રશાસકીય કાર્યો પણ કરે. આશ્રમશાળાને જોઈતો સ્ટાફ આપી શકાય.

આશ્રમશાળા સંચા તરીકે સ્થિર થઈ છે. જણે જમીનમાં મૂળિયાં નાખ્યાં છે જે સમાજમાં પહોંચવા માંડી છે. એને હવે આપણે Community School માં પણ ફેરવવા માંડીએ. સમાજની નાની નાની જરુરિયાતો, ખેતી સલાહની, વિસ્તરણની, દવાદારત્તી, આનંદપમોદની જરુરિયાત એ પૂરી પાડે. બેન્કમાંથી લોન લેવી હોય કે વિડાસ યોજના વિષે જાણવું હોય તો આદિવાસી પાલક અહીંથી માર્ગદર્શન લે (એને તો પોતાનું બાળક ભણતું હોય એટલે આવવું ગમે, ન ભણતું હોય તો એમ ધાય કે આ તો સારું ડામ કરે છે. બાળકને પણ સલાહીયે જેવું એને ધાય.) થોડા મૂડીરોડાણે આપણી ખરી સમાજ શિક્ષા છેડ સમાજના અને સ્ત્રીના સમાડા સુધી લઈ જઈ શકીશું.

સમગ્ર જિલ્લા આશ્રમશાળાઓનું વાર્ષિક સમલન, બીજી હાઈસ્કૂલો સાથે અર્થાં પણ રખાવાં જોઈએ. અહીંથી રમતગમત તથા અન્ય કોશલ બહાર આણવી જોઈએ. આ બધું પણ હવે શિક્ષાની સંરચનામાં આવી જવું જોઈએ.

...

તરીકે અને લેવાવી જોઈએ.

આ ઉપરાંત એ પણ જોઈએ કે જ્યાં તથા જાનિઓ ડબલવણીને સ્પર્શી જ રહી છે તેમને વધુ પ્રમાણમાં આવરી લેવી. આપણા વિડાસ ડાયરેક્ટમનો એક અગ્રિમતા અંદરનાં ક્ષેત્રોમાં ચાલો, રહી ગયેલાને આવરી લો એ હોવી જોઈએ. દા.ત. સીદીઓ, ડચ્છની આદિવાસી જાનિઓ, નાયકડા, વારલી, ડોળી, પઠાર, રાઠવા માટે અહીં આશ્રમશાળાઓ હોવી જોઈએ. એમને માટે જ અલગ ડાયરેક્ટમ કરી ત્યાં જ વધુ ધ્યાન કેન્દ્રીત કરવું. (બીજા ભલે એમાં આવે) બનાવડાંઠા, પથમહાલ, ડાંગ આદિ પર વધુ ભાર મૂકાવો જોઈએ.

શિક્ષકોને માટે શિક્ષા સુધારની યાંત્રિકીમાં, આદિવાસી અર્થતંત્રમાં, શિક્ષા પ્રક્રિયામાં, સમાજ આગેવાની માટે દસ દસ દિવસની તાલીમ બહુ આવશ્યક છે. તોજ એમને વાન ધરીકે એમાં જે કરશે તે ઉવટ કેટલું જોઈ છે, કેમ નથી જાણતું તથા જાણતું હોય તો જે કરવું એમ આ વર્ગને તૈયાર કરવા તૈયાર થીએ. શિક્ષકો તથા બીજા બધા ડાયરેક્ટરો માટે બાલોની તેમને પુસ્તકો પુરા પાડીએ. એક પરીક્ષા લાગે, એ ફરજીયાત હાલ પુસ્તકો ન હોય જે પાસ થાય તેમાંથી સર્વોચ્ચ દસને ઉનામ આપીએ. એમ મધ્યપ્રદેશમાં આ કર્યું છે. એમાં ખાસ પર્ય નથી આવતો એક વાતાવરણ બને છે અને સારું સાધન પ્રાપ્ત થાય છે.

શિક્ષકોની શાળાઓમાં ઉપસ્થિતિ બરાબર હોતી નથી હવે માંડા આવે છે. આને માટે આપણી નિરિખણની એવચ્ચા મજબૂત કરવી જોઈએ. પર્યાયતોનું આ કાર્ય છે તે બરાબર કરાવવું. પર્યાયત સભ્યો, પ્રમુખ આદિને શિક્ષા સુધારની યાંત્રિકી આદિની તાલીમ જરુરી છે.

હું તો પર્યાયત સભ્યો, નિરિખક ગણ, ગામમાંથી લાગેલા આદિવાસીઓ તથા લેવાલાવી સંઘના ડાયરેક્ટરોનું એક આયોજી વાલી મંડળ બનાવવા સુગ્રાવ આપું જેમ મોનીટરીંગ ભલે હોય જને મદદ કરવા તકેદારી મંડળ હોય તેવું પણ વધુ ચલિત, નાના ક્ષેત્રો માટે આજુ મંડળ હોવું જોઈએ. જેનું ડામ ભરતી, હાજરી, પહેલામાંથી યાગળ સાલવું, બાલવાડી નિરિખણ, પૌઠ શિક્ષાકર્મ નિરિખણ હોય એમને નિરિખણના ફોર્મ આપી દેવાય. એમને પ્રવાસના પૈસા આપી શકાય, ઓછા ખર્ચે ઘણું ડામ ધરી ચાલી ડોઈ સંઘાડીય સ્થનાથી જ અપભય અટકશે. બધાં વાલી મંડળોનું એક રાજ્ય વાલી મંડળ શિક્ષા આદિવાસી મનુર ડલ્યાણ વિભાગ સાથે સંબંધિત હોય. એ રાજ્ય-વરના ડેટોલ રુમનું કાર્ય કરશે.

આશ્રમશાળાઓ સારું ડામ કરે છે. એટલે વધુ આશ્રમશાળાઓ હોવી જોઈએ એ નિર્વિવાદ છે. સાથે સાથે બેચાર ગામના સૂયો માટે એક નાનકડી ઉન્દ્રીય શાળા, અગારા ફુલનાયકડીને સુગ્રાડી છે તેવી હોય ત્યાં રહેવાની એવચ્ચા હોય, માવાનું બાળક લેરથી લાવે. કેવલ શાળા શિક્ષક રાજે હોય તેમની દખરણ રાજે. આશ્રમ શાળા કરતાં ખર્ચ ઓછો આગળ પણ ડામ તેનું સારશે.

આવી બેચાર ઉન્દ્રીય શાળાઓ એક આશ્રમ શાળાને બાળકો પુરા પાડે તથા આશ્રમશાળા સંકુલના સદસ્ય બને આશ્રમશાળા આવી ઉન્દ્રીય શાળા ખારફતે નાનીશાળાઓને પહોંચી તેમને શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન આપે. બાળકોની શિક્ષકોની હાજરી ઉપર નજર રાખે તથા બીજા પ્રશાસકિય કામો પણ કરે. આશ્રમશાળાને જોઈતું સ્ટાફ આપી શકાય.

આશ્રમશાળા સંઘના તરીકે સ્થિર થઈ છે. ગણે જમીનમાં મૂળિયાં નાખ્યાં છે સમાજમાં પહોંચવા માંડી છે. એને હવે આપણે Community School માં પણ ફરવવા માંડીએ. સમાજની નાની નાની જરુરિયાતો, ખેતી સલાહની, વિસ્તરણની, દવાદારની, આનંદપ્રમોદની જરુરિયાત એ પૂરી પાડે. બેન્કમાંથી લોન લેવી હોય કે વિડાસ યોજના વિષે જાણવું હોય તો આદિવાસી પાલક અહીંથી માર્ગદર્શન લે (એને તો પોતાનું બાળક ભણતું હોય એટલે આવવું ગમે, ન ભણતું હોય તો એમ ધાય કે આ તો સારું ડામ કરે છે. બાળકને પણ ભણાવીએ એવું એને ધાય.) થોડા મૂડીરોડાણે આપણી ખરી સમાજ શિક્ષા છેડ સમાજના અને શિક્ષકો સમાજ સુધી લઈ જઈ શકીશું.

સમગ્ર શિક્ષા આશ્રમશાળાઓનું વાર્ષિક સમીક્ષન, બીજી હાલકલો સાથે અર્થાં પણ રખાવાં જોઈએ. અહીંથી સમતગમન તથા અન્ય કોશલ્ય બહાર આણવી જોઈએ. આ બધું પણ હવે શિક્ષાની સંરચનામાં આવી જવું જોઈએ.

...

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડેવ્ર
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી વિકાસમાં સંશોધનનો ફાળો

સમિનાર ૨૪-૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૯.

શિક્ષિત આદિવાસીઓની આઠાક્ષા, સમસ્યા અને સમાજ પરિવર્તનનાં તેમનાં મંતવ્યો

- શ્રી વિમળા ડોરાણે

આદિવાસી અને પછાત જાતિઓના વિકાસ માટે પ્રયત્ન કરવાનું લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થાવાળા ભારત માટે જરૂરી છે. જ્યાં સુધી આદિવાસીના આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રશ્નોને ન સમજી લઈને ત્યાં સુધી તેમના જીવનમાં, વિચારોમાં, મૂલ્યોમાં કે વલણોમાં પરિવર્તન શક્ય નથી. વલણ પરિવર્તન કે મૂલ્ય પરિવર્તનની પ્રક્રિયા લાંબો સમય માગી લે છે. કેટલીકવાર તો પરિવર્તન એક પેઢી પછી શક્ય બને છે. તેથી જ્યારે આદિવાસી પ્રજાનો વિકાસ કરવાની ચર્ચા કરી એ ત્યારે, આપણા પ્રયત્નો તો ભાવિના નેતાઓ એટલે વર્તમાનના યુવાનોમાં વલણો કે મૂલ્યો પરિવર્તન કરવાના પ્રયાસ કરવા જરૂરી છે. તેથી આજે જે આદિવાસી યુવાનોને શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમના વિચારો એ શિક્ષણને કારણે બદલાયા છે કે નથી, તેમની ચકિતગત, કૌટુંબિક કે સામાજિક આઠાક્ષાઓ અને સમસ્યાઓ કેવી છે, સમાજ પરિવર્તન અંગેના તેમના ખ્યાલો કયા કયા છે તે જાણીને તો તેમના વિકાસ માટેના કાર્યો કરવામાં સરળતા પડે.

આદિવાસી વિકાસના કાર્યો કરવા ઉચ્ચનારે, યુવાનોની સર્જનાત્મક અને રચનાત્મક શક્તિને વિકાસના કાર્યમાં વાળી શકાય તેવાં કાર્યક્રમ ઘટ્ટી કાઢવાં જોઈએ. તેઓ તેમની બુદ્ધિ અને શક્તિને, કામ કે કામ લગાડી શકે. માટે કાર્યક્રમ તેમને પોતાનો ભાગ અને વિકાસના કાર્યક્રમની યોજના કરનારને તેઓ યોગ્ય શહકાર આપી શકે. માટે તેમની સમજ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવાં જરૂરી છે. જેમ સમાજનો વિકાસ કરવાનો છે તેમની સમસ્યાઓ કે આઠાક્ષાઓ જાણ્યા વગર તેમના વિકાસનાં કાર્યો કરવાં, એ પાયા વગરની ઉમારત યજવા જેવું થાય. તેથી સુરત જિલ્લાના શિક્ષિત આદિવાસી યુવકોની આઠાક્ષાઓ, સમસ્યાઓ અને સમાજ પરિવર્તનના તેમના ખ્યાલોનો અભ્યાસ કરવાનો વિચાર કર્યો.

સંશોધનના ઉત્તુઓ :

શિક્ષિત આદિવાસી યુવાનોને સમજવા એમના જીવનનાં જુદાં જુદાં પાસાંઓને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધન કરી શકાય. પરંતુ પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નીચેના ઉત્તુઓને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યા છે.

- (૧) આદિવાસી યુવાન ભાઈઓ અને બહેનોની આડાંબાઓ નો અભ્યાસ કરવો.
- (૨) આદિવાસી યુવાન ભાઈઓ અને બહેનોની સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરવો.
- (૩) આદિવાસી યુવાન ભાઈઓ અને બહેનોના સમાજ પરિવર્તનના ખ્યાલોનો અભ્યાસ કરવો.
- (૪) આડાંબાઓ અને સમસ્યાઓના પારસ્પરિક સંબંધોનો અભ્યાસ કરવો.
- (૫) સમસ્યાઓ અને સમાજ પરિવર્તનના મંતવ્યોના સંબંધોનો અભ્યાસ કરવો.
- (૬) યુવાનોની આડાંબાઓ અને શિક્ષિત પ્રેરણાના સંબંધોનો અભ્યાસ કરવો.

ધ્યાપ અને મર્યાદા :

ગુજરાતના આદિવાસી યુવાનોની આડાંબાઓ, સમસ્યાઓ અને સમાજ પરિવર્તનના મંતવ્યો જાણવા માટે દક્ષિણ ગુજરાતનાં સુરત જિલ્લો નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યો છે.

સુરત જિલ્લાના કુલ ૧૩ તાલુકાઓમાંથી કુલ વસ્તીના ૫૦% થી ઊપરની આદિવાસી વસ્તીવાળા ૬ તાલુકા સોનગઢ, ચારા, માંડવી, બારડોલી, વાલોડ અને નિઝર તેમજ કુલ વસ્તીના ૫૦% થી નીચેની આદિવાસી વસ્તીવાળા ૭ તાલુકા જેવાડ ડામરજ અને ઓલપાડ એમ કુલ ૮ તાલુકાઓ પસંદ કરવામાં આવ્યા. જે તાલુકાઓનાં ગામડાઓમાંથી કુલ ૫૦૦ યુવાનો જેમાં ૩૭૫ ભાઈઓ અને ૧૨૫ બહેનોનો સમાવેશ થાય છે. જેમાં ૧૫ અનુસ્મારકની પદવી ધરાવનારા, ૫૦ ગ્રેજ્યુએટ બી.એડ, ૬૦ ગ્રેજ્યુએટ, ૧૨૦ એસ.એસ.સી., પી.ટી.સી. અને ૨૫૫ એસ.એસ.સી.ની યોગ્યતા ધરાવનારા છે. વ્યવસાય પ્રમાણે ૧૬૫ નોંડરી કરનારા, ૧૩૬ શિક્ષકો, ૯૬ અભ્યાસ કરનારા, ૪૯ ખેતી કરનારા અને ૫૪ બેડાર છે.

અભ્યાસ માટેના સંબંધો :

અભ્યાસ માટે સંબંધિત સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો છે. માહિતી ભેગી કરવામાં પ્રશ્નાવલીનો ઉપયોગ કર્યો છે.

(૧) મુક્ત પ્રશ્નાવલી :

યુવાનોની આડાંબાઓ, સમસ્યાઓ તથા સમાજ પરિવર્તનના વિચારોનો પાચલોટ શેડી કરવા એક પ્રશ્નાવલી આપવામાં આવી.

(૨) મુલાકાત :

આગેવાન આદિવાસી યુવાનોની મુલાકાત લઈને તેમના જ્ઞાનિ ભાઈ-બહેનોની આડાંબાઓ સમસ્યાઓ અને સમાજ પરિવર્તનના મંતવ્યો અંગે ચર્ચા કરી.

(૩) પ્રશ્નાવલી :

પ્રશ્નિક પ્રશ્નાવલીના પૃથકરણના આધારે તેમજ મુલાકાતીઓના ચર્ચાના મુદ્દાના આધારે એક પ્રશ્નાવલી બનાવવામાં આવી જેમાં આડાંબાઓ સમસ્યાઓ સમાજ પરિવર્તનના ખ્યાલો અને શિક્ષિત પ્રેરણા અંગેના પ્રશ્નોનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રશ્નાવલી દ્વારા સર્વેક્ષણ કરીને આવેલી માહિતીનું પૃથકરણ કરતાં જે તારણો આવ્યા તે નીચે પ્રમાણે છે.

સંબંધિત તારણો :

- (૧) મોટા ભાગના આદિવાસી શિક્ષિત ભાઈઓ અને બહેનો સ્નાતક અને અનુસ્નાતક થવાની આડાંબા રાખે છે.
- (૨) ભાઈઓ વધુ વેતનવાળો, સખત કામ કરવું પડે એવો અને નિષ્ઠાપૂર્વકનો વ્યવસાય કરવામાં માને છે.
- (૩) બહેનો શિક્ષિકા થવામાં, બેન્કમાં નોંડરી કરવામાં અને સરકારી ક્ષેત્રે નોંડરી કરવામાં માને છે.
- (૪) ભાઈઓ ઈજનેર, શિક્ષક, વડીલ, બેન્કમાં નોંડરી, સ્વતંત્ર વ્યાપાર, ખેતી અને સહકારી ક્ષેત્રે નોંડરી કરવા ઈચ્છા ધરાવે છે.
- (૫) વધુ પૈસા મળે તો, ભાઈઓ, જમીન ખરીદવામાં, ખેતી માટે સાધનો વસાવવામાં, સગવડવાળાં મકાનો બનાવવાની ઈચ્છા રાખે છે.
- (૬) વધુ પૈસા મળે તો બહેનો ઘર ઉપયોગી વાસણ ખરીદવામાં અને સગવડવાળું મકાન બનાવવામાં વાપરવાની ઈચ્છા રાખે છે.
- (૭) આદિવાસી યુવક મંડળના પ્રમુખ બનવાની, પર્યાયતના પ્રમુખ બનવાની, ઈચ્છા ભાઈઓ અને બહેનો રાખે છે.
- (૮) ભાઈઓ અને બહેનો કુટુંબના સભ્યોને શિક્ષણ આપવાની, કુટુંબને વ્યસનથી દૂર રાખવાની, કુટુંબની આબરૂ વધારવાની અને આર્થિક રીતે કુટુંબને સંધર કરવાની ઈચ્છા રાખે છે.
- (૯) કુટુંબના ખર્ચ ઓછાં કરવા અને કુટુંબને ગામડામાંથી શહેરમાં લઈ જવામાં, ભાઈઓ માને છે.
- (૧૦) યુવકો અને યુવતીઓ ગ્રામ વિદ્યાલયમાં વધુ રસ ધરાવે છે.

સમસ્યાઓ :

- (૧) ભાઈઓ જીવન ધ્યેય નક્કી કરી શકતા નથી. ઝોજી આવડતું નથી. કપડો સઠન કરી શકતા નથી આવી મૂંઝવણો અનુભવે છે.
- (૨) નોંડરીનું વેતન ઓછું છે નોંડરી યોગ્યતા પ્રમાણની નથી.
- (૩) શોખ પૂરો કરવા સગવડ નથી. આર્થિક ક્ષિતિને કારણે શોખ પૂરા થતા નથી.
- (૪) યુવાનો પર સમગ્ર કુટુંબની જવાબદારી છે, કુટુંબના સભ્યોમાં વસનાંની બદી છે.
- (૫) યુવાનો પૌષ્ટિક ખોરાક લઈ શકતા નથી. કુટુંબના સભ્યોને ઈચ્છા પ્રમાણે શિક્ષણ આપી શકતા નથી.
- (૬) શિક્ષિત થવાથી તેમના તરફની વડીલોની આર્થિક અપેક્ષા વધી છે. કુટુંબની આર્થિક સિંતા મૂંઝવે છે.
- (૭) તેઓ ખેતી માટે જમીન ખરીદી શકતા નથી. પાકું મકાન બાંધી શકતા નથી.
- (૮) લોકો રૂઢિચૂસ છે. જ્ઞાનિના વડા સમાજસુધારાની વાતો સાંભળતા નથી. વડીલોના વિચારો સાથે મેળ ખાતો નથી.

સમાજ પરિવર્તનના ખ્યાલો :

- (૧) ભાઈઓ અને બહેનોમાને છે કે પુરુષો પેન્ટ બુસર્ટ કે સુટ પહેરે અને સ્ત્રીઓ સાડી અને પ્લાઝી પહેરે.
- (૨) ધાબાવાળા બંગલા ટાઇપ ઘરો બાંધવામાં માને છે અને ખોરાકમાં દાળ, ભાત, રોટલી અને શાક ખાવામાં માને છે.
- (૩) આદિવાસી તરીકેની વિલેષતા સાચવી રાખવામાં માને છે.
- (૪) શિક્ષણમાં મૂલ્યાંકન આંતરિક હોવું જોઈએ. ગ્રંજી ફરજિયાત હોવું જોઈએ.
- (૫) શિક્ષણ દ્વારા આત્મવિશ્વાસ ડબવાય એવી થવસ્યા ડરવી જોઈએ. ચારિત્ર્ય ઘડતર થવું જોઈએ. નીતિ ઘડવામાં વિદ્યાર્થીનો ફાળો હોવો જોઈએ.
- (૬) જીવનસાથી ચારિત્ર્યશીલ, શિક્ષિત, નોકરી ડરનાર અને જ્ઞાનિનો હોવો જોઈએ.
- (૭) ધર્મની માન્યતામાં પરિવર્તન આવવું જોઈએ. -
- (૮) ગામડે ગામડે પ્રાથમિક શાળા ખોલવી જોઈએ. દરેકને ગૃહોદ્યોગની તક મળવી જોઈએ. ખેતીના ખર્ચ માટે લોન મળવી જોઈએ.
- (૯) યુવક મંડળને ગ્રાન્ટ મળવી જોઈએ. આદિવાસીને દરેક જગ્યાએ નોકરીમાં પસંદગી ડરવી જોઈએ.
- (૧૦) ખાસ કાયદો ડરીને આદિવાસીઓને શહેરમાં વસવાટ આપવો જોઈએ. શિક્ષણ લેવા તેમને શહેરમાં જવા દેવા જોઈએ.

સામાન્ય તારણો :

- (૧) બેકાર યુવાનોની સમસ્યાઓ શિક્ષકો, અભ્યાસ ડરનારા, ખેતી અને ઘરકામ ડરનારાઓની સમસ્યાઓ ડરતાં વધારે છે.
- (૨) નોકરી ડરનારા અને શિક્ષકો બીજા બધાની સરખામણીમાં સમાજ પરિવર્તનમાં વધારે માને છે.
- (૩) અનુસ્નાતકની પદવીવાળા અને એસ. એસ.સી.ની પદવીવાળાઓ આડાંબા બી.એડ. સ્નાતક અને પી.ટી.સી. વાળા ડરતાં વધારે છે.
- (૪) એસ. એસ.સી.ની પદવીવાળાઓની સમસ્યાઓ વધારે છે.
- (૫) જેમ યુવાનોનીન થવસ્યાની આડાંબા વધારે તેમ તેમની થકિતગત સમસ્યાઓ વધારે.
- (૬) યુવાનોની જીવનની મહત્વકાંક્ષા વધારે તેમ થકિતગત સમસ્યાઓ વધારે.
- (૭) કૌટુંબિક આડાંબા વધારે તેમ કૌટુંબિક સમસ્યાઓ વધારે છે.
- (૮) જેમ યુવાનોની ગામની પ્રત્યેની આડાંબાઓ વધારે તેમ તેમની ગામની સમસ્યાઓ વધારે.
- (૯) જેમ આડાંબા વધારે તેમ સમાજ પરિવર્તનના ખ્યાલો વધારે છે.
- (૧૦) જેમ સમસ્યાઓ વધારે તેમ સમાજ પરિવર્તનના ખ્યાલો વધારે છે.
- (૧૧) જેમ આડાંબાઓ વધારે તેમ સિધ્ધિ પ્રેરણાઓ ઊંધા પ્રકારની છે.
- (૧૨) જેમ સમસ્યાઓ વધારે તેમ સમાજ પરિવર્તનના મતલબો અને સિધ્ધિ પ્રેરણા વચ્ચેનો સહસંબંધ વિધાયક છે.

- (૧૩) નોકરી ડરનારા અને શિક્ષકોની આડાંબાઓ જેમ વધારે તેમ તેમની સિધ્ધિ પ્રેરણાઓ વધારે.
- (૧૪) ઘરકામ ડરનારા અને બેકારોની આડાંબાઓ જેમ વધારે તેમ સિધ્ધિ પ્રેરણાઓ ઓછી.
- (૧૫) અનુસ્નાતક, સ્નાતક, બી.એડ.ની પદવીવાળાની આડાંબાઓ અને સિધ્ધિ પ્રેરણાઓનો સહસંબંધ વિધાયક છે.
- (૧૬) એસ. એસ.સી.ની પદવીવાળાની આડાંબા અને સિધ્ધિ પ્રેરણાઓનો સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે.
- (૧૭) ભાઈઓ અને બહેનોની આડાંબા અને સિધ્ધિ પ્રેરણાઓનો સહસંબંધ વિધાયક છે.
- (૧૮) સારાશમાં કહી શકાય કે શિક્ષિત આદિવાસીઓની આડાંબા સર્વાઈ જેવી છે. તેમની સમસ્યાઓ મુખ્યત્વે આર્થિક છે.

...

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડિવિઝન
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી વિડાસમાં સંશોધનનો ફાળો

સેમિનાર ૨૪-૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૯

ગુજરાતની અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં જમીનની સમસ્યાઓ

- ગૌરીશ પંડ્યા

ગુજરાતમાં અનુસૂચિત જનજાતિઓનું પ્રમાણ ગુજરાતની કુલ વસ્તીમાં ૧૪ ટકા છે. ગુજરાતની અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં કુલ કામ કરનારાઓમાં ૪૮.૩૪ ટકા ખેતી કરે છે. અને ૪૨.૩૩ ટકા ખેતમજૂરી કરે છે. એટલે કે ૯૦.૬૭ ટકા અનુસૂચિત જાતિના લોકો ખેતી અને ખેતમજૂરીમાં રોકાયેલા છે. જમનો સંબંધ જમીન સાથે છે, જમીનના ઉત્પાદન સાથે છે, જમીનમાધી મળતી મજૂરી પર છે, આટલો માટો વર્ગ જમીન સાથે સંબંધ ધરાવતાં હોય કે જમીન જ જમના નિર્વાહનું સાધન હોય તો તે એક ગંભીર વિચારણા માંગી લે તેવી બાબત છે. કારણ કે આટલા માટા વર્ગનો આધાર જમીન હોવા છતાં ખેતી કરતા કે ખેતમજૂરી કરનાર અનુસૂચિત જનજાતિઓના જીવન નિર્વાહ માટની અનેક વિધ સમસ્યાઓ છે. જે સમસ્યાઓને કારણે ખેતી કરતાં વર્ગ પુરતું ઉત્પાદન લઈ શકતાં નથી કે પોતાના કુટુંબનું ભરણ પોષણ કરી શકતાં નથી, અને ખેતમજૂરી કરનારાઓ પણ અનેક પ્રકારની સમસ્યાઓથી ઘેરાયેલા છે. જેઓ પોતાના કુટુંબો સાથે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ મજૂરીની શોધમાં રજડતા હોય છે. ત્યાં પણ પૂરતી મજૂરી મેળવી શકતા નથી. તો આ પ્રશ્નોને વિગતે જાંચા જાંચે. પ્રથમ ખેતી કરનાર વર્ગની અનેક પ્રકારની સમસ્યાઓ છે તેને જાંચે.

અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં ખેતી કરનાર વર્ગની અનેક પ્રકારની સમસ્યાઓ છે જે કેટલીક સમસ્યાઓ તો પ્રથમ નજરે જ તરી આવે છે. જેવી કે પ્રાકૃતિક ભૂચલના, વધુમાં વધુ વરસાદ, ડાંનૂનોની ઇટકબારીઓને કારણે જમીનની ફરજદલી, વિડાસ યોજનાઓમાં ચાલી જતી જમીનો, ઓછી જમીન ધારણ શક્તિ, આ ઉપરાંત ખેતી કરવા માટે પણ અનેક સમસ્યાઓ તેમની સામે છે. જેવી કે પરંપરાગત ખેતી કરવાની પદ્ધતિઓ, પરંપરાગત ખેતીનાં સાધનો, પરંપરાગત વિચારણા, હલકી ઓલાદનાં પશુઓ, ખાતરનો નહિવત્ વપરાશ, સ્થિતિની અભ્ય વ્યવસ્થા, ધીરાણની અપૂરતી સવગડ, શાહુકારો દ્વારા ધતું શોષણ, શિક્ષણનો અભાવ, આમ અનેક સમસ્યાઓને કારણે તેની જમીન અને જમીનમાધી લેવાનું ઉત્પાદન ગૂંચવાયેલ પરિસ્થિતિમાં દેખાય છે.

પ્રથમ અનુસૂચિત જનજાતિની સમસ્યાના કેટલાંક કારણોની વિચારણા કરીએ તો પ્રથમ નજરે અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં એમનું નિવાસસ્થાન જ જમીનની સમસ્યાઓનું માટું કારણ હોય તેનું લાગે. કારણ કે આ તેમનો વસવાટ ગુજરાતમાં ડાંગથી દાંતા તાલુકા સુધીની સરહદીય પટ્ટીમાં છે. જે વિસ્તાર ભયંકર જંગલો, ડુંગરો, નદી નાળાંવાળાં પ્રદેશ હોવાથી અહીંની જમીન ઢોળાવવાળી, પથ્થરોવાળી અને સખત છે. અને જેમાં માટા ભાગના અનુસૂચિત વિસ્તારો વધુમાં વધુ વરસાદવાળા પ્રદેશો હોવાથી આ ઢોળાવવાળી જમીનોનું સખત ધોવાણ દર વર્ષે થયા કરે છે. જેને કારણે ખેતી લાયક સારી જમીન નથી. વર્ષમાં માંડ માંડ આવી ઢોળાવવાળી અને

પથરોવાળી જમીનને સરખી કરે ત્યાં વરસાદ પણ નેટલું જ ધોવાણ કરી નાખે છે. અને ખડકાળ જમીનને કારણે વધુમાં વધુ વરસાદ પડતો હોવા છતાં તે પાણી ડુંગરોના પેટાળમાં કે નદીનાળાં દ્વારા વહી જાય છે. ભેજ ઝાંઘ ડરવાની શક્તિ એ જમીનમાં હોતી નથી. તેમજ આવા પ્રકારની જમીનો પણ આદિવાસીઓ પાસે કેટલી ? જમીન ધારણ કરવાની શક્તિ પણ બહુ ઓછી છે. જેની ખાતરી નીચેના કોઠા પરથી થાય છે.

ગુજરાત રાજ્યમાં અનુસૂચિત જનજાતિના ખાતેદારોની ટકાવારી

ક્રમ	જમીન માલિકી પ્રમાણ	જન અનુસૂચિત જાતિના કુલ ખાતેદારોમાં ટકાવારી
૧.	એક એકરથી ઓછી	૪.૩
૨.	૧ થી ૪.૯ એકર	૪૭.૩
૩.	૫.૦ થી ૯.૯ એકર	૨૮.૫
૪.	૧૦.૦ થી ૧૪.૯ એકર	૧૦.૪
૫.	૧૫.૦ થી ૨૯.૯ એકર	૭.૭
૬.	૩૦.૦ એકરથી ઉપર	૧.૮

અનુસૂચિત જનજાતિના કુલ ખાતેદારોમાં ૫.૧ ટકા તો ૫ એકર કરતાં ઓછી જમીન ધારણ કરવાવાળા હતા. જ્યારે ૧૦ એકર કરતાં ઓછી જમીન ધારણ કરવાવાળા ખાતેદારોમાં ૭૦ ટકા જેટલા હતા. આ એટલો માંટો વર્ગ છે કે જેની પાસે જમીન ધારણ શક્તિ ઓછી છે તેમાં આવી જમીન કે જે ઠોળાવવાળી, ખડકાળ, પથરોવાળી છે જેમાંથી કેટલું અને કેવું ઉત્પાદન લઈ શકાય.

આવી ઓછામાં ઓછી જમીન હોવા છતાં તેમાંથી પણ કેટલીક જમીન વિડાસ યોજનાઓમાં આવી જાય છે. કારણ કે નદીઓના મુખ પ્રદેશો કે ડુંગરો હોવાથી નદરો માટે નદીઓને આ જ વિસ્તારમાં નાથવામાં આવે છે. ગુજરાતની મોટા ભાગની સિંચાઈ યોજનાઓ અનુસૂચિત જનજાતિઓના વિસ્તારોમાં કરવામાં આવી છે. ઉડાઈ જલાગાર યોજના, મેશ્વો, હાથમતી, કાડકાપાર, પાટાડુંગરી, કડાણા વગેરે જે જે યોજનાઓ થાય છે તેના કારણે અનેક ગામો સૂલમાં જતાં હોવાથી તેઓનો પુનરવસવાટ અન્ય જગ્યાએ કરાવવો પડે છે. જેના પણ અનેક સામાજિક, આર્થિક પ્રશ્નો છે. પુનરવસવાટમાં ખાતેદારને માત્ર ૪ એકર જ જમીન આપવામાં આવે છે. અને બીજું વળતર રોકડમાં ચૂકવાય છે. જે રોકડ વળતર શાહુકારના હાથમાં સહેલાઈથી ચાલ્યું જાય છે. આદિવાસી વિસ્તારોની જાત તપાસમાં જાણવા મળ્યું છે કે જે ખેડૂત જમીન માલિક હોય અને મરી જાય તો સહેલાઈથી જ જમીન તેના વારસોને નામે કરી આપવી જોઈએ તે થતી નથી. જમીનની વારસાઈ કરાવવા તેને ખૂબ જ મુશ્કેલી પડે છે. જેના પરિણામે આવી વિડાસ યોજનામાં જમીન સૂલમાં જાય તો જેના ખાતે જમીન હોય તેને માત્ર ૪ એકર જ જમીન આપવામાં આવે. બાકીના વારસદારોએ પણ આ ચાર એકરમાં જ ગુજારો કરવો પડે. એટલે સહેલાઈથી વારસાઈ થઈ શકે

એવી સરળ વ્યવસ્થા થાય તો વણી મોટી મુશ્કેલીઓ ઓછી થઈ શકે. આ રીતે જમીન માલિકોનું પ્રમાણ દિવસે દિવસે ઓછું થતું જાય છે.

બીજું અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં ગેરકાયદેસર ફરબદલીઓ ખૂબ જ થાય છે. જેને કારણે ભલે જમીન આદિવાસીના નામે હોય પણ વાસ્તવમાં તો જમીનનો સાચો માલિક આદિવાસી હોતો નથી, બીજી જ કોઈ વ્યક્તિ હોય છે. જેના પુરાવા આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર દ્વારા થયેલ 'ગુજરાતના આદિવાસીઓમાં જમીન ફરબદલીની સમસ્યા' વિષેના અભ્યાસ પરથી ખ્યાલ આવે છે કે આજે આદિવાસીઓની જમીનના રક્ષણ માટે અનેક પ્રકારના કાનૂનો કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં જમીન કેવી રીતે બીજાની પાસે ચાલી જાય છે

'ગુજરાતના આદિવાસીઓમાં જમીન ફરબદલીની સમસ્યાઓ' X

આ તપાસ માટે નીચે પ્રમાણે જુદા જુદા જિલ્લાઓમાંથી ચાર ગામોની પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

તપાસ હેઠળનાં ગામો

જિલ્લો	તાલુકો	તાલુકાની વસ્તીમાં અ.જ.જાતિની વસ્તીનું પ્રમાણ (ટકામાં)	ગામનું નામ	ગામની કુલ વસ્તીમાં અ.જ.જાતિનું પ્રમાણ (ટકામાં)	તપાસના ખાતેદારો
બ. નાસકાંઠા	દાંતા	૪૫.૧૧	ધાગડિયા	૧૦૦.૦૦	૪૧
સુરત	વાલોડ	૭૨.૯	કલમડૂઈ	૯૫.૭	૬૬
વડોદરા	છોટાઉદેપુર	૮૩.૨	ગજલાવાંટ	૧૦૦.૦૦	૩૨
પંચમહાલ	અલોદ	૯૮.૦	ડગેરિયા	૯૯.૧	૬૪

કોઠામાં દર્શાવેલ ગામોમાંથી છોટાઉદેપુર તાલુકાનું ગજલાવાંટ અને દાંતા તાલુકાનું ધાગડિયા ગામ નાનાં હોઈ તપાસ હેઠળ સમગ્ર ગામને આવરી લેવામાં આવ્યાં હતાં. જ્યારે કલમડૂઈ અને ડગેરિયા ગામો મોટાં હોવાથી સમગ્ર ગામને તપાસ માટે ન લેતાં તેના બંને ફળિયાં તપાસ માટે પાંદે કરવામાં આવ્યાં હતાં. આદિવાસી ગામોમાં નાનું ફળિયું પણ નાનકડું ગામ જ ગણાવી શકાય. આ ચાર ય ગામોમાંથી ૨૦૩ આદિવાસી ખાતેદારોને તપાસ માટે આવરી લેવામાં આવ્યા હતા. આ તપાસમાં લખેલ ખાતેદારો પાસે આ પ્રમાણની જમીન હતી.

X મસવી એમ. આઈ. સંશોધન અહેવાલ, આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગુજરાત વિધાપીઠ અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

જમીન ધારણ કદ :

તપાસ હેઠળના ગામોના ખાતેદારોનું જમીન ધારણના કદ પ્રમાણે વર્ગીકરણ

ખાતેદારોનું જમીન ધારણ ૬૬ પ્રમાણે ખાતેદારોની સંખ્યા (ટકામાં)

ક્રમ	જમીન ધારણનું ૬૬ (અડરમાં)	ધાગડિયા ખાતેદારોની સંખ્યા	ડલમકુઈ ખાતેદારોની સંખ્યા	ગજલાવાટ ખાતેદારોની સંખ્યા	ડગરિયા ખાતેદારોની સંખ્યા	કુલ ખાતેદારોની સંખ્યા
૧.	૦ થી ૨.૫	૧૭.૬	૨૫.૭	૬.૩	૧.૫	૧૩.૪ (૨૭)
૨.	૨.૫ થી ૫.૦	૩૪.૨	૨૮.૮	૧૨.૫	૬.૨	૨૦.૩ (૪૧)
૩.	૫.૦ થી ૭.૫	૨૯.૩	૨૭.૩	૯.૩	૨૫.૦	૨૩.૮ (૪૯)
૪.	૭.૫ થી ૧૦.૦	૧૨.૨	૬.૧	૧૨.૫	૬.૨	૮.૪ (૧૭)
૫.	૧૦.૦ થી ૧૫.૦	૪.૯	૭.૬	૨૧.૮	૩૪.૫	૧૭.૮ (૩૬)
૬.	૧૫.૦ થી ૨૦.૦	૨.૩	૧.૫	૨૫.૦	૧૧.૦	૮.૪ (૧૭)
૭.	૨૦.૦ થી ૨૫.૦	-	૧.૫	૬.૩	૧૨.૫	૫.૫ (૧૧)
૮.	૨૫.૦ થી વધુ	-	૧.૫	૬.૩	૩.૧	૨.૪ (૫)
૯.	કુલ ટકા	૧૦૦.૦૦	૧૦૦.૦૦	૧૦૦.૦૦	૧૦૦.૦૦	૧૦૦.૦૦
		(૪૧)	(૬૬)	(૩૨)	(૬૪)	(૨૦૩)

ડોસમાં દર્શાવેલ આંકડા કુલ ખાતેદારોની સંખ્યા દર્શાવે છે.

આ તપાસમાં લીધેલ કુલ ખાતેદારોમાંથી ૩૩.૭ ટકા ખાતેદારો પાસે માત્ર ૫ એકર સુધીની જમીન હતી. જ્યારે કુલ ખાતેદારોમાંથી ૩૨.૨ ટકા ખાતેદારો ૫ થી ૦ એકર સુધીની જમીન ધરાવતા હતા. જ્યારે બાકીના ૩૫.૧ ટકા ખાતેદારો ૧૦ એકર કરતાં વધુ જમીન ધરાવતા હતા. આમ એકંદરે જાંઘણે તો નાના ખાતેદારોની સંખ્યા વિશેષ હતી. આ પ્રમાણની જમીન ધરાવતા આ ખાતેદારોની આવક જોતાં વધુ સ્પષ્ટતા થશે કે કયા પ્રકારના ધંધાઓ કરે છે તેમાં ખેતીની આવકનો તેમના જીવનનિર્વાહમાં શું ફાળો છે.

જુદા જુદા સાધનોમાંથી થતી વાર્ષિક આવક (ટકામાં)

ક્રમ	આવકનું સાધન	ધાગડિયા (દાંતા)	ડલમકુઈ (વાલોડ)	ગજલાવાટ (છોટાઉદ્દેપુર)	ડગરિયા (ગાલોદ)	કુલ
૧.	ખેતી	૨૭.૨	૬૩.૨	૮૬.૦	૫૭.૯	૬૬.૯
૨.	પશુપાલન	૦.૫	-	૩.૭	૨.૮	૨.૯
૩.	ખેતમજૂરી	૧.૩	૧૩.૧	૩.૨	૪.૪	૫.૧
૪.	નોંકરી	૨.૨	૧૪.૨	૭.૧	૩.૦	૭.૨
૫.	જંગલ મજૂરી તેમજ અન્ય મજૂરી	૬૮.૮	૯.૫	-	૩૧.૯	૧૮.૮
૬.	કુલ	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦

ઉપરનો ડાંઠો જોતાં લાગે છે કે દરેક ખાતેદારોનો મુખ્ય ધંધો ખેતી હોવા છતાં ખેતીની આવક બીજી ગૌણ આવકોમાં કેટલી છે. કારણ કે જે પ્રકારની જમીનમાં ખેતી કરી ઉત્પાદન લેવાનું છે તે જમીન ઉપર આધાર રાખીને બેસી રહેતો પોતાના કુટુંબનું ડાંઠપણ સંજોગોમાં તે પુરું કરી શકતો નથી. જેને કારણે તેને અન્ય ધંધાઓ ખેતી સાથે કરવા પડે છે. છતાં જીવનનિર્વાહ પુરતું તેને મળતું નથી. અને દેવું કરવું પડે છે. તે નીચેનો ડાંઠો જોતાં સ્પષ્ટ થશે. તપાસ હેઠળના ખાતેદારોનું જુદા જુદા હેતુ માટે કરવામાં આવતું દેવું (ટકામાં)

ક્રમ	હેતુઓ	ધાગડિયા	ડલમકુઈ	ગજલાવાટ	ડગરિયા	કુલ
૧.	ખેતસુધારણા	૩૩.૫	૬૧.૯	૩૧.૯	૨૮.૬	૩૯.૪
૨.	ચાલુ ખેતીખર્ચ	૩.૪	૪.૮	૨.૨	૨૫.૩	૮.૩
૩.	સામાજિક	૧૩.૩	-	૪.૧	૨.૫	૩.૭
૪.	કુટુંબનું ખાધાખોરાડી ખર્ચ	૪૮.૩	૩૧.૪	૬૧.૮	૩૮.૫	૪૬.૬
૫.	જુનું દેવું ભરપાઈ કરવા	૧.૮	૧.૯	-	૫.૧	૨.૦
		૧૦૦.૦	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦	૧૦૦.૦

ઉપરના ડોઠા પરથી જણાય છે કે એક ગામ સિવાય ત્રણ ગામોમાં જીવનનિર્વાહ માટે જ દેવું કરવું પડ્યું છે. એટલે કે ખેતી ઉપરાંતના અન્ય ધંધાઓ કરતા હોવા છતાં જીવનનિર્વાહ પુરતું પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. જેથી દેવું કરવા માટે તેમની પાસે જમીન ગીરો મુકવા સિવાય બીજું કોઈ સાધન નથી. જેને કારણે પૈસાની જરૂર પડે તો પોતાની જમીનમાંથી જમીન ગીરો મૂકી પૈસાનો ઉપાડ કરવામાં આવે છે. જે માત્ર મૌખિક કરાર હોય છે. કાનૂની રીતે આ ફરબદલી થતી નથી. આ ૨૦૩ ખાતેદારોમાંથી જ્યાં જમીન ગીરો મૂકી પૈસા લીધા હતા તે આ પ્રમાણના ખાતેદારો હતા.

તપાસ હેઠળના ગામોમાં જમીન ગીરો મૂકનાર ખાતેદારો (ટકામાં)

વિગત	ધાગડિયા	ડલમડુઈ	ગજલાવાટે	ડગેરિયા	કુલ
ગીરો મૂકનારની સંખ્યા	૧૬	૧૮	૧૦	૨૪	૬૮
કુલ ખાતેદારો	૪૧	૬૬	૩૨	૬૪	૨૦૩
કુલ ખાતેદારોમાં ગીરો મૂકનાર ખાતેદારોના ટકા	૩૯.૦	૨૭.૩	૩૧.૨	૩૭.૪	૩૩.૪

ઉપરનાં ડોઠો જોતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે જમીન ગીરો મૂકનારની સંખ્યા સારી એવી છે. જેમને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે પોતાની જમીન ઉપર પૈસા લઈ આવે છે. આ પૈસા ધીરનારાઓમાં ડોલ છે તે જોવાથી સ્પષ્ટ થશે કે ગેર કાનૂની રીતે જે જમીનની ફરબદલી થાય છે તે જમીન રાખનાર કયો વર્ગ છે.

ગામવાર જુદા જુદા સ્થળે જમીન ગીરો રાખનારાઓ

ક્રમ	ગામનું નામ	આદિવાસી ખેડૂત	વેપારી/શાહુકાર બિન આદિવાસી ખેડૂત	સહકારી મંડળી	કુલ
૧.	ધાગડિયા	૪	૧૨	-	૧૬
૨.	ડલમડુઈ	૧૪	૩	-	૧૮
૩.	ગજલાવાટે	૪	૪	૨	૧૦
૪.	ડગેરિયા	૨૪	-	-	૨૪
	કુલ	૪૬	૧૯	૩	૬૮
	ટકા	(૬૭.૭)	(૨૭.૯)	(૪.૪)	(૧૦૦.૦)

આ તપાસમાંથી ફલિત થાય છે કે આ જે જમીન ગીરો રાખવાવાળો વર્ગ તેમનો પોતાનો જ વધુ પ્રમાણમાં છે. ઉપરના ડોઠામાં બતાવ્યા પ્રમાણે આ તપાસમાંથી ૬૭.૭ ટકા જમીન ગીરો રાખનાર આદિવાસી ખેડૂતો જ છે. કે જેમની પાસે પૈસા હોય તે બીજાની જમીન ગીરો રાખી પૈસાની ધીરધાર કરે છે.

ઉપર પ્રમાણેની તપાસના આધારે એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે અનુસૂચિત જનજાતિઓમાં ખેતી કરનારાઓની મુખ્ય ધંધો ખેતી હોવા છતાં માત્ર ખેતી તો શું પણ અન્ય ગૌણ ધંધાઓ પણ તેનો બાર માસનો રોટલો પૂરો કરી શકતા નથી. જેને કારણે તેમને ખેતી હોવા છતાં ખેતમજૂરી કરવી પડે છે. તેમજ આવી રીતે ધીર ધીર અનેક કારણોસર જમીનમાલિકોની સંખ્યા દિવસે દિવસે ઘટતી જાય છે. જે નીચેના ૧૯૬૧ અને ૧૯૭૧ના વસ્તીગણતરી પ્રતકના આંકડાઓ જોતાં સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે.

ખેતી અને ખેતમજૂરી કરતા અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યોનું વર્ગીકરણ

વર્ષ	ખેતી	ખેતમજૂરી	કુલ
૧૯૬૧	૫૯.૧૮	૩૧.૦૯	૯૦.૨૭
૧૯૭૧	૪૮.૩૪	૪૨.૩૩	૯૦.૬૭

ઉપરના ૧૦ વર્ષના ગાળામાં થયેલ ફરફાર વસ્તી ગણતરી પ્રતકના આધારે જોતાં સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે ખેતી કરનાર ખાતેદારોની સંખ્યા ઘટતી જાય છે. અને ખેતમજૂરીની સંખ્યા વધતી જાય છે. આ આંકડા સિવાય પણ ઉપરની તપાસનાં કારણો જોતાં લાગે છે કે ગેરકાનૂની રીતે પણ જમીન માલિકો પાસેથી જમીનો બીજાઓ પાસે ચાલી જાય છે, જેને કારણે ઓછી જમીનો પાસે રહી હોય તો ખેતમજૂરી તરફ તેઓએ પણ આવવું પડે છે. અને જે બિલકુલ જમીનના માલિકો નથી માત્ર મજૂરી કરીને જીવનનિર્વાહ કરે છે. આવો વર્ગ ગુજરાતમાં ઘણાં મોટો ડહો શકાય તેઓની પણ આગવી સમસ્યા છે. કારણ કે ખેતમજૂરી પોતાના વિસ્તારમાં મળી શકતી નથી જેને કારણે તેઓએ અન્ય વિસ્તારોમાં ખેતમજૂરી માટે પોતાના કુટુંબકબીલા સાથે જવું પડે છે જ્યાં અનેક પ્રકારની સમસ્યાઓના તેઓ ભોગ બને છે.

ખેતમજૂરીની સમસ્યાઓ :

ખેતમજૂરીની સમસ્યાઓના અભ્યાસ માટે સુરત જિલ્લાના ઉચ્ચ તાલુકાના ત્રણ ગામો પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં જે ગામો આ પ્રમાણેનાં હતા.

પસંદ કરેલ ગામોમાં કુટુંબો અને ધંધા પ્રમાણનું વર્ગીકરણ

ક્રમ	પસંદ કરેલ ગામ	ગામમાં કુલ કુટુંબો	ખેતી કરનાર (ટકામાં)	ખેતમજૂરી અને અન્ય ધંધામાં કામ કરતાં (ટકામાં)	કુલ
૧.	મોહિની	૧૫૨	૬૦.૧	૩૯.૧	૧૦૦.૦
૨.	ધૂપી	૪૫	૩૯.૨	૬૦.૧	૧૦૦.૦
૩.	ભીંતમુદડ	૨૫૬	૪૪.૩	૫૫.૭	૧૦૦.૦
	કુલ	૪૫૩	-	-	-

ઉપરના ડાહ્યામાંથી પ્રથમ નજરે સ્પષ્ટ થાય છે કે આ ગામોમાંથી બે ગામોમાં ખેતી કરતાં ખેતમજૂરી અને અન્ય ધંધામાં રોકાવેલ વધારે છે, જ્યારે ત્રીજા ગામમાં પણ ૩૯.૨ ટકાનું મજૂરોનું પ્રમાણ ધ્યાન ખેંચે તેવું છે. આ વિસ્તારમાં ખેતમજૂરોનું વધારે પ્રમાણ હોવાનું એક કારણ ઉડાઈ જલાગાર યોજનામાં હુલાસામાં ગવેલ ઉચ્છલ તાલુકાના ગામોને અહીં નવા વસાવવામાં આવેલા છે. જેથી મજૂરોનું પ્રમાણ વધ્યું છે. 'ધૂપી' ગામ એ નવી વસાહતનું ગામ છે. જ્યારે ભીંતમુદડ -માં કોટવાળિયાઓની વસી હોવાથી જેમનો ધંધો મજૂરી અને ગૃહોધોગ છે. (ટોપલા ટોપલીઓ બનાવવાનો) આ ત્રણ ગામોમાંથી ખેતમજૂરી કરતા હોય તેવા કુટુંબોમાંથી કુલ ૭૫ કુટુંબો પસંદ કરવામાં આયાં હતાં. જેમાં મોહિનીમાં ૩૭, ધૂપીમાં ૧૯ અને ભીંતમુદડમાંથી ૧૯ કુટુંબો તપાસ હેઠળ લેવામાં આયાં હતાં.

ખેતમજૂરીનો ધંધો કરતા હોવાના કારણે ગામમાં કે પાંચ દસ માઈલના વિસ્તારમાં આટલી મોટી સંખ્યામાં રહેલ મજૂરોને ત્યાંને ત્યાં જ ખેતમજૂરી મળવી મુશ્કેલ છે. જંગલ મજૂરી મળે તો પણ લગભગ ચાર માસ સુધી. તે પુરી થયા બાદ મજૂરીની શોધમાં બારડોલી કે અન્ય વિસ્તારોમાં ખેતમજૂરી માટે કુટુંબો સાથે જતા હોય છે.

ગામ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જતા હોવા છતાં તેમને તેમાંથી પૂરતી રોજી મળી રહેતી નથી. જીવનનિર્વાહ માટે મધ્યમણ કરવી પડે છે. કારણ કે મજૂરીના દરો પણ તેમને શ્રમના પ્રમાણમાં મળતા નથી. પોતાના ગામમાં મજૂરી રોકડામાં નહીં પણ અનાજના રૂપમાં ચૂડવાય છે. જે તેમના પરંપરાગત માપોમાં અનાજ અપાય છે. જે લગભગ બે રૂપિયાની ઉંમતનું થાય. જ્યારે બહારગામ ૩ થી ૪ રૂપિયા મજૂરી મળે છે. જેનાથી તેમના કુટુંબોનું પોષણ કરવું મુશ્કેલ બને છે. જેનો પ્યાલ નીચેના ડાહ્યા પરથી આવશે.

તપાસેલ કુટુંબોની આવક (વાર્ષિક)

આવક જૂથ	મોહિની ગામ	ધૂપી ગામ	ભીંતમુદડ ગામ	કુલ
૦ થી ૨૫૦ રૂ.	-	૨	-	૨
૨૫૦ થી ૫૦૦ રૂ.	૭	૩	-	૧૦
૫૦૧ થી ૭૫૦ રૂ.	૮	૪	૫	૧૭
૭૫૧ થી ૧૦૦૦ રૂ.	૬	-	૨	૮
૧૦૦૧ થી ૧૫૦૦ રૂ.	૮	૭	૭	૨૨
૧૫૦૧ થી ૨૦૦૦ રૂ.	૬	૨	૪	૧૨
૨૦૦૧ થી ૨૫૦૦ રૂ.	૧	૧	૧	૩
૨૫૦૦ થી ઉપર	૧	-	-	૧
કુલ કુટુંબો	૩૭	૧૯	૧૯	૭૫

તપાસેલ ૭૫ કુટુંબોમાંથી ૧૦૦૦ રૂપિયા સુધીની વાર્ષિક આવક હોય તેવાં ૩૭ કુટુંબો છે. જે લગભગ ૫૦ ટકા, અને ૧૫૦૦ રૂપિયાથી નીચી આવક ગણીએ તો લગભગ ૮૦ ટકા કુટુંબો છે. કુટુંબનું કંઈ સરેરાશ ૭ નું હોય છે. તો આટલી ટૂંકી આવકમાં કેવી રીતે પોતાના કુટુંબનું ભરણપોષણ કરી શકે. તપાસેલ ૭૫ કુટુંબોમાંથી તપાસના વર્ષે ૪૫ કુટુંબો મજૂરી માટે બહાર ગામ ગયાં હતાં.

પસંદ કરેલ કુટુંબોમાંથી જુદા જુદા વિસ્તારોમાં મજૂરી માટે ગયેલ ગામો

ગામ	બારડોલી	નવસારી	ઓલપાડ	સુરત	બાજીપુરા	મઠી	ઉચ્છલ	કુલ
કુટુંબોની સંખ્યા	૨૭	૧૧	૨	૨	૧	૧	૧	૪૫

મોટા ભાગનાં કુટુંબોને મજૂરી પોતાના વિસ્તારમાં નહીં મળતાં. અન્ય જગ્યાએ જવું પડે છે જેને કારણે નાના બાળકોનું શિક્ષણ બગડે છે. તેમજ અન્ય સામાજિક સમસ્યાઓના ભાગ બનવું પડે છે. બહાર ગામ જતાં હોવા છતાં અને ખેતમજૂરી ઉપર બીજા ગૌણ ધંધાઓ કરી જીવનનિર્વાહનો પ્રયત્ન કરવા છતાં મોટા ભાગનાં કુટુંબો દેવાદાર હતાં. આ દેવામાં ખાસ કરીને પોતાના વિસ્તારના શાહુદારો, દુકાનદારો તેમજ જ્યાં ઘણા સમયથી મજૂરી માટે કાયમ : જતા હોય ત્યાંના ખેત માલિકનું દેવું કરે છે. આ દેવું સરકારી કે સહકારી મંડળોનું હોતું નથી. કારણ કે સરકાર કે શાહુદાર ખેતમજૂરોને નાણાં ધીરતા નથી.

આ રીતે ખેતમજૂરોની પણ અનેક જાતની સમસ્યાઓ છે, કારણ કે જ્યાં સુધી તેઓને પોતાના જ ગામમાં કે વિસ્તારમાં પૂરતી મજૂરી ન મળે ત્યાં સુધી આ રીતે જ જીવનનિર્વાહ કર્યા સિવાય બીજો ઉપાય નથી હોતો.

સરકાર દ્વારા આ સમસ્યાઓ ઉકેલવાના પ્રયત્ન જ્યાં શક્યતા હોય ત્યાં થયા છે. છતાં ડટલીડવાર આ વધેલા સરકારી પ્રયત્નોમાં પણ અનેડ પ્રકારની ખામીઓને કારણે એ સમસ્યાઓને ઉકેલવા જતાં એ જ સમસ્યાઓ વધુ ગુંથવાતી હોય છે કે પછી નવી સમસ્યાઓ ઊભી થતી હોય છે. તેના ઉદાહરણ રૂપ ભૂમિહિન મજૂરોને સ્થાયી થવા અને જીવનનિર્વાહના સાધન માટે ખેતીની જમીન આપવામાં આવે છે, તો આવી જ જમીન વહેંચાય છે તે જમીનો ટોચમર્યાદા દ્વારા નીચે, ગૌચર કે રાજીનામાથી પ્રાપ્ત થયેલ જમીનોના વિતરણનું મૂલ્યાંકન આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. આ તપાસનાં તારણો જોતાં તેની સ્પષ્ટતા થશે.

ટોચમર્યાદાની જમીનના વિતરણનું મૂલ્યાંકન

ટોચમર્યાદા દ્વારા નીચે પ્રાપ્ત થયેલ જમીનો ભૂમિહિનોને આપી તેના મૂલ્યાંકનનો એક અભ્યાસ ઉમરગામ તાલુકામાં કરવામાં આવ્યો હતો. જેનાં માત્ર તારણો જોઈશું તો ડટલીડ સ્પષ્ટતાઓ તેમાંથી થશે.

ઉમરગામ તાલુકામાં ટોચમર્યાદા દ્વારા નીચે પ્રાપ્ત થયેલ જમીનો તેમજ ગૌચર અને રાજીનામા દ્વારા મળેલી જમીનના વિતરણના મૂલ્યાંકન માટે ચાર ગામોની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. પસંદ કરેલ ગામોમાં ઉમરગામ, સંજાણ, સોલસુળા અને માંડા આ ચાર ગામો હતાં. જેમાં ગામની કુલ વસ્તીમાં આદિવાસી વસ્તીની ટકાવારી ઉમરગામમાં ૨૩.૪ ટકા, સંજાણમાં ૩૫.૫ ટકા સોલસુળામાં ૫૫.૮ ટકા અને માંડામાં ૮૭.૪ ટકાની આદિવાસી વસ્તી ધરાવતાં ગામો હતાં. એટલે કે આ ગામોમાં ઓછા વસ્તી પ્રમાણમાં બિન આદિવાસીઓની વસ્તી હતી. આ ચાર ગામોમાંથી ટોચ મર્યાદા દ્વારા, ગૌચર અને રાજીનામા દ્વારા જે જમીન પ્રાપ્ત થઈ હતી તે જમીનો ભૂમિહિન કુટુંબોને આપવામાં આવી તે નીચેના ડાંઠામાં આપવામાં આવેલ છે.

પ્રાપ્ત થયેલ જમીન અને જમીન વહેંચણી કરેલ કુટુંબો

ગામ	પ્રાપ્ત થયેલ જમીન એકર ગુંઠા	જમીન આપવામાં આવી હોય તેવા અનુસૂચિત જનજાતિના કુટુંબો
ઉમરગામ	૧૬.૩૬	૧૩
સંજાણ	૨૭.૦૬	૨૮
સોલસુળા	૬૧.૦૫	૪૦
માંડા	૯૨.૩૯	૯૧
કુલ :-	૧૯૮.૦૬	૧૭૨

ગામવાર જે જમીનો મળી હતી તે જમીનો ભૂમિહિન કુટુંબોને આપવામાં આવી હતી. જે કુલ ૧૯૮ એકર ૬ ગુંઠા જમીન ૧૭૨ કુટુંબોને આપી હતી.

૧૯૮.૦૬ એકર જે જમીન પ્રાપ્ત થઈ તે જમીનોમાં ટોચમર્યાદા, રાજીનામાથી અને ગૌચરની જે જે જમીનો નીચે પ્રમાણે ગામવાર પ્રાપ્ત થઈ હતી.

ગામવાર પ્રાપ્ત થયેલ જમીન

ક્રમ	ગામ	ટોચમર્યાદામાં પ્રાપ્ત થયેલ એ. ગુંઠા	રાજીનામાથી પ્રાપ્ત થયેલ એ. ગુંઠા	ગૌચરની પ્રાપ્ત થયેલ એ. ગુંઠા	કુલ
૧.	ઉમરગામ	-	૧૪.૨૧	૨.૧૫	૧૬.૩૬
૨.	સંજાણ	૧૩.૦૬	૧૪.૦૦	-	૨૭.૦૬
૩.	સોલસુળા	૩૭.૩૬	૨૩.૦૯	-	૬૧.૦૫
૪.	માંડા	૮૩.૧૧	૪.૦૦	૫.૨૮	૯૨.૩૯
	કુલ	૧૩૪.૫૩	૫૫.૩૦	૮.૦૩	૧૯૮.૦૬
	ટકામાં	૬૭.૯	૨૭.૯	૪.૨૦	૧૦૦.૦૦

ઉપરનો ડાંઠો જોતાં સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે ૬૭.૯ ટકા જમીન ટોચમર્યાદા દ્વારા નીચે અને ૨૭.૯ ટકા રાજીનામાથી પ્રાપ્ત થયેલ જમીન હતી. આ જમીન જે ચારે ગામમાં મળી તે કુલ ૧૯૮.૦૬ એકર હતી. આ જમીનને ૧૭૨ કુટુંબો વચ્ચે વહેંચવામાં આવી હતી.

વહેંચણીનું ધોરણ કુટુંબવાર ચારે ગામોમાં આ પ્રમાણેનું હતું

ક્રમ	આપવામાં આવેલ જમીનનું કદ	ઉમરગામ	સંજાણ	સોલસુળા	માંડા	કુલ કુટુંબો	ટકા
૧.	૦ થી ૫ ગુંઠા	-	-	-	૪	૪	૨.૩
૨.	૬ થી ૧૦ ગુંઠા	-	-	૧	૩	૪	૨.૩
૩.	૧૧ થી ૨૦ ગુંઠા	-	૧૫	-	૨૨	૩૭	૨૧.૫
૪.	૨૧ થી ૩૯ ગુંઠા	૫	૨	૨	૧૭	૨૬	૧૫.૧
૫.	૪૦ થી ૫૦ ગુંઠા	૩	૫	૨૦	૨૭	૫૫	૩૨.૦
૬.	૫૧ થી ૬૦ ગુંઠા	૪	૬	૮	૧૧	૨૯	૧૬.૯
૭.	૬૧ થી ૭૦ ગુંઠા	૩	-	૯	૬	૧૮	૯.૩
૮.	૭૧ થી ૮૦ ગુંઠા	-	-	-	૧	૧	૦.૬
	કુલ	૧૩	૨૮	૪૦	૯૧	૧૭૨	૧૦૦.૦

ઉપરનો ડાંઠો જોતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે વહેંચવામાં આવેલ જમીનમાં ઓછામાં ઓછી ૫ ગુંઠા સુધી અને વધુમાં વધુ ૩ થી ૪ એકર સુધીનાં કુટુંબોને આપવામાં આવી હતી. જેમાં ૨ એકરથી ઉપરની જમીન મેળવનાર કુટુંબો ૧૦ ટકા જે હતાં. જ્યારે ૧ એકર કરતાં ઓછી જમીનો પ્રાપ્ત કરનાર કુટુંબોનું પ્રમાણ ૪૧.૩ ટકા હતું. અને તેમાં ૦ થી ૨૦ ગુંઠા સુધીની એટલે અડધા એકર સુધીની જમીન મળી હોય એવાં કુટુંબોનું પ્રમાણ ૨૬ ટકાનું હતું. જ્યારે એક એકરથી દોઢ એકર સુધીનાં ૩૨ ટકા કુટુંબોને જમીન આપવામાં આવી હતી. જે માંડા ભાગની ઘાસીયા જમીન હતી.

ખાંડા ટંકરાવાળી, ઢોળાવવાળી અને પથ્થરોવાળી હતી. આવી હલકા પ્રકારની જમીન પ્રાપ્ત થાય અને અને તેમાં પણ ખૂબ ઓછી જમીન મળે તેના કારણે અડધા એકરના ટૂંકા માટે તેને પોતાની મજૂરી ખોંટને આ જમીન પાછળ સમય વિતાવવો પડે. જમાઈ અને ભાગ્યે જ તેમાં ડરલ મહેનતનું વળતર મળતું હોય છે. આટલી ઓછી જમીનમાં તેને ખેતીનાં સાધનો, તેમજ બજાદ રાખવા પણ પોસતા નથી. જેને કારણે આવી પ્રાપ્ત થયેલ જમીનો એક યા બીજા કારણોસર પાછી મૂળ જમીન માલિકને ત્યાં કે અન્ય ખેડૂત પાસે ચાલી જાય છે.

આ રીતે આવી પ્રાપ્ત થયેલ જમીનો ભવિષ્યમાં આપવામાં આવે તો જ તે વિસ્તાર પૂરતી પોષણક્ષમ જમીન હોવી જોઈએ. અને વધુ કુટુંબોને લાભ આપવાની વૃત્તિને બદલે ઓછા કુટુંબોને આપી. જે કુટુંબોને આપવામાં આવે તે કુટુંબનું જીવનનિર્વાહનું પૂરપૂરું સાધન આ જમીન બને તે રીતે આપવી જોઈએ. અને જમીન સુધારણા, સાધનો તેમજ રોડક ધરાવે આપી તે કુટુંબોને પગભર ડરવાના પ્રયત્નો થાય તો તે આપેલ જમીન પાછળનો અર્થ સર.

ઉપર પ્રમાણેના જુદા જુદા ક્ષેત્રે ધરલ સંશોધન અભ્યાસો જોતાં લાગે છે કે અનેક પ્રકારની આર્થિક સમસ્યાઓના મૂળમાં જમીન છે કે જેના મૂળગત પ્રશ્નો જ્યાં સુધી ઉકેલી ન શકે ત્યાં સુધી વિકાસ ડરવા માટેના જે લક્ષ્યો જુદાં છે તેમાં અનેક પ્રકારના અવરોધો આવી સમસ્યાઓ ઊભી ડરે છે. તો આવી પાયામાં રહેલ સમસ્યાઓ વિષે વિકાસમાં રસ લેનાર સૌ એ ગંભીર વિચારણા ડરી સમસ્યાઓ હલ ડરવી હોય તો, ખાસ ડરીને, નીચેના વિષયો પર સમગ્ર, સંપૂર્ણ પ્રદેશ આપી અગ્રિમતા આપવી જોઈએ.

૧. ગુજરાતના આદિવાસીઓની જમીનધારણશક્તિ અને તેની ઉત્પાદકતા,
૨. કાયદો હોવા છતાં જમીનનું ધનું હસ્તાંતરણ અને તેના વિવિધ પાસાંઓ
૩. ખેડૂતોનું ખેતમજૂરીમાં ધનું જતું પરિવર્તન અને તેના આર્થિક, સામાજિક તથા સાંસ્કૃતિક પ્રશ્નો.
૪. વિકાસ યોજનાઓથી ઉત્પન્ન થતા જમીન ધારણના પ્રશ્નો
૫. જમીન ટોચમર્યાદા ધારાની આદિવાસી ઉપર થયેલી અસર

...

આદિવાસી વિકાસમાં સંશોધનનો ફાળો

સેમિનાર ૨૪-૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૯

આશ્રમશાળાઓની આદિવાસી સમાજના વિકાસમાં ફાળો

-ડાદશરીબહેન એમ. દવે
સમાજશાસ્ત્ર વિભાગ
નવગુજરાત આર્ટ્સ કોલેજ

ગુજરાતના નુર્ગમ વિસ્તારો, જંગલો અને ગીરીકંદરોમાં નિવાસ ડરતા લગભગ ૩૭ લાખ આદિવાસીઓ છે. જે રાજ્યની કુલ વસ્તીના ૩.૯૯ ટકા થાય છે. ૧૯૭૧ની વસ્તી ગણતરી મુજબ આદિવાસીઓમાં ૨૪.૧૨ ટકા આદિવાસીઓ અક્ષરજ્ઞાન ધરાવે છે. જેમાં પુરુષોની સંખ્યા ૧૧.૯ અને સ્ત્રીઓમાં માત્ર ૩.૩ ટકા છે.

ઉપરોક્ત આંકડાઓ અભ્યક્ષિતનું પ્રમાણ દર્શાવે છે. આગાદી પહેલાં આદિવાસીઓના આર્થિક, સામાજિક અને શૈક્ષણિક ઉત્કર્ષ માટે આયોજિત પ્રયાસો ધવા ન હતા. પરંતુ ભિન્ન ભિન્ન સેવાભેદારીઓએ સામાજિક સેવા સંસ્થાઓ દ્વારા ઉત્કર્ષનો પ્રયાસ કર્યો હતો. જેમાં ડડડર બાપાનું નામ ધિરભરણીય છે. તેમજે પથમહાલ જિલ્લામાં સેવાનું કાર્ય ડરી પ્રજાના ઉત્કર્ષનો પ્રારંભ કર્યો હતો. આ ઉપરાંત શ્રી ડાહ્યાલાલ નાયક, શ્રી જુગતરામ દવે, શ્રી લક્ષ્મીદાસ શ્રીકાંત, વગેરે અનેક સામાજિક સેવકોએ ડરલ પ્રયાસોને પણ વિસરી શકાય તેમ નથી. આદિવાસી સમાજના વિકાસમાં સામાજિક સંસ્થાઓએ જે કાર્યો કર્યાં છે તેનું મૂલ્યાંકન આશ્રમશાળાઓના સંદર્ભમાં ડરવાનું છે.

સ્વતંત્રતા બાદ શૈક્ષણિક વિકાસ માટે વિવિધલક્ષી પ્રયાસો અને આયોજન વિકાસ કાર્યક્રમો યોજાયા છે. આદિવાસી વિસ્તારમાં પણ શૈક્ષણિક ઉત્કર્ષ માટે વિવિધ પ્રાથમિક શાળાઓની સ્થાપના ડરવામાં આવી. પરંતુ આ શાળાઓ પાછળ જે બગાડ અને અગતિતા તેમજ ધીમો વિકાસ જોવા મળ્યો તેને અનેક વિશેષજ્ઞોને વિનંતી ડેરી લીધા. પ્રાથમિક શિક્ષણ ક્ષેત્રે ધતો અપભય અને અગતિતા શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ, વહીવટકર્તાઓ, સમાજ સુધારકો અને આયોજનકારો માટે ડેરી વિનંતો વિષય બન્યો છે. જુદા જુદા રાજ્યોમાં ધવેલા અભ્યાસો દર્શાવે છે કે ૬૦ ટકા વિદ્યાર્થીઓ પાંચમા ધોરણ સુધી પહોંચતા પહેલાં અભ્યાસ છોડી દે છે. ૪૦ ટકા ડરતાં ઓછા વિદ્યાર્થીઓ પાંચમા ધોરણ સુધી પહોંચે છે. આવા ધીમા વિકાસ અને બગાડ તેમજ અગતિતા માટે કયા પરિબલો જવાબદાર છે તેનો અભ્યાસ ડરવા માટે સમિતિઓ નીમવામાં આવી હતી. જેમાં રણુકા ર સમિતિ, જે એલ્વીન સમિતિ અને ઢબર ડમિશન વગેરેના સૂચનો આ ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર છે. તેઓએ આદિવાસી વિસ્તારમાં શૈક્ષણિક ઢબ સુધારવા માટે આશ્રમશાળાઓનું સૂચન કર્યું. જેટલું જ મહોં આશ્રમશાળાઓની ભૂમિકા ઉપર ખૂબ લાર મૂક્યાં. અન્ય વિશેષજ્ઞોએ પણ બગાડ અને અગતિતામાં સામાજિક, આર્થિક પરિસ્થિતિને જે

કારણત્વ ગણાવી છે. જે આશ્રમશાળા તરફ જે અંગુલી નિર્દેશ કરે છે. આશ્રમશાળા આદિવાસી વિસ્તારમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરવામાં અમૂલ્ય ફાળો આપનાર ઉત્તમ શૈક્ષણિક સંસ્થા છે. આદિવાસી સમાજના વિડાસમાં જે અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે તેને ધ્યાનમાં રાખી આશ્રમશાળાની ચર્ચા કરીશું.

આશ્રમશાળા :

આશ્રમશાળાનો ખ્યાલ પ્રાચીન સાહિત્યમાં જે રીતે નિરુપાયેલો છે તેના કરતાં બિન્ન સ્વરૂપની આશ્રમશાળાઓ છે છતાં હાદ સમાન છે. પ્રાચીન આશ્રમશાળાઓ પણ માનવવસ્તીથી દૂર જંગલમાં આવેલી હતી. જ્યાં વિદ્યાર્થીને રહેવા, જમવાની પૂરતી સગવડ આપવામાં આવતી અને સમાજ સંસારથી દૂર એવું સ્વચ્છ શૈક્ષણિક વાતાવરણ યુરુ પાડવામાં આવતું. જે શાળાઓ વિદ્યાર્થીઓનો સર્વાંગી વિડાસ સાધવામાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતી.

આદિવાસી સમાજમાં આવેલ આ આશ્રમશાળાઓ અન્ય શાળાઓ કરતાં વિશિષ્ટ છે. જે વિના મૂલ્યે ખાવાનું, રહેવાનું પુરુ પાડે છે. આ આશ્રમશાળાઓએ સ્થાયી વસવાટી શાળાઓ છે. જે વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સગવડો તેમજ રહેવા ખાવાની સગવડો પૂરી પાડે છે. આર્થિક રીતે પછાત આદિવાસીઓને આર્થિક બોજામાંથી મુક્ત કરી બાળકની રહેવા, ખાવાની અને ભણવાની સગવડ ઉપાડી લઈ રાહત આપતી સંસ્થા છે. બાળકોની જવાબદારીમાંથી માતા-પિતાને રાહત આપે છે એટલું જ નહીં પણ ઉત્તમ શિક્ષણ બનીને સ્વાવલંબી બનવામાં મદદરૂપ બને તેવું શિક્ષણ આપવાની અમૂલ્ય સંસ્થા છે. બાળક સવારના પાંચ વાગ્યે ઉઠી ત્યારથી રાતના દસ વાગ્યા સુધી શારીરિક અને બૌદ્ધિક કાર્યો સાથે ઓતપ્રોત બને છે. માતા-પિતા અને બાળકોને શૈક્ષણિક પ્રેરણા પૂરી પાડતી છતાં. આર્થિક રાહત આપતી સંસ્થા છે. શિક્ષણને યોગ્ય વાતાવરણ પુરુ પાડી સર્વાંગી વિડાસ સાધતી આશ્રમશાળાનું મૂલ્ય તેઓના સમાજમાં વધુ છે. ટૂંકમાં કહીએ તો વિદ્યાર્થીને આર્થિક રાહત આપતી, વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન આપતી, શ્વસાયલક્ષી તાલીમ આપતી, સ્વાવલંબી બનાવવાનું કાર્ય કરતી, વિશિષ્ટ, ઉત્તમ અને અમૂલ્ય સંસ્થા આશ્રમશાળા છે.

આશ્રમશાળાનું સ્વરૂપ અને કાર્ય :

આદિવાસી વિસ્તારમાં પથરાયેલ આશ્રમશાળા સ્થાનિક વસવાટશાળા છે. જ્યાં વિદ્યાર્થીઓને રહેવાની, ખાવાની સગવડ મળે છે તથા પુસ્તકો, પાટીપત્ર, પેન્સિલ, ગણવેશ, કપાડાં ધોવાનો સાબુ, ઓઠવા માટેના ધાબળા વગેરેની સગવડ પણ આપવામાં આવે છે. આ આશ્રમશાળા દસથી પંદર માઈલના વિસ્તારને આવરી લેવાય તે રીતે કેન્દ્રમાં બેસી કરવામાં આવે છે. આ આશ્રમશાળાનું સ્થાપન જે તે વિસ્તારની સ્થાનિક સેવા સંસ્થાઓ દ્વારા થતું હોય છે. સરકાર આવી આશ્રમશાળાઓના નિભાવ માટે નેવું ટકા ખર્ચ આપે છે અને બાકીનું દસ ટકા સેવા સંસ્થાઓ ભોગવે છે.

આશ્રમશાળામાં વિદ્યાર્થીની સંખ્યા કુલ ૧૨૦ ની નિશ્ચિત કરવામાં આવી છે. જેમાં ૬૦ છોકરા અને ૬૦ છોકરીઓને પ્રવેશ આપવામાં આવે છે. અહીં પહેલા ધોરણથી સાતમા ધોરણ સુધીના વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. જેમાં વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત શ્વસાયલક્ષી તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે. શ્વસાયોમાં ખેતી, કાંતણ, વણાટ, દરજીડામ,

સુધારીકામ, છુહારીકામ, માટીકામ, બાગકામ, નેતરકામ, વાસિકામ વગેરે અનેક ઉપયોગી ગૃહોધોગી શીખવવામાં આવે છે. ગૃહોધોગી ઉપરાંત શ્રમશિખરો દ્વારા ક્ષવા, રસાઓ, જેવાં કાર્યોથી પણ પરિચિત કરવામાં આવે છે. આશ્રમશાળાનું ધ્યેય શિક્ષણનો પ્રચાર કરી અજ્ઞાનતા દૂર કરવાનું તો છે જ. સાથો સાથ વિદ્યાર્થીને સ્વાલંબી બનાવવાનું ધ્યેય પણ છે જ. જેને માટે શ્વહારિક ગૃહોધોગી અને ખેતી શીખવવામાં આવે છે. શિક્ષણ બોજારૂપ ન બને તે માટે વિદ્યાર્થીની તમામ જવાબદારી ઉપાડી લેવાનું ધ્યેય ધરાવે છે. જેથી વિદ્યાર્થી અને તેના વાલી બંનેને પ્રેરણા મળે અને શિક્ષણનો ફલાવો થઈ શકે.

આશ્રમશાળાઓ સાથે ઉત્તર બુનિયાદી આશ્રમશાળાઓ પણ શરૂ કરવામાં આવી છે. ઉત્તર બુનિયાદી શાળામાં ધોરણ આઠથી ૧૦ સુધીના વર્ગો હોય છે. આદિવાસી વિસ્તારના સાત ધોરણ સુધી ભણેલા વિદ્યાર્થીઓને તે જ પ્રકારનું શિક્ષણ મળે તે માટે અહીં આગળ અભ્યાસ કરવાની સગવડ મળી રહે છે. આ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ પ્રમાણમાં મોટા હોવાથી વધુ રચનાત્મક કાર્યો કરી શકે છે અને સમાજના ઉત્કર્ષમાં વધુ ફાળો નોંધાવે છે. આશ્રમશાળા અને ઉત્તર બુનિયાદી શાળાઓ આદિવાસી વિસ્તારમાં સામાજિક કાર્યો કરે છે. વિડાસમાં મહત્વનો ફાળો નોંધાવે છે. તેમજ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં અને ઉત્પાદક પ્રવૃત્તિઓમાં મહત્વની કામગીરી બજાવતી અગત્યની અને વિશિષ્ટ સંસ્થા છે. સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં તેનો ફાળો અમૂલ્ય છે.

આશ્રમશાળાનાં કાર્યો જાંઠે તો બાળકનો સર્વાંગી વિડાસ સાધે છે. બાળકો અને માતા-પિતાને આર્થિક રાહત પૂરી પાડવાનું કાર્ય કરે છે તેમજ આધુનિક કેળવણી આપવાનું શ્વસાયિક તાલીમ આપવાનું, સ્વચ્છ, સુધક અને જાગરૂક શિક્ષણ ઉપસાવવાનું કાર્ય આશ્રમશાળાઓ કરે છે. આશ્રમશાળાના વિદ્યાર્થીને અભ્યાસની ટેવ પડતાં આગળ અભ્યાસ ચાલુ રાખવાની ઈચ્છા ધરાવે છે. શિક્ષિત બાળકો પોતાના સમાજ અને ગામમાં સારા કાર્યો કરી વિડાસમાં મહત્વનું યોગદાન આપે છે.

ઉત્તમ ખેતી કામ રીતે કરાય, ખેતીની નવી પદ્ધતિ શીખવવાનું, રાસાયણિક ખાતરો, સુધારણ ધિયારણો, નિદામણ, સિંધાઈ એક કરતાં અનેક વખત પાક લેવા, જમીનની જાળવણી વગેરે શીખવવાનું કાર્ય કરી આર્થિક ઉત્કર્ષ સાધવાનું કાર્ય પણ કરે છે. વિવિધ ઉપયોગી બોજારો બનાવવાનું અને તેને વાપરવાનું શીખવે છે. ગોપાલનના કાર્ય દ્વારા પશુની માવજત અને તેની ઉપયોગીતા શીખવે છે. તે ઉત્પાદનલક્ષી આજીવીકાનું સાધન છે તેવું વલણ વિડાસાવવામાં ફાળો આપે છે. ટૂંકમાં શિક્ષણનો, સમાજનો, અર્થશ્વસ્થાનો સર્વાંગી વિડાસ સાધવાનું કાર્ય આશ્રમશાળા કરે છે. આમ માત્ર તે શૈક્ષણિક સંસ્થા જ નહીં પણ અન્ય ઉપયોગી માહિતીનું પ્રચારણ કરતી પ્રચાર સંસ્થા પણ છે. આવી ઉત્તમોત્તમ આશ્રમશાળા ગુજરાતમાં કંટલી છે અને અનુસૂચિત જામિ અને જનજાતિ માટે વિસ્તારવાર તેમની સંખ્યા નીચેના આંકડાઓ પરથી જાણી શકાય છે.

આશ્રમશાળાની આંડાડાડીય માહિતી : ૧

વિશિષ્ટ અનુસૂચિત જાતિ અને જનજાતિની આશ્રમશાળા દર્શાવતો ડાંડો

ક્રમ	આશ્રમશાળાનો પ્રકાર	આશ્રમશાળાની સંખ્યા	બાળકોની સંખ્યા
૧.	અનુસૂચિતજનજાતિઓ	૧૩૨	૧૪૨૦૦૩
૨.	વિચરતી જાતિઓ	૧૩	૯૦૯
૩.	વિમુક્ત જાતિઓ	૮	૬૯૬
૪.	સફાઈ કામદાર	૫	૩૨૩
૫.	પોસ્ટ બેઠકીડ	૧૯	૧૬૧૭
૬.	કુલ	૧૭૭	૧૭૫૪૩

ઉપરોક્ત દર્શાવેલ આશ્રમશાળાઓમાં થોડા સમય પહેલાં જ બેઠકીપથે સૂચવેલ જાતિઓ માટે એક આશ્રમશાળા સ્થાપી છે. એટલે કે કુલ ૧૭૮ આશ્રમશાળાઓ વિવિધ જાતિઓના શૈક્ષણિક ઉત્કર્ષ માટે ચાલી રહી છે. જેમાંની મોટા ભાગની બેન સરકારી સંસ્થાઓ ચલાવે છે. આ આશ્રમશાળાઓ તે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે. પ્રથમ વિભાગમાં ગુજરાત વિસ્તાર ડે જેમાં દક્ષિણ ગુજરાતને આવરી લેવામાં આવ્યું છે. બીજા વિભાગને અમદાવાદ વિસ્તાર કહેવામાં આવે છે. આ વિભાગ અનુસાર આશ્રમશાળાઓ આ પ્રમાણે વહેંચાયેલ છે.

ક્રમ	જિલ્લો	આશ્રમશાળા	ઉત્તર ભુનિયાદી	કુલ
૧.	પથમહાલ	૨૦	૪	૨૪
૨.	સાબરકાંઠા	૯	૩	૧૨
૩.	બનાસકાંઠા	૪	૫	૫
૪.	જૂનાગઢ	૧	-	૧
૫.	ડાંગ	૧	-	૧
૬.	અમદાવાદ	૫	૧	૬
૭.	ખેડા	૩	-	૩
૮.	મહેસાણા	૨	-	૨
૯.	સુરેન્દ્રનગર	૧	-	૧
૧૦.	જામનગર	૧	-	૧
૧૧.	ભાવનગર	૧	-	૧
	કુલ	૪૮	૯	૫૭

૧. શિક્ષણ નિયામકશ્રીની કચેરીના આધારે

ગુજરાત વિભાગની આશ્રમશાળાઓ

ક્રમ	જિલ્લો	આશ્રમશાળા	ઉત્તર ભુનિયાદી	કુલ
૧.	ભરૂચ	૨૩	૨	૨૫
૨.	સુરત	૩૯	૪	૪૩
૩.	વલસાડ	૩૧	૧	૩૨
૪.	વડોદરા	૧૯	૧	૨૦
૫.	ડાંગ	૧	-	૧
	કુલ	૧૧૩	૮	૧૨૧

ગુજરાત રાજ્યમાં નિવાસ કરતી આદિવાસી, વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિઓ માટે શૈક્ષણિક વિહારની રાહતના દરે સ્થાપિત થયેલી આશ્રમશાળાઓ સ્વયં પોતાનું મહત્વ સ્પષ્ટ કરે છે. અજાનના અધિકારને દૂર કરી આદિવાસી વિહારમાં કદમ મીલાવવા માટેનો આશ્રમશાળાનો પ્રયાસ પરસ્પર વહેનીય છે. આદિવાસી વિહારનું પહાતપણું શૈક્ષણિક પહાતપણાને આધારિત છે. જો તેઓનું જીવનધોરણ ઊંચું લાવવું હશે તો શૈક્ષણિક પહાતપણામાંથી મુક્ત કરવા જ રહેવા. અને તેને માટેનું ઉત્તમ સાધન જ આશ્રમશાળાઓ છે.

આશ્રમશાળાનું મહત્વ :

આજ આશ્રમશાળાની માંગ વધતી જાય છે. જે ઉપરના ઉપરોક્ત આંડાડાની વૃદ્ધિ પ્રતિબંધી કરાવે છે. અને દિનપ્રતિદિન નવી નવી આશ્રમશાળાઓ ખૂલતી જાય છે. આદિવાસીમાં રાહતના દરે શિક્ષણ પ્રસાર માટે આશ્રમશાળા જ મહત્વનું સાધન છે. જેના દ્વારા શૈક્ષણિક અને આર્થિક ઉત્કર્ષ સાધી શકાય છે. તેમજ બગાડ અને સ્થગિતતા અન્ય શાળાઓ કરતાં પ્રમાણમાં ઓછું જોવા મળે છે. જે અનેક સંશોધન અભ્યાસોને આધાર આપણે કહી શકીએ એમ છે. આવી જ એક અભ્યાસ આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કોષ્ટક તરફથી હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. જેના તારણમાં બગાડ અને સ્થગિતતાના આંકડાઓ અન્ય શાળાની તુલનામાં આશ્રમશાળાઓના આંકડાઓ નીચેના ડાંકામાં જોવાથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે.

આશ્રમશાળા અને પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષણમાં બગાડ અને સ્થગિતતા દર્શાવતો ડાંકો

ક્રમ	શાળાઓ	બગાડ	બગાડ અને સ્થગિતતા
૧.	સામાન્ય પ્રાથમિક શાળાઓ	૬૧.૨	૮૪.૯
૨.	આશ્રમશાળાઓ	૪૧.૬	૭૧.૬

૧. આદિવાસીઓમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ લેતો ધર્મ અને સ્થગિતતા - મુસ્તાલી મસવી

આ સંસ્થા દ્વારા આદિવાસી વિસ્તારોમાંથી પસંદ કરેલી પ્રાથમિક શાળાઓને ડટલીક આશ્રમશાળાઓનો અપવ્યય અને સ્વચ્છતાનો અભ્યાસ તુલનાત્મક રીતે કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં ૧૯૬૭-૬૮માં પહેલા ધોરણમાં દાખલ થયેલા બાળકોને ૧૯૭૦-૭૧ સુધી તપાસી તારણો તારવવામાં આવ્યાં હતાં. આવી જ બીજાં એક અભ્યાસ અધ્યક્ષ પ્રદેશમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

ડી.આર. પ્રતાપે અધ્યક્ષ પ્રદેશના આદિવાસી વિસ્તારમાં આવેલ આશ્રમશાળાઓનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના અભ્યાસ પાઠ્યનો હેતુ આશ્રમશાળાઓમાં શિક્ષણનો બગાડ અને સ્વચ્છતા અને ગરબાગરબી પાછળે ડયાં કારણો જવાબદાર છે તે જાણવાનો હતો. તેમના અભ્યાસમાં પણ આદિવાસી વિસ્તારની અન્ય શાળાઓ કરતાં આશ્રમશાળાઓમાં અપવ્યય અને સ્વચ્છતાનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળ્યું હતું. અધ્યક્ષ પ્રદેશમાં સૌથી પ્રથમ આશ્રમશાળાની શરૂઆત થઈ ત્યારબાદ ૧૯૬૮ માં આશ્રમશાળાઓની સંખ્યા ૨૨ની થઈ અને ૧૯૭૦ માં ૭૪ની સંખ્યાએ પહોંચી. આ આંકડાઓ આશ્રમશાળાઓની અસરનો પૂરાવો આપે છે. તેમના અભ્યાસમાં મુખ્ય તારણ એ છે કે સામાન્ય શાળાઓ કરતાં આશ્રમશાળાઓ વધુ કાર્યક્ષમ છે. અને આદિવાસી સમાજના વિકાસમાં આશ્રમશાળાઓ એ મહત્વનું સાધન છે.

આશ્રમશાળા દ્વારા થયેલ વિકાસ :

ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ આશ્રમશાળાનું ધ્યેય આદિવાસી સમાજનો સર્વાંગી વિકાસ સધાય એ હોવાથી ફક્ત બાળકોનો જ નહીં પણ આજુબાજુના વિસ્તારમાં પણ શિક્ષણના પ્રસાર દ્વારા વિકાસ સાધે છે. સ્વચ્છતાનો શૈક્ષણિક વિકાસ અને સ્વચ્છતાના તાલીમ દ્વારા વિકાસમાં યોગદાન આપે છે. સમાજમાં સુવ્યવસ્થિત સ્વચ્છતાનું ઘડતર કરી બાળકો દ્વારા આમુલ પરિવર્તન સર્જે છે. આર્થિક માળખામાં ગોઠવાઈ શકે અને અન્ય સમાજોની તુલના કરી શકે, શોષણ, અન્યાયનો સામનો કરી શકે તેવા સ્વાવલંબી બનાવે છે. સ્વચ્છતામાં ઉત્તમ સંસ્કારનું શિથન કરે છે.

આશ્રમશાળા દ્વારા અણધાર, મેલાવેલા બાળકોને સ્વચ્છ, સુંદર અને સુવ્યવસ્થિત બનાવવામાં આવે છે. નિયમિત સ્વચ્છતા, વિવેક, આદર શીખવે છે. અજ્ઞાનતા દૂર કરી સમજદારી ખીલવવાનું કાર્ય કરી સ્વચ્છતાનો વિકાસ કરે છે. વિડલિત અર્થતંત્રનો લાભ લઈ શકે તેવા બાળકોનું સર્જન કરે છે. બાળકો દ્વારા જ જાતે સમાજનો ઉત્કર્ષ સાધવામાં પરોક્ષ સહકાર આપે છે. બાળકોને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે આડર્શને વધુને વધુ શિક્ષણનો પ્રસાર કરે છે. શિક્ષણના પ્રચાર દ્વારા આર્થિક ઉન્નતિ સાધવાનું ઉત્તમ કાર્ય કરે છે.

આશ્રમશાળા બાળકો જ નહીં સમાજનો પણ સર્વાંગી વિકાસ સાધવાનું કાર્ય કરે છે. અધિક્ષણ, વહમ, દૂર કરવામાં આર્થિક, વિકાસ સાધવામાં સહાયક છે. ગામને વધુને વધુ સ્વચ્છ બનાવવાની પ્રેરણા પૂરી પાડે છે. આશ્રમશાળા ગામમાં સ્વચ્છતા શિથિરો યોજે છે. રસ્તા કુલાઓ પણ ગામની મદદથી બનાવવામાં આવે છે. આમ અનેક પ્રકારના સ્વચ્છતા કાર્યોની અસર બાળકો અને આસપાસના વિસ્તારમાં પડે છે. જેને કારણે માદેગીમાં ભૂવા-ભગત પાસે જતા તેના બદલે ડોક્ટરો દ્વારા નિદાન થવા લાગ્યું છે. બાળકો સામાન્ય વિજ્ઞાન અને નાગરિકશાસ્ત્રના જ્ઞાન દ્વારા આરોગ્ય વિષેની ખૂબી પધ્ધતિ બદલી રહેવા છે. સાંભળી આશ્રમશાળાઓ એક અભ્યાસ સૂચવે છે કે ભૂવા-ભગતનું મહત્વ આજે માદેગીની સેવાઓમાં ઓછું થવા લાગ્યું છે. આશ્રમશાળા દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ વિકાસ ધાય છે અને વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા તેમના સમાજનો વિકાસ ધાય છે. અધિક્ષણમાંથી મુક્ત થતા જાય

છે. અને વિડલિત સમાજના વિભિન્ન સાધનોનો વધુને વધુ ઉપયોગ કરવા લાગ્યા છે. જેથી આ સમાજનું આરોગ્ય વિકસવા લાગ્યું છે. સાથે સાથે સમાજમાં પશુવધ અને દારૂનું પ્રમાણ પણ ઓછું થવા લાગ્યું છે.

આશ્રમશાળા સામાજિક જ નહીં આર્થિક વિકાસ સાધવાનું કાર્ય કરે છે. અનેક પ્રકારના ગૃહોધોગોની તાલીમ આપી ગોપાલન દ્વારા પશુધન પણ ઉત્પાદનના કાર્યમાં આવી શકે એવું જ્ઞાન ફલાવે છે. અને પશુઓનો વધુમાં વધુ આર્થિક ઉપયોગ કરી વધુમાં વધુ આવક કેમ પ્રાપ્ત કરી તેની સમજદારી કળવે છે. આ ઉપરાંત આદિવાસી સમાજ માટેની અનેક પ્રકારની વિકાસ યોજનાઓ અને બધારણીય જોગવાઈઓને સમજી ઝડપી વિકાસ તરફનાં દ્રષ્ટિકોણ કળવે છે.

આર્થિક ક્ષેત્રે સ્વાવલંબી અને સ્વચ્છતા તાલીમ પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ પ્રકારના જ્ઞાન દ્વારા સ્વચ્છતા જીવનમાં તેનો વધુમાં વધુ ઉપયોગ કરી જીવનનિર્વાહના સાધન તરીકે ખેતી સ્વચ્છતાને વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિકોણથી મુલવવાનું શીખવે છે. અને તેની સીધી અસર આસપાસના સમાજ ઉપર પડે છે. અનેક જાતની ખેતીની નવી પધ્ધતિઓ, નવાં સાધનો, નવાં બિયારણો, રિયાઈની અન્ય રીતોના પ્રયોગો આશ્રમશાળામાં કરવામાં આવે છે. જેને જોવા માટે બાળકોના વાલીઓ અને આસપાસના ગ્રામજનો આવે છે. જેના કારણે આ નવીન પધ્ધતિઓનું જ્ઞાન તેમનામાં આશ્રમશાળા રહે છે.

ધીરાણ અને શોષણ અંગેની નવી પધ્ધતિઓ વિષે જ્ઞાન ફલાવે છે. અને શિક્ષણ દ્વારા શાહુદ, ગોળમાલને વિકસવા દેતા નથી. પોતાનો હિસાબ રાખતાં શીખવે છે. તેમજ શિક્ષિત સ્વચ્છતાને આ અંગે પૂછવામાં આવે છે. શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષિત વર્ગ આ પ્રકારની શોષણજોરીમાંથી મુક્તિ તરફ લઈ જાય છે. કુટુંબમાં એકાદ સ્વચ્છ શિક્ષિત હોવાથી તે કુટુંબ શોષણમુક્ત બની આર્થિક સામાજિક વિકાસ સાધી ભાવિ પેઢીને શિક્ષણનું માર્ગદર્શન આપે છે. આ રીતે આશ્રમશાળાઓ દ્વારા આર્થિક, શૈક્ષણિક ઉત્કર્ષ સાધવાનું અને તે દ્વારા ભારતીય સમાજના બધારણના ધ્વજો હિંદી કરવાનાં કાર્યો કરે છે. તેમજ વિડલિત સમાજો અને આદિવાસી સમાજ વચ્ચેનું અંતર ઓછું કરી સમાનતા, એકતા અને બધુતા તરફ આશ્રમશાળાઓ તેજ ગતિએ લઈ જાય છે.

સૂચનો :

૧. પ્રાથમિક શાળાઓના પૂરક તરીકે દરમિયાન પંદર માંડના વિસ્તારમાં આવી કાર્ય આશ્રમશાળાઓ ખોલવામાં આવી તો શિક્ષણનો પ્રસાર વધુ થઈ શકે.
૨. પ્રાથમિક શાળાઓનો વહીવટ આશ્રમશાળાઓ દ્વારા ચાલે તો પણ વધુ ફરફાર થઈ શકે.
૩. આશ્રમશાળાઓના મકાનો વધુ સ્વચ્છ અને વધુ સગવડવાળા બનાવવા જોઈએ. ડટલીક જગ્યા આશ્રમશાળા અને ઉત્તર બુનિયાદીશાળા એક જ જગ્યાએ ચલાવવામાં આવે છે તેથી સૂવા રહેવાની જગ્યાએ જ વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. તો શિક્ષકાર્થી માટે અને રહેવા માટે અલગ સ્થાનો વિચારવું જોઈએ.
૪. આશ્રમશાળામાં હાલ ૧૨૦ વિદ્યાર્થીઓને જ દાખલ કરવામાં આવે છે. આ મર્યાદાને વધારવામાં આવે તો વધુ વિદ્યાર્થીઓને લાભ મળી શકે.

૫. આશ્રમશાળાઓમાં શૈક્ષણિક વિષયોના જ્ઞાનની સાથે ઉત્પાદનલક્ષી કાર્યો પર વધુ ભાર મૂકાવો જોઈએ. તેમજ જે તે વિસ્તારના પરંપરાગત જીવનને લક્ષમાં રાખીને થવસાધિક તાલીમ આપવી જોઈએ. અને પ્રાકૃતિક વાતાવરણને ધ્યાનમાં રાખી તેનો જેટલો વધુ ઉપયોગ કરી શકાય તેટલો કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓ અને માતા-પિતાને વધુ ઉપયોગી બની શકે.

૬. આશ્રમશાળામાં શિક્ષકોની સંખ્યા વધારવી જોઈએ તેમજ શિક્ષકોને જેમ સરકારી કર્મચારીઓને આદિવાસી વિસ્તાર બધુ આપવામાં આવે છે તે પ્રમાણેનું બધુ આશ્રમશાળાના શિક્ષકોને આપવું જોઈએ. જેથી સારા શિક્ષકો આશ્રમશાળાને મળી શકે.

૭. આશ્રમશાળામાં સ્થાનિક શિક્ષકોની ભરતી કરવી જોઈએ. જેથી બાળકોને તેમની જ માતૃભાષામાં સરળતાથી જ્ઞાન અર્જી શકે અને જો તે વિસ્તારમૂલ્ય શિક્ષકો પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ ન હોય તો શિક્ષકોને તે વિસ્તારની બોલીથી પરિચિત કરવા જોઈએ. અને તે અંગેની તાલીમ આપવી જોઈએ.

૮. શિક્ષકોની વારંવાર બદલી ન કરવી જોઈએ. એક જ સ્થાન ઉપર ચોંઠામાં ચોંટા ત્રણથી ચાર વર્ષ રાખવા જોઈએ. તેમજ તેમને રહેવાની પૂરતી સગવડ આપવી જોઈએ.

૯. આશ્રમશાળાઓમાં પણ જે બગાડ અને સ્થગિતતા જોવા મળે છે તે માટે બાળકો અને માતાપિતાને આડર્ષણ રહે તેવી વસ્તુના રૂપમાં ભેટ આપવી જોઈએ. જે બાળક આખા વર્ષ દરમ્યાન નિયમિત હાજર રહે તો અમુક અનાજ આપવું જોઈએ.

૧૦. આશ્રમશાળાના સમયમાં સીઝન પ્રમાણે ફરફાર કરવો જોઈએ. જેથી બાળકો માતાપિતાને આર્થિક રીતે મદદરૂપ થઈ શકે.

૧૧. અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ પણ ડાઉન ઍસ બગાડ અને સ્થગિતતા માટે જવાબદાર છે તેથી તેમાં પણ શક્ય તેટલા ફરફારો કરવા જોઈએ. ૧૧ થી ૫ સુધી બાળકને વર્ગના ઓ રડામાં ગાંધી ન રાખતાં સમય પ્રવૃત્તિઓ અને ઉત્પાદનલક્ષી પ્રવૃત્તિમાં રોકી શકાય તેવું આયોજન કરવું જોઈએ.

૧૨. આશ્રમશાળામાં જે અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવામાં આવે છે તે ભાવિ જીવન સાથે સુસંગત હોવો તેમજ વિડ સિત સમાજના સંદર્ભમાં પણ તેનો ઉપયોગ થઈ શકે, તેવો અભ્યાસક્રમ ઘડવો જોઈએ. ઉચ્ચ શિક્ષણનો લાભ પણ લઈ શકે.

૧૩. જે જાતિઓ ઘણી ખરાબ હોય કે આદિવાસી સમાજ જેને અસ્પૃશ્ય માનતાં હોય તેવી જાતિઓ મ અલગ આશ્રમશાળાઓ આપવી જોઈએ. જેમ કે ડાલોડી જાતિના બાળકો માટે સાબરકાંઠામાં હમરાં આશ્રમશાળા શરૂ કરવામાં આવી છે. તેવી રીતે બીજી અવિડ સિત જાતિઓ માટે આશ્રમશાળાઓ સ્થાપવી જોઈએ.

૧૪. ઉત્તર બુનિયાદી શાળાના વિદ્યાર્થીઓને જે સ્કોલરશીપ મળે છે તેમાં વધારો કરવો જોઈએ.

૧૫. આશ્રમશાળામાં બાળકો થવસાધિક તાલીમ દ્વારા જે ઉત્પાદનનું કાર્ય કરે છે તે ઉત્પાદનમાં અમુક ટકા બાળકોના માતાપિતાને આપવામાં આવે તો શિક્ષણ તરફનું આડર્ષણ વધતું થાય.

૧૬. આદિવાસી વિસ્તારમાં વધુ પ્રમાણમાં બાલવાડીઓ ચલાવવી જોઈએ. અને આ બાલવાડીઓમાં પૂરતાં રમતગમતનાં સાધનો તેમજ નાસ્તાની થવસ્યા પૂરી પાડવી જોઈએ. જેથી શિક્ષણ અંગેની પૂર્વભૂમિકા બાંધી શકાય.

૧૮. આશ્રમશાળામાં ઉત્પાદનલક્ષી કાર્યક્રમો કરવા માટે પૂરતી જગ્યા અને તેને ઉપયોગી સાધનો પૂરાં પાડવાં જોઈએ. જેમ કે લિથાઈ માટે કૂલા, ગોપાલન માટે ગાયો, મકાન વગેરે.

૧૯. થવસાધિક તાલીમ માટે પૂરતા તાલીમબદ્ધ શિક્ષકોની જોગવાઈ કરવી જોઈએ.

...

Seminar on ^Role of Research in Tribal
Development : (24-26 February, 1979)

....

: INDEBTEDNESS IN TRIBAL AREAS :

Mustaali I Masavi
Research Officer.

One of the glaring facts of the tribal economy is indebtedness. Although it is difficult to assess the total volume of ~~xxx~~ debt in a community, it is not difficult to find that the bulk of the tribal population is steeped in debt. It is also a major cause of their exploitation. The tribal is so much in debt to the moneylender that he may stake his own life and the life of his family in his service for long periods of time. Many debts go on from generation to generation and thus reducing the debtors family to the position of bonded labour.

The tribal people of Gujarat, as things stand today, are not able to make both ends meet, with what they earn. Poor technology and low productivity lead the tribal people to debt even for meeting his family requirement of life such as food, clothing and so on. In the absence of saving they usually have to borrow money to meet other expenses in connection with social obligations like marriage, festivals and death ceremonies. He continues to cling to the money lender as the latter is ready to oblige him at all times even though, he charges exorbitant rates of interest. They compelled to borrow from one source or another during the lean periods, when they face starvation. The tribals who are mostly illiterate, have no idea of weights and measures and prices of consumer goods they get in exchange for their minor forest produce and agricultural commodities. Further, the ^{traders who are} money lenders as well, advance loans at exorbitant rates of interest on the understanding that the tribals will repay the amount in the form of agricultural commodities. Thus, the entire crop is mortgaged in advance and very little is kept for the personal consumption of the tribals after repayment of the loans. The tribals are unaware of this subtle form of exploitation. Thus, indebtedness among the tribals of Gujarat is a chronic malady.

Indebtedness is both cause and effect of poverty. Tribal indebtedness is also related to bonded labour and alienation of tribal land. All these have created imbalances

in tribal life and economy. It is evident from the above that the tribals have been exploited in several ways. No effective legislation has been enacted so far to end this exploitation among the tribals either under general legislative power of the State or under the 5th schedule of the Constitution. Under the existing system there could be hardly any opportunity for effective control of moneylending in tribal areas.

The present paper focuses attention on the quantum of indebtedness among the tribals. An attempt is also made to show how tribal indebtedness is related to land alienation and bonded labour. It is also my intent to spell out the social and economic constraints on account of which the tribals are unable to free themselves from the clutches of moneylenders and traders.

In the absence of reliable figures, as mentioned earlier, of the extent of indebtedness and the rate of interest charged, the magnitude of the problem cannot be fully assessed nor can the remedies proposed here be considered adequate. As a first step, therefore, a sample survey has been undertaken among the tribals of Gujarat to ascertain the quantum of indebtedness. The objective of the paper is to find out proportions of the families in debt, the different sources to which tribals go for loan and to highlight the major heads of consumptions for which borrowings are made.

The data for this paper were collected from different tribal villages of the State. The reference year ~~xxx~~ for the data was 1978-79. The basic unit of the study was family and the relevant data were collected corresponding to each surveyed families. The study covered 160 families. Their distribution according to size of land holding is given in Table I.

It can be seen from table-I that 23 percent of the total families owned less than 1 hactor of land which forms only 6.5 percent of total land. While 36 percent of total families ~~xxxx~~ owned 1-2 hactors of land which comes to 24 percent of the total land. The rest 41 percent ^{of total} families owned more than 2 hactors of land which possessed 67 percent of total land. Thus on the whole the number of small farmers has been more who have been owning one fourth of the total land.

Table : I Distribution of families according to size of land holding

Size of land holding (in Hactor)	No. of families No. Per.	Total Land (Hactor)	Average Land Per hactor	Percentage to total
Up to 1	33 33.2	21-53	0.65	6.5
1-2	51 35.9	80-27	1.57	24.1
2-3	26 18.3	62-97	2.40	18.7
3-4	11 7.8	37-27	3.39	11.2
above 4	21 14.8	132-70	6.27	55.5
Total	146 100.0	333.04	2.35	100.0
Landless Lab.	18	--	--	--

Analysing the above figures of tribal land holding we find that a tribal family possesses on an average 2.35 hectors of land. The study also covered 18 landless agricultural labourers. These labourers lost their land due to their indebtedness.

Of the total 160 families 125 (78.1 percent) reported debt outstanding at the time of survey. The proportion of indebted families according to size of land holding is given in table II.

It is seen from table II that the average amount of debt was Rs. 962/- per cultivating family and Rs. 248/- per landless labourers. The amount of outstanding debt per indebted family was Rs. 1209/- and Rs. 298/- per cultivating family and landless labourer family respectively. The data reveal that the debt among families of high landholding group was seen to be significantly higher than among the small land holders. This is but natural, because those who have more land have greater credit worthiness. The size of debt, other things being equal, is a function of the credit worthiness as defined by the size of land holding. The figures in table II also suggests that by and large, the amount of debt varies directly with the size of land holding group. For instance the small land holders had lowest amount of debt whereas the big landholders had the highest amount of debt. The figures also indicate that, the proportion of indebted families was low in small landholding group whereas higher in big landholding group. The proportion of indebted families may be due to a number of factors affecting supply and demand for credit. The supply of credit will be available to a greater extent to families belonging to more land. The demand for credit would be of two types, one the demand for consumption purposes which is likely to be higher among families of small landholding and landless labourers, and two demand for current production and investment purposes will be higher among families possessing more land.

SOURCE OF BORROWINGS:

The significant sources of credit in tribal areas are money-lenders cum traders, friends, relatives, Co-operative Societies and Banks. The source wise data of borrowings are given in Table-III.

It is seen from table III that non-institutional agencies provided the largest proportion of total debt i.e. about 52 percent. Institutional agencies contributed over

Table : II Indebtedness according to size of Land Holding

Size of land holding (Hector)	No. of families	No. of indebted families	proportion of indebted families total families	Debt per Family Rs.	Debt per reporting family Rs.	Share of each group (percent)
Up to 1 Hactor	33	23	69.7	689	988	16.7
1-2	51	42	82.4	941	1143	35.1
2-3	26	24	92.3	607	658	11.5
3-4	11	9	81.8	1678	2051	13.5
Above 4	21	15	71.4	1507	2110	23.2
Landless Agricultural Labourer	142	113	79.6	962	1209	100.0
	18	12	66.7	248	298	
Total	160	125	78.1			

48 percent of the total loans. It is significant to note that still non-institutional agencies dominate the credit scene in tribal areas of the State. The figures in table III show that the small land holders depended heavily on non-institutional agencies. In non-institutional agencies a new class of money lending people (Teachers, Talatis, Gramseva's etc.) have been entered who have been exploiting the tribal people tremendously. Recently I visited one tribal village in which a poor tribal had taken a loan of Rs. 3700/- from the Sarpanch (a tribal fellow) of the village mortgaging his six acres of land with him. From this land the moneylender earned Rs. 15000/- per annum. Similarly in the same village two non-tribal teachers had also given a loan of Rs. 800/- to the tribals against mortgaging their land (about two acres). From which they earned substantial income. (All these transactions are of course, verbal and unwritten.) Such examples are many in tribal areas.

We have elsewhere stated that tribal indebtedness is related to bonded labour, which is known by the 'Hali Pratha' in the State. The striking feature of this system is that a man pledges his person and sometimes a member of his family against a loan, and is released only on its discharge. Here the relationship between the creditor and his debtor lasts for months and sometimes years, even if not for life-time. In this study the twelve landless labourers had taken a loan for social purposes from their landlords in the same manner as stated above.

The figures also reveal that institutional agencies accounted for a significantly high proportion of debt of big landholders i.e. above 4 hectors of land. It is important to note that the co-operative credit and Banks loan are availed of by the big landholders. Only one person had taken a loan of Rs. 5000/- for business from the Bank in the group of upto one hector of land.

PURPOSE OF BORROWINGS:

The amount borrowed by families for different purposes is presented in table-IV.

As seen from table IV that the share of capital expenditure in farms was highest (55.2 percent.). Next in importance was for taking seeds, manures, fertilizers and pesticides (16.4 percent). The share of meeting household

Table III

Distribution of outstanding debt according to different sources

Size of Land Holding (Hectors)	Money Lenders & Traders	Friends & Relatives	Salary classed people	Land Lord	Cooperatives Societies	Banks	Govt. Tagavi	Total
Up to 1 hector	51.3	0.9	--	--	10.2	30.8	6.8	100.0
1-2	29.1	11.1	14.5	--	12.6	12.0	17.7	100.0
2-3	25.7	2.8	17.7	--	24.3	24.1	5.4	100.0
3-4	49.8	2.1	21.1	--	24.3	2.7	--	100.0
Above 4	30.3	0.9	3.2	--	4.8	60.8	--	100.0
Total	35.5	5.4	10.7	--	14.0	26.5	7.9	
Average amount of outstanding debt. (Rs.)	429	63	130	--	170	321	96	
Landless Labourers	27.3	--	--	--	72.7			

Table : IV Distribution of outstanding debt according to different purposes

Size of land Holding (in Hactor)	Distribution of outstanding debt according to different purposes									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Up to 1	8.1	59.9	1.3	--	51.2	--	8.6	22.1	100.0	
1-2	15.6	18.1	15.0	22.7	55.8	10.8	17.8	--	100.0	
2-3	21.1	28.2	12.1	12.6	52.9	3.0	23.0	--	100.00	
3-4	22.4	2.7	1.9	31.4	36.0	35.4	6.2	--	100.0	
Above 4	17.5	--	0.9	60.7	61.6	17.3	3.6	--	100.0	
Total Cultivating Families	16.4	19.9	7.5	27.8	55.2	12.9	11.9	3.6	100.0	
Landless Labourers	--	--	--	--	--	73.1	26.9	--	100.0	

expenditure and for social ceremonies in total borrowing was 12.9 and 11.9 percent respectively. However production expenditure emerged as the most important use of borrowed funds. For both big and small landholders it accounted for a major share of total borrowings claimed between 35 to 65 percent. The share of a household expenditure in the total borrowings was less in big land holding families. The small landholding families and landless labourers had to borrow money for the purpose of family maintenance and social ceremonies. Here one point should be mentioned that in order to get the benefits of subsidy a tribal is prepared to take a loan for many things at a time without knowing their repayment capacity. In fact the tribal never gets a full amount of subsidy; some portion of the subsidy going in the pockets of petty officials.

SECURITIES OFFERED

Cases of borrowings have been counted in terms of securities offered. It is found that only in 20 cases securities have been offered for such borrowings. In all 20 cases land was mortgaged to the moneylenders, traders, petty officials and teachers.

CONCLUSION

The foregoing discussion has shown that the non-institutional agencies account for an overwhelming proportion of credit supply in the study. The bulk of the institutional credit is appropriated by a relatively small proportions of families having big land holding. Co-operative societies provided only 14 percent of the total loans to tribals. It shows that the co-operative structure in tribal areas constitutes a backward enclave of a strong co-operative movement in the State.

The traditional ties between the tribals and non-tribals moneylenders, traders, petty officials is once again highlighted in this study. Since most of the borrowings of the small tribal cultivators and landless labourers for consumption have no alternative other than to fall a prey to moneylenders as no other agency, either co-operative societies or Banks can come to their rescue because of the rules and regulations of these institutions for not advancing loan for non-productive purposes.

The following measures should be taken to get the rid to the tribals from the clutches of exploitations.

SUGGESTIONS:

- (1) Unless the credit is provided for their consumption needs, tribals will continue to seek help from the money lender and traders. Loans for consumption purposes should be given to them.
- (2) The tribal prefers to go to a moneylender because the latter accepts him and provides money when he needs it most. Generally, the financing institutions, whether co-operatives or Commercial Banks use cumbersome procedures and take a long time in granting credit to him. Thus a viable system of credit in tribal areas should ensure that the loan is provided with the minimum possible delay and through simple procedures, and it should be granted to the tribal not only for productive purposes but also for his consumption needs.
- (3) To wean away the tribal from the clutches of moneylender and traders, it would be desirable to offer him higher than the prevailing market rates for the commodities sold by him, whether they are agricultural produce or minor forest produce. This can be ensured by suitably subsidising the purchasing agency. This can be done by the Gujarat Tribal Development Corporation and Gujarat Forest Development Corporation.
- (4) The ruses and stratagems of the various moneylenders and traders, to which they resort to deceive the tribals, should be exposed so that the latter will not feel morally averse to breaking their contracts with their exploiters.
- (5) The tribals should also be informed about the modus operandi of petty officials who assist in their exploitation.
- (6) An educational approach would create awareness among the tribals of the protection and services available to them and of the unscrupulous ways adopted by their exploiters.
- (7) As we stated earlier indebtedness is both cause and effect of poverty. Unless the tribal get rid of indebtedness and the accompanying evil of bonded labour, it is unlikely that any legislation would prevent them from transferring their land, whether by sale, mortgage, gift or lease. To begin with, it is necessary to stop transactions between the tribals themselves, as not only the non-tribals are misusing this situation but this has accelerated colorisation effects among the tribal themselves.

- (8) The co-operative structure in some tribal areas of Gujarat e.g. in Surat, Banaskantha, Vadodra, Bharuch and Panchmahals needs to be strengthened and ~~xxx~~ made viable. This should be the first priority task before the Government/ Social service agencies.
- (9) Banks giving loans to the tribals sometimes resort to devious ways of defrauding them, raising the amount of loan by many thousands. The tribals do not know about intricacy of bank transactions. They should be made aware of the pitfalls and educated to use the Banks as they should be, A social service agency could do well to take up this work upon itself.

What emerges from the foregoing pages of this paper is sufficiently alarming and call for taking immediate steps to counteract the root cause of the maladies.

.....

MIN.

ગુજરાતની જનજાતિઓમાં જાતિપંચાયત

(એક વિડાયલક્ષી તુલનાત્મક : અધ્યયન)

ડા.બા. નાયક

પ્રાસવિક : પ્રસ્તુત પ્રશ્ન

આદિવાસી સમાજસંગઠન ઘણું મજબૂત હોય છે. તે માટેનાં સામાજિક નિયંત્રણોમાં ધર્મ, જાદુ, મંત્ર, રીતરિવાજો આદિનું ઘણું મોટું સ્થાન હોય છે. એ બધું પરંપરાગત અને રુઢિસંમત હોય છે. આ નિયંત્રણોથી સમાજનાં નિતિનિયમોનું સ્વમેવ પાલન થાય છે. તે ઉપરાંત એક સંસ્થાનું દ્વારા પણ પાલન કરાવવામાં આવે છે. આ સંસ્થા જાતિપંચાયત છે. ગુજરાતની ૨૮ જાતિઓ, જેમની ૧૯૭૧માં વસ્તી ૩૭,૩૪,૪૨૨ હતી, તેમનામાંથી ઘણી જાતિઓમાં જાતિપંચાયતો છે. આ લેખમાં એમાંની પાંચ મુખ્ય જનજાતિઓની જાતિપંચાયતોની તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી, એ સંસ્થા રુઢિપાંચક મટી વિડાસનાં સાક્ષ્ય તરીકે કેમ કામ કરતી થાય છે તથા એ માટે કયા કયા પરિવર્તન-તબક્કાઓમાંથી પસાર થાય છે એ જાણવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય રખાયો છે. આ પરિવર્તનો કયા કારણોને લઈને થાય છે. તેની પણ ચર્ચા કરવામાં આવશે. અને એ સંસ્થા, કર્મિાનમાં ચાલી રહેલ વિડાસના કાર્યક્રમોમાં કેટલો ફાળો આપી શકે તેના વિષે વિચારો પ્રસ્તુત થશે.

આ પાંચ જાતિઓ છે : દૂબળા, ઘોડિયા, ગામીત, ચૌધરી(ચૌધરા સાથે) અને ડુંડણા, જેમના નિવાસમાં જિલ્લાઓ તથા ૧૯૭૧ની વસ્તી તથા સાક્ષરતાની ટકાવારી, નીચેના કોષ્ટકમાં આપવામાં આવી છે.

જનજાતિ	નિવાસના મુખ્ય જિલ્લાઓ	૧૯૭૧ની વસ્તી	સાક્ષરતાના ટકા
દૂબળા	સુરત, ભરુચ, વડોદરા	૩,૮૮,૫૪૨	૧૩.૭૪
ઘોડિયા	સુરત	૩,૫૮,૯૭૦	૩૧.૧૭
ગામીત	સુરત	૨,૭૬,૪૧૯	૧૪.૮૭
ચૌધરી (ચૌધરાસાથે)	સુરત	૧,૮૮,૨૭૩	૨૩.૧૩
ડુંડણા	સુરત, ડાંગ	૧,૪૬,૭૬૮	૧૨.૦૯

પંચપૂર્વની અનૌપચારિક વ્યવસ્થા

સામાજિક માનવવિજ્ઞાનની ભારતમાં થયેલ શોધોથી જણાયું છે કે લગભગ બધીજ જનજાતિઓમાં પોતપોતાનું સામાજિક કામ ચલાવવા માટે તથા સામાજિક નિયંત્રણ માટે એક અનૌપચારિક મંડળ જેવી વ્યવસ્થા હોય છે. ઘણી જનજાતિઓમાં આને 'પંચ' કહેવામાં આવે છે. ભીલોમાં પણ આવા 'પંચ' હોય છે. ગુજરાતની ઉપર જણાવેલ જનજાતિઓમાં પણ એવી કંઈક વ્યવસ્થા અવશ્ય હશેજ માત્ર એક ઉદાહરણથી એ સ્પષ્ટ થશે.

ધોડિયા જાતિમાં ગરાસિયા, ભાટડા, મોટા નાયડા, નાના નાયડા, રુપાસરી, દેસાઈ, ડોદરીયા આદિ ઇમ્પન ડુળો હોય છે. દરેડ ડુળનો એક મુખ્ય માણસ હોય છે. એને 'પટેલ' કહેવામાં આવે છે. એનું ડુળ ઉપર ભારે વર્ષસ્વ હોય છે. વર્ષમાં કમસે કમ એક વાર ડુળના તમામ ડુટુંબીઓ વડાએ નડડી કરેલ સ્થળે ભેગા મળે છે, ને ગતમિલન બાદના મૃતડોની ઉત્તર ડિયા કરવામાં આવે છે. આને 'પરજણ' કહે છે. આ વખતે ઉત્તર ડિયા સાથે, બધા સભ્યોને ઉપયોગી થાય એવી નીતિનિયમોની ચર્ચા પણ કરવામાં આવે છે. આખા વર્ષ દરમિયાન થયેલ ઝઘડાઓ કે પ્રશ્નોનો નિડાલ આ વખતે પટેલ દ્વારા થાય છે. દંડ/સજા ગુનેગારે ભરવા/ભાગવવા પડે. આ અનૌપચારિક સંસ્થા પંચાયત શ્રેણી ગણાય. છેલ્લા કેટલાંક વર્ષથી પરજણની પડડ ઓછી થતી જાય છે.

પંચ બંધારણ

આવાં અનૌપચારિક મંડળો જે પૂર્વમાં ઘણાં મજબૂત હોય પછી શનૈઃ શનૈઃ જેની કાર્યક્ષમતા ઓછી થઈ જાય છે, ત્યારે સમાજ વિસંગઠિત મ થઈ જાય તે માટે તથા બીજાં કાર્યો માટે ઔપચારિક સંસ્થાની રચના કરવામાં આવે છે. આ વાત આગળ ઉપર વિડાસ વિષયક પરિચ્છેદ હેઠળ વિસ્તારથી આપી છે. અહીં તો આવી ઔપચારિક સંસ્થાઓની રચના કેવી હોય છે તે જોઈએ.

દૂબળા :

એમનામાં ફળિયા સરે ફળિયાપંચ, ગામસરે ગામપંચ, પછી ત્રણ ગામનો ચોરો અને ત્યાર પછી બારગામનો ચોરો એવી વ્યવસ્થા હોય છે. ફળિયાપંચમાં એક કે બે સભ્યો હોય છે. સ્ત્રીઓ સભ્ય તરીકે રહેતી નથી. ફળિયાના પંચ મળીને ગામપંચ અને ગામના સભ્યોથી ત્રણગામનો ચોરા અને બારગામના ચોરામાં સંબંધિત ગામોથી એકપંચ અથવા તેની સાથે એક બે વધુ માણસો જાય.

ફળિયાના ઝઘડાનો ઉકેલ ફળિયાપંચ લાવે, તેનાથી ફરિયાદીને સંતોષ ન થાય તો ગામપંચમાં જાય. ત્યાંય અસંતોષ હોય તો ત્રણગામનો ચોરો એકઠો કરાવી શકાય. બારગામના ચોરા ખાસ સંજોગો સિવાય મળતા નથી, કારણકે પ્રશ્નો/ઝઘડાઓનો વિડાસ ગામપંચમાં પતાવી દેતા હોય છે.

છતાં એ સરે વશઉડલ્યા પ્રશ્ને સુલઝાવવા બારગામનો ચોરો બોલાવવામાં આવે છે. ચોરો બોલાવવા ખાસ માણસ હોતો નથી. જ્યારે ચોરો ભરવાનો હોય ત્યારે તદર્થે એક માણસ મુડરર કરાય છે. અહીં ઉલ્લેખ આવ્યક છે કે આ બંધારણ લેખિત નથી.

ધોડિયા :

ધોડિયાઓમાં પણ પંચની રચના છે, જે લેખબદ્ધ થયેલ છે. એમાં મુખ્ય ફાળો સ્વ. જીવાભાઈ નારણભાઈ મુ. વાંજણાએ આપ્યો. ગામમાં ધોડિયા સમાજની મહાસમિતિ એમણે બોલાવી અને કામની વ્યવસ્થા માટે સમાજનું એક મુખ્ય અને મોટા ડારોબારી મંડળ ઉપરાંત જુદા જુદા ચોરાપંચોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી, દરેડ ચોરાનું અલગ અલગ ડારોબારી મંડળ રાવામાં આવ્યું. આ રીતે દરેડ ચોરામાં ૧૨ થી ૩૦ સુધીના ગામોનું જૂથ નડડી કરવામાં આવ્યું.

મુખ્ય ડારોબારી મંડળમાં એક પ્રમુખ, બે ઉપ પ્રમુખ, ત્રણ મંત્રી અને છ સભ્ય હતા. બીજી બધી ક્ષિતિઓ પણ વિસ્તારથી આપવામાં આવી છે. જેમકે, સ્થિત થયું છે કે પંચની આવકનો ૨૫ ટકા ભાગપંચ સમસ્તને, ૭૫% ચોરાને જાય. એમ પણ લખ્યું છે કે પ્રશ્નોનો ચોરામાં સમજૂતિ દ્વારા નિડાલ થાય. ફરિયાદીને ન ફાવે તો સમસ્તમાં જાય.

ગામીત :

ગામીત જાતિપંચની સભ્ય સંખ્યા લગભગ દરેડ ગામમાં પાંચથી સાત સભ્યોની હોય છે. તેમની સભ્ય સંખ્યા અસમ કમ વાળી હોય છે. દા.ત. ૫, ૭, ૯ કોરે વાડીભેસરોટ, સાંગપુર અને પીપળડુવા તથા બીજા ગામોનો અભ્યાસ કરતાં જાણવા મળ્યું કે, પંચના સભ્યોની સંખ્યા ૫ થી માંડને ૭ સુધીની છે. જો ગામની વક્ષિતિ વધારે હોય તથા ગામ જુદા જુદા ફળિયામાં વહેંચાયેલું હોય તો પંચની સભ્ય સંખ્યા વધારે પણ હોય છે. આ ફળિયાના પંચની આગેવાન વ્યક્તિ ગામના મુખ્ય પંચમાં સભ્ય તરીકે બેસે છે. ગામ સાંગપુરના અભ્યાસ દરમિયાન જાણવા મળ્યું છે કે ત્યાં પણ ત્રણ ફળિયાપંચ છે.

પંચની રચના અને સભ્યોની લાયકાત

૧. પટેલ
૨. ડારબારી
૩. પરધાન
૪. પંચના બીજાં સભ્યો.

ગામીત જાતિપંચની ઉ.ર મુજબ સ્તરબદ્ધ રચના જોવા મળે છે. જાતિપંચની રચના વિશે અભ્યાસમાં ઉપર મુજબની કમિડ વ્યવસ્થા જોવા મળે છે.

પંચના કાર્યકર્તા :

આમ ગામીત જાતિપંચમાં મુખ્ય પટેલ, ડારબારી, પરધાન અને બીજા પંચના સભ્યો મળી જાતિપંચની રચના કરે છે.

જાતિપંચમાં પટેલ પછી બીજું સ્થાન ડારબારી અને પરધાનનું હોય છે. ડારબારી અને પરધાન પટેલના કાર્યમાં મદદ કરે છે. લોડો પર સમસ્ત બજાવવાનું અને પંચની બેઠક યોજવાનું કાર્ય કરે છે.

ઘણીવાર એવું પણ બને કે ગામીત લોડોની જાતિપંચની સભામાં ચોધરી પણ બેસે છે અને કાર્યવાહીમાં ભાગ લે છે.

ગામીત જાતિપંચના ૧૯૩૮ માં ઘડાયેલા બંધારણની લેખિત નકલ મળી આવી છે. અતી પહેલા પણ એક લેખિત બંધારણ તૈયાર થયું હતું. જે અભ્યાસ દરમિયાન જાણવા મળ્યું છે. પરંતુ તેની નકલો પ્રાપ્ય થઈ શકી નથી. ૧૯૩૮ ના બંધારણ પછી ૧૯૫૯ માં બીજું બંધારણ સુધારા વધારા સાથે બહાર પડ્યું ૧૯૩૮ માં જે બંધારણ બહાર પડ્યું તેનું નામ " ગામીત જાતિ બંધારણના નિયમો " અને ૧૯૫૯ માં " ગામીત જાતિ સમાજનું બંધારણ અને લક્ષ અંગેના નિયમો " ના નામથી બહાર પડ્યું.

આ બંને બંધારણો તપાસનાં અને સ્થળ પર જઈને તપાસ કરનાં જાણવા મળ્યું છે કે, ગામીત જાતિપંચી સ્થળના સ્વરૂપ છે જેમડે,

૧. ગામનું પંચ
૨. જૂથપંચ (એક કરતાં વધારે ગામો નું)
૩. તાલુકા પંચ
૪. મુખ્ય પંચ

મુખ્યપંચના હોદ્દેદારો બીજા જાતિપંચો જેવાં જ હોય છે. એમને ચુંટવાના તથા સિમવાના સિદ્ધાંતો હોય છે.

પંચના ડાર્યો :

દૂબળા જાતિપંચો પોતાના સમાજ માટે સિદ્ધાંતો બનાવ્યા છે અને આ સિદ્ધાંતો બરાબર પાળવામાં આવે છે. કે નહીં તે જોવાનું ડાર્ય આ પંચનું જ છે. આ જાતિપંચના સિદ્ધાંતો લેખબદ્ધ થયા નથી. (એમના આગેવાનો જણાવે છે કે અમારા લોકો ભણેલા નથી એટલે લેખિત સિદ્ધાંતો રાખતા નથી.) જાતિપંચે નીચે પ્રમાણે સિદ્ધાંતો બનાવ્યા છે.

કન્યાના પિતાએ વરરાજાને રૂા.૧૨/- (ઘોડા કર્બા બાદ ૪૦/- થઈ ગયા છે.) દહેજના આપવા.

સગાઈ વખત કન્યાપક્ષવાળાને નાણિયેર, સાંડર અને દારુ આપે છે. આથી " સગાઈ " નડડી થયેલી ગણાય છે.

સગાઈ વખતે વરપક્ષવાળા કન્યાને પહેરામણીમાં ૧ સાડી, ૧ ચોળી આપે, જેની જેવી સ્થિતિ હોય તેવા કપડાં આપે. સગાઈ લાંબો વખત ટકી રહે તો પહેરામણીનાં બીજા તબક્કામાં કન્યાને ફરી પાંછાં કપડાં આપવાનાં હોય છે.

ચાંદીના અને પોત્તળનાં ઘરેણાં, પંચોએ નડડી ડાર્યો પ્રમાણે આપવા.

સગાઈ થયા પછી લગ્નનો દિવસ નડડી કરે છે.

લગ્નમાં નોતરાં જેને ઘેર પ્રસંગ હોય તે વ્યક્તિએ આપવાં.

જાનમાં સગા-સબંધીઓએ ચાંદલો કરવો.

લગ્નવિધિ ૧૨ ગામનો પોરો નડડી કરે તે પ્રમાણે કરવી.

લગ્ન પ્રસંગે કન્યા માટે વરમાળા દહેજમાં જે ઘરેણાં, કપડાં લાવે તેમાં ઘરવાળાની સ્થિતિ પ્રમાણે આપવાં.

છોડરાં છોડરીનાં લગ્ન ડોઠ પક્ષ તોડે તો તેને માટે દંડની જોગવાઈ છે.

લગ્ન વીટામાં જ કરવું. વીટામાં ન કરનારને દંડ થાય છે.

પરિણીત સ્ત્રી અથવા પુરુષને અન્ય પુરુષ અથવા સ્ત્રીથી આડી વ્યવહાર હોય તો તેમને દંડ કરવામાં આવે છે.

જો પતિ/પત્નિને એક બીજા સાથે અણબનાવ હોય તો જાતિપંચો સમઝાવટ કરાવે છે. ફરિયાદી કે આરોપીમાંથી જેનો ગૂનો સાબિત થાય તો જાતિપંચો જે પ્રમાણે દંડ કરે તે આપને એકબીજાથી છૂટાં થઈ શકે છે. અને ફારગતી કરે છે. તે જાતિપંચ જ આપી શકે છે. પંચપોતની હાજરીમાં બંને પક્ષને બોલાવીને ફારગતીવાળું સમાધી લે છે. (ડારણ જોવામાં આવે છે, બંને સાથે રહેવા સમજાવવામાં પણ આવે છે.)

મરનારનાં ઘેરથી જે કઠિયાડું (દારુ કે ચા પાણી લેવામાં આવતું તે બંધ કરવામાં આવે છે. ધાર્મિક, નૈતિક બાબતોમાં પણ સિદ્ધાંતો હોય છે.

પંચોની ડાર્યપદ્ધતિ પણ એક સરખી હોય છે. લગભગ પાંચે જાતિઓમાં પંચડર્મો એકસરખા જણાય છે.

ગામીત :

એમના જાતિપંચનાં જે ડાર્યો અને સત્તાઓ નડડી થયાં છે તે લેખિત ડાયદા કરતાં વધારે પ્રમાણમાં રીત રિવાજો અને રુઠિ પ્રમાણે નડડી થયાં છે.

જાતિપંચની ડાર્યપદ્ધતિ

જ્યારે ડોઠપણ જાતનો ઝઘડો ગામમાં ઉપસ્થિત થાય ત્યારે બંને પક્ષમાંથી એકપક્ષ પટેલને ફરિયાદ કરે છે. અથવા પોતાનો કેસ રજૂ કરે છે. પટેલ, ડારભારી અને પરધાન સાથે મચલત ચાલાવીને તારીખ અને સમય નડડી કરે છે, કે ક્યારે પંચની સભા બોલાવવી. જો ઝઘડો ઊંચ સ્વરુપનો હોય તો તાત્કાલિક સભા બોલાવવામાં આવે છે. ડારભારી પંચના સભ્યોને એકઠા કરે છે. જો એકજ ગામનો ઝઘડો હોય તો તેની સભા ગામમાં રાખવામાં આવે છે. પરંતુ બે ગામ વચ્ચે હોય તો બંને ગામની સરહદો જ્યાં મળતી હોય ત્યાં રાખવામાં આવે છે. સભાનો સમય અને તારીખથી સર્વે સભ્યોને વાહેફ કરવામાં આવે છે. અને ખાસ કરીને જેમની વચ્ચે ઝઘડો થયો હોય એવા બંને પક્ષને હાજર રહેવા જણાવવામાં આવે છે.

નડડી થયેલા દિવસે લાંઠો મિર્હિત જગ્યાએ એકઠા મળે છે. પંચની સભામાં જાતિપંચનો પટેલ બધાની વચમાં બેસે છે. તેની આજુબાજુ ડારભારી અને પરધાન તથા પંચના સભ્યો બેસે છે. જ્યારે તેમની સામે બંને પક્ષના સભ્યો અને બીજા લોકો બેસે છે. પટેલ ખાટલી અથવા ઊંચી જગ્યા પર બેસે છે. જ્યારે બાડીના લોકો તેમની સામે જમીન પર બેસે છે.

જ્યારે બધાંજ લોકો પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી જાય છે. ત્યાર પછી પટેલ, સભા શરુ કરવાની ઘોષણા કરે છે. પછી ડારભારી ઉઠી ધાય છે. કેવા પ્રકારનો કેસ છે. ઝઘડો થવાનું ડારણ અને ઝઘડામાં સંડોવાયેલા માણસોના નામનો ઉલ્લેખ કરે છે. જો કેસ માટે અરજ કરવામાં આવી હોય તો ડારભારી તેને ઉઠી કરીને પોતાના પક્ષમાં જે કંઈ કહેવતું હોય તે કહેવા માટે આમંત્રણ આપે છે.

આરોપીને પણ બોલાવીને તેને પોતપોતાની બધાવ માટે કંઈ કહેવું હોય તે કહેવતી પરવાનગી આપવામાં આવે છે. પરંતુ ઘણાં ઝઘડા બેવા પણ હોય છે કે જેમાં ડોઠએ પણ ફરિયાદ કરી ન હોય છતાં પણ તે વસ્તુ પંચના ધ્યાનમાં આવી હોય, (દા.ત. જાતિય સબંધ) ત્યારે ગામના વક્તારા તેઓની વિરુદ્ધમાં ફરિયાદ કરે છે. બંને પક્ષને બોલાવવામાં આવે છે અથવા તેમની વિરુદ્ધ અરજી

ડરવામાં આવી છે. તેના વિષે તેમને શું કહેવાનું છે. તે પુછવામાં આવે છે.

જો આરોપી પાંતાનો ગૂનો કબૂલ કરી લે તો તેના ગૂનાના પ્રમાણમા શિક્ષા ડરવામાં આવે છે. પરંતુ આરોપી ગૂનાની કબૂલાત ન કરતાં હોય અને પાંતાનો બચાવ કરતો હોયત્યારે ફરીથી તપાસ ડરવામાં આવે છે. પછી ફરિયાદી પક્ષને અને આરોપી પક્ષને વારાફરતી બોલાવવામાં આવે છે. તેમનો ફરીથી તપાસ ડરવામાં આવે છે. બંને પક્ષના સાક્ષીઓને પણ આ ઢિયામાંથી પસાર થવું પડે છે. પટેલ, ડારબારી અને સભ્યો તેમને કેટલાક પ્રશ્નો પુછે છે. પછી પંચના સભ્યો અંદર અંદર મસલત ચલાવીને નિર્ણય પર આવે છે. આ પછી પંચનો પટેલ, પંચનો નિર્ણય જાહેરમાં જણાવે છે. એક વખત નિર્ણય લેવાઈ ગયા પછી બંને પક્ષે તે નિર્ણયને સ્વીકારવો પડે છે. લગભગ બધાંજ કેસોમાં આવું બને છે. ડારણકે તેમને ભય છે કે જો તેઓ નિર્ણયને વફાદાર નહિ રહે તો તેમનો સામાજિક બહિષ્કાર ડરવામાં આવશે.

પંચનું ડાર્ય અને સત્તાઓ :

આદિવાસીઓમાં ખાસ કરીને જાતિસબંધી ઝઘડા, મારામારી, અપહરણ, મિલકતના ઝઘડા મુખ્ય હોય છે. આવીજ જાતના ઝઘડાઓ ગામીત જાતિમાં પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ક્ષત્ર, મરણ સબંધી નિયમો પણ બનાવ્યા છે. આના નિડાલ માટે ગામીત જાતિપંચને ડાર્યવાહી ડરવાનીહોય છે. આ બધાં માટે જાતિપંચને સત્તાઓ આપવામાં આવેલી હોય છે. આ સત્તાઓ અથવા સર્વોપરિપણનો દરેકે સ્વીકાર ડરવાનો હોય છે.

ગામીતજાતિપંચની ડાર્યવાહી ગામીતજાતિના સમગ્ર જીવન પ્રદેશને આવરી લે છે. જાતિપંચને ઘણી સત્તા આપવામાં આવેલી છે. તેને ડરવાના ડાર્યો પણ મિલકતહોય છે.

કુડણા :

કુડણાઓ વિષે સંક્ષેપમાં જોઈ લઈએ. એનું પંચ હજીય ઓછું ડાર્યશીલ છે. સહાયતા પ્રાપ્તિમાં નિમ્નતમ છે. નવાપંચની માહિતી તેનાં બંધારણો વિ. વાંચતા, બીન આદિવાસી તેમજ આદિવાસી સભ્યોની મુલાકાતથી અને ખુદ ૧૯૬૬ના નવા બંધારણની નડલ જોઈને લાગે છે કે ગામપંચ, ચોરાપંચ, ડારોબારી મંડળ અને ન્યાયપંચનું ઢિયાનંત ડામે લાગ્યું નથી. અને લાગ્યું હોય તો પણ અસરકારક રીતે નહોંજ !

.....૭.....

ઉપર્યુકત બધા જ સંયોગો, હકિકતો અને માહિતી જોતાં એટલું સ્પષ્ટપણે કહી શકાય કે પરંપરાગત પંચ અને નવું સુધારણું બંધારણીય જાતિપંચ એક બીજાની નરીકની કક્ષામાં જ ઘુમી રહ્યા છે.

નવું પંચ જેનું બંધારણ લિપિબદ્ધ છે. સ્થાપના ડાર્ય અને ચવચ્યા અલગ છે. નવું પંચ ૧૯૫૪ માં ડામ કરતું થયું. બીન આદિવાસી અને આદિવાસી લોકોએ આપેલી માહિતી પ્રમાણ હજુ આ પંચનો પ્રભાવ પથરાયો નથી. અર્થાત આ પંચ ખુસ્તક કે પોંથીમાંથી બહાર આવ્યું નથી. જેવું પણ નથી. જ્યાં શિક્ષિત અને સુધરેલ લોકો છે ત્યાં તેની અસર વર્તાય છે.

ધોડિયા :

૧૯૪૧ માં જ બંધારણ ઘડાયું તેમાં નીચે મુજબના નિયમો નકડી થયા :

- ભખના : - દહજ વિષયક નિયમો
- વિવાહ વિષયક નિયમો
- જાન વિષયક નિયમો
- દિયરવટુ વિષયક નિયમો
- વરજમાઈ વિષયક નિયમો
- બીજી પત્ની વિષયક નિયમો
- ફારગતી :- ફારગતીની સંજ્ઞા
- ફારગતીની સંખ્યા
- કુદરતી ખોડવાળી ફારગતી
- મરણ અને ઉત્તરક્રિયા :- મરણ બાબત
- ઉત્તરક્રિયા બાબત
- છાટ બાટ :- છાટ બાબત
- બાટ બાબત

સામાન્ય નિયમો

પંચકાર્ય પરિવર્તન / વિડાસનાં ડારણો :

આ પાંચે જનજાતિઓની નિર્મિત પંચના અભ્યાસથી એમનામાં એક કમિક વિડાસ માલુમ પડે છે. એનું સ્વરૂપ અને એ લાલનારાં ડારણો જોઈએ.

૨૦ માં સદીમાં ચોંધરી જાતિપંચોની રચના પહેલાંના ડરતાં કંઈક સ્પષ્ટ થતી જણાવે છે. ચોંધરી જાતિપંચોની સત્તા પહેલાંના જેટલી જ હતી. તેમાં કોઈ જાતનું પરિવર્તન શાબ્દી નહોતું. કોઈ પણ સંસ્થા જેમ ધીરે ધીરે વિડાસ પામે છે તે રીતે ચોંધરી પંચોને વિડાસ થયો છે. આજનાં જ ચોંધરી જાતિપંચો છે તે અનેક ફરફારોનું સ્વરૂપ છે એમ હ કહી શકાય. સંભવ છે કે તેમાં બીજા દસ વર્ષ પછી આજના જાતિપંચ જેવું સ્વરૂપ જોવા ન પણ મળે. આ ચોંધરી જાતિપંચો ઇ.સ. ૧૯૦૦ ની આસપાસ કવા સ્વરૂપમાં હતાં તે જોઈએ.

ગુજરાત રાજ્યમાં ૨૮ જેટલી આદિવાસી જાતિઓ રહે છે. તેમાંની ડટલાડ જાતિઓ પાસે જમીન નથી. તેમાંના ડટલાડ જંગલોમાં, ડારખાનામાં, બધે યોજનામાં, ખેતરોમાં વગેરે જગ્યાએ મજૂરીનું કાર્ય કરતા હોય છે. મડીદાર લોકો જંગલમાં અને ઉપર તેમને ઓછી મજૂરી આપતાં અને તેમનું શોષણ કરતાં હતાં.

આ શોષણ બીજા યૌધરીઓથી સહન ન થયું. તેથી એમણે યૌધરીઓનું શોષણ જે શાહુકારો વડે થતું હતું તે અટકાવવા માટે ઇ.સ. ૧૯૦૧ થી ૧૯૧૧ ના સમય દરમ્યાન આખા યૌધરી સમાજમાં ધીરે ધીરે 'એડડા'ની શરૂઆત થાય છે. યૌધરી જાતિમાં 'એડડા'નો અર્થ સુધારાની શરૂઆત થાય છે. ડટલાડ યૌધરી લોકો તેનાં અર્થ શિક્ષણની શરૂઆત કરે છે. આ એડડાની શરૂઆત થઈ ત્યારથી યૌધરી જાતિમાં શિક્ષણ પ્રવેશ્યું તેમ માનવામાં આવે છે. તેમનો એડડો સ્થાપવાનો મુખ્ય હેતુ આદિવાસીઓનું અને તેમાં વિશેષ કરીને યૌધરીઓનું શોષણ અટકાવવાનું હતું. આ એડડા રચનાર યૌધરી જાતિપંથના આગેવાનો જે હતા. અને આ શોષણ અટકાવવાનો પ્રયત્ન તેમની પરંપરાગત પંથાયત દ્વારા જે કરવામાં આવેલો હતો. 'એડડો' એનો સુધારાવાદી અથવા શૈક્ષણિક ચળવળનું નામ છે. તે જાતિપંથોથી અલગ એવી ડોઈ સંસ્થા ન હતી.

ધાર્મિક ચળવળ અથવા દેવી ચળવળ :

ઇ.સ. ૧૯૧૫ થી ૧૯૨૫ ના સમય દરમ્યાનમાં યૌધરી સમાજમાં 'સરલાદેવીની વાયડા' અથવા 'ધાર્મિક ચળવળ' અથવા 'દેવી ચળવળ' નામની એક ચળવળ ચાલે છે. આ ચળવળને ધાર્મિક એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે, આ ચળવળ દ્વારા ધાર્મિક પૂજાપાઠ કરાવનાર નેતાઓ ભૂલાનું કાર્ય કરતા હતા. તેઓ ગામનાં ડોઈ પણ દેવળ આગળ જઈને ધુલતા અને લોકોને ઉપદેશ આપતા.

'તમે બધાં માસ, મદીરા, દારૂ-તાડી છોડી દો, દેવીની આગળ તથા અન્ય જગ્યાએ મરઘાં-બતકાં, બકરાં-સસલાં, માછલાં વગેરે ડાપવાનું છોડી દો. દેવીનાં માર્થના ફલ અને નાબિયેરથી કરો, દરરોજ નાહી-ધોઈને માર્થના કરો. ઘરમાં ઘી નો દીવો કરો, ધૂપ કરવો; નાહી-ધોઈ પવિત્ર થઈ દેવને પ્રસાદી ધરાવીને અનાજ જમવું જોઈએ.' આ પ્રમાણે ભૂલાઓ ગામની ભાગોળે લગભગ ૧૦-૧૫ દિવસ ગામે ગામે ઉપદેશ આપતા. આ જાતિમાં દેવી બકિત અને શ્રદ્ધા વધારે પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. જેના કારણે દેવીની ચળવળ આખા યૌધરી સમાજમાં ફેલાઈ જાય છે. અને તે અનુસાર મોટા ભાગના યૌધરીઓએ દારૂ-તાડી, માસ-મદીરા, છોડી દીધાં હતાં. ૧૦ થી ૧૫ દિવસ ઉપદેશ આપ્યા પછી છેલ્લા દિવસે અમુક ગામમાં ભૂલા સ્થળ પસંદ કરતા અને છેલ્લા પંદરમા દિવસે ચાર પાંચ ગામમાં લગભગ બધા જ યૌધરીઓ અને ભૂલાઓ મળી 'ભંડારો પૂજતા' 'ભંડારો પૂજવો' એટલે ત્યાં જનાર દરેક વ્યક્તિ ડાયુ અનાજ, ઘી, ગોળ વગેરે લઈ જતા અને બધાનું એકત્ર થઈ રહે ત્યારે સમુહમાં રસોઈ બનાવી ત્યાં બધા પ્રસાદીરૂપે સમુહમાં ભોજન લેતા. ગામમાંથી નીકળતાં બધા ભજનો ગાતા, વાદ્યો વગાડતા અને નાય ગાન કરતા, તે સ્થળે આવતા. ભંડારા પૂજન પછી પણ સમુહમાં નાયગાન અને ભજનનો પ્રોગામ રહેતાં. ત્યાર પછી બધા છૂટા પડતા. ભૂલાઓએ આ ચળવળ સરલાદેવીની છે' એમ કહેવું તેથી તેનું નામ

'સરલાદેવીની ચળવળ' અથવા 'સરલા દેવીની વાયડા' પડ્યું. યૌધરી લોકોને ભૂલામાં દૃઢ વિશ્વાસ બેસી જવાથી આ સમય દરમ્યાનમાં પંથમાં ધાર્મિક વિધિઓ કરાવનારાઓનું મહત્ત્વ વધી ગયું હતું અને તેમને પંથના દરેક કાર્યમાં બોલાવવામાં આવતા હતા. સ્વતંત્રતાની ચળવળ :

સુરત જિલ્લામાં યૌધરી સમાજમાં સરલાદેવીની ચળવળ હતી. તે સમય દરમ્યાન ત્યાં ગાંધીજી અને વીર પુરુષ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું સુરત જિલ્લામાં આગમન થાય છે. આ વિસ્તારમાં ગાંધીજી અને સરદારની વાણીની ઘણી જ અસર થાય છે. તેઓ રાનીપરજ જાતિમાં એક નવું ચેતન જન્માવતા હતા. આ ચેતન ભાવવામાં મહત્ત્વનો ફાળો આપનાર રાનીપરજ સમાજના આગેવાનો હતા. તેનો ઉલ્લેખ 'યૌધરી જ્ઞાતિ સુધારક સમાજ' ૧૯૪૯ ના બંધારણમાં પ્રમુખ નિવૃદ્ધનમાં જણાવે છે કે, સુરત જિલ્લામાં તથા આસપાસના ગાયકવાડી પ્રદેશમાં રહેતી રાનીપરજ ડોમમાં ગાંધીજી જેવા મહાપુરુષનાં પગલાં પડ્યાં અને તેમની અમૃતવાણીનું પાન કર્યું ત્યારથી જ ડોમનું ભાગ્ય ફર્યું અને ડટલાડે ભાઈ બહેનોનાં જીવન બદલાઈ ગયાં. ગાંધીજીની સ્વારાજની લડતમાં હાડલ કરી હતી તેને અનુસરીને તે રાનીપરજ વિભાગના આગેવાનોએ ભેગા થઈ રાનીપરજ સામાજિક, આર્થિક, નૈસિક અને કળવણી વિષયક ઉન્નતિના પ્રયત્નો શરૂ કર્યા.

આપણે ઉપર જોયું તે પ્રમાણે યૌધરી જાતિનાઓએ પોતાના સમાજના ઉત્કર્ષ માટે વિભિન્ન પ્રયત્નો કરતાં. આ લોકો તે માટે પોતાના સમાજ ઉપરાંત બીજા બહારના આદિવાસી તથા ધિન આદિવાસીઓની સલાહ સૂચના તથા મદદ લેતા રહેયા છે.

ગામી ત :

જેમ ગુજરાતની બીજી આદિવાસી જાતિઓમાં પંથપથવા હતા તેવી જ પ્રથા ગામીત જાતિમાં પણ હતી. પહેલાં ડોઈપણ જાતનું વ્યવસ્થિત પંથ નહોતું. જ્યારે ગામમાં ડોઈ પણ જાતનો એકડો પડે ત્યારે જાતિઓએ નકડી કરેલો આગેવાન (જે મોટે ભાગે વૈષ્ણવ પરંપરાગત આવતો) તથા ગામની બીજી મોટી વ્યક્તિઓ ભેગી મળી આ એકડાનો નિડાલ લાવતા. જાતિપંથના આગેવાનને પટેલ તરીકે ઓળખવામાં આવતો. જેનું તેમના સમાજમાં બહુમાન કરવામાં આવતું. આ ગામની સર્વાધિ વ્યક્તિનું માન મેળવતી તેનો નિર્ણય સર્વ સ્વીકાર્ય ગણાતો.

આગળ કહેવું તેમ આદિવાસીઓ બહારની દુનિયાનાં સંપર્કમાં આવતી થઈ તેમ તેમ તેમની સમાજ વ્યવસ્થામાં પરિવર્તન આવવા લાગ્યું. જાતિપંથના વિકાસના ફળગા ૧૯૦૫ માં ફૂટયા. ચારા તાલુકાના ઘાટા ગામનું એક કુટુંબ વણું સુધારાવાદી હતું. અમરસિંહ ગામીતનું નામ વણું જ મહત્ત્વનું છે. અમરસિંહ પોતાના સમાજના ઉત્કર્ષ માટે પ્રચાર શરૂ કર્યા અને તેના પરિણામે ૧૯૦૫ના જાન્યુઆરી માસમાં એક અધિવેશન ભરવામાં આવ્યું. આ ફક્ત ગામીત જાતિ માટે જ મેહી પરંતુ ગુજરાતની આદિવાસી જાતિઓનું અધિવેશન હતું. તેનું નામ રાખવામાં આવ્યું 'રાની પ્રદેશ

હિતવર્ધક સભા' આમાં ડટલાડ સામાજિક સુધારા કરવામાં આયા. આમ, આદિવાસી પ્રજામાં સુધારાવાદી વલણનો પવન ફુંકાવા લાગ્યો.

આ પછી ગામીત જાતિપંચને થવચિત સ્વરૂપ આપવાના પ્રયત્નો થવા લાગ્યા. જે પંચ ફક્ત ગામ પૂરતું અથવા અમુક જૂથ પૂરતું મર્યાદિત હતું તેને બદલે સમસ્ત ગામીત જાતિને લાગુ પડ એવું બંધારણ બંધવાની યોજના થવા લાગી અને આમાં અમરસિંહ ગામીત તથા ટીટાભાઈ ડાનજીભાઈ પટેલનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. તેમણે ઘણો જ પ્રયત્ન કર્યો. જુદા જુદા આગેવાનોનો સંપર્ક સાધ્યો અને ૧૯૩૮માં ગામીત જાતિપંચનું થવચિત બંધારણ બહાર પડ્યું. તેના પ્રમુખ ટીટાભાઈ ડાનજીભાઈ હતા. અને ઉપ પ્રમુખ અમરસિંહ ગામીત હતા. કિશનસિંહ ગામીત જેઓ અમરસિંહ ગામીતના પુત્ર હતા તેમણે પિતાને પગલે પગલે ચાલીને સમાજ સુધારણ તરીકે કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. તેના પરિપાકરૂપે ૧૯૫૮માં ગામીત જાતિનું નવું બંધારણ બંધવામાં આવ્યું. તેના પ્રમુખ ખુશાલભાઈ ગામીત છે. અને ઉપ પ્રમુખ કિશનસિંહ ગામીત છે. આમ, ગામીત જાતિપંચનો વિડાસ ધીમે ધીમે થયો છે. જે ગુજરાતની બીજી આદિવાસી જાતિઓમાં પણ જોવા મળે છે.

કુડણો સમાજમાં પણ આવું થયું ઓમકાર ધર્મના સિદ્ધાંતો પ્રવર્તમાન થયા છે. તેના આદ્ય પ્રણેતા શ્રી વલ્લભરામ થાસ છે. તેમના પુત્ર રમુજીલાલ થાસ અવારનવાર આવીને ઈર્તનપાઠન કરાવતા હતા. તેમના દેહાવસાન પછી તેમના નાના પુત્ર જયવદન અને રાજશ ઈર્તન કરાવે છે. આદિવાસી અને પછાતવર્ગનો હિંદુ ધર્મ મુજબ પ્રગતિના રસ્સે લઈ જવાનો પ્રયાસ છે. (૧) ભક્ષાભક્ષ્ય (૨) દુર્ઘસન અગમન (૩) પરસ્ત્રી અગમન વગેરે ઉપદેશના સુતો છે. નાહી ઘોઈ સ્વચ્છ બની કયા ભજન ઈર્તન કરવું અને પુરુષોએ કપાળમાં ત્રિપુંડ કરી વ્યમાં ત્રણ ટપકાં બ્રહ્મ, મહેશ, અને વિષ્ણુ ભગવાનના કરવા. ત્રણ ભગવાનની છબી, વલ્લભરામ થાસ અને રમુજીલાલની છબી ગોઠવી ધૂપ અગરબત્તી કરે છે.

આ ધર્મનું પ્રમાણ વિડાસવા સાથે સાથે નિરક્ષર આદિવાસી છોકરામાં જ્ઞાનનો ફલાવો એક યા બીજી રીતે થઈ રહ્યો છે. સુંદર ગુજરાતી શબ્દોવાળા ભજનો નિરક્ષર જનતાના મુખેતી ડાનોડાન સાંભળાવાનો મોડો મળ્યો હતો. અને પ્રત્યક્ષ જોયું કે સંસર્ગથી શું પરિવર્તન આવે છે. ટૂંકમાં કહેવાનું કે જ્યાં જ્યાં ધર્મની છાયા છે ત્યાં ત્યાં સુધરેલું અથવા નવું પંચ મોડળા મને ડામ કરી રહ્યું છે.

નવતર કાર્યોનો ઉમેરો :
ઘોડિયા : ઉપરોક્ત કારણોથી પંચના કાર્યો બદલાતા ગયા. બધા જ પંચોએ પોતાના કાર્યોમાં કંઈક નવું ઉમેરવા માંડ્યું. દા.ત. પંચ ઘણી જાતિપંચો કંઈક અંશે ધર્મને લગતા ડામ કરવા બાબત આ લોકોએ હિંદુ ધર્મને વધુ અપનાવ્યો છે. તેથી વિડસિત હિંદુ સમાજ જેવા બનવાના પ્રયત્નો કરે છે. દા.ત. જાતિપંચના બંધારણમાં જણાવાયું છે કે ભગવિદિમાં બ્રાહ્મણ વિદિ કે વૈદિક વિદિ અપનાવવી અને અસદ્ધ વિદિ ધીરે ધીરે દૂર કરવી. મરણ પામેલાની ઉત્તરક્રિયા બ્રાહ્મણ વિદિથી જ કરાવવી.

સામાજિક સુધારાને લગતાં કાર્યો પણ કરે છે. શિક્ષણનો પ્રચાર એમનામાં થતો જાય છે. અહીં ઘણા ગાંધીવાદી કાર્યકરોએ આ લોકોમાં ડામ કર્યું છે. તથા કરી રહ્યા છે. તેથી ગાંધીવાદી વિચારસરણીની ઘણી અસર જોવા મળે છે. આ પહેલાં ગાંધીવાદી રાજ્યના સુધારાની અસર પણ થઈ છે. આથી સમાજના જાતિપંચ પોતાના સમાજને સુધારવાને ઘણાં કાર્યો કર્યાં છે.

- (૧) ડાળભગ્ન અટકાવવા ૧૯૩૮ના બંધારણમાં નિયમ કરવામાં આયા.
- (૨) ભગ્ન-મરણ વગેરે પ્રસંગે દારૂ- તાડી વાપરવા નહીં. સમાજના દરેક સમુદાય ભાઈઓ આ બંધી બંધ કરાવવા લગતું કરવું એમ પંચે ઠરાવ્યું.
- (૩) ભગ્નમાં બે ગાલ્લીઓ કે ૬૦ મણ ચોખા વાપરવા પડતા આવા મોટા ખર્ચથી લોકો દેવાદાર થઈ જતા. પંચે ભગ્નની નીતિ નકડી કરી ખર્ચ ઓછો કરાવી દેવું ઓછું કરવાની થવચિત કરી.
- (૪) પ્રેત ભોજન પણ ૧૯૩૯ પછી બંધ કરવામાં આવ્યું.
- (૫) શિક્ષણનો પ્રચાર કરવાના પ્રયાસો થયા.

ચૌધરી જાતિપંચમાં ઇ.સ. ૧૯૦૦ થી ૧૯૩૦ સુધીમાં ધાર્મિક નેતાઓનું મહત્વ વધારે હતું. ચૌધરી જાતિમાં જે 'એકડા' શરૂ થયા છે તથા સરલાદેવીની ચળવળ ચાલે છે તેમાં મહત્વનો ભાગ ચૌધરી પંચના ધાર્મિક નેતાઓ ભજવાતા હતા. તેઓ ધાર્મિક વિદિઓ સાથે સમાજ સુધારાનાં કાર્યો કરતા. જેવાં કે સરલાદેવીની ચળવળમાં માંસ, મદીરા, દારુ, તાડી વગેરે નહીં લેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાવતા. તે ઉપરાંત તેઓ જાહેર ભંડોળ ભેગું કરી મંદિરો બંધાવવાનું કાર્ય પણ કરતાં આવું એક મંદિર બાંધવા ચૌધરી આગેવાનોએ ઇ.સ. ૧૯૫૮માં પ્રજાને એક જાહેર પ્રાર્થના કરી હતી.

ઉપર પ્રમાણેની વિનંતી કરી તેમણે ખાનપુર નીક વાલ્મિકી નદીના કિનારે ગોવાળ દેવું મંદિર બાંધ્યું છે. અને તે સમાજમાં પવિત્ર યાત્રાનું ધામ મનાય છે. પંચ રાનીપરજ વિભાગમાં સામાજિક, આર્થિક, શૈક્ષણિક, નૈસિક વગેરે બાબતોથી સર્વાંગી વિડાસ કરવા સમાજ પ્રયત્નો કરતું. ૧૯૪૮માં આ સમાજે પ્રાથમિક સુધારા રૂપે નીચેનાં કાર્યો શરૂ કરેલાં. નૈસિક અને કળવણી વિષયક ઉન્નતિના પ્રયત્નો શરૂ કર્યાં છે. તેવા પ્રાથમિક પગલા તરીકે ભગ્નના રીતરિવાજો સુધારવાનું અને દારુ-તાડી જેવા થસનને દૂર કરવાનું ડામ હાથ ધર્યું છે. આ ઉપરાંતના ડટલાડ સુધારા એવા છે કે જે ભગ્ન મરણ, છૂટાછેડા વગેરે બાબતોમાં થયા છે. અને પહેલાં જેમ કહેયું છે તે પ્રમાણે આજનો સુધારો આવતી ડાલનો નિયમ બની જાય છે. છતાં પણ જે સુધારા છે તેમને જોવા પ્રયત્ન છે.

ચો.જા.સુ.સ. ૧૯૫૮ રાત્રિ ભગ્ન બંધ કરવા, ડાળડુ વગાડવું નહીં, પલાની રકમ નકડી કરવી, ઘરજોણીની પ્રથા બંધ કરવી, દારુ જેવા થસનો બંધ કરવા, દેવપૂજામાં હિંસા કરવી નહીં, ફૂલહારથી ભગ્ન કરવા, વસ્ત્રોડાનો રિવાજ બંધ કરવો, સમાજ નકડી કરવી તીથિ પ્રમાણે ભગ્ન કરવા, ડાળા વિક્રય કે વર વિક્રય નહીં, તથા આશ્રિત શિવાય ભગ્નમાં જવું નહીં. આવા અનેક પ્રકારના ડુરિવાજો ચૌધરી જાતિમાંથી ડાઠી નાખવા આ સમાજ અધ્યાગ પ્રયત્ન કરે છે.

લવિષ્યમાં શું થાય ?

જાતિપથ ઉપર બહારનાં તત્ત્વો જેવાં કે, શિક્ષણ, સરકારી પ્રવૃત્તિઓ (તેમાં સામુહિક વિડાસ યોજના, ગ્રામ પંચાયત વગેરેનો સમાવેશ કરી શકાય) આ પરિબલો એ જાતિપથ ઉપર અસર કરી છે. આનાથી જાતિપથનો જે ડાબૂ હતો તે ઘોડો ઢીલો પડતો ઠોવા મળે છે. પહેલાં જેવી પડકાર રહી નથી. પહેલાં જાતિપથનો નિર્ણય આખરી ગણાતો. તેની વિરુદ્ધમાં ડોઈ જવાનો વિચાર પણ કરતું નહીં હવે ગ્રામ પંચાયતની સ્થાપના થયા પછી શિક્ષણનો ફલાવો થયા પછી લોકો જેમ જેમ બહારના લોકોના સંપર્કમાં આવતા ગયા તેમ તેમ તેમના વિચારો વિડસ્યા, તેમાં પરિવર્તન આવવા લાગ્યું. લોકો વિચાર કરતા થયા છે અને હવે જાતિપથના નિર્ણયથી સંતોષ ન મળે તો તેઓ હવે ડોર્ટ-ડયરીનો પણ આશરો લેવા લાગ્યા છે. આમ જાતિપથનો ડાબૂ ગામીત જાતિ પરથી ઢીલો પડતો હોય તેવું લાગે છે.

પરંતુ આની સાથે જાતિ પથે પણ પોતાનામાં ઘણું જ પરિવર્તન લાવી દીધું છે. જાતિપથના સભ્યોની ચૂંટણી કરવાનું તેમના હાથમાં સોંપી દીધું છે. તેમના દ્વારા જાતિપથના સભ્યો સત્તા મેળવે છે અને આ સત્તા દ્વારા તેમનું નિયમન કરે છે. તદુપરાંત જાતિપથે ફક્ત ઝઘડાનું નિરાકરણ કરવું એટલું જ નહીં ડસ્તાં સમાજના વિડાસ માટેની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરવા માંડી છે. સમયને અનુરૂપ જાતિમાં નવા નવા સુધારા દાખલ કરવા લોકશાહી ઢબે જાતિપથે સ્વરૂપ ઘડવા માંડ્યું છે. અને આ પથમાં સમગ્ર જાતિના પ્રતિનિધિઓ આવે છે. અને તેમની વ્યવસ્થા કરે , પથના નીતિ નિયમો ઘડે અને સમાજ વ્યવસ્થાનું સંચાલન કરે તેવી જાતની વ્યવસ્થા કરી છે. જાતિપથે પોતાનું વલણ જડ ન રાખતાં ઘોડું પરિવર્તનશીલ રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જો ડોઈ અકિતને પથનો નિર્ણય મંજૂર ન હોય તો તેને ડોર્ટમાં જવાની પણ છૂટ આપવામાં આવી છે અને આવા બે ત્રણ ડિસ્સા અધ્યાસમાં ઠોવા મળ્યા કે જેઓ ન્યાય માટે ડોર્ટમાં પણ ગયા હોય.

પરંતુ એક વસ્તુ ખાસ ધ્યાન રાખવા જેવી એ છે કે જીવનમાં ફક્ત ઝઘડા પડવા અને તેનો નિડાલ લાવવો એ જ મુખ્ય વસ્તુ નથી. આના સિવાય પણ જીવનમાં બીરું ઘણું બધું છે. જેનું નિયમન ડોર્ટ ડયરી કરતી નથી. હરેક અકિતને પોતાના સમાજના નીતિનિયમોનું પાલન કરીને સમાજના એક અંગ તરીકે જીવવાનું હોય છે. હરેક પ્રસંગે તેને સમાજની બીજી અકિતઓનો સાથ અને સહકારની જરૂર પડતી હોય છે અને આને માટે તેણે સ્વેચ્છાએ ડટલાઈ નિયંત્રણો સ્વીકારવાં પડે છે. અકિતના જીવનમાં જન્મ, મરણ, લગ્ન તથા બીજા ડટલાઈ સામાજિક પ્રસંગો બનતા હોય છે આના માટે એકરૂપતા હોવી જરૂરી છે અને આના માટે ડોઈ ચોક્કસ ડાર્યવંત પણ હોવું જરૂરી છે. તો જાતિપથના આ બધા સામાજિક પ્રસંગો, જીવન વ્યવહાર, એકબીજા સાથેના સંબંધો વગેરેનું નિયમન કરવા માટે ડટલાઈ સામાજિક નિયમો ઘડે છે. અને સમાજની હરેક અકિત તેને માન આપે છે. આમ જાતિપથો પણ સમયાનુસાર પોતાના સ્વરૂપમાં, ડાર્યપદ્ધતિમાં અને વિચારસરણીમાં પરિવર્તન લાવી દીધું છે. અને હજી પણ પરિવર્તન આવી રહ્યું

છે. આ પરિવર્તન દ્વારા જાતિપથ પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રહ્યું છે. એટલું જ નહીં પરંતુ પદ્ધતિસર વધારે ને વધારે મજબૂત કરી રહ્યું છે.

ડુંડમાં, ગામીત જાતિપથે સમયનાં વહેણ સાથે ચાલીને પોતાને લોકશાહી ઢબે ઘડવા અને સ્વરૂપ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જેમ જેમ સમાજમાં પરિવર્તન આવતું ગયું તેમ તેમ જાતિપથે પોતાના નિયમો અને વ્યવસ્થામાં પણ પરિવર્તન લાવી દીધું છે. તેણે આદિવાસી જાતિનાં સમગ્ર જીવન પ્રદેશને આવરી લેતું વાતાવરણ તૈયાર કર્યું છે.

આ બધારણમાં જીવનના મુખ્ય બનાવોનું નિયમન કરી શકાય અને સમાજમાં એક સૂતના જળવાઈ રહે તેવા પ્રયત્નો કરવામાં આયા છે. સુધારાવાદી વલણ અપનાવ્યું છે. અને જરૂર પડે તો તેમાં પણ પરિવર્તન કરવાની પૂરપૂરી તૈયારી રાખી છે. આમ જાતિપથે આદિવાસી લોકોને પરાપૂર્વથી વારસામાં મળેલી એક મૂડી છે.

જાતિપથે સાથે તેઓ આત્મચીતા અનુભવે છે, જેવારે બીજી સંસ્થાઓ સારી હોવા છતાં પણ તેમની નજરે પારડી છે. તેના પર તેમનો વધારે વિશ્વાસ બેસતો નથી, એકરૂપતા ડબળી શકતા નથી. આમ ગામીત જાતિપથે પુરાણું હોવા છતાં પણ તેણે નવું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, અને નવા સ્વરૂપે બહાર આપ્યું છે.

ચોથરી જાતિની પંચાયતના લવિષ્ય વિષે ઉત્તરદાતાઓની દલીલો નીચે પ્રમાણે છે. :

- (૧) પહેલાંના જાતિપથો સારાં હતાં ડારણ કે ડોઈ પણ અકિત પોતાની આગવી પ્રતિભા તથા અકિતત્વને ડારણે નેતા બની જતાં. અને આજે સ્થાનિક પંચાયતમાં ગમે તેવો માણસ બહુમતીથી આગેવાન બની જાય છે તેના ડારણે લોકોને તેનામાં વિશ્વાસ હોતો નથી.
  - (૨) પહેલાંનાં જાતિપથો સારાં હતાં ડારણ કે મોટા ભાગનું નેતૃત્વ વારસાગત રીતે પ્રાપ્ત થયું હતું જેવારે આજની સ્થાનિક પંચાયતોમાં ગમે તે માણસ આગેવાન બને છે. જેને ડારણે ડાયદા ઉપરથી ડોંડી બેસાડવામાં આવે છે.
  - (૩) જાતિપથના નિયમો જડ ન હતા.
  - (૪) જાતિપથના ડાર્યોમાં વડીલો કે એવા બીજા નહીં હોવાથી તેને ડારણે ખર્ચ યતો નહીં તથા ન્યાય જલદી એક કે બે દિવસમાં મળી જતો.
  - (૫) હરેક જાતિના આગવા જાતિપથો હોવાથી હરેક જાતિ પોતાના સમાજને અનુકૂળ ડાયદા ડાનૂત બનાવતા અને હરેક સમાજ પોતાનો ઉત્કર્ષ કરવા સક્રિય ડાર્યે ડરતા. આજે જાતિ-જાતિવાદ રહ્યો નથી અને તેને ડારણે ડોઈને અકિતગત રસ સિવાય સામુહિક રસ રહ્યો નથી.
- ઉપર પ્રમાણે ઢાલની : પંચાયતોમાં પક્ષાપક્ષી થવાનો ભય વધારે રહે છે જેવારે પહેલાંની જાતિપથાયતોમાં આલું ડણું નહતું.
- (૬) જે ચોથરી ભાઈઓ ગાંધી વિચારસરણી ઢેઢળ છે, તથા જેમણે ઘોડું શિક્ષણ લીધું છે તેવા ડટલાઈ ભાઈઓ જેમ ડહે છે કે ઢાલની પંચાયત સારી. ડારણ કે તેમાં સમાનતા અને એકતા ઠોવામાં આવે છે. ડાયદા-ડાનૂત બધાને માટે સમાન હોય છે. પહેલાંની પંચાયતો વાડાબંધીની ઢુષ્ટિએ રચાતી હતી, જેવારે અત્યારે સામુહિક રીતે વાડાબંધીથી દૂર રહી ગામીતોની પંચાયત બનાવવામાં આવે છે.

વિડાસ માટે ઉપયોગ :

પહેલાં આપણે જાણવું કે પંથો પોતાની અમુક અવસ્થામાં વિડાસનાં ઘણાં કાર્યો કરે છે, અને કરાવી શકે છે. ઉપરની તારણ તાલકામાંથી એ સ્પષ્ટ થાય છે. પોતાનાં જાતિભાઈઓનાં ધન ભચાવવા કે એમનાં શિક્ષણનાં કાર્યો એ કરે છે. પ્રાથમિક અવસ્થામાં પણ સામાજિક બંધો દ્વારા કરવા પ્રયત્ન કરી પંથાયતો ભૌતિક વિડાસને માટેનો પાયો તો તૈયાર કરે જ છે. આ ઉપરાંત સંસ્થા આગેવાનો તૈયાર કરવામાં પણ મદદ કરે છે. દા.ત. ગામીત પંથમાં (૧) પરંપરાગત વારસામાં પટલ હોય છે. (૨) પટલની પસંદગી કરવામાં આવે છે. અથવા (૩) તેની ચૂંટણી કરવામાં આવે છે. પરંતુ આમાં પહેલું કારણ વધુ ભાગ ભજવે છે. પંથના પટલ વિષે તપાસ કરતાં જાણવા મળ્યું કે મોટે ભાગે પટલ સ્વસ્થગત ઉતરી આવે છે. તદુપરાંત જે વ્યક્તિ ઉંમરમાં વયોવૃદ્ધ હોય તેને સમાજનું આગેવાનપણું મળે છે. જાતિઓ વિષે અને તેમની રીતરસમો વિષે સારું એવું જ્ઞાન અને સમજ ધરાવતા હોવા જોઈએ. બીજું કે, જે વ્યક્તિની આર્થિક સ્થિતિ સગીન હોય અને સમાજમાં વગ હોય આવી વ્યક્તિ પણ સમાજમાં પસંદગી પામતાં પટલ બને છે. આ ઉપરાંત શારિરીક તાકાત, અસરકારક બુદ્ધિચાતુર્ય અને વ્યક્તિત્વ ધરાવતી વ્યક્તિ પટલ તરીકે પસંદગી પામે છે. વળી જે વ્યક્તિનું ડૉક્ટ્રિન સંસ્થા બળ વધારે હોય તેવી વ્યક્તિ પણ પંથમાં પટલનું સ્થાન મેળવે છે. જે વ્યક્તિ ઉંમરમાં નાની હોય, તેનામાં નિર્ણય શક્તિ ઝડપી અને ચોક્કસ હોય તેવી વ્યક્તિ પણ પંથના પટલ તરીકે ચૂંટાઈ આવે છે. આ પટલ માટે કોઈ કોઈ કિસ્સાઓમાં પસંદગી અને ચૂંટણીની પ્રક્રિયાઓ અપનાવવામાં આવે છે. પરંતુ આ અપવાદ છે. સ્વભૂત મિજાજનાને પણ પંથમાં સ્થાન મળતું હોય છે. કારણ કે તેના આ સ્થાવર અને માનસથી લોકો ગભરાઈને શાંતિ જાળવે છે. એટલાં માટે આવી વ્યક્તિને પંથમાં સ્થાન આપે છે. પક્ષપાતી વલણ નો નથી ધરાવતો - વગરનો વિચાર કરવામાં આવે છે. અને જો આવી જાતની ક્ષતિઓ મળે તો જાતિના લોકો આવા પટલને દૂર કરીને પોતાના પટલ તરીકે બીજી વ્યક્તિને ચૂંટી કાઢે છે.

આ સંસ્થા તો સમભાગી સંશોધક-વૈદાસક તરીકે કામ કરે છે એ જે સમસ્યાઓને હાથમાં લે છે તે એના સ્વભૂતભવની, એની પોતાની હસ્તીની છે. એ કોઈવાર પારકાને નથી બતાવ્યાં

એ સમાજના બંધાને જે સમસ્યાઓ સાલતી હોય, પોતાને સાલતી હોય અને પોતાના જે માણસો પોતાના હથિયાર વડે એને સુલગાવવા માગતા હોય એટલે એ પ્રશ્નો હલ થાય પણ છે. મને તો એવું લાગે છે કે એમણે હાથમાં લીધેલ પ્રશ્નોને સુલગાવવાની એમની ગતિ બાહ્ય વ્યક્તિ દ્વારા બાહ્ય દ્રષ્ટિએ જોયેલી, એમની કહેવાતી સમસ્યાઓને ઉકેલવાની ગતિ કરતાં ઘણી વધુ હોય છે. (દા.ત. દારુ છોડાવવા બાબત કે લખના કુરિવાજો કાઢવામાં આ પંથોને ઘણું કામ કર્યું છે. બીજાં કોઈ એ ન કરી શક્યો હોત.)

આ પંથો નવી કાનૂન સ્થાપિત પંથાયતોની આડે પણ નથી આવતી. ઘણીવાર તો બંનેના સભ્યો, આગેવાનો એક જ હોય છે. કાર્યક્રમ પણ બંનેનાં ચલણ છે. આદિવાસી જાતિઓ પ્રત્યે આપણો અભિગમ જાતિનો તો છે જ, એમણે એમના પુરતું એમનાં કટલાંક કાર્યો માટે આ સંસ્થાનો ઉપયોગ થાય તો જે અધિકારશીલ કે ધર્મ-અનિરપેક્ષ ન ગણાય.

દૂંડમાં એ સંસ્થાના આગેવાનોને વિડાસની અન્ય અધુનિક વાતોમાં તાલીમ આપી એમના દ્વારા પોતાનાં જ વિડાસનાં કાર્યો કરનારી એક 'કડર' તૈયાર કરી શકાય. જે અનુસૂચિત જનજાતિમાં આ સંસ્થા વિડાસને નથી થઈ તેમાં એને તૈયાર કરી એની પાસે વિડાસનાં થોડાં, જેમાં પૈસા વધુ ન જોઈતા હોય પણ જેમાં સમાજ સહયોગ વધુ જોઈતો હોય, એમાં સહભાગી વિડાસ અને સ્વનિર્મિત પરિવર્તન (participatory development and self generated change) નો પ્રયોગ ન થઈ શકે ?

તા. ૨૪-૨-૭૯ થી ૨૬-૨-૭૯ સુધી આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ખાતે 'આદિવાસી સંશોધન અને આદિવાસી વિડાસ' વિષયક સેમિનાર માટેનો આ ભ્રમ તૈયાર કરવામાં ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સમાજમાનવશાસ્ત્રના એમ.એ.ના (વર્ષ ૧૯૬૬-૬૭) વર્ગના નીચે જણાવેલ નિબંધોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૧. દૂબળા જાતિમાં પરંપરાગત પંથો- ગૌરીશ પંડ્યા
૨. ધોડિયા જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંથો- સુરેશ વાસ
૩. ગામીત જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંથો- વિરમભાઈ પરમાર
૪. ચૌધરી જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંથો- પુનમભાઈ પરમાર
૫. કોંડણા જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંથો- રામલાલ ખાંભલા

આ ભ્રમકાંનો હૃદયથી આભારી છું. જાણકારી એમની છે, વિશ્લેષણ અને સમાજશાસ્ત્રીય તારણો મારાં છે. ભ્રમ ભ્રમતી વખતે મને આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્રના શ્રી ગૌરીશ પંડ્યાની (જેમણે ઉપર પ્રમાણે એક નિબંધ પણ તૈયાર કર્યો હતો.) સાથે ચર્ચા કરવાનો પણ સુલાભ મળ્યો હતો. ભ્રમમાં જણાવેલા વિચારો ભ્રમકાના જ છે. સંસ્થાનું કે વિદ્યાપીઠનું આ ભ્રમ આશ્ચર્યકારક દ્રષ્ટિબિંદુ ન રજૂ કરે.

...

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડેવ્ર
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી વિદ્યામાં સંશોધનનો ફાળો

સેમિનાર ૨૪-૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૯

એક આદિવાસી ગામમાં ડેટલીઠ વિદ્યાસ પ્રવૃત્તિઓ (સગાઈ-સંબંધના સંદર્ભમાં એક ડિસ્કા
અભ્યાસ)

- સિધ્ધરાજ સોલંકી

આ લેખમાં ગરાસિયા યા ડુંગરી ગરાસિયા નામે ઓળખાતે આદિવાસી જાતિની વસ્તી
ધરાવતા શામળાજી વિસ્તારના એક આદિવાસી ગામ-ડોડીસરામાં ડેટલીઠ વિદ્યાસ પ્રવૃત્તિઓનું
સગાઈ સંબંધના સંદર્ભમાં વિસ્તૃત ડરવામાં આવ્યું છે. આ અંગેની વિગતોનું એકતીકરણ
૧૯૬૧-૭૩ના ગાળામાં ડરવામાં આવ્યું છે.

જગતના ૨/૩ ડરતાં પણ વધુ અણવિકસિત સમાજો સભાનતાથી અને સ્વૈચ્છિક રીતે,
ભૂતકાળમાં ડદાય ડાંઈપણ તબડકે ન હોય એટલી ગતિથી, પોતાની અર્થવ્યવસ્થા, રાજકારણ, સામાજિક
માન્યું અને સાસ્કૃતિક ઢાંચામાં પરિવર્તન આણવાના ભગીરથ પ્રયાસ ડરી રહેલ છે. વિશ્વના તબક્કા
તેઓ પરિવર્તનના પરાવર્ણી અંગ (Passive Objects) તરીકે નહીં પણ, સહેતુક રીતે
પછાતપણું અને ગરીબી દૂર ડરવા માટે કૃતનિશ્ચયી બનેલા ડર્તાઓ તરીકે ઢખા ઢે છે, પરિવર્તન
વરલા બધા વિડસતા સમાજો, સક્રિય રીતે પરિવર્તનશીલ પરિબળોના જન્મદાતા બન્યા હોય આ
એક નવતર લક્ષણ છે. સામાજિક જીવનમાં એ એક એવી ગતિશીલતા આણે છે ડ જે અણુકિત
શકિતશાળી છે. (જુઓ ઢસાઈ એ. આર. ૧૯૭૧ અ આવરણ પૃષ્ઠ ૧ અને પ્રસ્તાવના-પૃષ્ઠ-૪)

આદિવાસીઓના સાસ્કૃતિક જીવનમાં ઢશબ્યાપી ધોરણે અમલમાં મૂડાતી અનેક વિધ
વિડ્યાસ યોજનાઓને લીધે ડેટલાંડ નવતર અંગો ડિરતાં ઢ ષ્ટિગોચર ઢાય છે. ભારતમાં એમાંથી
ડાંઈપણ સમૂહ મુકત રહી શકે એમ નથી. શામળાજીના અને ખાસ ડરીને ડોડીસરાના ગરાસિયાઓ
તમાં અપવાદ નથી. પરિવર્તન - યકની પ્રક્રિયાનો પવન તેમને પણ સ્પર્શી ગયો છે. ગરાસિયાઓના
સાસ્કૃતિક જીવનમાં અનેક વિધ પાસામાં એક ઢા બીજા સ્વરૂપે પરિવર્તન આવવા માંડ્યું છે. આમાંનાં
ડેટલાંડ પરિવર્તનોમાં વિડ્યાસ પ્રવૃત્તિ પણ એક પ્રક્રિયા તરીકે અને પરિબળ તરીકે પણ ડેટલાંડ
અંશે મહત્વનો ભાગ ભજવી રહી છે. સમાજમાં ડેટલાંડ નવતર અંગો ડિરવામાં અને પ્રણાલિડાગત
અંગોમાં પરિવર્તનશીલતા લાવવામાં વિડ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના આ મહત્વને લક્ષમાં રાખીને, તેમજ અધ્યયન
હેઠળના સમાજના સાસ્કૃતિક જીવનમાં સગાઈ સંબંધ સાથે સંડળાયેલાં ડેટલાંડ પાસામાં પણ ઓછે ઢા
વત્તે અંશે પ્રતિબિંબિત ઢતી તેની અસરોને લક્ષમાં રાખીને, મહદંશે પ્રણાલિડાગત સમાજની ચર્ચા ડરતાં
આ અધ્યયનમાં વિડ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના આ પાસાનો પણ સમાવેશ ડરવાનું ઢચિત માન્યું છે.

વિદ્યાસ એ અનેક વિદ્ય પાસાં ધરાવનાર શબ્દ હોવાથી વિદ્યાસની ચર્ચા કરતી વખતે તેનાં અનેક વિદ્ય પાસાંને લક્ષમાં રાખવાનાં રહે છે. એનાં મહત્વનાં Variables (પાસાં, ચલિત પરિબલો ? ચલિતબલો ?....) વૃદ્ધિ (Growth), વિભેદીકરણ (Differentiation)) યંત્રીકરણ (Mechanisation) ઉદ્યોગીકરણ (Industrialisation)) પુનરુત્થાન (Recovery), પ્રગતિ (Progress) વગેરેને ગણવામાં આવે છે. (જુઓ ડૉશલ, ૧૯૭૨, ૬) અક્ષયકુમાર દેસાઈ (૧૯૭૧ બ, ૪૫૮) આધુનિકરણના ખ્યાલની ચર્ચા કરતાં, વિલાયતીકરણ (Anglicization), યુરોપીકરણ (Europeanization), પાશ્ચાત્યકરણ (Westernization), શહેરીકરણ, ઉદ્ધાનિ, વિદ્યાસ (Development), પ્રગતિ (Progress), વગેરે ખ્યાલોની જગ્યાએ 'આધુનિકરણ' નો ખ્યાલ સ્થાનાંતરિત થયો હોવાનું યા આ ખ્યાલની પરિસ્થિતિમાં આવા ખ્યાલો બંધ બેસતા કરવામાં આવતા હોવાનું નોંધે છે. વેઈનર, બર્નર, પ્લેટ, ઇન્ડલસ, બેન્ડીક્ષ, મેરીઅનલેવી, આઈસનર, નેડલ વગેરે વિદ્યવાનોના મતે આધુનિકીકરણ, પ્રક્રિયા અને પરિણામ બંને હોવાનું અને શહેરીકરણ, ઔદ્યોગિકરણ, પાશ્ચાત્યકરણ, યુરોપીકરણના ખ્યાલો કરતાં આ ખ્યાલ વધારે જેટલું પ્રક્રિયા અને પેદાશનો નિર્દેશ કરતાં હોવાનું પણ તેમણે નોંધ્યું છે. આ પ્રક્રિયા સામાજિક વાસ્તવિકતામાં ડોળ એક જ અંગ પૂરતી મર્યાદિત નથી પણ સામાજિક જીવનમાં બધાં પાયાગત પાસાંને આવરી લે છે.

શ્રીનિવાસ (૧૯૭૧, ૧૪૯) અન્ય આધુનિકીકરણના ખ્યાલમાં મૂલ્યારોપણ સમાવેલું હોવાનું નોંધે છે. આધુનિકીકરણના વિચારમાં ડોળ સારું યા ઉચ્ચનીય હોવાનો ભાવ નિહિત છે. જ્યારે રાજકીય, સામાજિક ડ ધાર્મિક સંસ્થાઓ અદ્યતન થઈ રહી છે એમ ડોળ ડહે ત્યારે તે, આવાં પ રિવર્તનોને અનાવડાર્ય લેખાતો નથી એવો ભાવ પણ તેમાં સમાવેલો છે.

વિકસતા જતા જ્ઞાન, આધુનિક ટેકનોલોજી અને સંદેશવાહન વ્યવહારની અંસર હેઠળ, ઝડપી બદલાતા જતા જગતમાં જૂની વ્યવસ્થા જાળવી રાખવા માગતા રૂઢિચુસ્ત લોકો તરફથી આધુનિકીકરણની સામે અવરોધો ઊભા કરવામાં આવે છે. આ રૂઢિચુસ્તો ઉપરાંત એવા પણ ઘોડાડ લોકો હોય છે જે સૈધાંતિક રીતે અદ્યતન ટેકનોલોજીનો વિરોધ કરતા હોય. આ લોકોને બાદ કરતાં સામાન્ય રીતે આધુનિકીકરણને આવડારવામાં આવે છે. બીજી ધારણાઓ, એવી પણ છે ડ આધુનિકતા અને પરંપરાગતપણું સતત અનેકગણી ગતિથી વિકસતી હોવાથી, જગત આ બંને બાબતોની સંયુક્ત અસરથી પ્રભાવિત થાય છે. આધુનિકીકરણની અનિવાર્યતાનો વિચાર એ ૧૯ મી સદીમાં જેને અનિવાર્ય લેખવામાં આવતો હતો તેવો 'પ્રગતિ'ના વિચારોનો નવો અવતાર છે. (શ્રીનિવાસ ૧૯૭૧, ૧૫૦), આલથી બાબતો ડટલેટ અંશ 'વિદ્યાસ'ને પણ લાગુ પડે છે.

અધ્યયન હેઠળના સમાજમાં પણ લગભગ ઉપરના જ પારિભાષિત શબ્દોમાં ચક્રત ધત્તા ભાવની સાથે મોટે ભાગે સુસંગત હોય એવી ડોડીસરાની ડટલીક પ્રવૃત્તિઓનો 'વિદ્યાસપ્રવૃત્તિઓ' તરીકે આ ચર્ચામાં સમાવેશ કર્યો છે. અને તે રીતે અહીં, ડોડીસરામાંના શૈક્ષણિક વિદ્યાસ, સામાજિક સુધારાના પ્રસાર અને છૂટકછૂટક વ્યવસ્થાધિક ફરબદલીઓ વગેરેની સાથે સંડોળાયેલાં ડટલાઈડ પાસાંને આ ચર્ચામાં આવ્યાં છે.

પ્રત્યક્ષ આચરણમાં જેનો નિર્દેશ ન થયો હોય અને તે છતાં ય માનસિક સ્તર પર ડોળ વિચાર ડટલાઈડ કુટુંબોના સભ્યોમાં રમતો હોય તો તેને આ ચર્ચામાંથી ડટલેટ અંશ બાકાત રાખ્યો છે. દા.ત. અલગ અલગ ખેતરે વેર વિખેર વિખરાયેલી ગૂંપડીઓવાળી ગ્રામબાધિણી પ્રથા ગરાસિયાઓના ઝડપી વિદ્યાસમાં બાધક છે, એવી એક માન્યતા શામલાજી વિસ્મારના ગરાસિયાઓમાં ઊભા દોઢ બે દાયકાથી પ્રચલિત થઈ છે. અભિયારક કુટુંબોની સંયુક્ત વસાહત ઊભી કરવામાં આવી હોય એવો એક અપવાદરૂપ ડિસ્કો ડોડીસરાની પડોશમાં જ આવેલા એક ગામમાં જોવા મળે છે, ખરો, પણ ડોડીસરામાં હજી સુધી આવી ડોળ યોજના આડાર લઈ શકી નથી. અલબત્ત વિદ્યાસના એક અંગ તરીકે વાતચીતમાં ડટલીક લિલિતો અને ખેડૂત મિત્રોના મનમાં તે ઘૂમરાતી જોઈ શકાય છે ખરી. પણ તે છતાં પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમાં તે પ્રતિબિંબિત થઈ શકી નથી, એટલે તેનો નિર્દેશ અહીં કર્યો નથી.

શિક્ષણ અને સગાઈસંબંધ :

માનવજીવનના સમગ્ર ઇતિહાસમાં, લોકોના ઘણા મોટે ભાગે અનોપચારિક ડળવણી અને અનુભવ-માધી સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય નૈપુણ્ય મળેલું હોવાનું જણાય છે. પ્રણાલિહાગત રીતે જ્ઞાન અને ચાતુર્યને આત્મસાત કરવાની આ પ્રક્રિયા કુટુંબ, આદિવાસી જાતિ ડ ગામના પાયા પર આધારિત હતી. અને જેને સમાજની સંસ્કૃતિનું એ હાઈ પણ છે. (ડેવલપમેન્ટ ડાઉજસ્ટ, ૧૯૭૩, વર્ષ-૧૧, નં. ૧) પણ મહદંશે આધુનિકીકરણ પામતા સમાજે તેના સમાજની નવી પેઢીના સભ્યોનું માન સામાજિકરણ જ નથી કરવાનું હોતું પણ નવા મૂલ્યો અને નૈપુણ્યના સ્વીકાર અને યંત્રીકરણ માટે, પુનરસામાજિકરણ પણ કરવાનું હોય છે. (શાહ બી. ૧૯૭૧, ૨૪૨) અને આ ડાર્ય કુટુંબ, શાળા અને અન્ય શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ બજાવતી હોય છે. તેથી અત્યારે વિદ્યાસની ચર્ચાઓમાં તાલીમ બહુ અગત્યની ભૂમિકા ભજવતી જણાય છે. લખવા બોલવાની શકિત દેખીતી રીતે જ ચક્રિતને બૃહદ સમાજ સાથે સાંડળવાની અને ઘણું કરીને આધુનિકીકરણની પ્રક્રિયામાં વધારે અસરકારક રીતે ભાગ લેવાની શકિત આપે છે. બી.વી. શાહ (૧૯૭૧, ૨૪૩) સર્વરને નોંધે છે તે પ્રમાણે, સાક્ષરતા મેળવ્યા પછી તે જીવનના દરેક પાસાંને આધુનિકીકરણની દિશામાં લઈ જવામાં ભાગ ભજવે છે. અહીં અનુભવોથી ભરેલા જગતમાં સમ્મિલિત થવાની લોકોને તક આપે છે.

આમ, ચક્રિતની જ્ઞાનની લિલિતોને ડોડીસરાની ચોપાસ વિસ્તેરતા પહાડોની બહાર એટલે ડ તેઓના સમાજની સંકુલિત લિલિતોમાંથી બહાર ડાઠીને સમગ્ર પ્રદેશ ડ દેશની સાથે શુજરાતી ભાષા દ્વારા સાંડળવામાં એક મહત્વની ડડીરૂપ બનનાર અંગ તરીકે 'શિક્ષણ' ને ઘટાવી શકાય.

આ શિક્ષણનો પ્રચાર યા પ્રસાર સર્વ પ્રથમ ડોડીસરાની પાડોશમાં જ આવેલા એક ગામમાંની ત્રણ ધોરણ સુધીની પ્રાથમિક શાળા મારફતે થવેલો. આ પ્રાથમિક શાળામાં, ડોડીસરામાંથી વિલ્લિ અટડો, વૈશ્યઓમાંથી ઇ.સ. ૧૯૪૦ સુધીમાં ડોઠા નં. ૧ માં જણાવ્યા પ્રમાણેના પુરુષો ભણતા જણાય છે.

૧૯૪૦ સુધીમાં ડોડીસરામાંથી વંશસ્થાવાર ભણેલા પુરુષોની સંખ્યા દર્શાવતાં ડોડો

ક્રમ	અટક અને વંશસ્થ	ભણવા પ્રેરનાર સગુ	ભણનારની સંખ્યા
૧.	ડોલ-વંશસ્થ-૧	સગા ભાઈ	૩
૨.	ડોલ-વંશસ્થ-૨	સગા ભાઈ	૨
૩.	સોલંડી	પિતાઈ ભાઈ	૨
૪.	નિનામા-વંશસ્થ-૧	ડોડા ભત્રીજા	૨
૫.	નિનામા-વંશસ્થ-૨	સગા ભાઈ	૨
૬.	ખરાડી	પિતા	૧
૭.	બોવા	સગાભાઈ	૩

આ શિક્ષણ તિનારમાંથી સોલંડી અટકની એક ચક્રિતએ એક પુત્રના પિતા યથા બાદ લગભગ ૧૯૦૦ વર્ષની વયે શાળામાં જવાની શરૂઆત કરેલી. તેણે લગભગ ચારેક માસ સુધી નિયમિત શાળાએ જઈને, બોવા અટકના એક લીજા મોટા ડોડીસરાના સમવયસ્ક સાથીની સહાયથી ઘોંડાક દિવસોમાં ભણીવાથી શકાય એટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું ત્યાર બાદ હિમતનગર પોસ્ટમાં સંદેશાવાહક તરીકે તેમજ, ખારાવોડા, અમદાવાદ વગેરે સ્થળે જઈને પોલીસમાં નોકરી કરી. આ નોકરીના ગાળા દરમ્યાન યથેલા સાર્વજનિક સંપર્કની અસર હેઠળ એના મનમાં પોતાના ગામમાં બાળકો, અને સરવાળે પોતાના કુટુંબનાં બાળકો યા પોતાનો પુત્ર 'વેર જઈ' ભણતરની સંભાવના મેળવી શકે એવી તમન્ના જાણી. આગાદી પહેલાંના ડાળમાં તેણે અમદાવાદમાં પોલીસમાં, પોલીસ એક ચળવળની લીધેલી નેતાગીરીમાંના સંદર્ભમાં તેની બદલી મોડાસા કરવામાં આવી. ત્યાં આદિવાસીની સેવામાં રસ લેતા મધુરદાસ લાલજીભાઈ ગાંધી નામના એક રાજકીય આગેવાનના સંપર્ક તે આણે. અહીં તેમની મારફતે પોતાના મૂળ ગામમાં, તેણે એક શાળા ઉભી કરવા માટેની પૂર્વભૂમિકા રૂપે, હોળી ઉપર એક મોટી 'વેર' પોતાના ઘરે ભરીને લોડોને નિમંત્રણ, જેમાં લગભગ આસપાસના દસેક હજાર માણસોએ ભાગ લીધો. આ વેરમાં પોતાનો અર્થ એણે અભિયાર મેળવવાનો ગોળ વહેંચાવ્યો. મોડાસા એ આગેવાનના મનમાં આ આગેવાન માટે, તેના નેતૃત્વ માટે, અને ગામજનોના ઉત્સાહ માટે સ્પોટ અસર ઉભી કરી શક્યો અને તેણે પોતાના ગામમાં શાળા ખોલવા નક્કી કર્યું. જો અહીં ગરાસિયા બાળકો ભણે તો તે સંડોગોમાં સરવાળે પોતાના વંશજોના હિતને વિપરિત રીતે અસરકર્તા નિવડે તેમ હોવાથી, ડોડીસરા ગામના જાગીરદારે તેનો વિરોધ કર્યો તેવો જ વિરોધ તે વખતના મામલતદાર અને ફોજદાર તરફથી અને તેની મારફતે તે વખતના દેશી ઈડર તરફથી પણ થયો. આ વિરોધ પ્રત્યેક યા પરોળ રીતે સ્થાનિક સત્તા માળખાને અને વર્તમાન સામાજિક માળખાને કટલેક અંશે અસરકર્તા એવાં પરિવર્તન આણે એવી ભાવિ સંભવિત શક્યતાઓ સંદર્ભમાં હતો. અને આનો વિરોધ સ્થાનિક જાગીરદારો દ્વારા ૧ માત્ર ડોડીસરામાં જ નહીં પણ

અન્ય ઈડર પ્રાકીય મંડળની મારફતે યા અન્ય ચક્રિતઓ યા સચ્ચાઓની મારફતે શિક્ષણ પ્રસારનાં આવાં પ્રાયમિક શિક્ષણનાં અન્ય કાર્યોમાં પણ થતો હતો. આ જ વિસ્તારમાં એક સર્વોદય કાર્યકરને મરણતોલ માર પછા આ જ કારણસર મારવામાં આવેલો.

આગાઉ દર્શાવ્યા પ્રમાણે કટલાક સત્તાવાળાઓ તરફથી વિરોધ થવા છતાં ડોડીસરામાં પ્રાયમિક શાળાનો પ્રારંભ, મોટા ડોડીસરાના મુખીના ઘરની ઓસરીમાં કરવામાં આવેલો. અને તેનું શિક્ષકાર્ય નિનામા અટકની ગામમાંની સૌથી વધુ શિક્ષિત એવી એક ચક્રિતને સોંપેલું. પ્રારંભ-કાળમાં આ જ ગામના પણ અન્ય નોકરી કરતા આ શાળાના સ્થાપકો દર ત્રણ ચાર માસે આ શાળાની મુલાકાત લેવાનું રાખેલું. અને જ્યારે તેને વધુ કરવાની ધમકીઓ આવતી ત્યારે તેની સામે સંગઠિત બનીને, દેશી રાજ્યમાં તેમજ અન્ય જવાબ વગેરે આપવામાં પણ તેમણે આગેવાની ભર્યા ભાગ લીધેલો. સમગ્ર ગામની જુદી જુદી અટકમાં આવા દબાણની સામે એ કાળમાં સંગઠિત થવામાં સગાઈરોળેની સાથે સંકળાયેલું એક અત્યંત મહત્વનું પરિણામ ભાગ લેવાનું હતું. અને તે હતું પોતાનાં સંતાનોને શિક્ષણ આપીને 'મોટા બનાવવાનું', 'સાહેબ', યા 'માસ્તર' બનાવવાનું વંશજ ડોડીસરાની શાળા ઉભી કરવામાં અગ્રણ્ય ભાગ લેવાનાર, આ અગ્રણીના મનમાં ગામનું હિત હોવા છતાં એમના અંતરમાં ઉંડાણમાં સાથે સાથે પોતાનું સંતાન, યા પોતાનાં ઘરનાં, કુટુંબનાં, વંશનાં, સંતાનો પણ ભણે, અને આગળ વધે એવો એક ભાવ સમાવેલો પડ્યો જ હશે. અને આ ભાવ કટલેક અંશે આ વિદ્યા પ્રવૃત્તિઓમાં ગાંઠનું ગરથ ખર્યવા માટે એમને પ્રેરતો હતો. ત્રણેક વર્ષમાં અહીંના શિક્ષકની ખ્યાતિને લીધે અને ગામજનોના ઉત્સાહથી અને સરકારની સહાયથી શાળા માટે એક માટીની ગૂંપડી મોટા ડોડીસરાના હોળીના વડલા પાસે ઉભી કરવામાં આવી. શાળાનું માટીનું મકાન બાંધવા માટે શ્રમ વગેરેની વહેંચણી કુટુંબદીક થઈ હતી, તેમાં આ અગ્રણીએ મોખરાનો ભાગ ભજવ્યો હતો. ગામના મુખીએ કટલેક અંશે ઉદારતાથી, અને સાથે સાથે દાન આપીને માન મેળવવાના ખ્યાલથી, ગામના સત્તા માળખામાંનાં ટોચના અગ્રણીઓમાંનું પોતાનું સ્થાન સસવાઈ રહે તે માટે અને પોતાનો પુત્ર તો પુખ્તવયનો તો હતો જ પણ પોતાના પૈતૃ કદાચ આ શાળાનો લાભ મેળવી શકશે એવા કોઈક આશયથી, નાના ડોડીસરામાંના બહારાણ વિસ્તારની પડતર જમીન ઉપર જો આ શાળા ચાલી જાય તો, એક રીતે મોટા ડોડીસરાના ભોગોલિક વિસ્તારની બહાર તે ચાલી જતી હોવાથી, ડોડીસરાની પ્રભાવશાળી અને બહુસંખ્યક અટકરૂપને કટલેક અંશે ગૌરવભરે લાગે તેમ હોવાથી પ્રાયમિક શાળા માટે અર્ધો એકર જમીન ફાજલ પાડવાની તૈયારી બતાવી. 'પોતાનાં સંતાનો ઘરઆંગણે ભણી શકે' તે માટે અમુક સમયે તેમાં પાંચ-છ ધોરણ પણ ઉભાં થયાં. પરંતુ આખરે તેને પડોશની પ્રાયમિક શાળાના વિદ્યાસને માટે ત્રણ ધોરણની બનાવવામાં આવી. ૧૯૬૪ માં આ જ ગામમાં એક માધ્યમિક શાળાની શરૂઆત થતાં ફરીને ઉપલી કક્ષાઓનાં ધોરણો ચાલુ થયાં પણ માધ્યમિક શાળામાં જ અગ્રણી વિષય સહિતનું પાંચમું ધોરણ ચાલુ થવાથી, હવે આ પ્રાયમિક શાળામાં માત્ર ચાર જ ધોરણો ચાલે છે.

ડોડીસરામાં ઊભું થવેલું એક શિક્ષણ મંડળ :

ડોડીસરાની લઘુમતિ ધરાવતી અટકના અમદાવાદ અને આજેની ઉચ્ચ શિક્ષણની સંસ્થાઓ અધ્યાપન કાર્ય કરતા બે સગા પિતાઈ ભાઈઓ પર એક દિવસ વિલોડાથી તેમના બનેલી અને એક આદિવાસી કુમાર છાત્રાલય ચલાવતા અગ્રણીના તાર આપ્યો કે અમુક દિવસે વિલોડામાં મળવું અને તે પ્રમાણે આ બંને ભાઈઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે તેમના બનેલી અને આ અગ્રણી તરફથી વિસ્તારની અંદર ડાહ્યા શૈક્ષણિક કાર્ય કરી શકે એવું મંડળ ઊભું કરવાનો વિચાર મુડાયો. અને તે અંગેની પ્રાથમિક હડીકતો એકત્રિત કરવાનું તેમને હલવામાં આવ્યું. આ યુવકોએ મંડળની સ્થાપનાની આવશ્યકતા સ્વકારી, પણ તે અંગે સ્થાનિક ડનર્યકરોને પૂછવાનું તેમજ અન્ય જરૂરી તૈયારી કરવાનું જણાવ્યું. પ્રાથમિક વિગતો એકઠી થતી હતી તે અરસામાં એક નવો બનાવ બન્યો. આ વિસ્તારમાં શિક્ષણના શ્રીગણેશ કરવામાં મીશનરીઓ પછી શામળાજીનો સર્વાધિકાર આશ્રમ હતો. આ આશ્રમમાં એક હાઈસ્કૂલ શરૂ કરવાનું નક્કી થયું. અને તે રીતે સર્વાધિકાર યોજનાના શિક્ષકો અને અન્ય પિતાની સહાયથી ત્યાંની એક સંસ્થા આદિવાસી સેવા સમિતિની મારફતે એક માધ્યમિક શાળાની શરૂઆત પ્રારંભકાળે એનું સ્વરૂપ હાઈસ્કૂલનું જ રહ્યું. એવા પ્રાથમિક ખ્યાલ ડાહ્યા અંશે ફાળો નોંધાવનાર શિક્ષકોમાં હતો. પણ બીજા જ વર્ષે તેના ઉપપ્રમુખ તેમજ મંત્રીએ તેમના મંડળની કારોબારીની મંજૂરી અપેક્ષાએ શાળાને ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલયમાં ફરવવાનું તાત્કાલિક નિર્ણય લીધો. આની સામે વિરોધ નોંધાયો. ઉપરાંત મંડળના મંત્રીએ બોલાવેલી કારોબારીમાં પણ પ્રદેશના ડટલાડ અગ્રણીઓએ હાજર રહીને વિરોધ નોંધાવ્યો. તે છતાં આ મંડળ પોતે ઉત્તર બુનિયાદી વિદ્યાલય જ ઊભું કરવાનું પણ બીજું કંઈ અહીંયાં શામળાજીમાં ઊભું કરવું હોય તો તેઓ કરી શકે એવી સલાહ અપાયા પછી આવું કોઈ મંડળ ઊભું કરવાની દિશામાં, આવા વિરોધ કરનારાઓનું એક જૂથ વિચારતું થયું. અને ડટલાડ પિતા ૧૯૬૩ માં ઉત્તરાર્ધમાં અંત ભાગમાં વિલોડા કુમાર છાત્રાલયના મડાનમાં મળ્યા બાદ વિષયમાં પોતાના ગામમાં જ આવનાર મંડળનું તેઓએ નામોવિધાન કર્યું. મંડળની નોંધણીની કાર્યવાહી, નોંધણીનું વડુ મથક અમદાવાદ હોવાથી અને બંધારણ વગેરે ઘડવામાં અમદાવાદમાં ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ડામ કરતા એક યુવાને અગત્યનો ભાગ લેવાનો હોવાથી તેને તેમજ તેના પિતાને સોંપાયું. સંસ્થા ચેરીટી ટ્રસ્ટમાં નોંધાઈ. તે અરસામાં આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓમાં બીજા બધાની સાથે એક સગા સસરા, સાળા અને જમાઈની સિપુટી હતી. વળી આ સંસ્થામાં માત્ર ડોડીસરાની જ ત્રણ વ્યક્તિઓ હતી. તેની સર્વ પ્રથમ પ્રવૃત્તિ તરીકે સ્થાપનાકાળના માસથી જ પ્રારંભ કરીને, આદિવાસી સંદેશ' નામના એક આદિવાસી સિમાસિડનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો. વાસ્તવમાં સમગ્ર ગુજરાત રાજ્યના સ્તર પર આ સામયિક ચાલતું હોવાથી તે ડાહ્યા તેનો વાસ્તવિક આર્થિક બોજ ડટલાડ અંશે ડોડીસરાના બેએક પિતાઈ ભાઈઓ સંભાળતા હોવા છતાં અમિલ ગુજરાત સાથે સંકળ અને જેની સ્થાપના સાથે પોતે સંકળાયેલ હતા તથા જેના પ્રમુખપદ એક પછી એક એમ આ બંને પિતાઈ ભાઈઓ રહી ચૂક્યા હતા એવા એક આદિવાસી વિદ્યાર્થી મંડળ સાથે તેને સંકળવામાં આવ્યું.

૧૯૬૪ના મે મહિનામાં ફરીને આ વિસ્તારના શિક્ષકો અને અન્ય અગ્રણી આગેવાનોની એક સળા રુદાલ મહાદેવે મળી અને આ સળામાં સર્વાધિકાર આશ્રમ અને આદિવાસી સેવા સમિતિના સંબંધકારી ફરીથી એક વિનંતી કરવામાં આવી કે તેઓ શાળાનું સ્વરૂપ બદલે, પણ તે ડાહ્યા પ્રમાણિકપણે પ્રદેશના હિતમાં સૌથી વધુ ઉપયોગી ઉત્તર બુનિયાદી શિક્ષણ છે એમ ઉદાત્ત તેઓમાનતા હોવાને લીધે અને ડટલાડ અંશે પોતાનો અગ્રહ સાચો હોવાની વ્યાપક માન્યતાને લીધે તેઓ સંમત થઈ શક્યા નહીં. એ જ આશ્રમના ઉપરચાલકશ્રીને ત્યાંથી છટા થવાની નોટિસ અપાતાં તેઓ પોતે પણ ડોડીસરાના વતની હોઈ ડોડીસરામાંના મંડળનું મંત્રીપદ બીજા એક ઉત્સાહી કાર્યકર અને સંસ્થાના તે વખતના ઉપપ્રમુખના જમાઈની પાસેથી તેમને સોંપાયું.

ડોડીસરાની પ્રાથમિક શાળાના સ્થાપકને આ મંડળના ઉપપ્રમુખમાંથી પ્રમુખ બનાવવામાં આવ્યું આ પદ પર તેમને મૂડવામાં તેમના જમાઈનો અને પરોક્ષ રીતે ઉદાત્ત તેમના દીકરા અને ભત્રીજાનો ફાળો પણ હશે.

આ પદ મેળવવામાં તેમના ઉત્સાહ અને બીજા ડટલાડ વ્યક્તિગત ગુણોની સાથે જ ગરાળી પ્રયત્નના પ્રમુખનો પણ પરોક્ષ લાભ તેમને મળ્યો હોય એ સંભવિત નથી. વળી તે વખતે પ્રમુખના પૂર્વે ડોહડ અસાધારણ પ્રતિષ્ઠિત, આ મંડળને આર્થિક લીસિમાં લાખેક રૂપિયા મેળવી આપી શકે એવી ડાહ્યા વ્યક્તિને આ પદ સોંપવા માટે, આ પદે પોતાના પિતાને મૂડાવ્યા. જ્યાં જ્યારે તે પદ ખાલી કરવાનું જરૂરી બને ત્યારે કરી શકાય, અને તે વખતે ઉપપ્રમુખપદ તેઓ સંભાળે એમ માનીને ઉપપ્રમુખનું પદ ખાલી રાખવામાં આવ્યું. જે કહી પણ ખાલી જ છે. સંસ્થાના પ્રમુખ અને મંત્રી બંને ડોડીસરાના જ હતા. સંસ્થાના ટ્રસ્ટીમાં પ્રમુખના પુત્ર અને સમિતિમાં અસરકારક સ્થાન ધરાવનાર ત્રીજા સભ્ય પણ ડોડીસરામાંથી જ હતા. એ સંજોગોમાં વગર મંજૂરીએ રાયપુરમાંના ડચા છાત્રાલય પાસેના ગોંડાઉનમાં શરૂ કરવામાં આવેલી શાળા ત્યાંથી કોઈપણ અન્ય ગામમાં ખસેડવા સિવાય કોઈ સંજોગોમાં મંજૂરી જ ન આપવાનો નિર્ણય સર્વાધિકાર આશ્રમના સંચાલકશ્રી અને અન્ય ડટલાડ પ્રદેશના સ્ત્રામાળખામાંના પોતાના સ્થાનને અધિ આવે એવા વાસ્તવિક ભયને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખનાર આગેવાનો અગ્રહથી સરકાર દ્વારા લેવાયો. આ તડનો લાભ લઈને, ડટલાડ અંશે ડામને વધારે સુદૃઢ બનાવવા માટે, સૌથી વધારે સહકાર પોતાના ગામમાંથી જ મળી રહેશે એ આશયથી અને ડટલાડ અંશે પોતાના જ સંતાનો, ભાઈભાંડુઓ વગેરે ચાનો સરળતાથી લાભ લઈ શકશે એવા સુષુપ્ત મનમાં પડલા ખ્યાલથી પ્રારંભકાળમાં કુલ સાતેક સભ્યોની બનેલી કારોબારીમાંના છ સક્રિય સભ્યોમાંથી ત્રણ ડોડીસરાના જ હોવાથી ડોડીસરામાં જ શાળાને લાવ્યા. ડોડીસરામાં લાવતાં પહેલાં તેમણે પોતાના ગામજનોને લેગા કરવાનું, પોતપોતાના ગામના મુખીઓને તેમજ અન્ય અગ્રણી વ્યક્તિઓને કહ્યું. અત્યારની શાળા પાસે મહુડી નીચે સૌ લેગા થયા. અને તે જ દિવસે શાળાના મડાનના પાયા માટે સંસ્થાના પ્રમુખ તથા ઉપલા ડોડીસરાના મુખી અને ગામની સંસ્થાની દ્રષ્ટિએ સૌથી મોટી એવી નિનામ્મા અટકના આગેવાનના હસ્તે ખાતમુહુર્ત થયું. અને આમ ડોડીસરામાં શાળા ખસેડવાનું નક્કી થઈ ચૂક્યું. સંસ્થાના એક સક્રિય કાર્યકરનો શાળા ધોરી માર્ગથી અંદર પડો હોવાથી વિરોધ હતો. પણ તેમના સગા સસરા અને સાળા આ નિર્ણય લેવામાં અગ્રણી હોવાથી

ડોડીસરા તેમનું સાસરું હોવાથી તેમજ ત્રીજા સભ્ય પણ તેમના મિત્ર હોવાથી તેઓએ સંસ્થાની ડારોબારી સમિતિની સભામાં તેમજ આ બધા સભ્યોની સમક્ષ હસતાં હસતાં પોતાનો વિરોધ જાહેર કર્યો ખરો, પણ મિત્ર તેમજ સગાંઓના આગ્રહ આગળ એ નમી પડયા અને એમણે સક્રિય સહાય આપવાની ડબ્બલાત આપી. તેઓ તેની મંજૂરી મેળવવા માટે પણ પોતાના ખર્ચે સૌ સભ્યોને લઈને અમદાવાદ આયા. અને ત્યારપછી થોડા દિવસોએ, આ સંસ્થાના પ્રમુખ અને ડારોબારીના બીજા સભ્યો, અને તેમના પુત્ર રાજયના શિક્ષણ મંત્રીશ્રીને મળતાં શાળાને મંજૂરી અપાઈ.

દરમ્યાન આ શાળાને મંજૂરી ન જ મળવી જોઈએ એવો પ્રયાસ પડોશના જ ગામના અને એને લીધે પોતાની વળ અને અસર ઓછી થશે એમ માનતા, સંસ્થાના પ્રમુખના વિરોધી જૂથના એક અગ્રણી અગ્રણી મારફતે થયેલો પણ ગ્રામ અને અટક સંગઠનને લીધે તે ઝાઝો ટડી ન શક્યો. રાયપુરના બદલે પોતાના ગામમાં અને પોતાના વિરોધીની બરાબર પડોશમાં જ આ શાળા ઊભી કરી દેવામાં આ બાબત પણ ઉટલેડ અંશે પરોક્ષ રીતે ડારણપૂત લખી શકાય.

તપાસ હેઠળના ગામમાં આવેલી મધ્યમિક શાળાના વિડાસ માટે, છાત્રાલય અને મડાનોના બાંધકામ માટે મેળવવામાં આવેલી સ્વિચ્છેસહાય યોજનાનાં ઉટલાડ પાસાં પણ સગાઈસંબંધ સાથે સંડબાયેલાં છે.

તપાસ હેઠળના ગામની સંસ્થાનું સંચાલન ડરનારી સંસ્થાના ડારોબારી સમિતિના એક સભ્યને તેના બીજા ઉટલાડ સભ્યોની જમ, આ શાળાના શિક્ષકોના પગારોની ચૂડવણી માટે, શાળા તેમજ છાત્રાલયના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે સંસ્થાના વિડાસમાં પોતાની લગભગ ઘણીખરી બચત હોમી દેવી પડતી અને આ ઉપરાંત તેનાં પત્નીની આવડ પણ આ સંસ્થામાં હોમાતી. તેમનાં પત્ની આ વાત તેમના પિતાને ડરતાં તેમના પિતાના મનમાં થયું કે ઉટલેડ અંશે પોતાની શક્તિ બહારનું ડામ પોતાના જમાઈ અને તેમના (જમાઈના) કુટુંબીઓ તેમજ બીજાઓએ હાથમાં લીધું છે. એટલે કોઈડ બહારની સહાય મેળવવામાં આવે તો જ તેમની સંસ્થા અને શાળાનાં મડાન વગેરેની જોગવાઈ થાય. અને તેમની મુશ્કેલી ઉટલેડ અંશે હળવી થાય. પોતાનાં દીકરી-જમાઈ પણ ઉટલેડ અંશે દર માસે તેમણે જોગવવા પડતા આર્થિક બોજમાંથી હળવાં થાય એવો પણ ઉદાય તેમનો ખ્યાલ હશે. તેથી જ સંસ્થાઓના સંચાલનમાં તેઓ સંડબાયેલા હતા તેવી સંસ્થાઓમાંથી એક સંસ્થામાં જમના તરફથી મોટી મદદ મળી હતી તેવા તેમના એક મિત્રને તેમણે 'આદિવાસી વિસ્તારમાં ઉટલાડ આદિવાસી યુવાનોની મારફતે યાલતા ડામને જોવા માટે વિનંતી કરી.' અને તેમના જમાઈ તેમજ દીકરીને પોતાની ઓળખ આપીને આ મહેમાન જયારે ગુજરાતના પાટનગરની મુલાકાતે આવે ત્યારે મળવા જણાવ્યું અને તે રીતે તેમનાં દીકરી અને જમાઈ જઈને આ મહેમાનને મળ્યાં. તેમણે એક યુનિવર્સિટીના કુલપતિ તેમજ સંસ્થાની સલાહકાર સમિતિના એક સભ્ય અને આ સસરાના મિત્ર સાથે પણ આ સંદર્ભમાં સંપર્કમાં રહેવાનું જણાવ્યું એટલે એમણે પણ જઈને આ દીકરી-જમાઈ મળી આવ્યાં. ત્યારબાદ જયારે એ મહેમાન યુરોપ પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંથી, તેમણે આ યુવતિના પિતાને, ડોડીસરામાંની આ સંસ્થાના સંદર્ભમાં વિશિષ્ટ જાણકારી મોકલવા માટે લખ્યું. તેના અનુસંધાનમાં

સસરાએ જમાઈને લખ્યું અને જમાઈએ એ બધી વિગતો મોકલી આપીને તેઓની સહકારમાં ડોડીસરાની મુલાકાત ગોઠવી. ડોડીસરાની તેમની મુલાકાત ગોઠવાયા પછી આ જમાઈએ ડોડીસરાની સંસ્થાના પ્રમુખ એવા પોતાના પિતાને અને આ જ સંસ્થામાં ડાયરેક્ટર તરીકે ડામ કરતા એવા પોતાના બનેલી તથા પિતાઈ ભાઈને તેમજ તેમના નિડટના. મિત્ર અને શાળાના આચાર્યશ્રીને આ મુલાકાતની ગોઠવણીની જાણ તૈયારી માટે કરી. આ મહેમાનો મુલાકાત વખતે, તેમની ડામડા બધી જ તૈયારી આ યુવકનાં પત્ની અને બહેને, તેમજ ડારોબારીના બીજા એક સભ્યનાં પત્ની અને સંસ્થાના પ્રમુખનાં દીકરીએ પોતાના ઘેરથી અનાજ, શાકભાજી અને અન્ય જરૂરિયાતની લગભગ ઘણીખરી વસ્તુઓ વગેરે લાવીને કરી. તેના ડામડાજ વગેરેમાં પણ ઘરનાં સભ્યો લાગી ગયાં. બીજી આ જમાઈ તેમજ તેમના પિતાઈએ, શાળાના આચાર્ય અને તેમના સાથેદારની સક્રિય સહાયથી શાળાના સમગ્ર કાર્યક્રમનું આયોજન કર્યું. બે દિવસ પહેલાં બે પિતાઈ ભાઈઓએ સાથે બેસીને પોતાની સમગ્ર દરખાસ્ત વિગતવાર તૈયાર કરી હતી તે પણ મૂડી. સંસ્થાની ડારોબારીના સભ્ય અને સ્થાનિક કાર્યક્રમના આયોજક એવા બીજા એક સભ્ય, જમીન વગેરે બતાવ્યાં.

જમીન માટે નિયત મુદતમાં દસ્તાવેજ તૈયાર કરવાનું ડામ ડોડીસરાની લઘુમતિ અટકના પિતાઈ જૂથના સંસ્થાના ડાયરેક્ટર સભ્યોએ અને શાળાના આચાર્ય તેમના એક સાથી અને લઘુમતિ અટકજૂથના સંયોમાંથી બે શક્તિઓના બનેલીને આપ્યો. અને તેમણે કોઈપણ પ્રકારના ખર્ચ સિવાય તેમની અરજી જો મંજૂર થશે તો તે સંજોગોમાં તેઓ અમલી બનાવશે એ આશય સાથે એડસાં એડ એડર જમીનનો દસ્તાવેજ તૈયાર કરાવ્યો. ડોડીસરાનાં જ એક સભ્ય, સમગ્ર ધ્યાન અને દસ્તાવેજ વગેરે તૈયાર કરવામાં સારી એવી જહેમત ઉઠાવી. તેમણે સંસ્થાની ડારોબારી સમિતિના બીજા એક સભ્યના સગા ભાઈ અને પોતાના મિત્રની સહાયથી સમગ્ર ધ્યાન એસ્ટીમેન્ટ વગેરે તૈયાર કરાવ્યો અને ડારોબારીના બીજા એક સભ્યે સમગ્ર વિગતો તૈયાર કરીને સમયસર આપેલી મુદતમાં તે રવાના કર્યો. સ્વીચ્છ મહેમાનની બીજી મુલાકાત પહેલાં તેમની સમગ્ર યોજના મંજૂર થઈ ગઈ. ઉટલાડ પ્રતિજ્ઞા સંજોગોની વચ્ચે અને આર્થિક ભીંસની વચ્ચે તથા અન્ય ઉટલીડ મર્યાદાઓની વચ્ચે, પરસ્પરના વિશ્વાસના આધારે આ ડામ ઊભું કરવામાં આ સભ્યોની પ્રદેશના ઉત્કર્ષ અને હિતની લાગણી તો જવાબદારી તો હશે જ પણ તેની સાથે સાથે આમાંના ઉટલાડ સભ્યો સગાઈસંબંધથી લહુ નિડટનાઈ સંડબાયેલા હતા એ હડીકતે પણ ઉદાય ઉટલેડ અંશે આ ડામ સફળતાપૂર્વક પાર પાડવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો એમ ડહી શકાય.

ડોડીસરામાંના મંડળની સ્થાપનાનો ઇનિહાસ, તેના અંતરંગ પ્રવાહો, તેના પર પ્રકાશિત થયેલું સાહિત્ય અને તેની આડક વર્ષની મજલ વગેરેનો અભ્યાસ કરતાં મુખ્યત્વે નીચેનાં તારણો નીકળે

૧. મંડળની સ્થાપનામાં, એક સગાઈ જૂથના ડેટલાડ સભ્યોનો સવિશેષ ફાળો હતો. આ સગાઈ જૂથના સભ્યોનું સંસ્થાના આંતરિક માળખામાં, પણ બહોળું પ્રતિનિધિત્વ હતું.
૨. સગાઈ જૂથના સભ્યોને આ મંડળમાં બહોળું પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં, આ સભ્યોમાંના ડેટલાડની પાસેની વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક લાયકાતો, વધુમાં વધુ આર્થિક રીતે ઘસાવાની શક્તિ, તેમની રાજકીય વગ અને જે તે તબક્કે તેમાંના દરેકનો મંડળના વિડાસમાં, દરેકની એક યા બીજા પ્રકારની વિશિષ્ટ શક્તિને લીધે ઉપયોગ કરવાની લાભ મહદઅંશે જવાબદાર હતી અને મંડળે સામાજિક વિડાસ નો અને એમાં ગમણી આપેલા ફાળાનો ખ્યાલ કરતાં એમ લાગે છે કે એમણે રાજકીય ગમ્મત સાધી હતી. મંડળની ડારોબારીના બીજા ડોળપણ સભ્યો કરતાં આ સભ્યોએ વ્યારેમાં વ્યારે વાસ્તવિક ચક્રિતગત આર્થિક ભાગ આપ્યો હતો. જરુર પડ્યે એને માટે પોતાના અન્ય રોડાણોમાંથી સમય કાઢીને અને ડેટલાડ પ્રસંગે પોતાની જીજ્ઞવણ વ્યાવસાયિક ડારડીઈને ભાગે પણ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ સહાયક થયા હતા.
૩. મંડળ તરફથી પ્રકાશિત થયેલા સાહિત્યમાં આ સંસ્થાએ સ્થાનિક પ્રજાના સક્રિય સહકારથી આ મંડળ જીવે ડર્યાનો દાવો ડર્યો છે. આ દાવો, રુદ્રલામાં મળેલી એક સગાઈ માધ્યમિકશાળા યાત્રુ કરવા માટે જેની ધવેલી માગનો, શરુઆતના ગાળામાં લોડોને સ્થાનિક રીતે ગામની ડેટલાડ જમીન અને માટે ફાજલ પાડવાની બતાવેલી તૈયારીઓ તેમજ ગામના લગભગ મોટા ભાગના ઘરોં આપેલે ફાળો (જાડે સંસ્થાના ડાર્યકરોએ એકેએક ડુટુંબે ફાળો આપવાનો દાવો ડર્યો છે પણ તે ગામની યાદી નું ધ્યાન પૂર્વક નિરિક્ષણ કરતાં ખોટો હોવાનું ડલાય છે.) અને તે પછી ડેટલાડ સભ્યો એ છુટક છુટક રીતે આવશ્યકતા જેની ધવે મંડળના પ્રમુખ, મંત્રી યા બીજા એક ડાર્યકરના સંયુક્ત પ્રયત્ન દ્વારા સ્થાનિક રીતે મેળવેલી લોન વગેરેના પાયા ઉપર આધારિત છે પણ એક રીતે આ સહકાર તદ્દન શરુઆતના ગાળામાં એકાદ વર્ષ સુધીજ ડટકી શક્યો હતો. ત્યાર બાદ તેમાં એક યા બીજા ડારણસર ઓટ આવવાની શરુઆત ઘઈ હતી. મંડળમાં ધીમે ધીમે એવી પરિસ્થિતી નો પ્રારંભ થયો હતો કે જ્યારે શરુઆતમાં તેને સહાય કરવાની વાતો કરનાર ગ્રામજનો તેમજ શિક્ષિત યુવકો, શિક્ષકો વગેરે ફાળો આપવાનો યા ડઈંક મદદ કરવાનું ડહેવામાં આવે એવા ભવે શાળાને ડાળવા માંડયા હતાં. બીજીવાર ભાગ આપવાની ગ્રામજનોની તૈયારી નહોતી, તેથી સંસ્થા વિવિધ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં સ્થાનિક રીતે જ બોજ ઉઠાવવાનો આવ્યો તે જેઓ કરવાની જવાબદાર સંસ્થાની ડાર્યાલક સમિતિ પર આવી હતી. સંસ્થાની ડાર્યાલક સમિતિના સભ્યોમાંથી, ડોડીસરાના ત્રણ સભ્યોના અને ડોડીસરાની બહારના પાંચ ગામની સાથે સગાઈજૂથ ધરાવનાર એક સભ્યને સંસ્થાનો આર્થિક બોજ જાને ઉઠાવવાનું યા તો અન્યતરીકે દાન પેટ યા લોન સ્વરૂપ મેળવવાની વ્યવસ્થા કરવાનું અર્થ હતું.
૪. આ મંડળના શરુઆતના ત્રણ વર્ષના ગાળાની વિગતોનો અભ્યાસ કરતાં જણાય છે કે આ સંસ્થાએ મેળવેલી કુલ રકમમાંથી લગભગ ૩/૪ ભાગનો ફાળો આ સંસ્થામાં સૌથી વધુ પ્રતિનિધિ ધરાવનાર અને એક સગાઈજૂથના, સંસ્થાના પ્રમુખ, તેમના પુત્ર અને બ્ત્રીજા અને ભાઈઓ તેમજ જમાઈઓ હતો. અને તેમાં ડોડીસરાના આ સગાઈજૂથના સભ્યોને બાદ કરતાં બાકીના સુધા જ સભ્યોના જેટલો આર્થિક ફાળો ડ માત્ર એક જ સભ્યે આપ્યો હતો. સંસ્થાના આર્થિક ફાળામાં

વિવિધ ડારોબારો સમિતિના સભ્યોનો ફાળો અંગેનો વિગતોનું વિશ્લેષણ ડકતાં બોજી પણ એક બાબત તરો આવે છે. કે તૂલ પ્રારંભના વર્ષ કરતા પાછલા વર્ષમાં આર્થિક ખર્ચ વધતા ખાસ કરીને આ એકજ સગાઈજૂથ ના સભ્યોના ફાળાનું પ્રમાણ વધ્યું હતું. પણ છેલ્લા બે એક વર્ષમાં આ ફાળો સંસ્થાકીય ડાર્ય નિમિત્તે ધનાં ખર્ચનો અંત ભોગવણો, અને બોજા ડેટલાડ નાના-નાના સંસ્થાકીય ડાર્ય નિમિત્તે પરચુરાર્થ ઉપાડવા પૂરતો, જ મર્યાદિત રહ્યો હતો. જ્યારે બોજા ડેટલાડ સભ્યોએ આ ખર્ચ માત્ર મહાળનો સલામાં આપવા પૂરતો જ ઉઠાવવાનું રાખ્યું હતું.

સ્થાનિક આર્થિક માળખાની બહારનો ડેટલાડ આર્થિક ઉપાર્જન કરતા એકજ સગાઈજૂથના બે સભ્યો હતા. તેમણે સંસ્થાનો પ્રારંભકાળનાં વર્ષોમાં વ્યકિતગત રીતે સંસ્થાને એક યા બોજા પ્રકારે પોતે અને પોતાના બેકટનાં વર્તુળોમાંથી આર્થિક સહાય કરી એ બાહ્ય આર્થિક પરિબળોને સ્થાનિક સંસ્થાનું આર્થિક માળખું ડકાવવામાં ડામે લગાડયા હતાં. આ જ સંસ્થાના એક સભ્યના પિતા અને બોજા સભ્યના બાબા, સત્તા સ્થાને હતાં. અને પોતાના સંયુક્ત ડુટુંબના ડેટલાડ વિડાસ પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ થોડા વર્ષ પૂરતો સ્થગિત રાખવાનો તેમનો તૈયારો હતો. તો બોજી બાજુથી અન્ન, વસ્ત્રોની પ્રાથમિક જરુરિયાતો ડોડીસરાના પ્રાથમિક સ્તર પર રહીને પણ તેઓ મેળવો શકે તેવો એમનો આર્થિક સ્થિતિ હતો. અને તેમના ડુટુંબના સૌથી વિશેષ ડમાના સભ્યો પાસેથી શરુઆતના વર્ષોમાં તેઓ જે ડંઈ તેમના સંયુક્ત ડુટુંબના આર્થિક માળખાની બહાર રહીને ઉપાર્જન કરી શકે એમાંથી થોડો વર્ષ માટે ડંઈજ મેળવવાનો તેમનો અપેક્ષા ન હતો. સંસ્થાના ડાર્યાલક સમિતિના સભ્યોનો પોતાના ડુટુંબના આવા સભ્યો સામે અન્ય વ્યવસાયિક અવેજ મૂકી શકાય તેવો શક્યતાઓ, ડેટલાડ જેવા ધોરણો સાચવવાનો તલપ, આજાગૂત યા જાગૂત મનમાં પોતાનીય પોતાના ડુટુંબોને રોજી રોટો આપવા માટેના સાધન તરોડે શાળાને વાપર્યાનો આશ્રય ન આવે એ બોડ વગેરે ડારણોએ પણ આની પાછળ ભાગ ભજવ્યો હશે. આ સગાઈજૂથના સભ્યોમાંથી એકાદ સભ્યે સંસ્થામાં માત્ર પાણી સિવાય અસાધારણ સંજોગો સિવાય ડંઈજ ન લેવાનો અને લેવું પડે તો યા માટે એક રુપીયો અને બોજન માટે દસ રુપિયા સંસ્થાને ચૂડવવાનું રાખેલું ધોરણ અને બોજા એક સભ્યે આટલા વર્ષના ગાળા માં માત્ર યા જ પોવાનું પ્રત્યક્ષ પાળેલું 'પલ' (પ્રતિજ્ઞા) અને ત્રીજા એક સભ્યે પણ આવાં જેવા ધોરણો અપનાવવાના કરેલા પ્રયત્નોના પાછળ પણ ડદાય આવો જ ડોઈ આશય ડામ કરતો હશે. પણ આટલું હેવા છતાંય સૌથી વધુ સગા ધરાવનાર સભ્યોએ પરોક્ષ રીતે પણ પોતાના એક માત્ર ડુટુંબે સભ્યોનો મંડળના ડર્મચારો ગાળમાં સમાવેશ કરાવવામાં ભાગ નહાજ ભજવ્યો હોય એમ નહાં ડહો શકાય. વળી ડારોબારો સમિતિના આ માળખામાં બોજા એક પ્રભાવશાળી અને સત્તા સ્થાન પરના મહત્વના, અને આ સગાઈજૂથનો બહાર ના એક હોદ્દેદારે પોતાનો મેળેજ પોતાના બે સગા સભ્યોનોએમાં સમાવેશ ડર્યો અને પોતે એક મહત્વના પદ પર ડારોબારીને બાજુપર રાખીને નિર્ણયાત્મક પદે ગોઠવાઈ ગયા. ત્યારે તેમ ન કરવાનું તેમને ડહેવા સિવાય વિશેષ ડશાં પગલા નહોતાં લઈ શકયા. તેજ રીતે ડારોબારો સમિતિના બોજા એક સભ્ય પણ પોતાના એક સાળાનો સમાવેશ આ સંસ્થાના ડર્મચારો ગાળમાં કરાવો શકયા હતાં. આમ આ સગાઈજૂથના બહોળા અને ડેટલાડ અંશે ચલાવો લેવાનો વૃત્તિવાળા પ્રતિનિધિત્વનો ઉપયોગ બોજા ડેટલાડ સભ્યોએ જરુર પડ્યે

તક મળતાં પોતાના અંગતહોતમાં ડર્યા છે. એમ કેટલેક અંશે ડહો શકાય ખરું.

૫. આ વર્ષે દરમિયાનના મંડળના સત્તા માળખાનો અભ્યાસ કરનાં જલાય છે કે અંધારણીય વડા તરફેના સ્થાન પર પ્રમુખ રહયા છે. પણ વાસ્તવિક સત્તાઓ વિવિધ ડાળે પ્રમુખને કિસ્વાસમાં લઈને અને કેટલેકવાર તે સિવાય પણ કેટલાંક પાસામાં મંત્રીએ અને કેટલાંક પાસામાં શાળાના આચાર્ય અને તે સિવાયનાં બીજાં કેટલાંક પાસામાં સભ્યોએ ભાગવો છે. સંસ્થાના સર્જનકાળની શરુઆતમાં સત્તાધરો પરનો મહત્વનો ચાર વ્યક્તિઓમાંથી એક વ્યક્તિ ભૌગોલિક રીતે દૂરહોવાથી તેની પરોક્ષ અસરજ ભાગ ભજવે તેમ હતો જ્યારે બાકીનાં સ્થાનિક ડામ કરતો ત્રણ સ્થાનિક વ્યક્તિ ઓ પરસ્પરનો ઘટોઓ અને ખૂબીઓ બંનેથી પરિચિત હોવા છતાં બધાં ભેદ ભુલોને બાહય એકરાગથી ડામ કરી શકી. તે ડાળે સત્તાનો મુખ્ય દોર મંડળના મંત્રીના તેમજ કેટલાંક બાબતમાં પ્રમુખના જમાઈના હાથમાં હતો એમ ડહો શકાય. ૧૯૬૭માં બહારનો એક પ્રભાવશાળી વ્યક્તિનું અહીંના માદયમિકશાળાના આચાર્ય પદે આગમન થયું. તેમને ભાવવામાં મળેડળના મંત્રી ઉપરાંત બહોળું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા સભ્યોનો પણ ડાળો હતો. આ નવા આચાર્યના આગમન પછી એક વર્ષ પછી મંડળના મંત્રી અને શાળાના આચાર્યનો વચ્ચે મતભેદ વધવાનો પ્રારંભ થયો. સંસ્થામાં અગ્રગણ્ય ભાગ ભજવનાર સગાઈજૂથના કેટલાક સભ્યોનું વલણ તટસ્થ હતું. જ્યારે કેટલાંક સભ્યોનું આચાર્યશ્રીના પક્ષે અને તે છતાંય ત્રીજાવર્ષે શાળાના આચાર્યને સ્થાનિક સત્તા માળખાનો આશ્રય લઈને મંત્રી દૂર કરી શકયાં અને પોતે આપમેળે જ એ સ્થાન પર ગોઠવાઈ શકયા અલબત્ત શાળાના આચાર્યને બહાર મળતો કેટલાક ઉજવળ તકો, સંસ્થાનો આર્થિક સંકડામણ વગેરે પણ આ બીનામાં કેટલેક અંશે ડારણરુપ હતો. આ દરમિયાન શાળાકીય સંચાલનના મુખ્ય સત્તાદોર મહદઅંશે આચાર્યશ્રીના હાથમાં હતો. આ બહોળું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા સગાઈજૂથના સભ્યોનો સાથેનો તેમનો નજીકનો સંબંધ હતો. ત્રીજા તબક્કે સંસ્થાના મંત્રીએ શાળાના આચાર્યનું પદ પોતાની મેળેજ ધારણ કર્યા પછી સત્તાનો રોજબરોજનો બાબતોમાં તેઓ નિર્ણયિક સ્થાન ધરાવે છે. અને ત્યાર બાદ અત્યાર સુધીનાં મંડળનો અને શાળાનો નિમળાંડોનો સમગ્ર દોર અને શાળા તેમજ છાત્રાલયોનું સમગ્ર નાણાકીય સંચાલન તેમને હસ્તક રહ્યું છે. જ્યારે મંડળે મેળવેલી એક વિદેશી સહાયનો દોર અને અંતિમ જવાબદારી એક સગાઈ જૂથના બે પિત્રાઈ સભ્યોના હાથમાં રહયા છે. તેમાંના એકનો નાણાકીય જવાબદારીનું સંચાલન અને બીજા સામાન્ય રીતે વિદેશી મહેમાને સાથેના બાહય સંબંધો વગેરે સંભાળે છે. અને આ સંબંધો એમણે એ પાયા પર વિડસાવ્યા છે કે તેમાં બીજો કેટલાક બહારની અન્ય મંડળોનો યોજના ઓમાં પણ તેમનો સહાહ લેવાય છે. અને તેમનો અહીં જો તૈયારી હોય તો શાળાના વિડાસનો બીજો યોજનાઓ મૂકવાની યા ઉચ્ચ શિક્ષણની ડોઈડ સંસ્થા ઉભી કરવો હોય તો તેને માટેનો સહાયનો તૈયારી પણ બતાવાય છે. પણ વર્તમાન વાતાવરણમાં આંતરિક, આર્થિક માળખું અને સંસ્થાના વિવિધ સભ્યો વચ્ચેના આંતરિક સંબંધોનું માળખું આ ફેરફાર ઝીલી શકવા માટે શકિતમત નથી એમ આ સભ્ય માને છે.

આ મંડળ કેટલેક અંશે અહીંના એક સ્થાનિક સગાઈજૂથનો અને બીજા સગાઈજૂથના એક સભ્યના તથા આ બંને સગાઈજૂથમાંથી એક સગાઈજૂથના એક સગાના વ્યક્તિગત સાહસનું પ્રતક બની ચુકી છે. તેને લીધે સંસ્થા કેટોકટીમાં આર્થિકલાસ ને લીધે નુટી પડતો અટકી છે. અને હવે તો તાલકા-લિક અંધ ન થાય તે પ્રમાણેનો તેનું આર્થિક માળખું તેણે ઉભું કરી લીધું છે. પણ સ્થાનિક પ્રજાનાં લાંબાં સમય સુધીનો અને સંપૂર્ણ ટેકો મેળવવા માંતે નિરક્ષણ ગઈ છે. જ્યાં વિશાળતાનો ભાવના ઉભો ન થઈ હોય ત્યાં વ્યક્તિગત યા સૌથી મહત્વના પાયાના જૂથ ડુંટુંબના હિત નો સવાલ આવના હંમેશા સ્થાનિક પ્રજાએ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ વિરોધ નોંધાવ્યો છે. સરકારો પડતર જમીનમાં શાળા ઉભી થતાં પોતાના ઢોર ચારવાનું અંધ ધયું તેનો વસવસો અહીંના આડોશી પડોશીઓને રહી ગયો છે. અને તે ડડડ શબ્દોમાં સંસ્થાના ડાર્યકરો સામે એક યા બીજો રીતે વ્યક્ત થાય છે. રસ્તાની માપણી પોતાની જમીન જવાથી ગામનો લઘુમતો સગાઈજૂથના એક સભ્યના સગાને બંદૂકનો ગોળાએ વિંધવાનો ધમકો એક સ્થાનિક સભ્યે આપેલો. કાબગ આવાજ ડારણસર સંસ્થાને બીજે એક સ્થળે જમીનનો ખૂબજ ઉંચો ભાવ ચૂડવવો પડેલો. પોતાના ખેતરમાંથી સંસ્થાના બાંધકામમાં વપરાતા પત્થરો ભરેલા વાહનો ન આવવા દીધેલાં. અલબત્ત તેનો સામે એક માત્ર આદિવાસી ડુટુંબે પોતે એક ઝૂંપડામાં રહેવા જઈને પોતાનું રહેવાનું ઘર ખાલી કરી આપને, ઘૂળમાં ખોદકામ વખતે પડેલી ટકને ખાલી ધકડો મારીને જંગલમાંથી શાળાસુધી પહોંચાડને અને શરુઆતના ગાળામાં સંસ્થા રોડક રકમથી યા ધ્વનથી ગામના કાબગ લોકજો શેટલા ડુટુંબોએ ડાળો આપને પ્રોત્સાહોત કર્યા હતાં. અને એ રીતે ત્યાંનું સ્થાનિક માળખું પોતાની જાતે મુશ્કેલીથી સહી શકે એવા આર્થિકબોજવા આ સંસ્થા ઉભી કરી દેવામાં સ્થાનિક પ્રજાએ " આરંભે શૂરા " ધઈને સંસ્થાના ડાર્યકરે માં આશા અને આત્મવિસ્વાસનો સંચાર કર્યા હતાં, અને આધારે તેઓ મુશ્કેલીના ડાળમાં ટકી રહી શકયા.

ઘોમતો પંચનાદોડરના તાજેતરના અભ્યાસમાંથી ઉભું થતું તારણ કાબગ અહીં પણ અગ્રણ્ય લાગુ પડે છે. તેઓ નોંધે છે કે " બધાં ગ્રામજનોને વિડાસકાર્યમાં સંમિલિત કરી શકાય નહીં તેથી બધાંજ ગ્રામજનોના આયોજિત વિડાસના દાવાને થોડો વધારે ઉળવો બનાવવો જોઈએ. (પંચનાદોડર ૧૯૭૦, ૧૩૬) એક વિસ્તારમાંનું દરેકે દરેક ગ્રામજન સમાનરિતે સામુહિક હિતના અ્યાલને વરેલ છે. એમ ડહેવું ખોટું છે. ડારણકે વ્યક્તિ પોતે તો સમગ્ર ગામને શું લાભ થાય છે તે જોવાને બદલે તેનાંથી, પોતાના ડુટુંબ કે જૂથને શું લાભ થાય છે તેજ જોશે. (પંચનાદોડર: ૧૯૭૦, ૧૩૫)

એડવર્ડ શીલ તેમના બુદ્ધિજીવોઓનો ભૂમિડાના એક વિશ્લેષણમાં વિડસના દેશના વિડાસને માટે તેના બુદ્ધિજીવોઓ જવાબદાર હોવાનું અને આ વિડસના દેશોના આગેવાન પણ બુદ્ધિજીવોઓ હોવાનું નોંધે છે. શામળાજીના ગરાસિયાઓના જેવા વિડાસ પ્રવૃત્તિઓનો અસર હેઠળ આવેલા આદિવાસી સમાજોને પણ આ બાબત કેટલેક અંશે લાગુ પડે છે. સંસ્થાનો સ્થાપનાનો ઝીણો ઝીણો વિગતોનું વિશ્લેષણ કરતાં એમ જલાય છે કે સંસ્થાના સર્જન અને સંવર્ધન માટે મોટેભાગે, તપાસ હેઠળના ગામના ચાર બુદ્ધિજીવોઓ અને તેમના એક સગા જવાબદાર હતા. આ ચાર બુદ્ધિજીવોઓ માંથી, ત્રણ તો એક જ વંશજૂથમાંથી આવતા હતા. અને તેઓ પરસ્પરના સંબંધના નાતે પિતા-પુત્ર,

બાબા-ભત્રાણ અને પિત્રાઈ ભાઈ હતાં. તેમજ ચોયા બહારગામના સભ્ય સાથે સસરા-જમાઈ અને સગા તેમજ પિત્રાઈ સાળા-બનેવોના સબંધે સંડળાયેલા હતા. તુમનાં શંશૃઢ્યમાં પણ તેમની ભૂમિકા બુદ્ધિજીવનોજ હતી. ડાંડોસરાના સ્તર પરની ખેતીના પ્રત્યક્ષ મજૂરોના ડામનો સાથે એમને ભાગ્યેજ કશો સબંધ હતો.

૭. આયોજિત વિડાસ દ્વારા કરવા ધારેલી પ્રગતિનો ગતિ ડેટલીકવાર યોજનાના હેતુઓ અને ગ્રામસમાજ વચ્ચે અંતર હોવાને લીધે, મંદ પડી જાય છે. ગ્રામ્ય સામાજિક માળખા ઉપર જેટલો ભાર આપવો જોઈએ એટલો અપાતો નથી. અને તેથી મેળવવા ધારેલા પરિણામો મળતા નથી. અને એનો હેતુ પોતેજ માર્યો જાય છે. (પંચનાદોડર ૧૯૭૦, ૧૪૬) અહીં પણ ડાંડોસરાના પ્રદેશના સામાજિક માળખાની, અને શૈક્ષણિક વિડાસ અને જાગૃતિના સ્તરની અવગણના ડેટલેક અંશે, શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓને શાળાના શૈક્ષણિક કાર્યમાં રોડી ન શકવામાં ગુજરાતની શ્રેષ્ઠ માધ્યમિક શાળાઓમાં આ શાળાને સ્થાન આપવાનું ધ્યેય ધોરે ધોરે ભુક્ત થઈ જવામાં અને આ શાળાને પ્રદેશનો અંદરનો અન્ય શાળાઓના જેવજ સામાન્ય કક્ષાનો શાળા બનાવી દેવામાં પરિણમી. મંડળના સ્થાપકો અને સર્જકોએ આ શાળાના પ્રારંભટાણે સેવેલાં સ્વપ્નો અને શૈક્ષણિક ગુણવત્તા સુધારવા માટેનાં પ્રદેશના લોકો સમક્ષ મૂડેલા ભવ્ય ચિત્રોમાંથી વાસ્તવિક દ્રષ્ટિએ ભાગ્યેજ આ મંડળ ડંઈડ હાંસલ કરી શકે છે, એટલું જ નહીં ડેટલીકવાર આવા ભવ્ય ચિત્રોનો ઉપયોગ, આ મંડળમાં ડેટલીક વ્યક્તિઓએ સત્તાસ્થાન યા આર્થિક લાભનું સાધન મેળવવામાં અને નિષ્ફળતાઓના દોષનો ટોપલો " અન્યત્ર દોષરોપણ " નો પ્રયુક્તિ દ્વારા બજે ઢોળી દેવામાં કર્યો છે. અલબત્ત હેતુ અને વ્યવહાર વચ્ચે આવું અંતર દરેક સમાજમાં ડેટલેક અંશે અનિવાર્ય છે પણ આયોજિત વિડાસના મહત્વનો સતત વધતો જતો સતર્કતા ડેટલેક અંશે આ અંતર ઘટાડી શકે અને પવિષ્યના વિડાસને ઝડપી બનાવી શકે. (પંચનાદોડર: ૧૯૭૦, ૧૪૭)

શૈક્ષણિક વિડાસ અને સગાઈસંબંધ:-

ડાંડોસરામાં ઉભા થયેલાં મંડળનાં અનેક વિદ્યુ પાસામાં ડેટલેક અંશે સગાઈ સબંધ ડામ કરે તે આપણે જોયું તેનો સાથે સાથે વિવિધ કુટુંબોનો યા વંશના ડેટલાક સભ્યોનો શૈક્ષણિક પ્રગતિમાં પણ સગાઈ સબંધ ડામ કરતો દેખાય છે. અને તે રીતે ડાંડોસરામાં ખાસ કરીને માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ લીધેલી વ્યક્તિઓનો વિગતેાનું વિસ્તેષણ કરતાં મોટાભાગનો વ્યક્તિએના શિક્ષણમાં સગાઈ સબંધે એક યા બીજી રીતે ડાળો આપ્યો હોય તેમ જણાય છે. સામાન્ય રીતે જ્યાં સુધી શિક્ષણના આર્થિક બોજને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી ઘોડાક અપવાદો બાદ કરતાં બાડીના ડિસ્સાઓનાં માળખા અને મોટાભાઈએ શિક્ષણનો આર્થિક બોજ ઉઠાવવામાં મદદ કરી હતી. ડાંડોસરામાંથી અપવાદ -રુપ એવા ડિસ્સાઓ પણ મળ્યા હતા, જેમાં પિત્રાઈ ભાઈઓએ પણ ડાંડોસરામાં ભણતા ભાઈઓના શિક્ષણ ખર્ચ ઉઠાવ્યો હોય. પ્રસંગોપાત લેનના સ્વરુપમાં અથવા સહાયતાના રુપમાં આજ ગામમાંનો અન્ય અટકનો અને મોટેભાગે બિન સગો યા બહુ નજીકનો સગો ન હોય એવો ડેટલીક વ્યક્તિઓને ડાંડોસરાના ભોજનખર્ચમાં અથવા અન્ય ઈતરખર્ચમાં રુ. સો અડધો નથિનો રકમનો સહાય આજ ગામમાંથી અન્યત્ર અમદાવાદ અને વડોદરા રહેતા લઘુમતી અટકના યુવકોએ કરી હોય એવા ચાર ડિસ્સા

મળ્યા હતા. જ્યારે એક ડિસ્સામાં આજ ગામમાંનો સંસ્થાનો એક ડારોબારોના સભ્યે બીજી એક સંસ્થાના હોદ્દેદાર બીનસગાને માત્ર માનદ વેતન લેતા હોવાથી દરમાસે રુ. ૫૦નો સહાય તેમના શિક્ષણના સ્નાતકના ખર્ચ ખેટે કરી હતી. આ ઉપરાંત આજ સભ્યને સંબંધિત ગ્રોત્રના બીજાએક સભ્ય તરફથી, ઉચ્ચ શિક્ષણ નિમિત્તે ઘોડો સહાય આપવામાં આવો હતો.

ભાગવામાં કઈ વિદ્યાશાળા લેવો તેનો નિર્ણય લેવામાં પોતાનો અને અન્ય અટકના સંબંધ યુવકોને સહાય કરી હોય તેવા ડિસ્સાઓમાં આજ ગામના ડેટલાક યુવકોનો સમાવેશ થાય છે. શિક્ષણના આદર્શ તરફ ગામનો એક યા બીજો વ્યક્તિ ને મુકી હોય તેવા પણ સંખ્યાબંધ ડિસ્સાઓ મળ્યા હતા.

ત્રણેક એવા ડિસ્સાઓ પણ મળ્યા હતા જેમાં ભલાવવા માટે અને જરુર પડે ઘોડો સહાય કરવા માટે અન્ય અટકના શુભેચ્છકો, વિદ્યાર્થીઓના કુટુંબોએ સમજાવવામાં મદદ કરી હોય. અલબત્ત આ ડિસ્સાઓમાં પણ જ્યારે વાસ્તવિક મદદ કરવા નો સવાલ આવ્યો ત્યારે અપાયેલી ખાત્રી અંશતઃજ પાળી શકાય હતી. ડાંડોસરાના પિત્રાઈએ અન્ય ગામના, અન્ય અટકના અને અન્ય જાતિના વિદ્યાર્થીઓને પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવામાં આર્થિક સહાય કરી હોય એવા જે યુવકોના લગભગ સાત જેટલા ડિસ્સાઓ મળી આવ્યા હતા. અન્ય અટકના ડેટલીક વ્યક્તિઓને મદદ કરનાર પણ આજ પિત્રાઈભાઈઓ હતા. અને આ બંને યુવકો ગામમાંનો શિક્ષણ સંસ્થાનો સ્થાપનામાં અને શરુઆતના વર્ષમાં સંસ્થાને સૌથી વધુ ટકાવવામાં અને વિડાસમાં મહત્વપૂર્ણ ભાગ ભજવનાર અલ્પ સંખ્યક અટકમાંથી જ આવતા હતા. આ અટકનાં જે પિત્રાઈ યુવકો અને તેમના એક દિર્ઘદ્રષ્ટા અને ગામ નોપ્રાથમિકશાળા અને હાઈસ્કુલ ઉભો કરવામાં મહત્વપૂર્ણ ભાગ ભજવનાર પિતા અને અન્ય યુવકના બાબામાં પ્રદેશમાં ડંઈડ ભુલું કરવાનો તમના અને લંડી દહા હતો. સાથેસાથે પોને એક સહર્મ યા લોકોમાં સારા દેખાવાય એવું કાર્ય કર્યાની અને સજ્જન તરફનો છાપ ઉભો કરવાનો એક સભામ પ્રયત્ન પણ હોઈ શકે. અને એ બાબતે પણ તેમને અન્ય કુટુંબોને મદદ કરવામાં ઘોડોભાગ ભજવ્યો હોય એ અસંભવિત નથી.

ડાંડોસરામાં માધ્યમિક શાળા યાલુ થતાં અને વગર હી વાળો પ્રાથમિક વિભાગ પણ માધ્યમિક શાળામાં યાલુ થતાં જેટલી સરળતાથી અને સહજરોતે બાબકો પ્રાથમિક શાળામાં જતાં હતા કદાચ એવો સરળતાથી ન હોય તો પણ પહેલાં ના પ્રમાણમાં ઠીક ઠીક સરળતાથી માધ્યમિક શાળામાં આવને ભણી શકે છે. અને એ રીતે છેલ્લા એકજ દાયકામાં માધ્યમિક શિક્ષણ લેનારા વિદ્યાર્થીઓને સંખ્યામાં લગભગ ત્રણસો ટકા જેટલો વધારો નોંધાયો છે. જે ગામમાં બધવા ખૂબ નજીકના ગામ માધ્યમિક શાળા નથી. એવા દૃશ્ય ગામમાંથી છેલ્લા દાયકા દરમ્યાન માધ્યમિક શિક્ષણના વધારાના આંક સંશોધક પાસે નથી. તેથી ભૌગોલિક સામોપ્યના સંદર્ભમાં યોડકસ તુલનાત્મક ધ્યાલ મેળવવો ડેટલેક અંશે મુશ્કેલ છે. તે છતાં શૈક્ષણિક સગવડનો ભૌગોલિક સમપતા ડેટલેક અંશે જે તે વિસ્તાર યા ગામમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ યોડક પણ વધારવામાં ભાગ ભજવે છે. એવું વિધાન કરી શકાય એવો સંભવિતતા જરુર છે. અને આ શક્યતા જ અસરકારક જૂથોને જો અન્ય શક્યતાઓ હોય તો શૈક્ષણિક સવલતોને પોતાનાં ઘર યા કુટુંબના સભ્યોને નજીક પડે

ને રોને મતલબ કે પોતાના સંતાનો સરળતાથી ભણી શકે એવા સ્થળ તરફ, જેથી જવા માટે પ્રયત્નશીલ બનવા માટેનું પ્રેરકબળ હોય છે. પ્રાદેશિક સ્તર પર ચાલુ થયેલી આ શાળાને અહીં જેથી લાવવામાં આ પરિબલો ભાગ નહીં ભજવ્યો હોય એમ કહી શકાય નહીં. આ ઉપરાંત બીજી કેટલીક બાબતોમાં મંડળે અને સગાઈ સંબંધોએ કઈ રીતે નિર્ણાયક ભાગ ભજવ્યો છે તે જોઈએ.

પોસ્ટ ઓફિસ :-

ડોંડીસરાનો પોસ્ટ જે એક દાયકા પહેલાં બોલોડા પોસ્ટથી આવતો. ત્યારબાદ તે ભેટાલી શામળાજી અને પાંખા પોસ્ટથી આવતો થઈ અને આખરે પડોશના ધંધાસજી ગામમાં આવતાં આ ગામના એક આંતરગામ પ્રણાલિડાગત સત્તા માળખામાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવનાર સભ્યને પોતાના ગામમાં પણ પોસ્ટ હોવો જોઈએ તેવો ભાવ મનમાં જાગ્યો. એણે કેટલાંક આગેવાનોમાં પણ આ ભાવ કેટલેક અંશે જાગૃત કર્યો અને ત્યારબાદ સરકાર સમક્ષ પોતાનો માંગણી ૧૯૬૦માં મૂકી, પણ પોસ્ટનો ઓછો આવક ને લીધે અને આંતર વિષયક બીજા કેટલાંક કારણોસર તે શક્ય નહોતું. ગામમાં એસ.એસ.સી. સુધીનો માધ્યમિક શાળા ધરાવતાં અહીં પોસ્ટ લાવવા માટેનો આ વ્યક્તિની તોવ્રતામાં વધારો થયો. તેમણે રાજ્યના પાટનગરમાં રહેતાં પોતાના પુત્રને આ પોસ્ટ ઓફિસમાટે પોતાનો તમામ વગ નો હુપયોગ કરવાનો વિનંતી કરી. આ વ્યક્તિ દ્વારા શાળાના આચાર્યનું અને તેમના બીજા એક નોકરના સાથોદારનું પણ વદબાજ આવ્યું. એણે આ બાબતમાં નિર્ણયાત્મક ભાગ ભજવો શકે એવા એક અધિકારીના સગા સાથેની ઓળખાણ કાઢીને તેમની મારફતે આ પોસ્ટ માટે જરૂરી ભલામણ કરાવેને સાતેક વર્ષે તે મેળવો એમાં આવધ્યક એવા પ્રમાણપત્રો મેળવવામાં પોસ્ટ ઓફિસ વાંચું આ ગ્રામ્ય નેતાના જમાઈ અને પુત્રનો તેમજ ભત્રીજાનો વગનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો. આમ આ પોસ્ટ ઓફિસ મેળવવામાં અંદરના સગાઈ સંબંધ માળખા ઉપરાંત બહારના અન્ય સમાજના સગાઈ સંબંધ માળખાનો ઉપયોગ કરેલો પણ જોઈ શકાય છે.

એક વખત પોસ્ટ ઓફિસ મળ્યા પછી તેને સંસ્થાના અને માધ્યમિક શાળાના મડાનમાંજ મુકવાની આ આગેવાનનો ઇચ્છા હતો. પણ પહેલે તબક્કે તે પ્રાથમિક શાળા એ આવી હોવાથી એ વખતે પ્રાથમિક શાળામાં ગામનાજ એક બહુસંખ્યક ડુટુંબોવાળો અટકમાંથી શિક્ષક હોવાથી અને વ્યક્તિગત રીતે તેમને તેમાંથી આર્થિક લાભ મળતો હોવાથી અને ભવિષ્યમાં બીજા કેટલાંક શિક્ષક મિત્રોને પણ પોસ્ટમાંથી વધારાની આવક પોતાના ડુટુંબના સગાઈજૂથના સભ્યો કરી શકે એમ લાગતું હોવાથી તેમનો પણ પરોક્ષ રીતે ટેકો હોવાથી તેમજ તે વખતે માધ્યમિક શાળાના આચાર્યપદે અચ્ચ વ્યક્તિ હોવાથી ડોંડીસરામાંની સંસ્થાના મંત્રોનું વલ્લ તે પ્રાથમિક શાળાએ જ રહે એમ હોવાથી તેમજ કેટલાંક પ્રભાવશાળી ગ્રામજનો પણ પોસ્ટ ગામનો મધ્યમાં રહે તોય વાં નહોતો, એમ ઇચ્છના હોવાથી અને જો સમયસર નખોલાય તો પોતાનો અને પોતાના સગાએ કરેલી વર્ષોની મહેનત કદાચ પાણીમાં જાય એવી દહેશતથી પ્રાથમિક શાળામાંજ આ પોસ્ટ ઓફિસ ખોલ દેવામાં આવી. આજે પણ એ ત્યાંજ ચાલે છે. અલબત્ત તેમાં આવતો ખોટ આ ગામમાં ઉભું થયેલું મંડળ ભોગલે છે.

ખેતી :-

ખેતી વિષયક બાબતોની પ્રાપ્તિના ક્રમમાં પણ કેટલીક બાબતો સગાઈ સંબંધની સાથે સાંકળી શકાય તેમ છે. ડોંડીસરામાં વર્ષોનાં પાક સૌથી પહેલાં સોલંકી અને બળેવા ડુટુંબના બે મિત્રોએ કરેલો ત્યાર બાદ તેનું વિસ્તરણ તેનાં પિત્રાઈ ભાઈઓ અને બીજા કેટલાંક પ્રાપ્તિશીલ ખેડૂતોમાં થયેલું.

કપાસના વાવેતરની શરુઆત ડોંડીસરામાં સૌથી પહેલાં સોલંકીઓએ કરેલી. જ્યારે શેરડી, " રાતી રડાવાળા " નિનામા અને બળેવાઓએ આ બંને ડુટુંબોને પાંચેક વર્ષ શેરડી કરીને પછીજે પ્રયોગ પડતો મુક્યો હતો. તેજ રીતે કંઈક કપાસનું ઉત્પાદન ખેતીવાડી ડોંડીજના આ વિસ્તારના ગરાશિયાઓમાંથી સૌથી પહેલાં ગ્રાથુજી અને મંડળના શર્મા સંથાલકે પોતાના ખેતર પર કરાવેલો શામળાજીનો એક વિશિષ્ટ પ્રયોગ યુવા કૃષક પરિષદ નામની એક સંસ્થાની મારફતે આ વિસ્તારમાં કરાવેલો.

આ ઉપરાંત ખાસ પધ્ધતિથી વાવણીની, જાપાનની પધ્ધતિથી ડાંગરની ખેતી કરવાની, વાલરુ પ્રધાના ત્યાગની, ડાંગરની રોપણીનું કયારી કયાર કરવાની, સહીયારુ વાવવાની અને બીજી કેટલીક પ્રધાઓમાં પણ ઓછે યા વલ્લે અંશે સગાઈસંબંધ સાથે સાંકળી શકાય એવી વિગતો પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેજ રીતે શિયાળા પંખો મુકવામાં તેમજ શિયાળુ પાકોમાં ખેતરો વગરના સહિયારા ભાગોમાં પણ સગાઈ સંબંધ મહત્વ પૂર્ણ ભાગ ભજવ્યો હોય એમ તે અંગેની વિગતોનું વિસ્તરણ કરતાં જણાય છે.

ડૂલાઓ :-

ડોંડીસરાના ડૂલાઓની માલીડી અંગેની વિસ્તરણ કરતાં જણાય છે માત્ર પોતાના ડૂલાઓની સંખ્યા લગભગ અર્ધ ઉપરાંતની છે. સહિયારા ડૂલાઓમાં પણ વડુમાં વડુ સંખ્યા પિતા-પુત્રના સહિયારા ડૂલાઓની ધાય છે. આમાં મુખ્યત્વે પિતાએ પોતે ખોદાવેલા હોય અને તેમાં અલગ થયેલા પુત્રોનો સહિયારો ભાગ હોય છે. અથવા બંધા યા મોટા ગણાતા બેગેડ પુત્રોએ મળીને કોઈ ડૂલા ખોદાવ્યો હોય એવા ડૂલાઓની સવિશેષ તથા સમાવેશ ધાય છે. આ ઉપરાંત બે ડૂલા ભાઈભાઈના સહિયારા તેમજ એક ડૂલા પૌત્ર-પુત્ર અને દાદાનો સહિયારો અને એક ડૂલા પિત્રાઈભાઈઓ વચ્ચે સહિયારો મળ્યો હતો.

આ ડૂલાઓને ખોદવામાં સક્રિય સહાય કોણે કોણે કરી એ અંગેની વિગતોનું વિસ્તરણ કરતાં જણાય છે કે, જે પોતાના ડૂલાઓ છે તેમાંથી મોટાભાગના ડૂલાઓ, જે તે ડૂલાઓના માલીડાંને આપ મળેજ ખોદયા હતા. જ્યારે કેટલાક ડૂલાઓમાં આવા માલીડાંને તેનાં માતાપિતા અને કેટલાક ડિસ્ક્રાઓમાં ભાઈઓ તરફથી પણ શ્રમના રુપમાં થોડા દિવસ માટે યા કેટલીક વાર આખો ડૂલા ખોદાવ્યો હોય ત્યાં સુધી મળી હતી. આ ઉપરાંત બેગેડ ડૂલાઓમાં મિત્રાઈ ભાઈઓ તરફથી પણ થોડી સહાય મળી હતી.

ગામ ડુવાની બાધણી અને સગાઈ સંબંધો :-

ડોંડીસરામાં જે ગ્રામ ડુવા છે. એક નાના ડોંડીસરામાં અને બીજો મોટા ડોંડીસરામાં. મોટા ડોંડીસરામાં દોઢેક દાયકા પહેલા ડુવો ખોદાયો છે. આ ડુવાનું આન નિયત ડરવામાં મુખ્યત્વે મોટા ડોંડીસરાના નિનામા અટકના સગાઈથી મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. આ ડુવો ખોદાવાની શરુઆત થવાની હતી તે ગાળામાં ડુવાનું આન અ ત્યારે જ્યાં છે ત્યાંથી ખસીને અત્યાર માધ્યમિક શાળાનું મકાન છે જે વિનારમાં વાય એમ લાગતા અને જે રીતે એ ડુવો ખોતાને આ ખોતાના સંતાનોને દૂર પડશે એવા ભયથી આ તો ભવિષ્યમાં પ્રાયમિક શાળા ત્યાં નહીં હોય તો ખોતાને દૂર પડશે એવા કંઈક ખ્યાલથી નિનામા અટક પૂલના ડટલાડ પુશાવશાળી અગ્રણીઓ અને યુવાનોએ બીજા ડટલાડ તેનો વિરોધ ડરનારા આવે તે પહેલા જ આપ મળે નડડી ડરીને ડુવાનું ખોદકામ ચાલુ ડરી દીધું. તેમજ લગભગ ત્રણેક ફૂટ ખોદી નાખ્યું હશે તે પછી બધાં ભગા થયા અને ડુવાનું આન બીજે ડવા માટે વિનારાયુ ખેરું પણ આલાવિક રીતે જ આટલું ખોદાયા પછી જે તે પૂથ ન જ માને એટલે જે આન થયાવત્ જ રહ્યું.

જ્યાં માધ્યમિક શાળા અને ઇન્દ્રાલય થયાં ત્યાં આલાવિક રીતે જ ડુવાની તો જરુર પડે. મોટા ડોંડીસરામાં તો ગામ ડુવો હતો જેટલે સરકાર તરફથી બીજો ડુવો મળે તેમ ન હતો. ત્યાં સંસ્થાની ડારોબારી સમિતિના એક સભ્ય ને એક વિચાર આવ્યો. જેણે સંસ્થાની ડારોબારીના ગામના સભ્યોને ડહ્યું, " મોટા ડોંડીસરામાં તો તમારો ડુવો ખરો પણ નાની ડોંડીસરામાં તો નહીંને ? એનો ગ્રામ ડુવો હોવો જોઈએને ?" જે સભ્યે અરજી ડરાવીને આદિવાસી વિડાસ વટક માધેથી થોડી રકમ મફત ડરાવડાવી. ગામના ડારોબારીના આનિક સભ્યોએ ખોતાની વગ વાપરી ને પચાયતમાધે પણ થોડી રકમ વાપરી અને જે રીતે આ ડુવો તૈયાર થયો. આ ડુવાથી સોએક ફલાંગે દૂર જે સગાં ભાઈઓની જમીન હતી. તેમનાં ઇરાદો જે વખતે ખોતાની જમીનની હદ વધારી ને તે ડુવાના પડતર માંની જમીન પચાવી પાડવાનો હતો. અને ડમશઃ તે પચવી પણ પાડી. ડુવાને ખોતાની હદમાં ન ખોદવા દેવાનો અને "ઓલાણી" ની જગ્યા રહે ડરવાનો પ્રયાસ પણ એમણે ડરી જોયો. પણ ગ્રામજનોના દબાણને ડારણે તેઓ તેમ ડરી ન શક્યા.

જમીન :-

ડોંડીસરામાં જે માધ્યમિક શાળાના મકાનો છે ત્યાં લગભગ સાડા નવેક એકર જેટલી જમીન નાના અને મોટા ડોંડીસરાની સરહદમાં છે. તેમાંની મોટા ભાગની જમીન માધ્યમિક શાળાને મળે તે પ્રકારની માગણી મુકવામાં આવેલી. તેમાંથી સાત એકર જમીન માધ્યમિક શાળાને મળી પણ તેનાથી પહેલા જેઓ સામાન્ય રીતે આ જમીનમાં ખોતાના ઠોર ચરાવતા હતાં તેવા અડોંશી પડોંશીઓને તે ગમ્યું નહીં અને તેમણે બને ત્યાં સુધી ખોતે ડટલીક જમીન પચાવી પાડવાનો પ્રયાસ ડર્યો. બને સજે આવો દાવો ડરનાર બને ગામમાંની ડોણ, નિનામા અને બનેવા અટકની વચ્ચેનો હતો. અને જે જમીન પર એક ડરતાં વધુ ડુટુંબાપૂર્ણની નજર હતી. તેથી તે વહેંચાઈ હોત તે વખતે પણ ડદાય ઝઘડો ઊભો રહ્યો હોત એટલે જે બધા દાવાઓ વધુ પર મુકીને ગામ ઉપયોગ માટે રાખવામાં આવી તેથી અડોંશ પડોંશના બીજા ડટલાડ ડુટુંબો રાખી પણ થયા.

વપાર અને અન્ય વ્યવસાયો :-

ડોંડીસરામાં જુદે જુદે તબક્કે નાની નાની પરચૂરણ દુકાનો ઊભા બનેક દાયકાઓમાં અસ્તિત્વમાં આવેલી અને લુપ્ત થઈ ગઈ. આવી દુકાનોના મુકી રોડાણમાં જે તે વચ્ચિતના માત્ર વિગડત ડુટુંબોનો, ડટલીકવાર પિત્તા-પુત્રનો તો ડટલીકવાર ભાઈભાણાઓનો હિસા હોય છે. થોડોડ અણ આવડતને લીધે, થોડોડ અન્ય રોડાણોને લીધે આ ખેતીના વ્યવસાયમાં વચ્ચિતને ગંભીર રહેવું પડે તેને લીધે, તેમજ આગળના અનુભવના અભાવમાં, મોટાભાગની દુકાનો ચાર ઇમાસ યા વરસ દિવસ ચાલીને બંધ થઈ ગઈ છે. માત્ર એક જ સ્થિર મોટી દુકાન ઊભા દસેક વર્ષથી ચાલે છે. અને તેના માલિકને ગ્રામજનો હવે " શઠ " તરીકે પણ ઓળખે છે. આ "શઠ" ના મોટાભાઈને પણ માધ્યમિક શાળાના મેદાનની આગળ એક નાનીસી હાટડી માડેલી જે ઇએક વર્ષ ચાલેલી. એના પુત્રે રાયપુર બસસ્ટેન્ડ પર એક દુકાન થોડાક મહિનાઓ ચલાવી પણ હવે એ બને પિતાની ગંભીર દમની બીમારીને ડારણે બંધ ડરવી પડી છે.

ઈતર વ્યવસાય :-

ડોંડીસરામાં સમાજ ડલ્યાણમાતા તરફથી અને અન્યતરથી લીન અને સભાસી ડીના પાયા પર ડટલાક સંથાઓ વગેરે ગામમાં પ્રવેશ્યા છે. આખા ગામમાંથી લગભગ પંદરેક બહેનોએ માસ ત્રણમાસ ઇમાસ યા વરસ દિવસની સંથાની તાલીમ લીધેલી છે. પણ મોટાભાગના સંથાઓ અપવાદરુપે ધીમી ટવાની યા રકુ ડરાવવાના ડાપ સિવાય સામાન્યરીતે વસ વપરાતા જે પડેલા જોઈ શકાય છે.

અન્ય વ્યવસાયોમાં હમણાં તાજેતરનાં ગાળામાં એક બેન્ડવાજાની ડખની ઊભી થઈ છે. તેનો મુખ્ય નાયક બનેવા અટકમાંથી છે. બધા સાધનો તેના વર રહે છે. અને તેના ત્રણ સગા ભાઈઓ આ બેન્ડવાજામાં છે. આ ઉપરાંત ચાર પિત્તાઈભાઈઓનો પણ એમાં સમાવેશ થાય છે. વધુમાં પડોંશની ભગોરા અટકમાંથી એક પારસી અટકમાંથી એક અને ખોતાના સખત વિરોધી તડમાં ભણેલી ન હોય એવી નિનામા અટકની એક વચ્ચિતનો એમાં સમાવેશ થાય છે.

ડાવદાબંધી અને સગાઈ સંબંધ :-

" સુધારાવાદી વિચારો " ને પણ વિડાણનું એક મહત્વનું યોગ ગણાય છે. ડહેવાના ડટલાય સુધારાઓનું " પ્રાર્ણ " ડોંડીસરામાં સોલંકી અટકમાંથી થયો છે.

દા.ત. ડારજ ન ડરવાની પ્રધાનો પ્રાર્ણ ૧૯૪૮ ના અરસામાં આ અટકના એક અગ્રણી વડીલના અવસાન વખતે પહેલ વહેલો થયેલો. પ્રધાનમાં ડીક ડીક પ્રત્યુત્વ ધરાવતા અને તે વખતે ગામમાં અને વિનારમાં સારો એવો મોભો અને નેતૃત્વ ધરાવતા સભ્યે ખોતાના સગા ડાડાના અવસાન થતાં તેનાં પિત્તાઈ ભાઈઓને સખાવાની ડારજ ન ડરવા દીધું. શરુઆતમાં મૃત વચ્ચિતના દીકરો ઓ સખાયા. ડારજના દિવસે બધાં ભગા મળ્યા અને ત્યાં આ પગલાને ડટલાડ અગ્રણીઓએ આવડાવું પણ ખરું, પણ ડારજ ગયા પછી થોડા દિવસોમાં મૃતડાડાની દીકરીઓ તેમના સગા વહાલા તેમજ ગ્રામજનો વગેરેને મેણાં માર્યાં. આ ભાઈઓને ખોતાની ડંઈક ભૂલ થઈ હોવાનું ભાસ થયો ખોતાના

પિત્રાઈ મોટાભાઈને પોતાને ગેરમાર્ગે દોર્યાનો ભાવ તેમના મનમાં ઉભો થયો. આજ અરસામાં જમીન મોંઝણી થતાં એકાદ ગુંઠાના એકાદ ટુકડા માટે બંને પિત્રાઈ ભાઈઓની વચ્ચે મતભેદ થતાં ડોડીસરાની આ અભ સંબંધ અટકના બે વંશજીઓ વચ્ચેના સબંધો વણચ્યા. વંશજીઓના વડાઓની વચ્ચે અબોલા લવાયા અને લગભગ પિતાના મૃત્યુ પછી બેવર્ષે પુત્રોને પોતાના પિતાનું ડારજનિમિત્તે બાડી રહેલું ખર્ચ એક ભજન મંડળ ભરીને કર્યું. આજ અટકમાં આ ડાડાના અવસાન પછી નવવર્ષે ડારજ બંધ રખાવનાર ચકિતના માનું અવસાન થયું તે વખતે એનડ વિરોધો વચ્ચે અને માતાના પિયરીયા તરફથી " મૃત માતાના પુત્રોની નેવડ ન હોય તો ગમે અહીં પિયરમાંથી આવીને ડાર ડરી જઈએ. " તેવાં ટોણો મરાયો છતાં ડારજ ન કર્યું. અને તે વખતે તેમના વંશજીઓના બીજા સભ્યોને આ આગવાનની સચ્ચાઈની પ્રતિભિ થઈ. ત્યારબાદ આ બીજા વંશજીઓમાં આવો સૂઝારો દાખલ કરવાની પહેલ કરાવનાર ના પ્રથમ પત્નિ, તેનાં ડેટલાંડ પુત્રો અને અન્ય નાના બાળકોના અવસાન થયા છે ત્યારે તેમણે ડારજ કર્યા નથી. તેમણે અટકના આ સુધારકના સગાડાડાના અવસાન પછી તેનાં સગા ડાડી અને પિત્રાઈ ભાઈના અવસાન વખતે આજથી બારડ વર્ષ પહેલાના ગાળા સુધી ડારજ કરતા હતા પણ ત્યારબાદ હવે તેમણે પણ બંધ કર્યા છે. જો ડ આ સુધારાની ખસર હજી ગ્રામસર સુધી વહુ વિસરી શકી નથી. ડોડીસરાની અન્ય અટકની ચકિતઓએ ડારજ ન કર્યા હોય એવા માત્ર ચારજ ડિસ્સા નોંધ્યા છે.

શબને અભિદાહને બદલે ભૂમિ દાહ :-

સઘન તપાસ હેઠળના ગામમાં ધીમે ધીમે લાડડા વગેરેની અછત વર્તાતા મૃત ચકિતને અભિસંહાર આપવાને બદલે દાટવાને વિચાર સોલંકી અટકના એક સુધારકને અને બીજા ડેટલાંડ ગ્રામજનોને આવેલો. તેમણે સૌથી પહેલો આ વિચાર ગામમાંની ડોણ અટકના એક સમવયસ્ક સાથી-અવસાન થયું તે વખતે મુકલો, પણ તેમના પુત્રો અને ભાઈ સંમત ન થતાં તે વિચાર પડતો મુકાયો એકાદ વર્ષ પછી આજ " સુધારકના " મોટા પત્નિનું અવસાન થતાં તેમને દાટવામાં આવ્યા અને ત્યારથી તેમને જે એક દાટવામાં આવેલ તેની આસપાસની જગ્યાઓમાં જે ઊલ્લા આઠવર્ષમાં અવસાન પામી બધીજ ચકિતઓને દાટવામાં આવી છે.

વિલિખ આદિવાસી વિડાસ યોજનાઓ અને સગાઈ સબંધ :-

સમગ્ર ડલ્યાણખાતુ, આદિવાસી વિડાસ વટક, સર્વોદય યોજના મારફતે તેમજ રવન્કુખાતા મારફતે જુદા જુદા પ્રકારની યોજનાઓના સગાઈજૂથવાર લીધેલ લાભોની વિગતોનું વિશ્લેષણ કરતા જણાય છે કે, જેનામાં શિખણનું પ્રમાણ થોડું વિશેષ છે અથવા તો સામાન્ય રીતે જે જૂથો પ્રમાણમાં થોડા વધુ જાગૃત મનાય છે. તેવાજે પ્રમાણમાં વિશેષ લાભ લીધો છે. આવી મદદો આપવામાં આંતર ગ્રામ નેતાગીરી ધરાવતા, સમગ્ર ગરાસિયા પ્રયત્ન પ્રમુખે વિશેષ પ્રમાણમાં ભાગ ભજવ્યો હોય એમ જણાય છે. ડેટલીડ પ્રુડીયાઓમાં ડાનો એમણે જાને યા તેમના પુત્ર, ભત્રીજા અથવા અન્ય શિખિતોની મારફતે વેગ લાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જરુર પડયે સંબંધિત અધિકારી પાસે જાને જઈને તેમણે ભલામણ કરી હોય તેવા સંબંધિત ડિસ્સાઓ મળ્યા છે. પોતાને અથવા પોતાના ભાગ

યા પુત્રને આવી મદદ આપવા માટે ખાસ ભલામણ કરવા આવતા, સંબંધિત માહિતીદર્શનોનો પણ સંશોધકને ખ્યાલ છે.

ભીલોડાની પાસેના માંડરેડા ગામના ફારિર ઓંઆસાની મારફતે ડોડીસરામાં નાના લગભગ પાંત્રીસ જેટલા કુલાઓમાં ડોડીસરાના જે એક ખત્રીસી પ્રચારકની ભલામણના આધારે સહાય અપાઈ છે. આ સહાયમાં તેમના પોતાના વંશજીઓના બેએક અપવાદ બાદ કરતાં લગભગ બધાંજ કુટુંબોને એક યા બીજા પ્રકારે સહાયનો લાભ મળ્યો છે. આ ઉપરાંત બળેવા અને બોગા અટકો તેમજ " નિનામા અને ડોણ અટકના અર્થ ઉપરાંતના કુટુંબોએ ફારિર ઓંઆસા પાસથી એક યા બીજા પ્રકારની સહાય લીધી છે. ફારિર ઓંઆસાની પ્રવૃત્તિઓનો વિરોધ કરવાની, સમગ્ર વિસ્તારમાં આગવાની લેનાર સોલંકીવંશના લગભગ બધાંજ કુટુંબોએ આ સહાય તમાસ હેઠળના વર્ષના અંત સુધી લીધી નથી, પણ આ અટકના એક અગ્રણીના જમાઈને ફારિર ઓંઆસા સાથે સારો સબંધ હોવાથી તેમણે તે લીધી છે.

નોંડરી :-

અન્યત્ર વિલિખ અવસાયોમાં થતી ભરતી યા નોંડરીને પણ પ્રભાલિડાગત ગરાસિયાઓની દૃષ્ટિએ પ્રગતિનું એક અગ્રણીમાં આવે છે. અને જે રીતે આજથી લગભગ ચારેક દાયકા પહેલાથી ડોડીસરામાંથી સંબંધિત પુરુષો બહાર મારાવોડા, અમદાવાદ, રાંડોટ, વડોદરા, મુંબઈ વગેરે એક પોલીસમાં નોંડરી કરી આયા છે. આ પ્રકારની નોંડરીમાં પહેલો મોટાભાઈ નોંડરી કરતાં હોય તો તેની સાથે સાથે જ નાના ભાઈ, પિત્રાઈભાઈ યા ગામના બીજાડાંઈડ યુવાનને પણ ભરતી કરાવતાં હોય એવા સંબંધિત ડિસ્સાઓ મળી આયા છે. તે જ રીતે એક તબક્કે બધાં ભાઈઓ નોંડરી કરવા માંડ્યા હોય તેથી તેમાંથી એક યા બે ભાઈઓને ખેતી અને માંબાપ વગેરેને સંભાળવા માટે પરત આવવું પડ્યું હોય તેવા ડિસ્સાઓ પણ મળ્યા હતા.

ડોડીસરામાં સંશોધકની ૧૯૭૧ ના અંતમાંની ગણતરી પ્રમાણે ૮૨૨ સ્ત્રીઓમાંથી સન્નર જેટલી સંખ્યા પ્રથમિક શાળાના શિક્ષકોની હતી. આવા શિક્ષકોમાંના ડેટલાક શિક્ષકોને શિક્ષક તરીકે ભરતી કરાવવામાં આ અવસાયમાં પડેલા મોટાભાઈને નોંધપાત્ર ભાગ ભજવ્યો હોય એવા ડેટલાક ડિસ્સાઓ મળ્યા હતા. પ્રથમિક શિક્ષકો હોય એવા ભાઈઓ નાના ભાઈઓ, માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો હોય એવા બેએક સગાભાઈઓના ડિસ્સા પણ મળ્યા હતા.

એક શહેરમાં ખાનગી કંપનીના વૈય મનેદરનો હોદ્દો ધરાવતા એક ઉત્સાહી સભ્ય, સ્વપુરુષાર્થ થી ઉભી કરેલી એક સામાન્યના, ચારેક અપવાદ બાદ કરતાં બાડીના બધાંજ સભ્યો સાંભળાવી વિસ્તારમાંના ગરાસિયાઓમાંથી લીધા છે. તેમાંના લગભગ અર્ધ જેટલા સભ્યો તેમના નરીડના યા દૂરના સગાઓ છે. જ્યારે અન્ય ગામોમાંથી તેમણે ભરતી કરેલ ચારેક સભ્યોમાં તો એક તેમના સગા ડાડાનો દીડરો, એક પિત્રાઈ ડાડાનો દીડરો અને એક મોંસાળ પક્ષના ઓંઆસા પાસેના દીડરાનો દીડરો છે.

ભરતી થયા બાદ થોડા વર્ષે આ ઓરમાન માસીના દોડરાના હુટુંબની શાયે, વરસાદના પાણીના વહેણની બાબતમાં ઝઘડાં થતાં, આ ઔદ્યોગિક કંપની ની સાબામાંનું વાતાવરણ બગડે એમ લાગતાં, આ સાબાના મેનેજર, તેની સાથે વધારે વર્ષોમાં ન ઉતરવું પડે, અને આમિક ગ્રામજન પર ના અંતર સબંધોનું માળખું ઔદ્યોગિક પેઢીમાંના અંતર સબંધોમાં અસર કરતાં ન બને એમ માનીને સીધા સંપર્કમાં ન આવવાનું ધ્યાય તેવા ક્યને તેની બદલી કરાવી છે. વિવિધ ક્યને ભરતી કરતી વખતે સામાન્ય રીતે આ યુવક પોતાના બાબા અને નાનાડાડાની તેમજ પિત્રાઈ મોટાભાઈની સલાહ પણ લે છે અને એ સલાહને એકાદ અપવાદ બાદ કરતાં વાગ્યેજ તેણે અવગણી છે.

આમ આમિક કલા પર વિડાસ પ્રવૃત્તિની સાથે સંડોવાયેલા અનેક વિધિ પાસામાં પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ રીતે ઓછે યા વત્તે અંશે સગાઈ સબંધ વાગે લજવે છે તેનો ખ્યાલ ઉપરની માહિતી પરથી આવે છે. વિડાસ પ્રવૃત્તિઓની સાથે સંડોવાયેલ ઉપરના ઉદાહરણો છુટક છુટક છે. ડેટલીક વિડાસ પ્રવૃત્તિઓનાં આ ઉષ્કાલમાં આટલા જુદા ઉદાહરણોને આધારે સામાન્યીકરણ કરવું પણ ડેટલીક અંશે મુશ્કેલ છે. વળી એને આધારે ડાંઈ એજટ વલણ ઢબ પણ ઉભી થતી નથી પણ તે છતાં ઉપરના વર્ણનને આધારે એટલું તો જરુર કહી શકાય કે ઉપરના ઉદાહરણોમાં વિડાસ પ્રવૃત્તિમાં પણ સગાઈ સબંધ ઓછે યા વત્તે અંશે પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ રીતે સંડોવાયેલો પ્રભાવ છે.

- : સંદર્ભ નોંધ :-

૧. સામાન્ય રીતે નીચેના શબ્દો યા શબ્દસમુહ દ્વારા જે બાબતોને વર્ણવવાનો માહિતીદર્શકો દ્વારા પ્રયાસ કરવામાં આવતો હતો તેનો સમાવેશ વિડાસ પ્રવૃત્તિઓમાં કર્યો છે.
૨. સુધારો ૨. વધારો ૩. સુધારો-વધારો ૪. " આગળ આવવું " (આગળાં આવણું) " પાછળ નથી રહી જવું " (વાઢેલા નહીં રઈ જાવું.) " સુધારી જવું છે. " યા " સુધારી ગયા છે " (હદરી જાવું યા હદરી ગીજાહે) જેવા વિધાનો જે બાબતોને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખીને કરવામાં આવતાં હોય તે બાબતો.
૨. એક આદિવાસી હોળી નૃત્ય.
૩. ડાંડીસરા જે મહેસુલી ગામોનું બનેલું છે. નાના ડાંડીસરા (નાનુ હુડીહરુ અથવા નીચલો પાડો) અને મોટા ડાંડીસરા (મુટું હુડીહરુ અથવા ઉપલો પાડો) એક ગામના વિવિધ વિભાગોને સામાન્ય રીતે આમિક ગરાસિયા આદિવાસી બોલીમાં પાડા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
૪. તપાસ હેઠળના ગામનું મથક.
૫. ધોરી માર્ગ પરનું ડાંડીસરાનું પડોશીગામ.
૬. એક શામળાળી-ઉડર માર્ગ પરનું એક ધાર્મિક ક્યાન. જ્યાં એક મોટા અંબાઓના ઝાડ નીચે આદિવાસીઓ અવાર નવાર ભેઠડાં યોજે છે.

૭. શામળાળી વિસારના ગામો.
૮. ૧૯૭૩.
૯. ડાંડીસરા પાણી પેચતી વખતે બળદોને આગળ પાછળ ભઈ જવાની રચ્યા.
૧૦. ગામના એક વાગલું પ્રસાસિડાગત નામ.
૧૧. પિતાના મોટાભાઈ.

સંદર્ભ - સૂચિ

- Desai A.R.-1971a : "Introduction" in A. R. Desai (Ed.) Essay on Modernization of under developed societies, Vol. I and II, Bombay.
- 1971b : "need for Revolution of the concept" in A.R. (Ed.) Essay on Modernization of under developed societies, Vol. I and II, Bombay.
- Kaushal -1972 : " Impact of Mechanisation of Agriculture union Tenurial status and Human relations" A paper presented in Eleventh All India Sociological conference, Abstract of papers, Ahmedabad.
- Panchandikar K.C.: * 1970 and Panchandikar, J. " Deter minants of Social structure and Social change in India " Bombay.
- Shah B.V. -1971 : Problems of Modernization of Education in India " In A.R. Desai (Ed.) Essay on Moderni- zation of under I and II, Bombay.
- Srinivas M.N.-1971 : " Modernization : A few Queries " In A.R. Desai (Ed.)

*-**

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24-26 February 1979).

RESEARCH ON THE STATUS OF TRIBAL WOMEN

HARSHAD R. TRIVEDI*

INTRODUCTION:

The purpose of this brief paper is firstly to draw the attention of policy-makers and researchers to the actual state of and an assessment of research on the status of tribal women in the context of development. Secondly, it aims to suggest some important aspects of limited spheres of life in which one can find ample scope of study for applied as well as pure research. The paper also tries to provide a select bibliography of relevant literature on the subject.

BACKGROUND:

Fourteen per cent of total population of Gujarat comes from tribal groups of the people living at different stages of social development. One can safely say that around half of these, i.e. seven per cent are tribal women. A careful study of the State Government's document entitled "Tribal Area Sub-Plan" 1974-75, however, does not throw much light on any specific strategies and programmes for study and research on the status of tribal women. The reports of Committees and study-groups organized at the Centre by the Department of Tribal Welfare, Ministry of Home Affairs, New Delhi, have largely ignored this subject of strategic importance. The volume II of Policy Papers of the department presents the report of Central Research Advisory Council under the Chairmanship of Shri S.C.Dube. Even that does not deal with the problems of research on this vital subject. The ICSSR Newsletter Nos. 1 to 4, Vol.8 remain equally ambivalent since they focus attention on the problems of women in general and those in rural areas in particular, leaving a side the problems of tribal women. These however refer to the

---

* Hon. Director, Institute of Cultural and Urban
Anthropology, Ahmedabad.

problems of infant mortality and the mortality rates among rural women in the age-group of 15-34 years (including maternal mortality). It is revealed that there is 10 per cent literacy among the rural women in general. One can easily guess how low it would have been among the women of scheduled tribes living in remote hilly areas.

The report of the Committee on the Status of Women in India: Towards Equality - 1947 is no doubt a reasonably informative document on this subject. It throws valuable light on the Status of Tribal Women under broad headings namely, (i) Religion (p.49), (ii) Matrilineal Descent (p.54), (iii) Patrilineal Descent (p.56), (iv) Marriage and Family (pp.65-67 and 83), and (v) Prostitution (pp.92 and 95). It should be noted that the information on the categories mentioned above can be of little significance and value in the process of planning a strategy of all round development of tribal women and improving their status as compared to that of women of advanced communities. This report lists two studies on "Tribal Marriage Institution" by N.K. Bannerji and "Status of Women among Tribes" by Jyoti Sen (pp.389-91), but we do not know the contents and coverage of the subject of these studies. However, it will be useful to summarise the findings on the subject from the report on the status of tribal women.

RITUAL STATUS:

Apparently tribal religion and rituals are other worldly, but the way in which the tribals deal with the spirits of ancestors, ghosts and witches one gets a strong evidence that they are really interested in the matter of fact interests of life situations. They would like to give precious gifts and sacrifices to appease the angry deities and spirits, but would certainly expect in return specific benefits, of course, not as rights but certainly and much more so as privileges. Tribal women have a special role to play in keeping the sacred domestic fire burning day and night and in looking after the upkeep of the place of worship of gods, ancestors and spirits. This is one of the most important family responsibilities of a tribal woman. They are, however, forbidden to participate in special worship of clan or lineage ancestors or deities. Among the matrilineal Khàsis, of course, that is not the case, where a daughter has an important role to play in the worship of family

deities. The Garo religion allows women to become priestesses. This does not mean that all matrilineal tribal communities are female dominated in the sphere of worship, since in most tribal communities in general, man works as a priest, as he is the repository of "knowledge of ritual formula". The Saora of Orissa and Irula and Panian of Kerala allow women to work as diviner and curer of ailments and diseases but not as priestesses.

WITCHCRAFT AND BLACKMAGIC:

The practices of witchcraft, sorcery and blackmagic are largely associated with women, and it is here that offensive or destructive female power is symbolised in contrast to the protection of health and wellbeing of the people in the community. This malefic power is said to be easily transmitted to other person of the same sex during the state of impurity such as menstruation, pregnancy and post-natal period. The female witches are supposed to be most dreaded creatures and meet with most barbarous treatment of being burnt alive or stoned to death. That however does not diminish their so called power to harm men, women, children, animals or crops, if they take to witchcraft.

ECONOMIC STATUS AND LEADERSHIP:

Among the Todas of South India who depend on dairy industry, women are debarred from any contact with buffaloes whom they worship. This gives them freedom from economic activities. The Kota women are forbidden to have anything to do with funeral and other rituals. The Santhal women can not participate in communal worship and sacrificial meals. In most tribal communities women have however prominent role to play in economic life, but no role in the management of traditional Panchayats or Tribal Councils. This is contrary to the principle of female representation in the statutory village Panchayats sponsored by the State Government. In matrilineal societies however, women function as natural leaders in the family. In contrast to the ritual and community leadership position of women in tribal groups, there is a definite high status of most tribal women in the economic sphere of life. They enjoy considerable freedom in the practice of social norms and social behaviour due to their significant contribution in earning livelihood for the members of the family.

MARITAL STATUS:

With the varying freedom of sexual relations within the specific tribal customary frame-work, the age of tribal woman at the time of marriage is generally higher than among other communities. This is because dormitories of the young are common in some groups. Similarly, tribal women enjoy considerable freedom in the choice of life partners. Her life is governed by flexible rules and regulations with regard to divorce and remarriage. Such a freedom is sometimes reduced to minimum on account of the processes of social change involving urbanization and Sanskritization which introduce high caste restrictive values, attitude and patterns of behaviour in the affected tribal families or groups.

MATRILINEAL PRACTICES:

Their status in the case of matrilineal pattern of descent and family relationship is quite different. For instance, among the Garo and Khasi in the north-east region and the Punar of Meghalaya and Assam they enjoy respectable status. In parts of Kerala, Tamilnadu and Karnataka also one finds tribal communities of matrilineal background. All these communities have been rapidly changing in the last one hundred years or so on account of diverse processes of socio-economic changes spearheaded by spatial mobility, education, diversification of occupation and introduction of new legal framework and market economy. Even when these matrilineal groups were intact, they were not operating as the opposite copy of patrilineal groups with regard to exercise of authority in conducting family affairs. As the report on the status of women in India notes, "Matriling is not a mirror image of patriling. There is a certain inherent conflict in this system that authority is in male hands while group placement is in female hands. A husband is not incorporated in the wife's group; he is still needed in his mother's group for positions of authority and for taking decisions about the lineage, land and other property. He is insecure because of minimum rights over his wife, hardly any rights over his children, and only right of use of the ancestral property. There is much suppression of fatherly inclination in a matrilineal system. It is based on the principle of the unity of matrikin and their collective control which can not be sustained under

the process of change"*

*Towards Equality, Report of the Committee on the Status of Women in India, 1974, New Delhi, p.56.

CUSTOMS OF MARRIAGE AND DIVORCE:

The customs of having many wives (polygyny) on one hand and many husbands (Polyandry) on the other, ^{both} called polygamy are found common among the tribals of India. The Khasas in Jaunsar Bawar in Himalayan U.P. and the people of Kinnaur and Lath Lahul and spiti in Himachal Pradesh, and the Todas of Nilgiri practiced polyandry. Some of these communities have begun to have changed this pattern of life and are now taking as many wives as there are brothers particularly since scheduled tribes privileges have been given on the basis of nuclear family unit to them by the Government. This has however not improved the status of woman since they have no right over her children and property within the customary law. The custom of polygyny is prevalent in most tribal communities in India. Tribal groups like the Bhil the Bagata, the Raj Gond, and the Birdugond see economic advantage in polygyny. More number of wives can not only contribute to the agricultural and other economic activities by their own labour, but also by producing sons who supply labour for working in the fields, tending cattle and building houses.*

The customs of marriage among the tribal people vary from tribe to tribe and place to place. This is summarised by the report on the status of women in India in the following: "The tribals are governed by the customs of marriage and divorce of their respective tribes. In the case of primary marriages most tribes have a preference for marriage by negotiation, but there are also provisions to accommodate unions which are established by elopement. We were told by members of the Wanchoo tribe in Arunachal Pradesh that though negotiation is preferred, if a girl is emphatic in her refusal to accept the groom chosen by her family, then her decision is accepted. We believe this is common among most tribes. A popular custom in the tribes of the plains is to get a boy to serve and help the girl's household for a few years to earn his bride. It is in subsequent unions that individual choice gets exercised. Going to live with another man, who pays compensation to the previous husband, is equivalent to divorce and remarriage. There is considerable variation in customs regarding marriage and divorce among the tribals, but an examination clearly indicates that the two partners are not at par with each other. There is compensation for the loss of woman, and the mother has to leave her children behind. There is, however, no stigma on divorce and remarriage. The average age of

* Ibid, p.67

marriage is also higher among tribals, and no marriage takes place before puberty".*

ADVERSE IMPACT OF INDUSTRIALIZATION:

The flexibility of marital relations between the two sexes among the tribals proves to be a curse to some of them when they are entrapped under the weight of mining, construction works and industries leading to rapid socio-economic changes. This weight is on account of obligatory economic relationships established by them with the contractors, traders and petty officials who exploit tribal women for extramarital sexual relationships. When a young woman enters into such relationships with a non-tribal, she endangers her freedom under the burden of "luxurious" fashion habits to such an extent that she may have to end up as a prostitute. Her own tribal community refrains from coming to her rescue from such a dangerous path of alienation and normlessness. She thus loses her sense of social equality she enjoys with men of her own group. Sometimes tribal women lose equality with their own men under just opposite kind of circumstances of social change. When her family accepts sanskritic values, habits and behavioural patterns as coveted reference models, under the impact of economic and educational progress, she has to accept the normative standards of high caste traditional women who are free in many ways at home but are relegated to inferior position in the economic sphere of life.** This does not suggest that the tribal women should not accept socio-economic changes to improve their status in order to integrate themselves with the main-stream of life in the society. They should on the contrary go all out to uplift their status by working or marrying outside their group without being underly exploited by non-tribals, by getting dissociated from their own group, or by losing their freedom in the family as daughters, wives and mothers.

*Ibid, p.83

** "In the lower caste, women are more equal to men than their counter parts in the higher caste. The tribal women are the extreme examples of this phenomenon". Harshad R. Trivedi, Scheduled Caste Women, Concept Publishing Company, Delhi, 1977, p.23.

CONCLUSION:

It is indeed quite difficult to suggest specific areas of research in the field of status of tribal women in general. But since the status of women has to be related to socio-economic development of these people, one can easily delimit the areas of study and research in broad spheres of life, such as, (i) Domestic, (ii) Economic, (iii) Social, (iv) Political and (v) Religious. What happens to tribal women in all these spheres of life under the impact of industrialization, urbanization and sanskritization, is the most important broad area of study and research. Tribal Sub-plan projects geared to integrated tribal development programmes, should be kept under constant watch through periodic evaluations with regard to the extent to which the status of tribal woman has improved rather than deteriorated.

SELECT BIBLIOGRAPHY:

1. Bhavnani, Enakshi, "Women in Ladakh", Roshani, Vol.III, No.11, 1948, pp.43-45.
2. Bhowmick, P. K., "Lodha village and Demographic Aspects", Vanyajati, Vol.8, 1960, pp.54-56
3. Das, A.K., "Demographic Study: Its implications in Oraon village", Vanyajati, Vol.8, 1960, pp.32-39.
4. Das, A.K., "Role of Research in Tribal Welfare", Vanyajati, Vol.13, No.3, 1965, pp.118-22.
5. Das, M.N. "Female Infanticide among the Khonds of Orissa", Man in India, Vol.4, No.1, 1960, pp.30-35.
6. Dutt, K., "Special feeding for tribal Children", Social Welfare, Vol.21, No.10, 1975, pp.12-13.
7. Garó, B.M., "Status of Women in Tribal Communities", Indian Journal of Social Work, Vol.21, No.2, 1960, pp.191-98.
8. Goswami, M.C., and D.N. Majumdar, "A Study of Women's Position among the Garos of Assam", Man in India, Vol.45, 1965, pp.27-36.
9. Ginsberg, P. "The Warli Women", Journal of Anthropological Society of Bombay, Vol.9, No.1, 1955, pp.1-24.
10. Haffman, S.J., "Principles of Succession and Inheritance among the Mundas", Man in India, Vol.41, 1961, pp.324-38.
11. Kalra, S.K., "Some Demographic Characteristics of Kurumas of Kerala and their Social Implications", Vanyajati, Vol.21, 1973, pp.25-27.
12. Mann, R.S., "Social change and Status of Tribal Women", Social Welfare, Vol.14, No.11, 1968, pp.18-19.

13. Majumdar, D.N., "The Position of Women in Ho Society", Man in India, Vol.11, 1931, p.56.
14. Majumdar, D.N., "Children in a Poliyandrous Society", Eastern Anthropologist, Vol.6, 1953, pp.177-89.
15. Raha, M. K., "Demography of the Birhors of West Bengal", Vanyajati, Vol.12, 1964, pp.96-100.
16. Rothermund, Indira, "Women in a Coal-mining District", Economic and Political Weekly, 10:31, 1975, pp.1160-65.
17. Roy Burman, B.K., "Problems of Family Planning among the Scheduled Tribes of West Bengal", Vanyajati, Vol.6, 1958, pp.160-64.
18. Saxena, R., "Demography of the Bhills of Central India", Journal of Vikram University, Vol.1, No.4, 1957, pp.32-39.
19. Sengupta, P.N., and Biswas, S.K., "Studies on the diet and Matrimonial Status of Kanikhans and Urali Tribes of Travancore", Bulletin of Department of Anthropology, Vol.5, No.1, 1956.
20. Sersingh, "A Demographic Study of Sansis", Vanyajati, No.10, 1962, pp.145-60.
21. Tripathi, Gopal, "Dormitories in the Tribal World", Social Welfare, Vol.21, No.2, 1974, pp.13-15.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24-26 February, 1979)

STRATIFICATION IN TRIBAL SOCIETY OF
GUJARAT AND ITS IMPLICATIONS IN TRIBAL
DEVELOPMENT

- R. S. MANN*

In case of tribes, the position and nature of stratification are significantly different than the one observed among the caste society. Certain ethics of caste ideology are basically missing in case of tribes. But the growing situation of culture contact have made the members of many tribes aware of the new rules and ways of social stratification. Making castes as their 'reference groups', these people, over the course of years, have imbibed certain additional norms determining social distance, interaction and relationship. Such a trend gave rise to new social formations and socio-economic arrangement of the people. It may, however, be mentioned that the factors, born of culture contact, reshaped the social behaviour in the tri-caste and inter-tribe and intra-tribe perspective. Comparatively more hold of conventional rules, however, seems to operate in the intra-tribe situation. Therefore, two broad dimensions of stratification in tribal society can be delineated. Firstly, it is to be seen in the background of caste Vs. tribe and tribe Vs. tribe, and secondly in the relevance of intra-tribe setting.

Reviewing typology of caste stratification, and the one among tribes, including those who are getting Sanskritized, the following may be hypothesised.

1. Level of inequality is lower and less prominent among tribes than the one observed among the castes.
2. State of deprivation, of various kinds, is less severe in tribal social order than that of caste.
3. Quite a good number of stratificational attributes are not built-in in the original tribal social system. Many of them are rather borrowed.

* R.S. Mann Ph.D. (Delhi) is Superintending Anthropologist in Anthropological Survey of India, Western Region, 1, Old Fatehpura, Udaipur, Rajasthan.

4. More prominent among the determinants of tribal ranking divisions are 'Prestige' and 'psychic gratification'. Less striking are the 'economic' and 'power' determinants.
5. The ideals supporting social inequality are not always and necessarily centpercent effective in tribal empirical situation. Flexibility, in this respect, marks various forms of interaction, including commensalism and connubium.
6. Social mobility is marked by less severe impositions in case of tribals. Though not uniformly true at all levels, the tribals are comparatively more accommodating in this respect. However, rigidity in certain areas is not ruled out.
7. But with all the above two explanations, the tribals are no less stratum conscious. Such a feeling causes stratum solidarity, though not always at the cost of tribal solidarity.

The Tribal situation in Gujarat, as also in the adjoining districts of Rajasthan fairly supports that intra-tribe social stratification is more prominent and revealing than the inter-tribe or tribe-caste one. And in the former reflect more of conventional rules concerning stratification. It is also there that the ranked groups, and the corresponding explanations, resemble those existing in intra-caste situation, especially the sub-caste ones. But then the tribals, in this respect, largely depend on oral traditions. Exploration in tribal stratification supports that it is more inequality based. But certain strong considerations marking caste stratifications are absent in case of tribals. The social inequality is mild. (It may be mentioned that I take the term 'Stratification' as synonymous to social inequality, and both mean arrangement of social groups into hierarchy of positions). Tribal social organisation, in Gujarat, presents interesting picture of social ranking. An arrangement of ranked social divisions in case of 13 tribes of Gujarat is as follows.

RANKING ORDER AMONG GUJARAT TRIBES

Sr. No.	Name of Tribe	DIVISIONS		REMARKS
		Sub-Tribe/other divisions	Clan divisions	
1.	Bhil	Bhil Garasia, Dholi Bhil, Rawal Bhil, Vasawa, Pavra, Tadvi, Bhilala, Also Ujle and Mele Bhils, Kalia Bhil, Bhagat Bhil.	Some Atak (Clan) divisions are also at times, rated as high and low.	Some of these sub-divisions are, by now, treated as separate tribe, say Bhilala, Ujle and Mele divisions are on the grounds of purity, 27 sub-divisions of Panchmahal Bhils (Prescott). However, there seems to be some confusion between sub-tribe and clan divisions. 'We' and 'they' group feeling also prevails. Pawagadhia is the highest, and have no relation of commonality with others. Tadvis occupy the highest position.
2.	Chowdhry	Pawagadhia, Takria, Valvai.		
3.	Dhanke	Tadvi, Valvi, Tetriya.		
4.	Dhodia		Joshi, Brahmins, Desai, Vania, Kanbi Bhatt etc.	Some clans, considering themselves as socially superior, prefer to marry among themselves.
5.	Dubla	Talavia, Bohria Kharcha, Chokhalias, Batolia, Also 20 sub-divisions given by Enthoven.	Vitos (Marriage groups) also exist.	Apart from three main, there are many other divisions based on minor factors. Talavia is socially highest and pure, tracing descent from Rathor Rajputs. Except three, the rest seldom inter-dine and in ter-marry.

1-----2-----3-----4-----5-----

6.	Gamit	Padvi, Valvi, Vasawon	Parmar, Chohan, Solanki, Rathod, Raiwar, Mota Parmar, Nana Parmar or Mota Rathod, Nana Rathod.	Valvi is relegated to the lowest position. Among Garasias, the superiority and inferiority of clans are marked. Intra-clan stratification also appears. One marraes whom is also a determinant of social position. Three divisions are on the basis of descent and all of these are strictly endogamous.
7.	Garasia	Bhil Garasia, Rajput Garasia Baba Rajput Garasia		
8.	Kathodi	Son-Kathodi, Dhor Kathodi		Both groups are endogamous and Son-Kathodis are rated higher as they are pure and more settled ones.
9.	Naikda/ Naik	Ooncha, Neecha, Choliwala, Kapedias		Neecha is, socially, at the lowest end. Choliwalas are in between. Each group is preferably endogamous.
10.	Pardhi	Pardhi, Phanse Pardhi, Haran, Pardhi, Mir, Koche, Vaghri		No inter-marriages between various groups.
11.	Rebari	Desi Rebari, Marwara Rabari		The divisions are more based on the place of origin.
12.	Vaghri	Chunasia, Datnia, Vedu Patanehi, Talpada, Parnala, Morwari, Kankoria, Saronia.		Do not marry each other. Also cultivate feeling of super-ordination and subordination.
13.	Verli	Shudh, Nihir, Murde, Dewar		There is some concession for Murde and Dewar to Marry each other, Shudhs come at the top of hierarchy.

From the details, given above, it can be interpreted that the stratification is linked to different walks of life. And there are diverse factors which constitute foundation that supports the stratification. Such factors are not necessarily common among all the tribes. They can, however, be classified as 'traditional' and 'non-traditional'. Among the factors that led to the rise of stratification, the following may be delineated.

1 HYBRIDIZATION

The Garasias are believed to be the descendants of Rajput father and Bhil mother, and some take them as a sub-tribe of Bhil. But others treat the Garasia as a separate tribe. The point is, however, debatable. They have clan names, like Solanki, Rathore, Parmar etc. resembling those of Rajputs. The Garasias consider themselves socially superior to the Bhils and differ in many cultural practices. Inter-marriage between them and other Bhils do not take place. Likewise Tadvi Bhils are considered as an outcome of Muslim father and Bhil mother, and many of them sporadically follow islamic principles.

2 CULTURE CONTACT

This base is of a wide relevance in tribal stratification. As an instance, Rawals, after their contact with higher caste Hindus, started worshipping the way the Hindu priests did, and got themselves differentiated as a sub-tribe of Bhils. The Bhils, in fact, were most affected by the acculturative influences. Among them were demarcated various groups having a deep sense of 'we' and 'they'. Hence, in their case the stratification got deep-rooted. Feeling of subordinate and supraordinate also developed among various groups. Bhagat and non-Bhagat divisions are distinct among the Bhils, and the two differ, in many ways, in their living pattern. Inter-action of various kinds is largely curtailed. The Bhagats or the devotees among Bhils, and for that matter in many other tribes, rate themselves as socially far superior to others considered by them as non-Hinduised. Inter-marriages and inter-dining between the members of two groups have come to an end. The Ooncha and Neecha divisions among the Naikda tribe are again attributed to the influence of caste Hindus. The former are Hindu ised and latter remain as tribal based. In many walks of life, a distance is maintained between the two, hinting at a great deal of inequality.

3. OCCUPATION

From amongst the Bhils came out a group, called Dholi Bhil, who specialised as bards. These people maintain a separate social identity. Likewise four sub-tribes of Baghri have their independent occupation each; the Chunasias bake lime, Datnias sell indigenous tooth cleaners, Vadyas sell Tumbe and Pataneji sell bamboos and cocks. Each sub-division is endogamous. Even in certain other ways, the groups differ and avoid interaction.

4. TERRITORIAL CONSIDERATIONS

Certain divisions, among the Dublas, are territory and settlement based. Among others these include Damania, Valsadia, Talavia etc. They express association with particular places; Damania with Daman and Valsadia with Valsad. Likewise, the Talavia Dublas have distinguished themselves, from others, by their association, through various ritual performances, with the Talav, the pond. They constitute the socially highest group and hardly maintain commensal relations with Khurches who are socially the lowest. The hill and plain-dwellers among the Bhils are dichotomous, and the same is reflected in their actual living. Due to human and external ecology, differences have emerged in some of their living patterns. This has also led to expressions like 'progressive' or 'civilized' and 'uncivilized' or 'backward' among the Bhils. The hill-dwellers are, many times, labelled as Dungari Bhils. Members of the two divisions prefer to be respectively endogamous. Even otherwise, they believe in least interaction. Inferiority of hill-dwellers is accepted by many.

5. DESCENT

Stratification is also reported on the basis of clans with specific descent. In case of Garasias, people belonging to Parmar, Thaiwar, Rathor, Chowhan and Solanki clans are treated as socially superior. Those of other clans are considered socially inferior by their own brethren. It has its repercussions on the network of social relations. Instance of social inequality is also reported in case of intra-clan context. For example, Nana parmars, among the Garasias, are inferior to Mota Parmars. A strong consideration of ranking is at the time of marriage. The Garasias would assign a lower status to one who marries in a group already laid down as inferior. The same would be one in

the event of a Garasia marrying a Bhil. Among Garasias two more divisions, that is, Bhil Garasia and Baba Garasia or Baba Rajput Garasia exist. The former are said to be the descendants of Garasia father and Bhil mother while the latter claim their descent from Rajput father. They enjoy the highest social status, and the set norms are there to regulate the relationship between the various groups. Inequality marks all the divisions.

6. HABITS

Members of Dhanka tribe, who claim a Chowhan Rajput ancestry, were given this nomenclature as they made use of Dhan, an inferior kind of grain. Out of the three ranked groups, namely Tadvi, Valvi and Tetriya, among the Dhankas, Tadvis are the superior most. Otherwise each subgroup maintains endogamy. Similar to Dhankas, the Dhor-kolis were separated on the ground of their use of flesh of animal (Dhor), specially cow. Creation of Dhor Kathodi is explained on similar ground. They ate beef and, thus, became inferior to Son - Kathodis. In case of Naikda, the division of Choliwala' originated when their women started wearing blouse. The divisions count in various forms of relationships.

7. SERVING BASE

The divisions among the tribes also crystallised on the basis of who served whom. For instance when some Naikdas started serving in the families of Bohras and other Musalmans, they and their descendants were labelled as 'Neeeha' and were categorised as a distinct identity. The process was accelerated when such Naikdas ate in the houses of those whom they were serving. Other Naikdas do not give their daughters, in marriage, to the members of this group. Likewise the stratification also developed among the Dublas when many of them got involved in Dhaniama - Hali (Master-servant) system. Who served family of which cast determined levels in certain respects.

8. SOCIAL OSTRACISM.

It has been explained that Boharia group, among Dublas, got originated from those Dhodias, Chowdhrys and Naikdas who suffered social boycott from their respective community. The latter were uprooted from their original

social moorings for various reasons including inter-tribe or inter-caste marriage. Broadly, Boharia division is the outcome of events where Dhodias married Naikda women; Naikdas married Dhodia woman and Chodharas married either Dublas or non-Chodhara women. Similarly, the Pardhi is said to be the creation of those who were socially boycotted from some Rajput, Vaghri, Koli etc.

9. EASE OF POPULATION AND PURITY.

A socially stratified order, among the Dublas, is attributed to the rise of purity and pollution feeling. Notable among these divisions are Chokhalia and Vatolia. Pure are the Chokhalia Dublas who serve Hindu farmers and their families. The Vatolia Dublas who serve the Parsi and Muslim families are impure. The members of two divisions hardly maintain deep relationship with one another. Vatolia inferiority is commonly accepted. Ranked groups and their inequality, on the ground of purity and pollution, are also reported in case of Kathodi or Katkari. Son Katkaris are pure, while the Dhor Katkaris are impure. Those of pure section are settled on labour, and also depend on charcoal making.

Inter-tribe and tribe-caste stratification is also reported. Positions in terms of superiority and inferiority are well demarcated. It has been reported that Dublas do not admit Konkana, Naikda and Chowdhry in their tribe as they consider them socially low. But concession of admission may be rendered if the community is given a feast. But the superiority of Dhodia, Kumbi, Koli etc., is accepted by the Dublas. Similarly, claiming their Rajput descent, the Dhodias assign a lower status to Bhils, Chowdhrys and Naiks. They do not eat from them. The Chowdhrys consider themselves higher to Bhil, Konkna, Naikda and Gamit. Assigning a socially low position the Kathodis avoid eating with Chamar, Mahar, Bhangi and Muslims. The Garasias ascribe a lower position to Bhils, Sargara, Rajania, Chamar, Dhed and Bhangi. Commensal relations are not maintained with them. The Bhangi, Dhed and Chamar castes are taken as untouchables.

TRIBAL DEVELOPMENT AND STRATIFICATION.

A general impression has been that village India is represented by two kinds of villages; one having complex and heterogenous social structure represented by the multiplicity of castes, and other having simple and homogeneous organisations represented by the tribe or tribes. But the above

analysis, in case of Gujarat tribes, is indicative of the fact that homogeneity is not the rule in case of tribes and their village. They too have complexity, though it does not sound of as high order as reported among the castes. But certainly uniformity of cultural traits and social formations among tribes, and even within the same tribe, is not always the rule. Also, ranked groups, their inequality and nature of stratification cannot be seen in isolation of many other aspects of tribal life and culture. The same has been accepted in case of caste society of India. As such these elements have their own place even in the context of socio-economic transformation. Their consideration, for various ends, cannot be avoided for effective planning for development. Same holds true at the level of programme implementation.

In addition to certain factors, stratification of the kind dealt herewith, has been a barrier to development ventures. But it seems this dimension of social reality went, most of the time, unnoticed. May be that social researchers on tribal societies could not throw sufficient light on such an aspect. No where from SMPT to integrated T. D., place was given to stratification and its opposition to development and integration. It is neither adequately in the knowledge of those who plan for development, nor of those who practically carry out the programmes. Even if the agents of change, through their long exposure acquire some idea about it, they have been the least oriented and authorised people to make changes, for adjustment, at their level.

Impositions, born of stratification, are more for status-quo rather than change. And those who do not understand such impositions cannot do sufficient justice in gearing up development changes. How the impositions can be minimised and made accommodating would depend on the understanding of programme planners and change agents. In multitribe villages, and in those inhabited by single tribe having stratified groups, diversity, in various walks of life, is wide. Modes of interaction differ, The development workers, and their programmes, suffer because of being ignorant of such complications. Their uniform patterns, suggested for development, neither properly work nor find place for acceptance and persistence. Many cultural elements differ in different sub-groups and other

divisions of the same tribe. What suits to planned programme in one may not be so for the other. It is there that the agents of change get perplexed purely for the reason that the social situation is not comprehended by them in correct perspective. On the other hand they may argue out things many of which are not of real concern in the matter. They fail to reach at the root cause hidden in the ranked groups and their codes of conduct prescribed by traditions, old as well as those emerged in late years. The emergence of feeling of 'We' and 'they' within the same tribe is contrary to development interest and motive. The severity of differences and hardened attitude between members, belonging to different divisions, of the same tribe, react negatively to development efforts. Under these circumstances, the chances for unanimity in respect of its being pro-change and pro-progress are bleak. This happens because of the basic difference in ideology of various groups. Bridging of differences in such situations is quite a challenging task and greatly depends on the skill of the functionary, as also on the ideas and programmes that he carries. Rise of the feelings of purity and pollution, and the corresponding group formation, are again unhealthy in the context of development, progress and integration of tribal people. What is being eroded, for the sake of progress and development, from the caste society, is getting activated in case of the tribals. That such a trend is anti-development is not taken with any seriousness in case of tribals. But since it curtails interaction, and curbs initiative for combined and cooperative efforts, it is damaging and hinders in the implementation of programme of development. More adversely affected are the impure ones who remain increasingly deprived. Even the pure ones suffer for certain ideals, defined for them, which discourage changes of certain kind, though the same are otherwise part of intended development.

Though stratification, in tribal society, forms a comparatively small area in social research, its understanding can certainly be helpful to those engaged in the massive task of development and integration of tribes. Apparently, certain aspects of the ranking order, explained in this paper, pose as barrier and opposition to development efforts. But then once it gets known things can be adjusted to some extent. For this purpose one would have to make an extra exercise in respect of the following.

1. In the social system, represented by multiple groups, it may be necessary to identify as to who are the right persons to be contacted. Even among the identified ones, priority is to be given to a few over others. Once a proper channel of this kind is prepared it may be easier to introduce the innovations proposed in tribal development. Haphazard approach will not bear fruits.
2. Even out of those selected for initial contact, it is to be further differentiated as to who is to be approached for what. Such a selection may be done in accordance with the nature of programme and the stratification prevalent in the local social structure.
3. How do the spokesmen of various divisions interact, for various purposes, is another area to be taken note of. Their fields of influence and interest are to be taken advantage of to achieve developmental ends.
4. Another element, related to the above, and which is of quite a significance to the development functionaries, is to search for those who have upper hand over the others, and for what. It is likely that different people exert say in different spheres. A knowledge of such patterns may make the task of development worker easier what kind of motivation would be needed, at what levels would also be found out. And this will push up the efforts in desired manner.
5. Another important task is to know as to who serves whom for what and in what manner, In a social structure where hierarchy is prevalent, it would be very useful to know of such areas of human interaction. Help can be taken of either side, looking to the suitability of a programme, for development.
6. Certain taboos and constraints, as a consequence of stratification, may, at times, appear posing hindrance in the development programmes. These are to be carefully identified, and means for adjustment, between them and the new ideas and objects are to be devised.
7. A fairly good knowledge of occupational and functional specialisations, existing among the people of various strata, is to be acquired. This is almost a precondition to the introduction of development measures and subsequent integration. Introducing something which is almost unpalatable to the existing occupational order may not instantly be welcomed.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD-380 014.

IMPACT OF TRIBAL SUB-PLAN ON PRIMARY EDUCATION
OF TRIBAL PUPILS IN DAMAN DISTRICT

(Seminar on Role of Research in Tribal
Development, 24-26 February 1979)

: Dr. Jai Jai Ram Anand,
Dy. Inspector of Schools,
DAMAN - 396 210.

I N T R O D U C T I O N .

THE PROBLEM.

The purpose of this study was to investigate the impact of Tribal Sub-Plan on Primary Education of Tribal Pupils in Daman Districts. In order to understand the emergence of the problems and hypothesis it appears necessary to have a cursory glance on Educational, Social and Economic conditions of Tribals, weaker section of community of Daman and India at large.

Education in India has been neglected under the yoke of Foreign rules. But after independence it has been realised that "education", in the words of Mahatma Gandhi, is the fountain-head of social reconstructions. "Education undoubtedly is an important investment for economic development. In the case of the weaker sections of the community it is something much more.....(1978-83 Page46)". It is, therefore, an obligatory functions of Central Government, State Government and other social welfare agencies to provide "equal opportunities" of Education to all" in conformity with the constitutional provisions. In consequence, special schemes programmes have been undertaken by Central Govt., State Government and Union Territories in the whole of India for the development of weaker sections of the community. For schedule caste and other backward classes, During Medium Term Plans 1978-83 has been prepared under the guidance of Ministry of Home Affairs and Planning Commissions, Tribal Sub-Plans have also been produced and implemented in many states and Union Territories, for the development of Tribal people, Goa, Daman and Diu was liberated on 19th December 1961 from the clutches of Portuguese. After liberation all possible efforts were made to improve the social, economic and educational conditions of the people. In addition to all developmental programmes a comprehensive Tribal Sub-Plan for Daman District was evolved. At this juncture, therefore, it appears necessary to have a glance

of Tribals of District of Daman, so that one can understand the strategy of Tribal sub-plan of Daman its proper perspective.

TRIBALS OF DISTRICT DAMAN :

Daman is one of the three pockets of Union Territory of Goa, Daman and Diu surrounded by Southern Gujarat and Arabian Sea. The Tribal population of the Union Territory as per the 1971 census comes to 7644, out of which 7165 tribals are in Daman (T.S.P. 1978-79, P.2) with a percentage of 93.73. The total population of Daman as per 1971 census comes to be 36739 out of which 7165 are tribals which are 18.50 % of the total population. The Tribals of the Daman belongs to Dhodia, Dubla, Nayakdal-Nayaka and Varli tribes and their corresponding population is 903, 5, 707 92 and 463 respectively (T. S. P. 1977-78 P. 1). They are scattered in 21 villages of Daman District. The village-wise population of tribals is shown in appendix - a.

TRIBAL SUB-PLAN FOR DAMAN :

The tribals of Daman are economically, educationally and socially backward just like other tribal communities in India.

After liberation i.e. 19th December, 1961, various schemes/ programmes were taken up to promote educational and economic development of weaker sections and tribals. As in other state and Union Territories the Tribal Sub-Plan for Daman (by Planning Department, Secretariate, Panaji) was prepared with the help of guide lines given by the Home Ministry, Govt. of India, keeping in view to "provide a better life and more prosperity for the tribals of District of Daman (T.S.P. 1977-78 P.14), so that they may have a sense of participation in National development and and may have satisfaction of sharing the fruits of progress of the Nation (T.S.P. 1977-78 Page 14) Tribal sub-plan for Daman has taken into account all possible areas having potentialities for development. It includes as many as 14 various schemes/ programmes such as agriculture and allied services, minor irrigative, soil water conservation, animal husbandary, industries, welfare of backward classes education and so on. The further details are given in Tribal sub-plan for Daman Tribal development Block 1976-79 on page 21 to 28 and subsequently in sub-plans of 1977-78 and 1978-79.

EDUCATIONAL PROGRAMMES :

The percentage of enrolment in Daman was 2.5% to 10%, hence various schemes were drawn up for promoting education among tribals, such as hostel facilities, supply of text books, exercise books stationary and uniforms free of charges, and social education. As regard hostel facilities could not be provided however, a full fledged Ashram Shala complex has come up at Zari, where school has started recently and hostel facilities will be provided within near future..

To fulfill the needs of Social education, community halls have been constructed at Zari, Pariyari, Bhimpore and Kachigam which are being equipped with electricity, T. V. Set and other equipments of recreation. This year we have started six adult literacy classes, at Zari, Naila Pardi, Pariyari, Devka Colony, Deri Kodaya and Dalwada.

BOOK GRANTS AND STATIONARY GRANT : In order to motivate tribal pupils to attend schools text books, exercise books and stationary were supplied free of charge.

SUPPLY OF UNIFORMS : Tribals are very poor, they cannot afford proper clothing to their children hence, to provide incentive to the parents to send their children to attend schools, two pairs of their forms costing Rs.75/- to tribal pupils were supplied.

The details of the expenditure on both the schemes are shown in Table 1.

TABLE -1.
EXPENDITURE ON TEXT BOOKS, STATIONARY, EXERCISE BOOKS AND UNIFORMS.

Sr.No.	Year.	Book, Stationary Grants.	Uniforms.
1.	1976-1977	14,999.50	59,993.00
2.	1977-1978	12,497.43	51,728.00

The Tribal Sub-plan Daman was implemented from 2nd October, 76 for all round development of Tribals of Daman, but we want to delimit this study upto the scheme of Education only, and that too with regard to scheme of Book-grants, stationary Exercise Books and Uniforms only as other schemes are not directly related with the pupils in primary schools

and it was expected that these programmes will serve as an incentives for pupils to attend the schools and to take interest in their studies.

In orde to understand the problem and to know its relevance with previous researches and to see how it goes beyond them (vyathit 1973 page 9) it appears necessary to review the studi- es pertaining to the problems.

REVIEW OF LITERATURE :

Keeping above view points in mind some studies are summa- rised here in brief.

STUDIES IN GENERAL : A quite pertinent study although not an tribals) has been carried out by the Directorate of Educa- tions, Madhya Pradesh "On effect of free distribution of dresses and books on enrolment and attendance" of girls in Pry. Schools of six districts of Madhya Pradesh namely (Chhaterpurs, Dhar, Rajgarh, Sarguja, Sidhi and Tikangarh) The designe used was before and after with experimental and control group. The conclusion was the incentives used bring about favourably outcomes as regards enrolment and attendance of girls in Prima- ry schools (1975 Page 5) Similarly for universalisation of girls education some experiments were e conducted by Russia in the district of Chhatarpur and his results were very encoura- ging although the wastage and stagnation reported was 70% to 90% among girls. Reports of many studies from different states were presented at Vallabh Vidhya Nagar (1967) pertaining to the incidence of wastage and stagnation at the elementary stage and the conclusion was that it ranges between 60 to 75% and the incidence ine each state has remained more or less constant during the last 10-15 years (page 15).

A study conducted by Directorate of Education, Panaji (1970) reported the percentage of dropouts in classes I, II & III as 3.8 and 6.3, respectively. A recent study of dropout at Primary classes I, II and III stage conducted by the Directorate reported lower percentage of drop outs inthe II & III classes than these of reported in 1970. This study was confired to 100% of the non-Govt. and 10% of the Govt. Primary Schools of Goa District.

STUDIES ON TRIBAL : In addition to these attempts have been made to investigate the education among tribals. A reference of such a study w can be made of Starte (1930) which invistigated the educational, economic and social conditions of the depressed

classes as well as of aboriginal tribes. The committee reported that general leteracy inthe Bombay was 9% where- as the literacy among tribals was only .5%. In Tamilnadu the percentage of literacy among schedule tribe was 5.91 in 1961 as quoted in sub-plan for Tribal Development in Tamil Nadu, (1974 page 39). But the percentage of literacy among tribals of Gujarat as per census of 1961 was 11.70%. A study conducted by Sajaya (1970) at Central School, organisation Jaipur indicated that retention from class I to III in 1911 was 3% but in 1952 it rose upto 12% Similarly, a study ecarried out by Singh and Kanta (1970) in the Primary Schools of Ruper and Kaurthala district showed that about 22.5% failed in first grade and the percentage of failures decreased withthe higher grades and in the boys the percentage of failures was always greater than those of girls

In addition to these, the Tribal research and training Institute Gujarat Vidyapith, Ahmedabad, conducted a detailed study of examine incidence of wastage and stagnation and their causes infour tribal blocks - Shamalaji, Sukhsar, Nani Vehiyal and Valod). This report reveals that percen- tage of tribal pupils in the age of 6-11 was 55.6% only. The percentage of wastage for Gujarat State is 70% to 80% against the national figure of 39.33% (N.C.E.R.T. 1969 Page 25). The percentages of wastages for classes II, III and IV are 12.5, 5.3 e and 3.4% respectively. As regards stagnation as per this report it decreases in descending order from I to IV, that is to say that thep percentages for classess I, II, III and IV are 70, 29, 21 and 12.5 respecti- vely in first attempt. Report onthe working groups on sched- uled caste and other backward classes during medium term plan 1978-79 indicates that level of literacy among schedul- castes communities to be as low as 5% some of the communi- ties have hardly any educated persons amongst them. The con- dition of women education is most unsatisfactory, the drop outs are in large number in first two classes and especia- lly at the end of class one - (page-46).

In the part independence era some studies have been carried out pertaining to Tribals such as Madam 1952, Verrier Elevia 1960, GChhato-Pandhyaya 1963 N.C.E.R.T. 1967 which indicated that percentage of literacy has gone up among tribals.

All these studies pertaining to tribals reported above indicate that they have attempted to indicate the level of literacy among tribals and other, and the problems of wastage and stagnation have been studied almost in all studies. The first two studies also shed light on methodology and the effect of special schemes for increasing enrolment and attendance of girls. Thus, these studies help us in determining the variables to be studied as well as to formulate the general hypothesis.

As it has been mentioned earlier that population of tribals in Daman is 93.73 % of the whole union territory and tribal sub-plan has been implemented for their allround development. But no attempts have been made to assess its impact on primary education. It was therefore, decided to study the impact of tribal sub-plan on Primary Education of Tribals of Daman District. It was expected that the supply of free textbooks, exercise books, stationary and uniforms will motivate tribal boys/girls to attend schools and they will prosecute their studies. So the general hypothesis was that the impact of Tribal sub-plan on tribal pupils will be favourably.

The impact refers to the following variables.

ENROLMENT : This refers to the number of pupils enrolled in classes from I to IV from academic year 1974-75 onwards.

ANNUAL RETENTION : This refers to the number of tribals pupils who attended the school for the whole year.

WASTAGE : This problem was high lighted by the Hartoy Committee in 1928 (quoted from NCERT 1968) "It w is generally understood to mean the premature withdrawal of a child from school (Vallabh Vidya Nagar 1967 page 19). Thus, it referes to the pupils who get admission in a particular class but left it without completing it.

STAGNATION : It is defined as the retention of a pupil in grade for more than one year (page 79) Hence, stagnation was taken up by the number of pupils who repeated in the same class for more than one year.

The problems of wastage and stagnation are very acute for primary stage, therefore, there is a need for conducting systematic studies to obtain a true picture of the extent of wastage and stagnation (NIE 1967 Page 19) on a priority bases (NCERT 1968 page 9). Hence, they were included in this study.

AGE OF ADMISSION : Age of tribal pupils at the time of admission was taken to findout the average age of admission in a particular academic year it was expected that the motivational inputs concerned in the form of books, exercise books, stationary and uniforms would tend to raise enrolment, annual retention of pupils whereas they would tend to decrease the percentage of incidence of wastage and stagnation. In the light of this reasoning the special hypotheses formulated regarding each variable were as follows.

i) The enrolment of tribal pupils will increase as a result of supply of free exercise books, stationary and Uniforms.

ii) Similarly the hypothesis with regard to annual retention was that the annual retention will also increase as a result of supply of free booms, stationary and uniforms under T. S. P.

iii) Wastage : The special hypothesis was that the incidence of wastage and stagnation will reduce as a result of the insentive employed under T. S. P.

iv) Stagnation : Similarly the specific hypothesis regarding incidence of stagnation was that stagnation will reduce on free supply of books, exercise books, stationary and uniforms under T. S. P.

v) Age of Admission : It was expected that older/younger boys/girls engaged in house hold affairs will also join school attracted by incentives of books etc. Thus, the age of admission will be increased or decreased.

M E T H O D.

TOOLS USED

In order to collect necessary data the following tools were used.

PROFORMA FOR T.S.P. In order to collect data a proforma (appendix III) was prepared and it was circulated among the Head Masters of Government Primary/ Middle schools of 29 schools (appendix II) to furnish the information class-wise, sexwise and sessionwise.

ATTENDANCE REGISTERS, GENERAL REGISTERS AND ANNUAL EXAMINATION RESULT SHEETS : Head Masters of various schools used attendance registers, General registers and result registers of their schools to fill up the necessary information as per instructions contained in the proforma stated above.

SUBJECT STUDIED : The subjects of this study were drawn from all Primary/Middle schools (appendix II) except Devka Colony and Magarwada which have no Tribal students. The students included in this study were of classes I to IV only. The details of the subjects included in this study, classwise, yearwise and sexwise are set up in table - 1 given below :-

T A B L E - 1.

SUBJECTS STUDIED : Classwise, yearwise and sexwise.

Class	Sex	Year				Total
		1974-75	1975-76	1976-77	1977-1978.	
I	Boys	171	128	100	267	1031
	Girls	97	66	56	146	
II	Boys	81	117	115	91	567
	Girls	36	48	41	38	
III	Boys	77	81	82	80	454
	Girls	43	29	36	26	
IV	Boys	49	43	50	57	277
	Girls	19	29	21	09	
T O T A L :		573	541	501	714	2329

Table 1, shows that the total number of pupils included in the camp was 2329. The number of boys and girls was 1589 and 740, respectively. Further, the number of boys and girls for classes I, II, III & IV is 1031, 567, 454 and 277.

It is also obvious from the table that the number of pupils for academic year of 1974-75, 1975-76, 1976-77 and 1977-78 is 573, 541, 501 and 714, respectively. The number of boys is larger than that of girls in the sample.

This study has taken into account only Tribal pupils of class I to IV of District of Daman only for academic years 1974-75, 1975-76, 1976-77 and 1977-78 only.

DATA COLLECTION : In order to collect data the proforma (T.S.P.) referred to, earlier was circulated among all heads of Primary/Middle schools (appendix-II) with the request to supply information as per their school records. They were requested to be careful and honest while furnishing information as per instructions contained in the proforma itself.

RESULTS

The procedure for data collection has been given in the preceding paragraphs. The procedure followed for analysis for different variables was as follows. In order to compare the impact of supplying of free books, exercise books, stationery and uniforms the before and after design was employed. Accordingly, the total of schools of two academic years, for each variables, before and after was calculated for 1974-75, 1975-76 and 1976-77, 1977-78, respectively. This is to be mentioned here that the final analysis is based on the data of 27 schools as two schools as mentioned on page D have no tribal pupils. Thus the results based on the same are presented here for all variables, one by one.

RESULTS FOR ENROLMENT CLASS-WISE AND SEX-WISE

The obtained results based on enrolment, class-wise, and sex-wise are presented in Table -2 cited here.

T A B L E - 2

Results for enrolment : Class-wise & Sex-wise

Class	SEX	BEFORE	AFTER	DIFF.	%
I	Boys	299	367	+ 68	24.90
	Girls	163	202	+ 39	23.92
II	Boys	198	178	- 20	10.10
	Girls	84	79	- 05	5.95
III	Boys	148	163	+ 15	10.14
	Girls	72	62	- 10	13.88
IV	Boys	92	107	+ 15	16.30
	Girls	48	30	- 18	37.5

An inspection of Table 2 shows that the obtained differences for boys in classes I, II, III, and IV are 68, 20, 15 and 15 and their corresponding percentages are 24.90, 10.10, 10.14 and 16.30, respectively. Obviously, the results for all classes except II are in the expected direction, indicating that enrolment increased in classes I, III, and IV, but it was reversed in case of class II. The percentage of enhancement was the highest for class I (24.90%) and the lowest for the class III (10.14%). The reversal tendency in case of class II was unexpected. However, in the light of this data it may be concluded that the enrolment tends to improve as a

result of incentive employed in classes I, III and IV for boys. Thus the specific hypothesis is strengthened. In case of girls, the obtained differences as for classes I, II, III and IV are 39, 50, 10 and 18 and their corresponding percentages are 23.92, 5.95, 13.88 and 37.50 respectively. Clearly the results are in the unexpected direction for classes II, III and IV, whereas the results for class I only are in the expected direction. Thus, the results in case of girls are surprising and show that incentive employed could not attract girls (except class I) in upper classes for enrolment in schools. Hence the specific hypothesis does not get support for classes II, III and IV.

Results for Enrolment class-wise irrespective of Sex

The obtained results for enrolment class-wise, irrespective of sex are set up in Table 3 given here.

Table 3

Results for enrolment classwise irrespective of sex.

<u>Sr.No.</u>	<u>Before</u>	<u>After</u>	<u>Diff.</u>	<u>%</u>
1.	462	569	+107	23.16
2.	282	257	- 25	8.87
3.	220	225	- 5	2.27
4.	140	137	- 3	2.14

The scrutiny of Table 3 indicates that the obtained differences for classes I, II, III & IV are 107, 25, 5 & 3 and their corresponding percentages are 23.16, 8.87, 2.27 and 2.14 respectively. It is obvious that the obtained differences are not favourable for classes II, III, & IV indicating that no enrolment increased in these classes, on the other hand it went on decreasing, however, the percentages are not very large. For class I, the obtained difference is in the expected direction which indicates that the enrolment increased to the extent of 23.16%. This increase may be attributed to supply of books, stationery, exercise books and uniforms under T.S.P. Thus the finding is that

RESULTS

The procedure for data collection has been given in the preceding paragraphs. The procedure followed for analysis for different variables was as follows. In order to compare the impact of supplying of free books, exercise books, stationery and uniforms the before and after design was employed. Accordingly, the total of schools of two academic years, for each variables, before and after was calculated for 1974-75, 1975-76 and 1976-77, 1977-78, respectively. This is to be noted here that the final analysis is based on the data of 27 schools as two schools as mentioned on page D have no tribal pupils. Thus the results based on the same are presented here for all variables, one by one.

RESULTS FOR ENROLMENT CLASS-WISE AND SEX-WISE

The obtained results based on enrolment, class-wise, and sex-wise are presented in Table -2 cited here.

TABLE - 2

Results for enrolment : Class-wise & Sex-wise

<u>Class</u>	<u>SEX</u>	<u>BEFORE</u>	<u>AFTER</u>	<u>DIFF.</u>	<u>%</u>
I	Boys	299	367	+ 68	24.90
	Girls	163	202	+ 39	23.92
II	Boys	198	178	- 20	10.10
	Girls	84	79	- 05	5.95
III	Boys	148	163	+ 15	10.14
	Girls	72	62	- 10	13.88
IV	Boys	92	107	+ 15	16.30
	Girls	48	30	- 18	37.5

An inspection of Table 2 shows that the obtained differences for boys in classes I, II, III, and IV are 68, 20, 15 and 15 and their corresponding percentages are 24.90, 10.10, 10.14 and 16.30, respectively. Obviously, the results for all classes except II are in the expected direction, indicating that enrolment increased in classes I, III, and IV, but it was reversed in case of class II. The percentage of enhancement was the highest for class I (24.90%) and the lowest for the class III (10.14%). The reversal tendency in case of class II was unexpected. However, in the light of this data it may be concluded that the enrolment tends to improve as a

result of incentive employed in classes I, III and IV for boys. Thus, the specific hypothesis is strengthened. In case of girls, the obtained differences as for classes I, II, III and IV are 39, 50, 10 and 18 and their corresponding percentages are 23.92, 5.95, 13.88 and 37.50 respectively. Clearly the results are in the unexpected direction for classes II, III and IV, whereas the results for class I only are in the expected direction. Thus, the results in case of girls are surprising and show that incentive employed could not attract girls (except class I) in upper classes for enrolment in schools. Hence the specific hypothesis does not get support for classes II, III and IV.

Results for Enrolment class-wise irrespective of Sex

The obtained results for enrolment class-wise, irrespective of sex are set up in Table 3 given here.

Table 3

Results for enrolment classwise irrespective of sex.

Sr.No.	Before	After	Diff.	%
1.	462	569	+107	23.16
2.	282	257	- 25	8.87
3.	220	225	- 5	2.27
4.	140	137	- 3	2.14

The scrutiny of Table 3 indicates that the obtained differences for classes I, II, III & IV are 107, 25, 5 & 3 and their corresponding percentages are 23.16, 8.87, 2.27 and 2.14 respectively. It is obvious that the obtained differences are not favourable for classes II, III, & IV indicating that no enrolment increased in these classes, on the other hand it went on decreasing, however, the percentages are not very large. For class I, the obtained difference is in the expected direction which indicates that enrolment increased to the extent of 23.16%. This increase may be attributed to supply of books, stationery, exercise books and uniforms under T.S.P. Thus the finding is that

magnitude is not so large. Thus, the data indicate that the Annual retention enhanced with the supply of books, stationery, exercise books and uniforms of Tribal pupils in primary classes. It tends support to the specific hypothesis II.

Results for Annual Retention irrespective of class & Sex.

The obtained results for annual retention irrespective of class & Sex are shown in Table 7.

Table 7

Results for annual retention irrespective of class & Sex

Before	After	Diff.	%
1019	1161	+142	13.94

It is seen from Table 7 that the obtained difference is 142 with a percentage of 13.94. The evidently obtained difference is in the expected direction though qualitatively not very large but there is an evidence that annual retention increased with the supply of books, stationery, exercise books, and uniforms.

However, for generalisation more subtle evidence will be required.

Results for Wastage

The detailed results for wastage classwise & Sex wise are shown in Table 8 cited here

Table 8

Results for wastage : classwise & sexwise

Class	Sex	Before	After	Diff.	%
I	Boys	42	9	+33	78.57
	Girls	29	4	+25	88.20
II	Boys	17	9	+8	47.00
	Girls	10	5	+5	50.00
III	Boys	21	13	+8	38.09
	Girls	17	9	+8	47.05
IV	Boys	7	7	0	
	Girls	8	4	+4	50.00

It is seen from Table 8 that the obtained differences for classes I, II & III are 33, 8 with their corresponding percentages 78.57, 47.00, 38.09 respectively. Similarly, the obtained

differences for girls in classes I,II,III & IV are 25,5,8 and 4 and their corresponding percentage are 66.20, 50.00, 47.00 and 50.00. It is quite obvious that the obtained differences are favourable and their magnitudes are also large enough. Thus the data provide evidence to conclude that the incidence of wastage reduced to a large extent and the conclusion may be generalised beyond the sample studied. However, the incident of wastage was not effected in class IV for boys only. With this exception we can assert with confidence in the light of the finding reported above that the magnitude of Wastage reduced substantially as a result of supply of free books, exercise books, stationery and uniforms under Tribal sub-plan and it lends support to the specific hypothesis III.

Results for Wastage classwise irrespective of Sex.

The detailed results classwise irrespective of sex are indicated in Table 9

Table 9

Results for wastage classwise irrespective of sex

Sr. No.	Before	After	Diff.	%
I	71	13	+58	81.69
II	27	14	+13	48.15
III	38	22	+16	42.11
IV	15	11	+4	26.67

It is clear from the Table 9 that the obtained differences for classes I,II, III & IV are 58,13,16 and 4 and their corresponding percentages are 81.69, 48.15, 42.11 and 26.67 respectively. The obtained differences are in the expected direction with a substantial magnitude. Thus the data provide evidence to conclude that the incidence of wastage reduced significantly, as a result of supply of free books, exercise books, stationery and uniforms to tribal pupils although there is a tendency of

decreasing of magnitude in the incidence of wastage an class I to IV. Thus the specific hypothesis III has been strengthened by the data reported above.

Results for wastage irrespective of Class and Sex.

The obtained results for wastage irrespective of class & sex are shown in Table 10, given here

Table 10

Results for wastage irrespective of class & sex

Before	After	Diff.	%
151	60	91	60

The obtained difference is 91 with its percentage of 60 in the expected direction indicating that the incidence of wastage reduced substantially and conclusions can be generalised beyond the sample studies. Thus the specific hypothesis III has been confirmed by the data of this study

Results for Stagnation

The obtained results for the incidence of stagnation classwise and Sex-wise are given in Table 11

Table 11

Results for Stagnation : Classwise & Sexwise

Class	Sex	Before	After	Diff.	%
I	Boys	113	147	-34	30.63
	Girls	85	77	+9	10.47
II	Boys	74	78	-4	5.41
	Girls	25	22	+3	12.00
III	Boys	55	47	+8	14.55
	Girls	22	18	+4	18.18
IV	Boys	26	12	+14	53.84
	Girls	19	04	+14	77.00

An inspection of Table 11, reveals that the obtained difference for boys in classes I,II,III & IV are 34,4,8 & 14 and their corresponding percentages are 30.63, 5.41, 14.55 & 53.84, respectively. It is evidently that the obtained

differences for boys for III & IV classes are in the expected direction and the magnitude is in an increasing order from class III to IV. Whereas the obtained differences for boys for classes I & II are in the unexpected direction, indicating that the incidence of stagnation went on increasing in classes I & II. In case of girls the obtained differences for classes I, II, III & IV are 9, 3, 4 & 14 and their corresponding percentages are 10.47, 12.00, 18.18 & 77.00 respectively. It is quite obvious that the obtained differences are in the expected direction and in increasing order from class I to IV. The magnitude for class IV is quite large. Thus the finding is that the incidence of stagnation reduced in class IV substantially as a result of supply of free books, exercise books, stationery & uniforms. Thus the specific hypothesis IV is supported by the data of this study.

Results for stagnation classwise irrespective of Sex

The obtained results for stagnation irrespective of sex are given in Table 12 cited here:

Table : 12

Results for Stagnation : classwise irrespective of Sex

Sr. No.	Before	After	Diff.	%
I	199	224	-25	12.56
II	99	100	-01	1.00
III	77	65	+12	15.58
IV	44	16	+28	45.45

An examination of table 12 makes it obvious that obtained differences for classes I, II, III & IV are 25, 01, 12 and 28 with their corresponding percentages 12.56, 1.00, 15.58 & 45.45 respectively. It is also clear that the obtained differences for classes I & II are in the unexpected direction. Thus the data warrant the conclusion that the incidence of stagnation was not reduced in classes I & II but only in classes III & IV

and its magnitude for class IV is large enough. It is, therefore, concluded that the number of repeaters was reduced in class III as well as in class IV due to supply of free books, exercise books, stationery & uniforms, but it did not help in reducing the number of repeaters in classes I & II, Thus the specific hypothesis III was strengthened for class III & IV only.

Results for stagnation irrespective of class & Sex

The results for stagnation irrespective of class & sex are given in Table 13

Table - 13

Results for stagnation irrespective of class & Sex

Before	After	Diff.	%
409	405	+4	0.99

Table 13 shows that the obtained difference is 04 with a percentage of 0.99. Although the obtained difference is in the expected direction, its magnitude is negligible indicating that supply of books, exercise books, stationery and uniforms did not prove as a cogent incentive for reducing the number of repeaters. Thus the specific hypothesis almost remained unconfirmed.

Average age of admission

The obtained average age of boys & girls for classes I, II, III & IV are given in Table 14.

Table : 14

Average Age of Admission : classwise & Sex wise

Class	Sex	Before	After
I	Boys	6.71	8.56
	Girls	6.64	7.02
II	Boys	8.60	8.30
	Girls	7.68	9.30 (cont....)

III	Boys	10.15	7.79
	Girls	10.08	9.71
IV	Boys	11.46	11.95
	Girls	10.38	11.14

An inspection of Table 14 shows the average age of admission of boys and girls increased for classes I, II & III which indicates that the older boys and girls were also attracted towards schools and got admission, whereas the average age in III could not be increased as pupils did not pass from II class and ~~xxx~~ more repeaters were there and fresh admissions were not possible. Thus the specific hypothesis IV is supported by the data though evidence is very tenuous.

The results for age of admission are set up in Table 15

Table 15

Results of age of admission : classwise irrespective of Sex		
Sr. No.	Before	After
I	13.35	15.58
II	16.28	18.60
III	20.23	17.50
IV	21.83	23.09

Table 15 shows that the ages for pupils of Classes I, II, IV under after category are a bit higher than those of Before category. Thus there is evidence that age of admission increased as a result of supply of books, exercise books, stationery and uniforms, that is, older pupils were also attracted towards schools.

CONCLUSIONS AND DISCUSSION

In order to draw conclusions the obtained results are condensed and reproduced in Table 1 given here:

TABLE 16

Percentages for different variables: Classwise & Sexwise.

Class	Sex	Enrolment	Annual retention.	Wastage	Stagnation
I	Boys	+ 24.90	+ 39.30	+ 28.57	- 30.63
	Girls	+ 23.92	+ 47.76	+ 88.20	+ 10.47
II	Boys	- 10.10	+ 8.84	+ 47.00	- 5.41
	Girls	- 5.95	Zero	+ 50.00	+ 12.00
III	Boys	+ 10.14	+ 7.39	+ 38.09	+ 14.55
	Girls	- 13.88	+ 12.28	+ 47.05	+ 18.18
IV	Boys	+ 16.30	+ 34.83	Zero	+ 53.84
	Girls	- 37.5	- 37.50	+ 50.00	+ 77.00

+ indicates expected direction.

- indicates unexpected direction.

An inspection of Table 16 indicates that for boys in classes I, II, III & IV percentages on 3, 2, 4 & 3 variables are in the expected direction, respectively. Thus, the finding is that enrolment and annual retention for boys increased in Primary classes, whereas wastage and stagnation were also reduced in all classes, with one exception that stagnation for class I was 30.63 per cent, which is very natural in the sense that national reports indicate this stage to be very crucial one and to be handled carefully. At this stage wastage and stagnation remain at culmination, however, the figures under consideration are much lesser than those of other States which ranges between 60 to 85 % (NIC-1967, page.15). As regards the findings with regard to enrolment and annual retention in conformity with the findings of Directorate of Education, Madhya Pradesh, Bhopal that the enrolment and the annual retention increased as a result of free supply of text-books, exercise books, stationery and uniforms under Tribal sub-plan. Thus the specific hypothesis I & II are supported by the data of this study.

In case of girls, the percentages for classes I, II, III & IV on 4, 2, 2, & 2 variables are in the expected direction, respectively. Thus the conclusion is that the enrolment of girls enhanced only in class I and annual retention increased in class I & II only. This may be attributed to the fact that

the parents of the Tribal pupils usually preferred to retain their daughters for agricultural, house hold affairs including-baby handlings. The results for girls in class I for annual retention and wastage are very large which are definitely more than those of boys. Thus the finding is inconsistent with those of majority of States as reported by NIE (1967-pg.15). And the finding of this study in the light of the results discussed above is that the phenomena of wastage and retention of girls is favourable incase of class I. This further confirmed by the findings of Singh & Desajh in 1970 that the percentage of failure of boys was found to be greater than those of girls consistently. Thus the specific hypothesis regarding wastage and stagnation are strengthened by the data of this study and a sex-wise difference had also become quite evident.

Percentages for different variables class-wise irrespective of Sex.

Further, to draw the conclusions class-wise, variable wise irrespective of sex, the percentages are condensed and reproduced in the Table 17 given here:

TABLE 17

Percentages class-wise, variable wise irrespective of Sex

Class	Enrolment	Annual retention	Wastage	Stagnation
I	+ 23.16	+ 10.95	+ 81.59	- 12.56
II	- 8.87	+ 6.27	+ 48.15	- 1.00
III	+ 2.27	+ 1.55	+ 42.11	+ 15.58
IV	- 2.14	+ 4.65	+ 28.67	+ 45.45

It is seen from Table 17, that the percentages for classes I, II, III & IV on 3, 2, 4 & 3 variables are in the expected direction respectively. Hence the data permit to conclude that enrolment increased in classes I & III only, whereas annual retention increased in all classes and the incidence of wastage reduced in all primary classes outstandingly. As regards the stagnation, it was reduced only in class III & IV. Thus the enhancement in annual retention and reduction in incidence of wastage may be the results of introduction of incentive of free supply of Books, exercise books, stationery and uniforms, which provides more socio-economic security to the tribal pupils. Really the incidence of primary education of the Daman District. A comparison of these figures with those of Gujarat and other States makes it obvious that the primary education in Daman District is marching ahead than those of neighbouring states, inspite of the fact that the scheme of incentives through Tribal sub-plan has been extended

only from October, 1976. Whereas other states have been making efforts since 2 or 3 decades.

Percentages irrespective of class & Sex:

In order to draw overall conclusions the results are set up in table 18, given below:

TABLE 18

Percentages : irrespective of class & Sex

Enrolment	Annual retention	Wastage	Stagnation
+ 7.60	+ 13.94	+ 60	+ .99

It is evident from Table 18 that the percentages for enrolment, annual retention, wastage and stagnation are 7.60, 13.94, 60 and .99 only. It is thus obvious that the enrolment increased by 7.60 % and annual retention by 13.94%. The incidence of wastage was reduced upto 60%, whereas reduction in stagnation was really surprising and negligible. However, the evidence show that there is a radical development in the enrolment and annual retention and the percentage of wastage is going down. So the conclusion is that the specific hypotheses are supported by the data of this study and it may be asserted with confidence that the incentives provided through TSP have brought a radical change in the development of primary education of tribals. Further, the average age of admission has also increased which is a sufficient proof to conclude that the older pupils were also attracted by the incentives and used to attend the schools.

In a nut-shell, in the light of the findings reported above, we may assert that the general hypothesis has been strengthened indicating that the overall impact of Tribal sub-plan on primary education is favourable and its continuance will certainly bring a change in their social, economic and educational development.

However, the results obtained are not so outstanding that we may cease to make further consistent efforts. It is, therefore, necessary that in order to bring qualitative improvement remedial measures should be adopted. Teachers should be given special training in modern trends of teaching technology and some incentives for their unique efforts. There are many avenues in which scientific researches should be carried out and the causes of increasing of incidence of wastage and stagnation should be removed by providing all kinds of congenial teaching-

learning situation. The change in attitudes of parents towards education is a step which will pave a way towards educational development of Tribal pupils. In order to bring a qualitative improvement in Tribal education; it is also very essential that all agencies should work cooperatively taking joint responsibility for their education.

*****

REFERENCES

1. Ambast, N. K. - "A Critical study of Tribal education". Delhi 1970.
2. Chattopadhyay K. P. - "Tribal Education Man in India, Ranch V. 133 No.1, 1963
3. Directorate of Education - "Report of Dropouts in Primary Education."
4. Director of Public Instruction, Madhya Pradesh. - "Effect of free distribution of dresses & books on enrolment and attendance" Bhopal, 1975.
5. Directorate of Harijan - Welfare - "A sub-plan for Tribal Development in Tamil Nadu" Madras, 1974.
6. Government of Goa, Daman & Diu - "Tribal sub-plan for Daman - Tribal Development Block." Planning Department, Secretariat Panaji, 1976-1979.
"Tribal sub-plan for Daman" - Planning Department, Secretariat Panaji. 1977-78 & 1978-79.
7. Government of India - "Report of the work/group on scheduled castes & other Backward classes. During Medium Term Plan New Delhi. (Ministry of Home Affairs), August 1978.
8. Government of Gujarat - "Report of the study group on backward class welfare, under fourth five year plan, Ahmedabad, 1967, (Minceo).
9. Madan T. N. - "Education of Tribal India", The Eastern Anthropologist, Lucknow Vol. V, No.4.
10. N.C.E.R.T. - "National seminar on Wastage & Stagnation", New Delhi, 1968.
"Tribal Education in India", New Delhi, 1967.
11. N.I.E. - "Report of a Training course in Research Techniques on Wastage & Stagnation", New Delhi.
12. Lal R. B. - "Wastage & Stagnation in Primary Education among the Tribals". Tribal Research & Training Institute, Gujarat Vidyapith, A'
13. Russia, P.N. - "Universalisation of Girls' Education", Chhatarpur, (District Education Officer).
14. Sajaya R.N. - "Stagnation & Wastage" Educational review, 1970, 1976 (1) 217-220.

15. Singh Mohinder
& Dosagh, Kanta

"A study of stagnation (failures) in the primary schools of Rupar and Kapurthala Districts" Recent trends in Education, 1970 1 (2) 20-22.

The Report of Education Commission (Chapter - 7. 1964-66).

16. Starte, O.H.B.

"Report of the Committee to enquire into the Educational, economic & Social condition of the depressed classes & of the aboriginal tribes 1930".

17. Vyathit, J.J.R.

"A comparative study of interpersonal relations in the effective & ineffective class-room groups". Dissertation for Ph.D. 1973, Vohra University, Ujjain, (M.P.).

*****

APPENDIX - I

Village-wise population of Tribals

Sr. No.	Name of the Village *	Total Tribals	Total non-tribals	Total	Percentage of (Approx)
1	2	3	4	5	6
1.	Devka	253	643	896	28%
2.	Marwad	501	1185	1686	30%
3.	Kadaiya	232	890	1122	20%
4.	Bhimpore	507	976	1483	34%
5.	Jani-Vankad	55	885	940	6%
6.	Vankad	76	1694	1770	4%
7.	Dunotha	571	1566	2137	27%
8.	Ringanwada	65	246	311	21%
9.	Kachigam	540	919	1459	37%
10.	Dabhol	110	1509	1619	7%
11.	Magarwada	822	2413	3235	25%
12.	Thana Pardi	156	280	446	3%
13.	Zari	388	-	388	100%
14.	Damanwada	117	856	973	12%
15.	Pariari	451	450	901	50%
16.	Jampere	158	241	399	40%
17.	Dholar	52	654	706	7%
18.	Naila-Pardi	349	7	356	98%
19.	Deva Pardi	124	17	141	88%
20.	Bhamti	183	108	291	63%
21.	Palhit	58	105	163	35%
	TOTAL RURAL AREA :	5778	15644	21422	27%
	<u>URBAN AREA</u>				
1.	1. Daman Town; 2. Jamprim; 3. Daman Camp; 4. Moti Daman & 5. Khariwadi	1387	15930	17317	9%
	TOTAL :	7165	31574	38739	18.5%

SCHOOLS IN DAMAN, DISTRICT DAMANSMALL DAMAN SECTOR

.....

1. MANI DAMAN ZONAL SCHOOL

1. Small Daman	(PRM/MID)	Gujarati/Englsih
2. Khariwadi	(PRM/MID)	Gujarati
3. Kharawad	(PRM)	Gujarati
4. Dunehtha	(PRM)	Gujarati
5. Katheriya	(PRM/MID)	Gujarati/Englsih

2. MARWAD ZONAL SCHOOL

1. Marwad	(PRM/MID)	Gujarati
-----------	-----------	----------

3. KADAIYA ZONAL SCHOOL

1. Kadaiya	(PRM/MID)	Gujarati
2. Devka	(PRM)	Gujarati
3. Devka Colony	(PRM)	Gujarati

4. VARKUND ZONAL SCHOOL

1. Varkund	(PRM/MID)	Gujarati
2. Bhensroad	(PRM)	Gujarati

5. KACHIGAM ZONAL SCHOOL

(PRM/MID) Gujarati

6. DABHEL ZONAL SCHOOL

1. Dabhel	(PRM/MID)	Gujarati
2. Vinganwada	(PRM)	Gujarati

7. BHINPOR ZONAL SCHOOL

1. Bhinpor	(PRM/MID)	Gujarati
2. Dalwada	(PRM)	Gujarati

8. MOTI VANKAD SCHOOL

1. Moti Venkad	(PRM/MID)	Gujarati
2. Nani Vankad	(PRM)	Gujarati

MOTI DAMAN SCHOOL

.....

9. MOTI DAMAN ZONAL SCHOOL

1. Moti Daman	(MID)	Gujarati
Moti Daman	(PRM)	Gujarati/Englsih
2. Ambawadi	(PRM)	Gujarati
3. Demanwada	(PRM/MID)	Gujarati

10. PATLARA ZONAL SCHOOL

1. Patlara	(PRM/MID)	Gujarati
2. Zari	(PRM)	Gujarati
3. Magarwada	(PRM/MID)	Gujarati
4. Thanapardi	(PRM/MID)	Gujarati

11. BHANTI ZONAL SCHOOL

1. Bhanti	(PRM/MID)	Gujarati
2. Pariyati	(PRM/MID)	Gujarati
3. Janporu	(PRM)	Gujarati
4. Naila Pardi	(PRM)	Gujarati

SECONDARY SCHOOLS

1. Our Lady of Fatima	(PRM/MID/SEC)	Englsih
2. Sarwajanik Vidyalaya, Daman	(MID/SEC)	Gujarati
3. Prerna Vidyalaa, Daman	(SEC)	Gujarati
4. Technical High School, Daman	(SEC)	Gujarati

*****

APPENDIX - IIIURGENT

Office of the Deputy Inspector of
Schools (Government of Goa, Daman
& Diu) Daman - 396210

No. EDN/TSP/78-79/1523

Daman, Dated 7-2-1979

Impact of Sub-Tribal Plan on Tribals of
Daman District

This study intends to find out the impact of sub-tribal plan on the tribal pupil of Primary Schools of Daman District.

You have to give detailed information as per record of your school in the attached proforma by 12.2.1979, class-wise - I to IV, Year wise & sex-wise :

While filling up the proforma you have to be very careful and should follow the following instructions :

- (1) Enrolment : In this column you have to give the total number of enrolment of tribal pupil only, class-wise, Boys and girls separately.
- (2) Annual retention : Similarly in the column of attendance you have to mention the number of Tribal pupils attended for the whole year separately for boys and girls.
- (3) Westage : In this column you have to mention the number of tribal students who got admission in a particular class but they left the school.
- (4) Stanation : In this column you have to mention the number of tribal pupils who repeated in the same class.
- (5) Retention : In this column you have to give the number of pupils who were admitted in the Std. I and who continued their studies upto IV without any break.
- (6) Age : In this column you have to mention the average age of tribal pupils. For this you have to total the age of students admitted and the total is to be devided by the number of students.

P R O F O R M A

Year	Class	Enrol-ment.		Attenda-nce		Westage		Stagna-tion		Reten-tional		Aver-age	
		B.	G.	B.	G.	B.	G.	B.	G.	B.	G.	B.	G.
1974-75	I												
1975-76	II												
1976-77	III												
1977-78	IV												

This may be treated as most urgent

Dy. Inspt. of Schols,
Daman

LIVESTOCK DEVELOPMENT PROGRAMME IN THE TRIBAL AREA SUB-PLAN
AN ANALYSIS OF SOME OF THE PROBLEMS AND THEIR
SOLUTIONS

By

N.S. Kulkarni
Deputy Director (AnS)
Directorate of Animal Husbandry
Gujarat State
Krishi Bhavan Paldi Ahmedabad-380 006

According to the population census of 1971, there are about 37.34 lakhs of tribal population in Gujarat. They constitute about 14% of the total population of the State. A very large number of proportion of the tribal population lives in the areas along the eastern belt of the State spreading over 8 Districts from North to South. They belong to different primitive groups and are at various levels of economic, social, educational and political development and are classified amongst the most backward communities. Agricultural land, forests, livestock and mineral wealth are the main natural endowments of the tribal areas. Therefore, crop-production, rearing of livestock and forests are intimately linked up with tribal economy.

According to the 1972 livestock census there are 150.98 lakh livestock in the State out of which, there are 64.57 lakhs and 34.68 lakhs cattle and buffaloes respectively. The poultry population is 27.36 lakhs. Against this, in tribal areas there are 27.23 lakhs livestock out of which there are 16.64 lakhs and 4.01 lakhs cattle and buffaloes respectively. The poultry population in tribal areas is 15.28 lakhs. Thus it can be said that there is a large concentration of livestock and poultry population in the tribal areas as compared to the State as a whole. In spite of the large livestock wealth in the tribal areas, return from the livestock is extremely low as the production potential is low because of constant neglect in breeding, feeding and management practices and in fact they have become a burden on the tribals and pose a serious problem.

A new approach to the tribal development was evolved in the beginning of the Vth Five Year Plan i.e. 1974-75. Prior to this the schemes benefitting the tribals were included in the general state plan schemes. A modeste beginning was made with a separate tribal area sub-plan under Animal Husbandry the size of which increased considerably from year to year and now it has assumed a very great dimension in the sixth plan period.

The main objective of the tribal sub-plan is to improve the socio-economic condition of the Adivasis and bring them on par with the remaining areas of the State within a reasonable time-frame. This can be achieved by implementing a comprehensive and an integrated development plan by involving different disciplines to deal effectively with problems of the tribal areas.

The policy of livestock production programme is based on the application of science and technology and has the broad objective to improve the lot of poor tribals by providing them better infrastructure facilities, incentives etc. to rear livestock as a profitable business. It is visualised that due to increased production potential of livestock they will be able to derive maximum benefit both in terms of human nutrition and supplementing their income through the pursuit of Animal Husbandry and poultry keeping.

The essential elements of the production strategy should be to improve the production potential of livestock and poultry, weed out inferior and uneconomic and surplus animals and arrange for provision of feed and fodder for productive stock. Improved husbandry practices and better animal health care form important component of the strategy.

For improving the productivity of cattle and buffaloes, the policy is to adopt scientific methods of breeding, to provide adequate feeds and fodder and animal health cover and to improve management practices. Better marketing facilities

for milk, eggs and poultry is essential through cooperative structure to ensure better returns to the tribals.

The salient features of the on going programmes in the field of Animal Husbandry in tribal areas are as under:

1. Cattle Development.

Based on the recommendation of N.C.A. and in consonance with the accepted breeding policy of Government of India, cross breeding of local non-descript and low yielding cows has been extensively introduced in the State suited to the requirement of the various ecological conditions in different parts of the State, for enhancement of milk production. Knowing fully well the limitations of the tribals to maintain high yielding cross-bred animals, the State has installed cross-bred bulls of 50% exotic inheritance for natural services so that cross-bred progeny with 25% exotic inheritance can be obtained. As the cross-bred progeny gets acclimatised gradually percentage of inheritance of exotic blood will be increased to a desired level. Side by side, wherever feasible cross breeding with exotic bull semen is also adopted. Our experience has shown that the tribals who were hesitant to adopt cross breeding in the beginning have shown better response and are coming forward in good number. The scope of A.I. is being improved by opening additional sub-centres. With a view to have effective participation of the tribals in the livestock development programme, training in modern animal husbandry practices has been started at the Government cattle breeding farm, Mandvi and it is gratifying to note that the tribals have shown great interest in this programme. Thus the farm has become an useful instrument for providing extension education on an intensive scale. Shri Surat Panjrapole has also started a training programme of the tribal couple to adopt modern Animal Husbandry practices for which grants are provided by the State Government.

The Programme of supply of milch animals at 50% subsidised rate in the tribal areas has become very popular and a large number of tribals have taken advantage of it. This has helped them considerably to supplement their income through sale of milk. As a result of this there is a growing demand to provide more funds. Under Dairy Development Programme, Village Milk Cooperatives have been organised and many more will be added in the coming years. These societies are linked up with the District Milk Unions. Chilling Centres at suitable locations are being installed which will provide good impetus for the collection and marketing of milk.

Poultry Development.

Poultry Development has a special significance in the tribal areas because of the flair of the Adivasis in poultry keeping. Therefore, due weightage has been given by the Government for poultry development. With the establishment of a very good net work of infrastructure consisting of six Intensive Poultry Development Projects, 2 District Poultry Extension Units, 3 District Poultry Breeding Farms, 3 Poultry Demonstration Centres, 2 Grower Units, Farmers Training Centres etc. the poultry production has gained considerable momentum and is now well poised for bringing effective socio-economic change amongst the Adivasis through increased production of eggs and poultry. State level Eggs Marketing Federation has been recently established. This will be linked up with the Poultry Cooperatives for better marketing of eggs and poultry. There are about 15 Poultry Co-operative Societies in the tribal areas.

The Intensive Poultry Development Blocks have become very useful instruments for providing necessary prerequisites of Poultry production namely supply of high laying strains of chicks, feed and feed additives, poultry health cover, credit facilities, training of farmers in poultry keeping, technical guidance in day to day management and marketing facilities of

poultry and eggs. In the tribal areas under the Integrated Poultry Production Programme necessary financial assistance to the extent of 50% of the capital cost is provided and the remaining amount is made available to the beneficiaries as credit facilities from the financial institutions under J.I.R. Scheme. This programme is being implemented in collaboration with Tribal Development Corporation. Large number of Adivasis are coming forward to avail the benefit and therefore the scope of the scheme is being considerably enlarged.

Veterinary Services and Animal Health.

There is a well-knit Animal Health Organisation in the tribal areas of the State consisting of 34 Veterinary Dispensaries, 3 Branch Dispensaries, 127 First Aid Veterinary Centres, 13 Mobile Units and 3 Disease Investigation Units. On an average there is one Veterinary Institution per 12,000 heads of bovines as against 15,000 in the State. In the past the Rinderpest was a great threat to the production of livestock. However, with the launching of Rinderpest Eradication Programme together with surveillance and containment vaccination programme the disease has been almost controlled. Similarly control of Foot and Mouth Disease is also undertaken by protecting high production animals with Foot and Mouth Disease Vaccine. The cost of the F.M.D. Vaccine being high is subsidised by the Government to the extent of 50% cost. Necessary measures are ensured to control promptly the outbreaks of fowl pox, Ranikhet Disease and Marek's Disease etc. by timely vaccinations of the birds against these diseases. To meet with the requirement of various Veterinary Biologicals, the Animal Vaccine Institute at Gandhinagar has been established which has started production of H.S., B.Q., E.T. Vaccines.

Analysis of the Problems and Likely Suggestions.

Most of the cattle wealth in the tribal areas is non-discript type and the production level is very low. The remedy lies in weeding out the undesirable animals and involve the remaining

animals in scientific breeding programme including cross breeding. However, weeding of uneconomic and inferior stock may pose a serious problem and in the present circumstances does not seem to be a practical proposition. Therefore, concentrated attention is necessary to have a controlled breeding programme. Mass castrations of all the scrub bulls should receive high priority as a first step. Though castrations of the scrub bulls are done by the Departmental field staff, it has not been possible to take effective measures due to unwilling participation of the livestock owners. A bill has already been introduced in the Legislative Assembly under "Livestock Improvement Act" and castrations of the scrub bulls will be made compulsory. However, willing participation of the livestock owners is also necessary in this regard. The livestock improvement work may gain momentum if some cash incentives are provided to motivate the livestock owners to bring forward their scrub bulls for castrations. It will also be necessary to strengthen the breeding facilities through A.I. net work.

The present status of livestock feeding is far too short of the requirement. This is more so in the tribal areas. Without the proper feeding arrangements, livestock improvement may not be successful. Adequate feeds and fodder will have to be made available to the livestock. In the tribal areas the feed resources are extremely limited and therefore whatever is available will have to be put to best use by strengthening the distribution arrangement for increased production of milk, meat, eggs etc. The grazing facilities except in the monsoon season are extremely at low level. Systematic village Gaucher Development will have to be taken on war footing. Wherever, irrigation facilities are available they need to be converted into fodder farms so as to enable them to grow green fodder. This scheme has been tried in Amul Dairy Area and has proved a great success. Therefore identification of pasture land in tribal areas should receive urgent attention to put them to best use wherever possible.

Adivasis rarely feed concentrates to their animals. If more production is required concentrate feeding is essential. To help the tribals to provide concentrates to their promising young animals subsidised feeding as in case of cross-bred calves will have to be thought of.

The scheme for supply of milch animals is introduced in the State which has become popular amongst the Adivasis. However, it is noticed that there is more demand of Mehsani buffaloes and practically no demand for the cows. The most of the Adivasi areas except the areas of Banaskantha and Sabarkantha Districts are of Surati breed. Introduction of the Mehsani breed in this tract poses breeding problems for lack of Mehsani buffalo-bulls in the area. In case they are bred with Surati bulls, it is likely that milk yield in their progeny will be reduced and this will create a serious problem in the future. Maintenance of Surati buffaloes is more economic and therefore it is advantageous to the tribals in particular. Therefore this aspect needs the attention of all concerned. Here I am also of the opinion that cows should also be made popular as milch animals, so that in future they can be involved in cross breeding programme for increased production.

These are some of the important problems in livestock production.

Under poultry production programme to have effective participation of the tribals, training in poultry keeping is provided to the beneficiaries. It is the common experience that by and large the tribal farmer is not an organised individual. Though all possible assistance is provided to him for the establishment of poultry unit, the production level is not upto the mark and as a result he does not derive full benefit. There appears to be some gap between the beneficiary, cooperative society ^{and} the local project officer. The project makes available poultry feed to the society and in turn the society supplies to the individuals. The societies complain that the poultry farmer does not deliver the full production and in turn the Adivasis say that they are not getting full production. This process delays in clearing

of the credit bills of the project officer and in turn he holds up the further supply of feed. This results in setback in the production and the very objective of the scheme is defeated. Better Co-operation, co-ordination, integration and monitoring is essential at all level. For proper integration of the programme it is felt that suitable tribal boys may be selected, trained and appointed as Field Assistants to provide better extension services.

Under the Integrated Poultry Production Programme, assistance to the extent of 50% is provided to the tribals for establishment of poultry unit of 50 birds each the capital cost of which is Rs.5500/-. Upto 2 such units are given to an individual beneficiary. Under the circumstances the loan component exceeds the limit of D.I.R. Scheme and the beneficiaries experience difficulties in receiving credit facility from the financial Institutions. In order to ensure smooth credit flow, the limit of loan component under D.I.R. needs to be extended suitably or as an alternative Government may consider to subsidise the rate of interest above the D.I.R. limit as a special case for the benefit of the tribals.

It is the practice that the release of credit is done in instalments by the Banks or the T.D.C. When second instalment is due Banks insist upon for submission of utilization certificate of the first instalment. As in the process it is not possible to submit the utilisation certificate in time the release of second instalment is delayed and this has an adverse effect on the programme. It is suggested that full amount of credit should be released at a time and kept in the joint account of a suitable committee of operation.

In poultry production programme feed alone accounts more than 70% of the total cost. Therefore availability of feeds at economic price is the most important aspect in profitable poultry farming. Market trend shows that the rate of increase in the feed prices is not in proportion to the cost of selling

price of eggs. Therefore, it becomes difficult for the poultry farmers to sustain the increase in the cost of feed without proportional increase in the selling price of eggs. Now the State Egg Market Federation has come into existence and I feel that it can tackle the cost of feed problem by entering into negotiation with the ANAJ MAHA MANDAL for purchase of raw materials at economic price for the management of poultry feed. The State Egg Marketing Federation may play a dynamic role in the poultry production programme by channelising all the inputs and outputs. All liberal financial assistance may have to be provided by the Govt. to the State Egg Marketing Federation to take up this challenging job of rural reconstruction through poultry production.

Another important aspect in poultry keeping is the regular medication of the poultry flocks to control various parasitic infestation and other disease hazards. The cost of medicines have gone very high and the tribals do not afford to follow the medication programme. As a result they undergo great economic loss. Therefore, it is suggested that free medication and feed additives may be made available to the poultry flocks in the tribal areas.

Goat Development. :-

There is a sizeable goat population in the tribal sub-plan area. The goat breeds are not defined to evaluate their performance in local environments. Still however, goats are reared by the tribals which is an indication of factors like adaptation of goats to the ecological conditions prevailing in the areas and utilisation of goat milk and meat by these sect of people.

It is reported by well known authors that certain tribals prefer goat meat in place of sheep.

Looking to the availability of grazing areas in the tribal blocks it is possible to introduce raising of fat lamb

production which will assist in utilisation of herbage for the production of animal protein. Still however before such an attempt is made it seems essential to conduct study on actual requirement of **need** by these communities to determine the marketing facilities for fat lambs raised as the success of this endeavour shall be dependant upon marketing arrangements.

2321979

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24th to 26th February '79)

DEVELOPMENT OF MILK PRODUCERS' COOPERATIVE
SOCIETIES, SONGADH, I.T.D.P.

R. J. BHATT

The acceptance of the programme is a very complex psychological process. It varies from tribe to tribe and from village to village. Again amongst the tribe it varies from individual to individual. Amongst the tribes there are early adopters of the programme as well as people who are having doubt about new ideas and are therefore late in taking up in new programme.

The motivation by extension workers, the availability of finance at the right time without much procedural redtape, mechanism for the purchase of the end product, and arrangement for its marketing development of the infrastructure of facilities in the area are some of the factors that contribute to the success or otherwise of any programme in the tribal area.

The development of Milk Producers' Cooperative Societies illustrate where all the above factors have been satisfactorily solved.

In Songadh taluka the Catholic Mission of Vyara has motivated the tribals to form the milk producers' cooperative societies. They had agreed to give interest free loans for the purchase of the buffaloes. Tribals had however, their own doubts for keeping a buffalo as anything of black colour is considered a sign of evil omen. They were sceptical about getting milk after the fourth or the fifth day, as they had a lurking suspicion that from the fifth day onwards they will get blood when they will milk the buffalo. They even did not know how to milk the buffalo. However, the interest free loan and purchase of buffalo by Catholic Mission motivated a few tribals in Mandal village to join milk producers' cooperative society. As the buffaloes were purchased from Khaira district of Mission and were handed over to the tribals in their village, they were spared the trouble of making the purchase by going to Khaira district. They were also spared the trouble of preparing loan papers and securing finance from the bank. After supplying

the buffaloes it was arranged to train them by engaging a shepherd how to milk the buffalo. When they found that the buffalo though black in colour did not bring any evil development in the house more people agreed to join the society.

Gradually the society's membership increased and they paid back the loan amount of Rs.1000/- to the Mission. Success of the Milk Producers' Cooperative Society in Mandal infected the adjoining village Nishana and a cooperative society was formed, buffaloes were purchased from Khaira district and given to the member. Though Nishana found it more difficult to send the milk daily on the collection point on the highway, their enthusiasm overcame the difficulties caused by a bad road.

It was however not very easy to spread the movement in other villages because the people had still their own doubts about the success of the cooperative and wherever people were prepared to form a cooperative society the lengthy procedure for getting loan from the bank was another constraint. Though one nationalised bank had prepared the scheme for financing the purchase of 100 buffaloes in Surat district as early as January, 1978 till the loan for the milk producers' cooperative society is not sanctioned by Managers in certain branches. Here the interest and the attitude of the local bank agent plays an important part in advancing loans to the individual tribal or cooperative societies of the tribal.

A significant change has taken place after Gujarat Tribal Development Corporation has started to finance the loan requirements of cooperative societies in tribal area. The procedure for getting the loan from the corporation is very easy and the loan is also sanctioned without much loss of time. The motivation provided by earlier two cooperative societies had to certain extent persuaded the other villages for the formation of the cooperatives and prompt availability of loan removed one of the major hinderance in the quick spread of the movement. The following figures give an idea of the registration of the milk producers' cooperative societies in the project.

Month	No. of societies registered
January - March 1978	19
April - June 1978	6
July - September 1978	15
October - December 1978	36
	<u>76</u>

.....3.

The comparative increase in the quantity of milk sent to Sumul Dairy during the last quarter of 1977 and 1978 is given in the following table:

Year	Month	No. of Cooperative Society	Milk (in litres) sent to Sumul dairy at Surat
1977	October	38	170034
1977	November	47	206854
1977	December	51	262173
1978	October	89	486514
1978	November	99	599472
1978	December	103	739730

The number of society has doubled and the increase in the quantity of milk is nearly 2.5 times.

The difficulties in the implementation of the programme are complex, and their solution is dependent on the working of Government as well as autonomous agencies. The villages in the interior though willing to form milk producers' cooperative society found it difficult to send the milk on the receiving point on the highway. Even after providing fund for the construction of the road very seldom the contractors are willing to take up the work in the interior. The inaccessibility of the area is constraint for implementation in a big-way of any programme with perishable product like milk, eggs, vegetable, etc.

These difficulties are overcome, whenever possible by giving transport subsidy. The long term solution of the problem, however, is construction of the roads and bridges. The opening up of the interior tribal area may, incidentally facilitate the entry of the out-siders, but will accelerate the solution of the problems arising from the remotness and inaccessibility.

The impact of the programme of economic development is visible. The income of the tribal has increased annually by Rs.500/- to Rs.1000/- by keeping a buffalo, there is an improvement by 15 per cent to 20 per cent in the production by adoption of input kits. The scheme for economic development for Kotwalia has increased their earnings by 75 per cent 100 per cent has spared them from moving from village to

.....4..

village for selling their finished goods. Similarly the scheme for giving 2.5 kg foodgrains for regular weekly attendance in the primary school, has increased the attendance of the Kotwalia children by five times.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24-26 February 1979).

A NOTE ON THE DEVELOPMENT PROGRAMMES OF
I.T.D.P. SONGADH (SURAT-I) DISTRICT SURAT

R. J. BHATT

Songadh ITDP comprises of five talukas of Surat district viz. Songadh, Vyara, Valod, Uchchhal and Nizar. The actual implementation of the Sub-Plan started from June, 1976.

The general information of Songadh ITDP is as under:-

1.	Total population of ITDP Songadh	-	457502
2.	Total tribal population	-	370419 (i.e. 81.32%)
3.	Name of main tribal communities in ITDP Songadh	-	Chaudhari, Gamit, Dhodia, Kokna, Bhil, Kotwalia, Kathodis, Vasava, and Halpati (Dubla)
4.	Total area in Sq.Km.	-	25812591.2
5.	Average annual rainfall of ITDP Songadh	-	1100 mm to 1800 mm
6.	Total cultivable land	-	136258 Hectors
7.	No. of farmers	-	67249
8.	Percentage of farmers possessing less than 4 hectors of land.	-	79.1%
9.	Percentage of farmers possessing land upto 8 hectors.	-	16%
10.	Percentage of farmers possessing land more than 8 hectors.	-	5%
11.	Total area covered under irrigation in the project	-	8256 Hectors
12.	Irrigation sources	-	Wells, Tanks, Channels.
13.	Main crop in Project	-	Paddy, Groundnut, Wheat, Jowar, Cotton, Tuar, Vel, Mad, Nagali, Kodara, etc
14.	Total area covered by forest in the project.		
	Reserved forest (Hec)	Protected forest (Hec)	Unclassed forest (Hec)
	60,79,365	+ 19,664	+ 31,11,503 = 92,10,532
15.	Minor forest produce	-	Kadaya gum, Mahuda flower and fruits.

village for selling their finished goods. Similarly the scheme for giving 2.5 kg foodgrains for regular weekly attendance in the primary school, has increased the attendance of the Kotwalia children by five times.

Seminar on Role of Research in Tribal
Development (24-26 February 1979).

A NOTE ON THE DEVELOPMENT PROGRAMMES OF
I.T.D.P. SONGADH (SURAT-I) DISTRICT SURAT

R. J. BHATT

Songadh ITDP comprises of five talukas of Surat district viz. Songadh, Vyara, Valod, Uchchhal and Nizar. The actual implementation of the Sub-Plan started from June, 1976.

The general information of Songadh ITDP is as under:-

1.	Total population of ITDP Songadh	-	457502
2.	Total tribal population	-	370419 (i.e. 81.32%)
3.	Name of main tribal communities in ITDP Songadh	-	Chaudhari, Gamit, Dhodia, Kokna, Bhil, Kotwalia, Kathodis, Vasava, and Halpati (Dubla)
4.	Total area in Sq.Km.	-	25012591.2
5.	Average annual rainfall of ITDP Songadh	-	1100 mm to 1800 mm
6.	Total cultivable land	-	136258 Hectors
7.	No. of farmers	-	67249
8.	Percentage of farmers possessing less than 4 hectares of land.	-	79.1%
9.	Percentage of farmers possessing land upto 8 hectares.	-	16%
10.	Percentage of farmers possessing land more than 8 hectares.	-	5%
11.	Total area covered under irrigation in the project	-	8256 Hectors
12.	Irrigation sources	-	Wells, Tanks, Channels.
13.	Main crop in Project	-	Paddy, Groundnut, Wheat, Jowar, Cotton, Tuar, Val, Mad, Nagali, Kodara, etc
14.	Total area covered by forest in the project.		
	Reserved forest (Hec)	Protected forest (Hec)	Unclassed forest (Hec)
	60,79,365	+ 19,664	+ 31,11,503 = 92,10,532
15.	Minor forest produce	-	Kadaya gum, Mahuda flower and fruits.

16.	Literacy in the Project	-	19.92 %
17.	Educational Institutions in the Project Area.	-	(a) Primary Schools - 706
			(b) High School - 25
			(c) Higher Secondary School - 6
			(d) Ashram school - 17
18.	Medical facilities	-	(a) P.H.C. - 8
			(b) P.H.Unit - 1
			(c) Allopathy Dispensary - 10
			(d) Ayurvedic dispensaries - 2
			(e) S.M.P. Centres - 2

According to 1971 census 95 per cent of the total working population in the project area was engaged in agriculture or as agricultural labourers. Person engaged in other occupations are few.

In Songadh ITDP the programme under the sector of Agriculture, animal husbandry, primitive group, cooperation, minor irrigation, education have shown considerable success both in qualitative as well as quantitative terms.

Brief notes on the progress of the sectoral programmes is in the following paragraphs :-

Agriculture:

The development of agriculture, has an important place in the economic uplift of the tribals. As such the principle programme for the rapid development in the agriculture, is the distribution of input kits at subsidised rates. The distribution of kits is as under:-

	1976-77	1977-78	1978-79
Vegetable	- 264	1682	6300
Kharif	- 512	4115	5058
Rabi	- 935	1550	

The tribal cultivators have realised the usefulness of the improved agricultural practices as reflected in the increase in use of improved seeds and fertilizers.

The tribal cultivators carry out the construction of kyaris according to the technical guidance given by the staff of soil conservation sub-division which is opened at Wyara. It

attends to land-levelling, construction of kyari, bunds, etc. 50 per cent subsidy is being given to the cultivators for the construction of Kyaris.

Two lift irrigation cooperative societies have been registered in Uchchhal taluka. Both societies will irrigate about 775 acres of land.

Animal Husbandry and Cattle Development:

The programme of organising milk producers' cooperatives, and supplying buffaloes to the members is receiving ready acceptance as can be seen from the fact that number of milk producers' cooperatives has gone up from 39 to 83. 1500 buffaloes have so far been given to the societies' members.

Fishermen's Cooperative Societies:

9 Fisherman Cooperative Societies are at present catching fish in the reservoir and in the down stream water. 2 more fisherman cooperative societies have been registered in Uchchhal taluka. Tribal landless labourers affected by the construction of the Ukai dam reservoir are eligible for the membership of the societies. At present 1500 tribals are the members of the society. Annual catch is about 20 lakhs kg. An Inland Fisheries Development Station is working at Ukai for training and research.

Communication:

An amount of Rs.13.32 lakhs has been spent for construction of roads, culverts, bridges, etc. For 15 water supply schemes expenditure of Rs.2.34 lakhs has been incurred.

Organisation of LAMPS AND FSS:

7 LAMPS and 1 FSS have been registered in this project. Rs.2.55 lakhs as loan, is given by the N.C.D.C. to the processing society of Songadh.

Gujarat Tribal Development Corporation has sanctioned Rs.50,000/- for share capital and 30,000/- for starting consumer store of the FSS of Uchchhal. Vedchhi Service Cooperative Society has been given loan of Rs.20,000/- as working capital by Gujarat Tribal Development Corporation. It has also sanctioned Rs.10,000/- loan capital for Barda LAMP Society.

Education:

36 Primary school buildings and 9 teacher's quarters have been constructed. 5 new primary schools are opened. 2 primary teachers training institutions in this project have been given the grant of Rs.2.50 lakhs. 2500 illiterate tribals have taken the benefit of adult literacy classes organised in the Project.

For secondary education 50 institutions of the project have been given the grant-in-aid of Rs.10.64 lakhs.

Nutrition Programme : 275 Primary school get the benefit of mid-day-meals programme. Special Nutrition Programme covers 238 centres in the project. 40 Balwadi buildings have been constructed and one godown under this programme has been constructed at Vyara.

Training in Cottage Industries:

At Ukai, Regional Adivasi Training Centre for tribal boys is started since December, 1976. 200 tribal boys are trained in centre for 10 (ten) different trades. Taluka level Industrial Cooperative Societies have been registered in all the five talukas of this project. Societies of Vyara and Valod taluka have been given Rs.40,000/- for share capital. 128 artisans were helped in the purchase of tools and equipments. 5 Cooperative societies have been registered for diamond cutting and polishing.

Rural Housing Programme:

4345 landless labourers have been given the free plots. Rs.14.38 lakhs have been sanctioned for the construction of 2120 huts.

Scheme for Kotwalia:

The most primitive group amongst the tribals. The literacy rate amongst Kotwalia is 0.8 per cent. The incentive of 2.5 kg. foodgrains for regular weekly attendance of Kotwalia children, has increased the number of attendance to Primary schools to the extent of 508 members.

The forest department has started the another scheme for Kotwalia from November, 1977. Under the scheme, the bamboos are given to the Kotwalia in their villages. Kotwalia in turn, prepares the finished products viz. baskets, supadas (winnoing implements), mats, etc. out of bamboos. The marketing of these finished products, is organised by Forest Department to avoid

the exploitation of Kotwalias by the middleman traders. 214 Kotwalia families of Songadh taluka, are covered by the scheme.

The Fisheries Department is working on an experimental programme of cage-culture. The Kotwalia families covered under the scheme were given the work of manufacturing bamboo cages according to the specifications of fisheries department. During the last financial year they have supplied cages for Rs.3/-lakhs.

The office building for project has been constructed at Songadh. The staff quarters for the project staff as well as for the staff of other offices working at the taluka are also under construction at the taluka headquarter excepting at Uchchhal.

For the staff working in the interior, the construction of quarters at the Growth Centres villages is to be taken up during the current year.

The Project is given a Nucleus Budget to meet the local requirements that do not fit with the statement planned schemes. Last year Rs.13.49 lakhs were allotted for the nucleus budget the expenditure was for Rs.12.23 lakhs. During the current year the allocation is for Rs.14.80 lakhs.

The principle schemes implemented from the Nucleus Budget are as follows:-

1. Incentive of 2.5 kg of foodgrains to Kotwalia students for regular attendance in School.
2. One more pair of unifor to Kotwalia students.
3. Educational tour for students.
4. Supply of uniform to member of Gram Rakshak Dal.
5. Giving aid to tribal patients upto Rs.120/- per patient.
6. Skin diseases, medicines to be supplied to Adivasi.
7. Giving iron sheets bins to tribal cultivators, at the subsidised rates.
8. Aid of Rs.1/- per budded cotton plant to Adivasi farmer/labourer to grow in their backyard.
9. Giving aid of Rs.30/- per acre for tractor ploughing.
10. Supplying cotton carpet for agriculture purpose upto Rs.100/-.
11. Organising demonstration plots for summer groundnut upto Rs.200/-.
12. Organising Adivasi farmer's tour.
13. Supply Chaff-cutter at the subsidised rate.
14. Preparing Kyari on the field of Adivasi, Subsidy upto Rs.400/-.

15. Purchasing milch animal (Buffalo) 50 per cent subsidy.
16. Purchasing he-buffaloes at the subsidised rate.
17. Forest protection.
18. Carting bamboos, upto 0.20 ps.
19. Kotwalia students of Ashramshala - Aid of Rs.70/- per student for teaching aids.
20. Supplying Amber-charkha to Ashramshalas or voluntary institutions.
21. Supplying implements to Adivasi artisans.
22. Giving industrial training to Adivasi, Kotwalia/ Halpati youths for the trade of Carpentry work, tailoring and diamond cutting.

*****

SEMINAR ON ROLE OF RESEARCH IN TRIBAL DEVELOPMENT (FEBRUARY 24,
26, 1979)

PROGRESS OF MILCH ANIMALS SCHEME IN VANSDA I.T.D.
PROJECT

- J. J. Vaishnav

The Integrated Tribal Development Project started functioning in Valsad district from June 1976. The headquarters of the Project are at Vansda. The Project covered five Talukas namely Umbergaon, Pardi, Dharampur, Chikhli and Vansada with more than 50% tribal population. The project area extended over 3614 Sq.K.M. and covered a total population of 7,69,750. The scheduled tribe population of the project area was 5,66,368. Some more villages from pocket areas of Valsad, Gandevi and Navsari talukas have been added from 1.4.1978.

One of the important programmes of the project is raising the income-level of the tribals. Several avenues are available for this. More suited to the natural inclination of the tribals were the programmes connected with Agriculture, Animal Husbandry and Forestry. The most important amongst them is the Animal Husbandry Programme several schemes were framed under the programme. The scheme of supply of Milch-animals found an unexpected response. The reasons for such a good response can be briefly stated to be

- (a) Tending of Milch cattle was an occupation already known to the tribals.
- (b) Forest land and grass were available in the area.
- (c) Procurement of finance, which was initially a great hurdle was made easier through the DRI Scheme of the nationalized banks and The Tribal Development Corporation.
- (d) Adequate subsidy was made available through the SFDA and the Animal Husbandry Department.
- (e) Adequate link up with SUMUL was arranged through the Dist. Milk Union.
- (f) The Taluka level extension officers took up the extension work with enthusiasm.

The response in the beginning was, ofcourse, discouraging, but Government Resolution dated 17.11.1976 announcing subsidy at 50% to all tribals gave a great fillip to the programme. Another important factor contributing to this was the inclusion of all the five tribal talukas under the SFDA. The SFDA previously covered only Valsad, Navsari and Gandevi talukas but from 1-4-1976 the remaining five talukas of the district were also added.

It was found that supply of Milch-animals to individuals was not sufficient. Marketing arrangements through milk cooperatives were necessary. It was therefore insisted upon that milk-co-operatives be framed whenever the village desired to start the milk programme.

Assistance to milk cooperatives is available from the tribal sub-plan for purchase of equipment. In order to acquaint the secretaries of the societies with the peculiar type of work connected with milk procurement and its accounts, special training classes were arranged for them. 'Shibirs' (training campus) of cattle-breeders were also arranged. The shibirs were found to be very useful.

As programme expanded, need for maintaining improved breed of buffalo bull, go-down for storing cattle feed, shed for the buffalo bull and installation of trevis were felt. All these could be arranged from the tribal sub-Plan budget. The progress in this field up to 31-12-1978 can be seen from the following.

1.	Subsidy for purchase of buffallos through SFDA (tribals)(only)	1587
2.	Subsidy for buffallos to tribals not covered in (1) above.	2000
3.	Subsidy to milk cooperative for consturction of shed for buffallo bull.	27
4.	Subsidy for purchase of buffallo bull.	26
5.	Subsidy for installation of trevis.	42
6.	Secretaries and members of milk societies were imparted training.	89
7.	Shibirs of cattle breeders.	31
8.	Organisation of diagnostic camps and clinics.	2

Because of there activities the number of milk cooperative societies also increased in the project area. This can be seen from the following.

YEAR	NO. OF MILK SOCIETIES
1975-76	31
1976-77	60
1977-78	76
1978-79	133 (includes 37 societies in Pocket areas).

The increase in milk yield can be seen from the figure of milk procured by the Dist rict Milk Union in two reference periods, April and December.

TALUKA	MILK COLLECTED IN LITREES			
	APRIL		DECEMBER	
	1977	1978	1977	1978
Bansda	64575	109077	168337	240016
Chikhli	59197	130962	184346	260436
Dharampur	2712	14854	14862	78368
Pardi	-	-	-	-
Umbergaon	-	-	-	-

It can be seen from the above that the entire project area has taken advantage of the scheme, but major share goes to Chikhli & Bansda talukas. The reasons are .....

- (A) Nearness to Sumul and Bajipura .
The milk procured from distant areas get sour before reaching the collection centre
- (B) Comparatively better road network.
- (C) Enlightened leadership.
- (D) Lack of other equally profitable avenues of employment.

Community-wise the benifits initially went to Dhodias who are more literate and more enterprising. Subsequently the Kuknas and Varlees have picked the scheme up.

Lack of resources, skills and experience have kept the poorest communities like Kotwalias and Kolchas away from this activity. It is also not disirable to encourage them much on this side, Other programmes have been designed for them.

*****

K/21/2/79

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડેવ્ર

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી વિડાસમાં સંશોધનનો કાળો

સમિનાર ૨૪- ૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૯.

સંડલિત આદિજાતિ વિડાસ પ્રાયોજના : ઇંટાઉદેપુરનો રીપોર્ટ

- મ. ઇ. પટલ

ઇંટાઉદેપુર સંડલિત આદિજાતિ પ્રાયોજના તા. ૨૧-૬-૧૯૭૬ થી શરૂ કરવામાં આવેલ ઇ. આ યોજનાનું ડાર્યકેમ્ન નીચે મુજબ ઇ.

અ.નં.	તાલુડાનું નામ	ગામોની સંખ્યા	ડુલ	આદિવાસી વસ્તી	આદિવાસી વસ્તીના ટડા
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧.	ઇંટાઉદેપુર	૨૮૦	૧૮૮૯૨૭	૧૫૭૧૯૭	૮૩.૨
૨.	નસવાડી	૨૧૯	૭૭૬૬૧	૫૮૨૫૯	૮૦.૫
૩.	નિલડવાડા	૯૭	૪૩૫૪૨	૨૦૯૨૬	૪૮.૧
૪.	પાવી જતપુરના ડરાલી અને ભીખાપુરા પોંડટસના ગામો	૯૯	૬૧૫૬૨	૩૧૫૯૮	૫૧.૦૦
૫.	સખિડા તાલુડાના વડેલી અને ભાટપુર પોંડટસના ગામો	૧૦૬	૫૬૬૫૬	૨૯૨૪૬	૪૮.૦૦
	ડુલ	૮૦૧	૪૨૩૩૪૮	૨૯૭૧૭૬	૭૦.૦૦

આદિવાસી વિસ્તાર પેટા યોજનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આદિવાસી પ્રદેશ અને તેમાં વસતા આદિવાસી લોડાંનો સર્વાંગી વિડાસ કરવાનો ઇ. વિડાસની પ્રક્રિયા વેગીલી બનાવવા માટે સક્રિય પગલાં લેવાની જરૂરત ઉપર ભાર મૂડવામાં આધો ઇ. આયોજન પ્રય અને ભારત સરડારના આદેશો અનુસાર રાજ્યના જુદા જુદા વિસ્તારો માટે આવી યોજનાઓ ઘડવામાં આવી ઇ. તેનું ધ્યય નીચે મુજબ ઇ.

- (૧) બહુમતી આદિવાસી વસ્તી ધરાવતા વિસ્તારોની ખાસ જરૂરિયાતો પૂરી પાડવી.
- (૨) આદિવાસીઓનું શોષણ અટકાવવું અને સંરક્ષણાત્મક પગલાં લેવાં.
- (૩) આદિવાસી વિસ્તાર અને અન્ય વિસ્તારોના વિડાસના સ્તર વચ્ચેનો ગાળો ઘટાડવાં.
- (૪) જમીન અને જંગલ અંગેના તેઓના અધિકારોનું રક્ષણ કરવું.
- (૫) આદિવાસીઓ નું જીવન ધોરણ સુધારવું.
- (૬) આદિવાસીઓના મુખ્ય પ્રશ્નો ઉડલ લાવવો અને ખાસ જૂથો તથા આદિવાસી લોડાંનું પછાતપણું દૂર કરવું.

- (૭) તેઓના સર્વાંગી વિડાસ સારું વિડાસના દરેડ પાસાનો અભ્યાસ કરી તેનો અમલ કરવો.
 (૮) તેઓની ડલા અને ડારીગરીને પ્રોત્સાહન આપવું.
 (૯) આદિવાસીઓને તેઓની સમજ અને સુઝ પ્રમાણે આગળ વધવા દેવા અને તે સારું મદદરૂપ થવું.
 (૧૦) યોજનાઓનો વ્યવસ્થિત અને અસરકારક અમલ થાય તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા ગોઠવવી.

આદિવાસીઓના વિડાસ માટે અત્યાર સુધીમાં ઘણા પ્રયત્નો થયા છે પરંતુ હજુ વિડાસના વિસ્તારોના ઘણા આદિવાસીઓ તેવા લાભોથી વંચિત રહ્યા છે. તમામ આદિવાસીઓ આ યોજનાનો લાભ મેળવે અને પ્રગતિ કરે તે આ યોજનાનો હેતુ છે. આદિવાસી પેટા યોજનાની રૂપરેખામાં આદિવાસી સમાજની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિ, ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ અને ઉપલબ્ધ સાધનોની મર્યાદા નજર સમક્ષ રાખી વિડાસ યોજનાઓનું વિસ્તાર આધારિત આયોજન કરી અમલ કરવાનો હેતુ રહેલો છે.

છોટા ઉદ્દેપુર વિસ્તાર માટે છઠ્ઠી પંચવર્ષીય યોજનામાં (૧૯૭૮-૧૯૮૩) નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે નાણાંકીય જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

અ.નં.	વિડાસનું સદર	જોગવાઈ રૂપિયા લાખમાં
૧.	ખેતી વિડાસ	૩૭૧.૩૧
૨.	જમીનના હડકાંનું સંરક્ષણ અને દફતર સુધારણા	૨૬.૨૮
૩.	નાની સિંચાઈ	૪૪૫.૫૪
૪.	ડૂલા, એન્જીન, પંપ સબસીડી	૪૨.૯૫
૫.	જમીન સંરક્ષણ	૯૬.૦૦
૬.	પશુ સંવર્ધન	૮૧.૦૦
૭.	ડરી વિડાસ	૪૧.૯૦
૮.	મત્સ્ય ઉદ્યોગ	૨૪.૨૬
૯.	જંગલ	૨૭૦.૦૦
૧૦.	સામુહિક વિડાસ અને પંચાયતો	૫૬.૦૦
૧૧.	સહકાર	૫૫૦.૪૭
૧૨.	વીજળી	૧૪૪.૭૫
૧૩.	ગૃહ અને ગ્રામોદ્યોગ	૧૪૬.૨૦
૧૪.	મધ્યમ સિંચાઈ	૪૩૮.૬૪
૧૫.	ડાઈટમેન ટેઈનીંગ	૫.૦૫
૧૬.	રક્ષા અને વાહન વ્યવહાર	૪૧૫.૫૦
૧૭.	શિક્ષણ	૨૪૨.૧૯
૧૮.	તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય	૧૫૮.૬૪
૧૯.	પીવાના પાણીની વ્યવસ્થા	૧૭૦.૯૯
૨૦.	ગ્રામગૃહ નિર્માણ	૩૧.૮૪

૨૧.	સમાજ ડલ્યાલ	૮૮.૯૪
૨૨.	નશાબંધી	૧.૦૧
૨૩.	સમાજ સુરક્ષા	૩.૦૫
૨૪.	ન્યુટ્રીશન	૪૦.૦૦
૨૫.	ગ્રાંથ સેન્ટરો	૦.૫૧
૨૬.	વહીવટ	૨૬.૦૦
૨૭.	ઓફીસનાં મકાનો અને સ્ટાફના રહેણાંક મકાનો	૧૨૪.૦૦

		૪૦૪૩.૦૦

(અંક ચાલીસ કરોડ અને તેતાલીસ લાખ)

૧૯૭૮-૭૯ના વર્ષ દરમિયાન નીચે મુજબ જોગવાઈ રાખવામાં આવી છે :

અ.નં.	યોજનાની વિગત	વર્ષ દરમિયાન કરેલ જોગવાઈ	૩૧-૧૨-૭૮ સુધીમાં થયેલ ખર્ચ
૧.	ખેતી	૩૧.૭૦	૧૦૨૦૪૨૯
૨.	જમીનના હડકાં રક્ષણ અને દફતર સુધારણા	૩.૫૦	૩૨૩૦૯૫
૩.	ડૂલા, એન્જીન પંપ સબસીડી	૧.૫૦	-
૪.	જમીન સંરક્ષણ	૯.૧૦	૧૦૮૭૯૬૫
૫.	પશુ સંવર્ધન	૪.૫૫	૧૫૫૬૯૬
૬.	ડરી વિડાસ	૦.૫૬	-
૭.	મત્સ્ય ઉદ્યોગ	-	-
૮.	જંગલ	૧૦.૭૫	૪૩૧૮૪૧
૯.	સામુહિક વિડાસ અને પંચાયતો	૬.૩૦	૭૭૭૧૫
૧૦.	સહકાર	૨૦.૩૧	૯૮૦૦૦૦૦
૧૧.	નાની સિંચાઈ	૧૧૨.૯૬	૧૯૩૩૦૨૫
૧૨.	વીજળી વિડાસ	૧૩.૦૦	૫૮૦૦૦૦
૧૩.	ગૃહ અને ગ્રામોદ્યોગ	૧૧.૮૭	૫૧૯૦૭૭
૧૪.	માર્ગ અને વાહન વ્યવહાર	૨૩.૧૦	૪૩૫૬૫૯
૧૫.	શિક્ષણ	૨૩.૭૪	૬૦૦૦૦૦
૧૬.	તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય	૨૦.૨૧	૩૬૮૨૩૭
૧૭.	ગ્રામ્ય ગૃહ નિર્માણ	૧૦.૮૯	૨૭૪૭૭
૧૮.	સમાજ ડલ્યાલ	૧૧.૭૩	૪૯૫૪૭૩
૧૯.	પોષણ કાર્યક્રમ	૮.૪૦	૩૧૬૫૦૦
૨૦.	બાલ વિડાસ	૩.૫૨	૬૮૮૧૯
૨૧.	વહીવટ	૨.૩૪	૧૨૪૭૦૮
૨૨.	ડયેરી અને રહેણાંક મકાન	૮.૬૦	૭૪૫૦૮૨
		-----	-----
		૫૨૧૬૩૦૦૦	૧૯૧૧૦૭૯૮

છોટા ઉદ્દેપુર પ્રોજેક્ટમાં નીચે જણાવેલ યોજનાઓ નો અમલ સારી રીતે થઈ રહ્યો છે. :-

(૧) આદિવાસી ખેડૂતો સુધારણ પદ્ધતિથી ધત્તી ખેતી અપનાવે તે માટે ઇનપુટ ડીટસ આપવામાં આવે છે. આ વર્ષ દરમ્યાન ૯૭૫૦ ડીટસ આપવામાં હતાં. તા. ૩૧-૧૨-૭૮ સુધીમાં ૭૫૪૫ ડીટસ વહેંચવામાં આયાં છે. આ વર્ષનું લક્ષ્ય સિધ્ધ થઈ જશે. પ્રોજેક્ટની શરૂઆતમાં આ યોજનાનો અમલ કરવામાં મુશ્કેલી પડી હતી. આદિવાસી ખેડૂતો સુધારણ પદ્ધતિથી ખેતી કરવા માટે જલદી તૈયાર થતા નથી. ખેડૂતોને સમજાવવા માટે નિદર્શનો ગોઠવવામાં આયાં હતાં. અને ખેડૂતોની મીટીંગો યોજવામાં આવી હતી. ખેડૂતોનો સતત સંપર્ક રાખવામાં આવે અને યાર્ટ, પોસ્ટર, પ્રદર્શન, નિદર્શન, ફીલ્મ વગેરે માધ્યમોથી સમજાવવામાં આવે તો તેઓ સુધારણ પદ્ધતિની ખેતી અપનાવવા તૈયાર થાય છે. છોટા ઉદ્દેપુરમાં ખેડૂત તાલીમ શાળામાં આદિવાસી ખેડૂતો (પુરુષો અને સ્ત્રીઓ) ને તાલીમ આપવામાં આવે છે.

(૨) ખેડૂતો ચાલુ પાક, જેવા કે મકાઈ, ડાંદરા, ડાંગર, કપાસ વગેરે ઉગાડવા ઉપરાંત જીરુ, રાયડો, બટાટા વગેરેની ખેતી કરે તે માટે આ પાકનાં નિદર્શન ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. જીરા માટે ૭૦ હિલો બિયારણ અને ૫૦ હિલો રાયડો ઉગા ગામના વેપારીઓએ ભેટ તરીકે મોકલ્યું હતું. શિયાળુ મગફળી, મકાઈ, ઉનાળુ મગ અને ઉનાળુ મકાઈ વાવવા માટે નિદર્શનો ગોઠવવામાં આયાં છે. ખેડૂતો આ માટે પ્રોત્સાહિત થયા છે.

(૩) આ વિસ્તારમાં સિંચાઈનું પ્રમાણ ફક્ત ૩% છે. વધુ વિસ્તાર સિંચાઈ નીચે આવે તે માટે ૨૮ એક હેક્ટર, ૧૬ નાની સિંચાઈનાં તળાવો, ૪ મધ્યમ સિંચાઈ, ૬૦૦ એક્રીન, ૫૫, ઇલેક્ટ્રીક મોટર વગેરેના ડાર્યક્ટમ લેવામાં આયા છે. મહત્વની યોજના લીફ્ટ ઇરીગેશનની છે, ૨૩ લીફ્ટ ઇરીગેશન સોસાયટીઓ રચવામાં આવનાર છે. સિંચાઈની આ સગવડોથી છઠ્ઠી પંચવર્ષીય યોજનાના અંત સુધીમાં એટલે કે સને ૧૯૮૩ માં ૪૮% વિસ્તાર સિંચાઈ નીચે આવશે.

(૪) આદિવાસી યુવકો જુદા જુદા ઉદ્યોગો જેવા કે, સુધારી, લુહારી, વણાટકામ, એન્જીન રીપેર, ઇલેક્ટ્રીક રીપેર, દરજીકામ, ઇલેક્ટ્રીક વાયરોંગ, વેહીંગ વગેરે શીખે તે માટે છોટા ઉદ્દેપુરમાં એક ઔદ્યોગિક તાલીમ કેન્દ્ર શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. આ કેન્દ્રમાં દર વર્ષે ૨૦૦ છોકરાઓને દાખલ કરવામાં આવે છે. અને તેઓને એક વર્ષ તાલીમ આપવામાં આવે છે. તાલીમ કેળવ્યા બાદ સ્વતંત્ર રીતે ધંધો કરી શકે તે માટે જે તે ધંધાના ઉપયોગી સાધનોના ડીટસ ૭૫ % સહાયથી આપવામાં આવે છે.

ટાયબલ સબ પ્લાનનો અસરકારક અમલ થાય અને આદિવાસીઓનો ઉત્કર્ષ થાય તે માટે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની ડામગીરી કરવાની જરૂર છે.

(૧) સ્થાનિક ડાર્યકરો તૈયાર કરવા :

ડાંઉપણ વિડાસની યોજનાના અમલમાં લોકો સમજપૂર્વકનો જેટલો વધુ સાથ અને સહકાર આપશે તેટલો જ તે યોજનાનો વધુ લાભ લોકોને મળશે. આદિવાસી વિસ્તારમાં તેઓની ડાર્યકરો ખૂબ જ ઓછા પ્રમાણમાં છે અને જે છે તેઓ પણ જાંબે તેટલા સક્રિય નથી. બની શકે તેટલા વધુ આદિવાસી ડાર્યકરો (Tribal Workers) તૈયાર કરવા જાંબે.

(૨) શોષણ અટકાવવું :-

આદિવાસીઓની જમીન અને જંગલના હક્કોનું રક્ષણ સરકાર તરફથી કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ તેઓનું શોષણ અટકાવવા સક્રિય ડામગીરી થઈ નથી. લગભગ દરેક આદિવાસીઓને શાહુકાર ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. ૨૫ થી ૭૫ ટકાના આકરા દરે વાજે નાણાં લેવા પડે છે અને ખેત ઉત્પાદનનો માલ શાહુકારોને સસ્તા ભાવે વેચી નાખવો પડે છે. તોલમાપમાં પણ દંડાવું પડે છે. જીવન જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ ખરીદવા માટે પણ વધુ ભાવ આપવા પડે છે. આ વિસ્તારમાં સહકારી પ્રવૃત્તિ મૂત પ્રાય છે. ૮૫ ટકા ખેડૂતો સહકારી મંડળીઓના સભ્ય છે. પરંતુ મંડળીઓ સક્રિય નથી. સરકારની નીતિ અનુસાર લેમ્પસ અને એફ.એસ.એસ. મંડળીઓ રચવામાં આવી છે પરંતુ તેનો વહીવટ બરાબર નથી. આદિવાસી વિસ્તારમાં ડાર્યક્ષમ, હોશિયાર અને પ્રમાણિક મેનેજર / મંત્રીઓ મળતા નથી. આવી મંડળીઓના વહીવટ માટે સરકારે સારા સરકારી કર્મચારીઓને નીમવા જાંબે અને મંડળીઓનો વહીવટ સારી રીતે ચલાવવો જાંબે. ખેડૂતોને પોતાના માલનાં નાણાં પૂરતા પ્રમાણમાં મળે તે માટે માલ તારણની અને ખેત ઉત્પાદન માર્કેટ યાર્ડની વ્યવસ્થા ગોઠવવી જાંબે. દેવા નાબૂદી ધારો કડક બનાવવો જાંબે. સહકારી મંડળીઓની અને જમીન વિડાસ બેન્કના મુદત વીલી ધિરાણના લાભી ગણના હપ્તા કરી આપવા જાંબે.

(૩) વહીવટ :

આદિવાસી વિડાસની યોજનાઓના અમલ માટે વહીવટ સરળ હોવો જાંબે. નિયમો સરળ રાખવા જાંબે. આદિવાસીઓને સ્વચ્છિતગત સહાયની યોજનાઓ માટે લોન, સબસીડી અંગેના તમામ ડાગળો તૈયાર કરવાની જવાબદારી પંચાયત તંત્રે અને સરકારે સ્વીકારવી જાંબે. આદિવાસીઓ પ્રત્યે સરકારી કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓનો વર્તાવ માનવતાભર્યો અને સહકારભર્યો હોવો જાંબે. આદિવાસીઓને હંમેશાં ઉપયોગી થઈ પડવાની વૃત્તિ રાખવી જાંબે. આદિવાસી વિસ્તારમાં જે કર્મચારીઓને મુકવામાં આવે તેઓ પણ પ્રમાણિક, નિષ્ઠાવાળા અને હોશિયાળ હોવા જાંબે. આદિવાસી વિસ્તારમાં સરકારી કર્મચારીઓને વગર ભાડાના સરકારી મકાનો અથવા ઘરભાડું અને પગારના ૧૦ થી ૧૫ ટકા પ્રમાણે ટાયબલ એલાઉન્સ આપવું જાંબે. અધિકારીઓને સ્પેશ્યલ પગાર પણ આપવો જાંબે. ટાયબલ સબ પ્લાનના અમલ અંગે અત્યાર જે પદ્ધતિ છે તે બરાબર જણાતી નથી. ટાયબલ સબ પ્લાનની યોજનાઓનો અમલ પ્રોજેક્ટ એડમિનિસ્ટ્રેટરો મારફત કરાવવો જાંબે. અને તે માટેનો જરૂરી સ્ટાફ પ્રોજેક્ટ એડમિનિસ્ટ્રેટરના હવાલે મુકવો જાંબે. સીઆલ લાઇન ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેશન હોવું જાંબે.

(૪) તાલીમ, સંશોધન અને મૂલ્યાંકન :

આદિવાસી વિસ્તારમાં ડામ કરતા કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓને ટાયબલ ટેઈનિંગ આપવી જોઈએ. આદિવાસીઓની ભાષા, સંસ્કૃતિ, રહેણીકરણી અને રીતરિવાજ વિશિષ્ટ પ્રકારના હોય છે. આદિવાસીઓના પ્રશ્નો સમજવા માટે ટાયબલ આર્ટ એન્ડ ડલરની માહિતી મેળવવી જરૂરી છે. આ માહિતી આદિવાસી વિસ્તારમાં પ્રત્યક્ષ ડામ કરવા માટે ઉપયોગી થઈ પડે છે. ગુજરાત રાજ્યમાં આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડ઼ક્ર આવેલ હોઈ, આવી તાલીમ આપવી સુગમ થઈ પડશે.

આદિવાસી વિસ્તારમાં આવેલ જુદી જુદી ટાઈબલના રીતરિવાજ, ડલર, ડલા અંગે સંતત સંશોધન કરવું જોઈએ. આદિવાસી વિસ્તારમાં ચાલતી જુદી જુદી વિડાસ યોજનાઓથી આદિવાસીઓને ડટલાં લાભ થયો છે અને આ યોજનાઓના અસરકારક અમલ માટે શું કરવું જોઈએ તે જાણવા માટે અવાર-નવાર મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ.

...

ખેતી ઉત્પાદકતા વધારવામાં લૂમ અને ભેજ સંરક્ષણની યુક્ત જરૂરીયાત અને તેની ડાર્યપદ્ધતિ માં આ પ્રકાર ફેરફારની આવશ્યકતા

પંચમહાલ જિલ્લાના આદિવાસી વિસ્તારમાં પૂર્વ વિભાગના પાંચ તાલુકા સંતરામપુર, ગ્રાવોદ, લીગખોડા, દેવગઢ વારીયા અને દાહોદને આવરી લેવામાં આવ્યા છે. આ પ્રોજેક્ટ વિસ્તારકે ક્ષેત્રફળ પરજર ચો. કિ.મી. છે. જે પૈકી ૨૭૩૦ ચો.કિ.મી. ખેડાણ હેઠળની જમીન છે. ખેડાણ હેઠળની ડલ જમીનના ૨૦ ટકા વિસ્તારમાં વર્ષ બે વાલેતર કરવામાં આવે છે. ખેડાણ હેઠળની ડલ જમીનના કુલ ૪ ટકા વિસ્તારમાં પિયતની સગવડ છે.

પ્રાયોજના વિસ્તારની વસ્તી ૧૦.૨૫ લાખની છે, જે પૈકી ૬.૦૪ લાખ આદિવાસી છે. પ્રાયોજના વિસ્તારની ૯૧,૦૦૦ હજારની વસ્તી શહેરોમાં વસે છે. અને ૯. ૩૩ લાખ ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં વસે છે. ગ્રામ્ય વિસ્તારની વસ્તી પૈકી ૫.૮૮ લાખ આદિવાસી છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે લગભગ સંપૂર્ણ આદિવાસી વસ્તી ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં વસે છે. પ્રાયોજના વિસ્તારની ડલ વસ્તી પૈકી ૩ .૯૩લાખ વ્યવસાયમાં રોકાયેલા છે. જે પૈકી ૩ .૩૫ લાખ ખેતી માં રોકાયેલા છે, ૨૦,૦૦૦ ખેત મજૂરીમાં, ૨,૦૦૦ ખનીજ, પશુપાલન, મત્સ્યધોગ અને જંગલમાં ડામ કરે છે. ૫૦૦૦ ગૃહ-ઉદ્યોગમાં રોકાયેલા છે, અને ૩૨,૦૦૦ અન્ય સેવાઓમાં રોકાયેલા છે. આદિવાસી વસ્તી પૈકી ૨.૭૭ લાખ ડામ કરે છે. જે પૈકી ૨ . ૧૭ લાખ ખેતી કરે છે, અને ૧૪,૦૦૦ ખેત મજૂરી કરે છે, ૮૦૦ ખાણ, પશુપાલન, મત્સ્યધોગ વગેરેમાં રોકાયેલા છે જ્યારે કુલ ૧૨૫ ગૃહઉદ્યોગમાં અને ૫૦૦૦ અન્ય સેવાઓમાં રોકાયેલા છે. ઉપરના આંકડાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લગભગ ૮૫ ટકા વસ્તી ખેતીમાંથી આજીવિકા મેળવે છે. અને ૫ ટકા વસ્તી ખેત મજૂરી માંથી આજીવિકા મેળવે છે. આદિવાસીઓ પૈકી ૯૭ . ૫ ટકા વસ્તી ખેતી થથલા ખેતમજૂરીમાંથી આજીવિકા મેળવે છે. આ આંકડાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આદિવાસીઓની આર્થિક ઉન્નતીના ડાર્યક્રમમાં ખેત ઉત્પાદનમાં વધારો કરવાની યોજનાઓ અત્યંત જરૂરી અને સૌથી વધુ ગહત્વની છે.

પ્રાયોજના વિસ્તારમાં ૨,૭૩૦૦૦ હેક્ટર જમીન ખેડાણ હેઠળ છે. આમાંથી યોટલાગની એટલે કે લગભગ ૮૫ ટકા ઢોળાવવાળી જમીન છે. સારેરાશ વાર્ષિક વરસાદ ૯૨૫ મી.મી. છે. જે પૈકી ૯૫ ટકા વરસાદ ઓગાસા દરમ્યાન પડે છે. ઓગાસા દરમ્યાન પણ વરસાદની અનિયમિતતાના ડારણે આ વિસ્તારના આર તાલુકાઓને અભાવષ્ટ પ્રસ્ત વિસ્તાર ડાર્યક્રમ હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યા છે. અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ખેડાણ હેઠળની ૮૫ ટકા જમીન એટલે કે ૨,૩૨,૦૦૦ હેક્ટર જમીનમાં લૂમ સંરક્ષણના ડામો કરાવવાની આવશ્યકતા છે. આ પૈકી ૮૪,૮૪૧ હેક્ટરમાં

.....

અત્યાર સુધી ભૂમિ સંરક્ષણના કામો ખાતા મારફતે થયેલ છે. છેલ્લા ત્રણ વર્ષના આંકડા જોતા દર વરસે સરેરાશ ૧૨૦૦ હેક્ટર ભૂમિ સંરક્ષણના કામો થાય છે. આ જોતા આલુ ગતિએ ખેડાણ હેઠળના સામગ્ર વિસ્તારમાં ભૂમિ સંરક્ષણ ખેડાણ હેઠળના કામ પરીપૂર્ણ કરતા લગભગ ૧૨૫ વર્ષ લાગશે.

માયોજિના વિસ્તારની લગભગ સંપૂર્ણ આદિવાસી વસ્તી ખેત ઉત્પાદનમાંથી આજીવિકા મેળવે છે, છતાં અનાવૃષ્ટિ ગ્રસ્ત વિસ્તાર હોવાને કારણે અને ઢોળાવવાળી જમીન હોવાને કારણે ઉત્પાદકતા નજીવી છે. એક હેક્ટર વાવેતરમાં ઉતારો મકાઈનો ૭.૫ ડિવ. ધાત્રમાં ધિમ પિયત ૧.૨ ડિવ. અને પિયત ધાત્રનો ઉતારો ૧૬.૨૦ ડિવ. છે. ધિમ પિયત અને પિયત ધાત્રના ઉતારાનો તફાવત જોતા સ્પષ્ટ થાય છે કે વિસ્તારની ખેડાણ જમીનની પ્રાપ્ત ઉત્પાદકતા સાહી હોવા છતાં ભેજ અને ભૂમિ સંરક્ષણ અભાવે આદિવાસી ખેડૂતો પુરેપુરું ઉત્પાદન મેળવી શકતા નથી. આ પરીસ્થિતિ હોવાથી ખેતઉત્પાદન વધારવા માટે વધુ ઉત્પાદન આપતા વિચારણ, સારાચીકાક ખાતર, છાંચીયું ખાતર, જંદનાશક દવાઓ, ખેતીના ઓજારો ખેતી માટે વ્યાદ અથવા સિંચાઈ કરતા પ્રાપ્ત આવશ્યકતા ખેતરોમાં ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કાર્યોથી ઉત્પાદકતા વધારવાનું કામ છે અને તે સૌથી વધારે અગત્યતાનું છે. ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કાર્યો કર્યા સિવાય ઉત્પાદન વધારવાની વીજા વધા કિમયા પુરેપુરો લાભ આપી શકતા નથી, અને તેમાં કરેલ પ્રગતિ અને મહેનતનું પુરેપુરું વળતર ખેડૂતોને મળતું નથી, તેમજ રાજ્ય સરકારનું પ્રડી સોડાણ મહદ અંશે વ્યર્થ જાય છે. વીજા વધા ખેત ઉત્પાદન વધારવાના રસ્તાઓનો સંપૂર્ણ લાભ ખેડૂતોને અપાવવા માટે તેમજા ખેતરોમાં ભેજ અને ભૂમિ સંરક્ષણના કામો કરાવી ને તેમજા ખેતરોની ઉત્પાદકતામાં સ્થિરતા લાવવાની પ્રાપ્ત જરૂરીયાત છે.

અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે હાલની ગતિએ ભૂમિ સંરક્ષણના કામો આલુ સમયા માં આવે તો ૧૨૫ વર્ષમાં સામગ્ર ખેડાણ વિસ્તારની ઉત્પાદકતા સ્થિર કરી શકાશે. અને ખેડૂતોને મહદ અંશે અનાવૃષ્ટિના પંજામાંથી છોડાવી શકાશે. ભૂમિ સંરક્ષણના કામો વધુ વેગથી હાલ પર લેવામાં સૌથી મોટી પુરઠેલી આ કામના નિષ્ણાત અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની અછત છે. હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કામ જલસ્થાવ વિસ્તારવાર કરવામાં આવે છે. જે વિસ્તારમાં કાર્યક્રમ શરૂ કરવાનો હોય તે વિસ્તારમાં ૫૦ ટકા ઉપરાંત ખેડૂતોની સંમતિ મેળવ્યા વ્યાદ કામ શરૂ કરવામાં આવે છે. ખેતરોમાં કામ ખાતા મારફતે થત હોવાથી, મજૂરોને દર અઠવાડીયે તેમની મજૂરી અદાયગી કરવાની હોય છે. જેના કારણે વિભાગના નિષ્ણાત અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓ થયેલ કામની માપ પુનઠમાં નાંધી કરવા અને કામના લઠીવટી સંચાલન કરવામાં મોટાભાગનો સમય આપતા હોય છે. આદિવાસી ખેડૂત મજૂરો જે આ કામમાં મજૂરી કરવા માટે

જોડાય છે તેમજ
ઉપયોગ માટે
આપવામાં આવે
મોડા સાત
પદ્ધતિઓ
વંચુલાત
ભરખ

અત્યાર સુધી ભૂમિ સંરક્ષણના કામો ખાત્તા મારફતે થયેલ છે. છેલ્લા ત્રણ વર્ષના આંકડા જોતા દર વર્ષે સરેરાશ ૧૨૦૦ હેક્ટર ભૂમિ સંરક્ષણના કામો થાય છે. આ જોતા આ હુ ગતિએ ખેડાણ હેઠળના સમગ્ર વિસ્તારમાં ભૂમિ સંરક્ષણ ખેડાણ હેઠળના કામ પરીપૂર્ણ કરતા લગભગ ૧૨૫ વર્ષ લાગશે.

પ્રાયોજના વિસ્તારની લગભગ સંપૂર્ણ આદિવાસી વસ્તી ખેત ઉત્પાદનમાંથી આજીવિકા ખેળવે છે, છતાં અનાવૃષ્ટિ મસ્ત વિસ્તાર હોવાને કારણે અને ઢોળાવવાળી જમીન હોવાને કારણે ઉત્પાદકતા નજીવી છે. એક હેક્ટર વાવેતરમાં ઉતારો મકાઈનો ૭.૫ કિલો. ધાંમાં પ્લિમ પિયત ૧.૨ કિલો. અને પિયત ધાંનો ઉતારો ૧૬.૨૦ કિલો. છે. પ્લિમ પિયત અને પિયત ધાંના ઉતારાનો વધાવત જોતા સ્પષ્ટ થાય છે કે વિસ્તારની ખેડાણ જમીનની પ્રાપ્ત ઉત્પાદકતા સાહી હોવા છતાં ભેજ અને ભૂમિ સંરક્ષણના અખાલે આદિવાસી ખેડૂતો પુરેપુરું ઉત્પાદન ખેળવી શકતા નથી. આ પરીસ્થિતી હોવાથી ખેતઉત્પાદન વધારવા માટે વધુ ઉત્પાદન આપતી બિયારણ, રાસાયણિક ખાતર, છાશીયું ખાતર, જંતુનાશક દવાઓ, ખેતીના ઓજારો ખેતી માટે વ્યવસ્થા અથવા સિંચાઈ કરતા પ્રાપ્ત આવશ્યકતા ખેતરોમાં ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કાર્યોથી ઉત્પાદકતા વધારવાનું કામ છે અને તે સૌથી વધારે અગત્યતાનું છે. ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કાર્યો કર્યા સિવાય ઉત્પાદન વધારવાની બીજા વધા કિમિયા પુરેપુરો લાભ આપી શકતા નથી, અને તેમાં કરેલ મગ્ગિત અને મહેનતનું પુરેપુરું વળતર ખેડૂતોને પ્રાપ્ત નથી, તેમજ રાજ્ય સરકારનું મૂડી રોકાણ મહદ અંશે વ્યર્થ જાય છે. બીજા વધા ખેત ઉત્પાદન વધારવાના રસ્તાઓનો સંપૂર્ણ લાભ ખેડૂતોને અપાવવા માટે તેમજ ખેતરોમાં ભેજ અને ભૂમિ સંરક્ષણના કામો કરાવી ને તેમજ ખેતરોની ઉત્પાદકતામાં સ્થિરતા લાવવાની પ્રાપ્ત જરૂરીયાત છે.

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ ઢાલની ગતિએ ભૂમિ સંરક્ષણના કામો આ હુ સમયા માં આવે તો ૧૨૫ વર્ષમાં સમગ્ર ખેડાણ વિસ્તારની ઉત્પાદકતા સ્થિર કરી શકાશે. અને ખેડૂતોને મહદ અંશે અનાવૃષ્ટિના પંજામાંથી છોડાવી શકાશે. ભૂમિ સંરક્ષણના કામો વધુ વેગથી હાથ પર લેવામાં સૌથી મોટી પુશ્કેલી આ કામના નિષ્ણાત અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની અછત છે. ઢાલની પ્રદક્ષિત પ્રમાણે ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કામ જનસ્થાવ વિસ્તારવાર કરવામાં આવે છે. જે વિસ્તારમાં કાર્યક્રમ શરૂ કરવાનો હોય તે વિસ્તારમાં ૫૦ ટકા ઉપરાંત ખેડૂતોની સંમતિ ખેળવ્યા વાદ કામ શરૂ કરવામાં આવે છે. ખેતરોમાં કામ ખાત્તા મારફતે થત હોવાથી, મજૂરોને દર અઠવાડીયે તેમજ મજૂરી અદાયથી કરવાની હોય છે. જેના કારણે વિસ્તારના નિષ્ણાત અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓ થયેલ કામની મામ પુસ્તકમાં નોંધ કરવા અને કામના વહીવટી સંચાલન કરવામાં મોટાભાગનો સમય આપતા હોય છે. આદિવાસી ખેડૂત મજૂરો જે આ કામમાં મજૂરી કરવા માટે

જોડાય છે તેમજ ૧૦૦ ટકા મજૂરી રોકડમાં દર અઠવાડીયે ટૂકડે ટૂકડે મળે છે. જે તેમને ખોતાના ઉપયોગ માટે વાપરીને પુરી કરે છે. હલ મજૂરીના ખર્ચ પૈકી ૫૦ ટકા સહાય ખેલરના માલીકને આપવામાં આવે છે. વાડીની રકમ તેમજ હલ મજૂરીના ખર્ચનું ૩૩ ટકા વહીવટી ખર્ચ અને વેચાનું ખોચા સાત ટકા વ્યાજ જમીન માલીક પાસેથી ૧૫ વર્ષના સરખે હપ્તે વસુલ કરવામાં આવે છે. આ પ્રદક્ષિતથી થયેલ કામ સરકારી કામ માનીને ખેડૂતો તેમને નિભાવ પણ સારી રીતે કરતા નથી. વસુલાતની મોટા ભાગની રકમ સરકારને વસુલ કરવા ઘણી પુશ્કેલી પડે છે અને ખેડૂત પણ ભરખાઈ કરવામાં પુલજ આનાકાની કરે છે.

ખાત્તા મારફતે થતા ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કામો કરતા આદિવાસી ખેડૂતો સ્વેચ્છાથી ખોતાના ખેતરમાં ખોતાની અથવા કુટુંબની મજૂરીથી ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણ ના કામો કરે તેને મજૂરી પેટે ૫૦ ટકા સહાય આપવામાં આવે તો ઘણી સરખતા અને ઝડપથી આ પ્રાપ્ત અને ખાયાનું ખેત ઉત્પાદકતા વધારવાનો કાર્યક્રમ ઝડપીર આખા વિસ્તારને આવરી શકે તેમ છે. ઢોળાવ વિસ્તારમાં રહેતા આદિવાસીઓ જમીનની સમત્યતાને લઈ ઝડપથી આંકી શકે છે અને સમગ્રી શકે છે તેમજ જ્યારે જંગલ વિસ્તારમાં વ્હીકરણના કામોમાં સમુચ્ચરણ પ્રમાણે કોઈ પણ વૈજ્ઞાનિક સાધનો સિવાય મડલોની વ્હાવતા હોય છે ત્યારે સામાન્ય વિજ્ઞાન લાણેલા ચકિત થયા વગર રહી શકતા નથી. આદિવાસીઓની આ સુખનો એજાજ પુનોમાં ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણ કામો કરવા ઉપયોગ કરી શકાય છે.

આદિવાસીઓની આ આવડતને ધ્યાનમાં રાખી આ હુ વર્ષ ન્યુકલીઅર વજેટની જોગવાઈ હેઠળ વે યોજનાનો દાખલ કરવામાં આવી છે. પહેલી યોજનામાં ખેડૂત ખોતાની ઢોળાવવાળી જમીનને સમત્ય વ્હાલી પાળા વાંધી કાંગરની ખેતી કરવા માટે ઉપયોગી કચારીઓ જાત મહેનતથી વ્હાવેતો તેને મજૂરી પેટે ૫૦% સહાય હેક્ટર દીઠ ૫૦૦૦ રૂ. ની મર્યાદામાં રહીને આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. બીજી યોજનામાં જે વધુ ઢાળવાળી જમીનોમાં નાળા વાંધી સમત્ય ખેતરો લેવાર કરવા માટે હેક્ટર દીઠ ૨,૦૦૦ રૂ. સુધીની મર્યાદામાં મજૂરીના ૫૦% ના ધોરણે સહાય કરવાની યોજના મંજૂર કરવામાં આવી છે. આ બંને યોજનાના લાભ ફક્ત દાહોદ તાલુકાના આદિવાસી ખેડૂતો માટે આપવામાં આવ્યા છે. આ હુ વર્ષના કામ કરવાના મર્યાદિત ગાળામાં ૫૦૦ ખેડૂતો આ કામ હાથ પર લીધું છે. તેમને કોઈ પણ જાતની તાંબિક માર્ગદર્શનની જરૂરીયાત જણાય નથી. ખેડૂતો ખોતાના ખેતરમાં કચારી અથવા નાળાવાંધી નું કામ પુરૂ કર્યા પછી તાલુકા પંચાયતને પલ્લર આપી કામની માપણી કરાવી મજૂરીની ગણતરી પ્રમાણે ૫૦% સહાય સરખતાથી ખેળવે છે.

આ વંને યોજનાઓ કાયમી ધોરણે બધા તાલુકાઓમાં લાગુ પાડવામાં આવે તો પ્રાયોજના વિસ્તારના સમગ્ર જમીન ખેડાણમાં ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણના કાર્યો પ થી ૧૦ વર્ષની અંદર પુરા કરી શકાય છે.

આવી રીતે સુધારેલી જમીનોમાં પાકવું ઉત્પાદન વીજ કોઈ પણ ફેરફાર સિવાય લેવાડાવી શકાય છે. આરો જાતના વધુ પાક આપતા ખિયારણ, રસાયણીક ખાતર અને જંતુ નાશક દવાઓના ઉપયોગ કરવાથી તેનો પુરેપુરો લાભ લઈને વધુ ગણુ ઉત્પાદન મેળવી શકાય છે. આદિવાસી ની ખેતી સુધારવા આ યોજનાને પ્રથમ અગ્રતા આપી વીજ ઇંધામાં નાણાંકીય સેવાઓ કરતા આમા પુરેપુરી રકમની જોગવાઈ કરવામાં આવે તો ભૂમિ અને ભેજ સંરક્ષણ કાર્યો થયા પછી ખેત ઉત્પાદનના વીજ પાસાઓ જેવા કે વધુ ઉત્પાદન આપતા શંકર ખિયારણ, રસાયણીક ખાતર, છાણીય ખાતર, જંતુનાશક દવા અને સિંગાઈ ના કાર્યક્રમો ધ્વારા વધુ અસરકારક બનાવી શકાશે.

૪....

(સુ. દા. સર્મા)

પ્રોજેક્ટ એડમીનીસ્ટ્રેટર,
દાહોદ